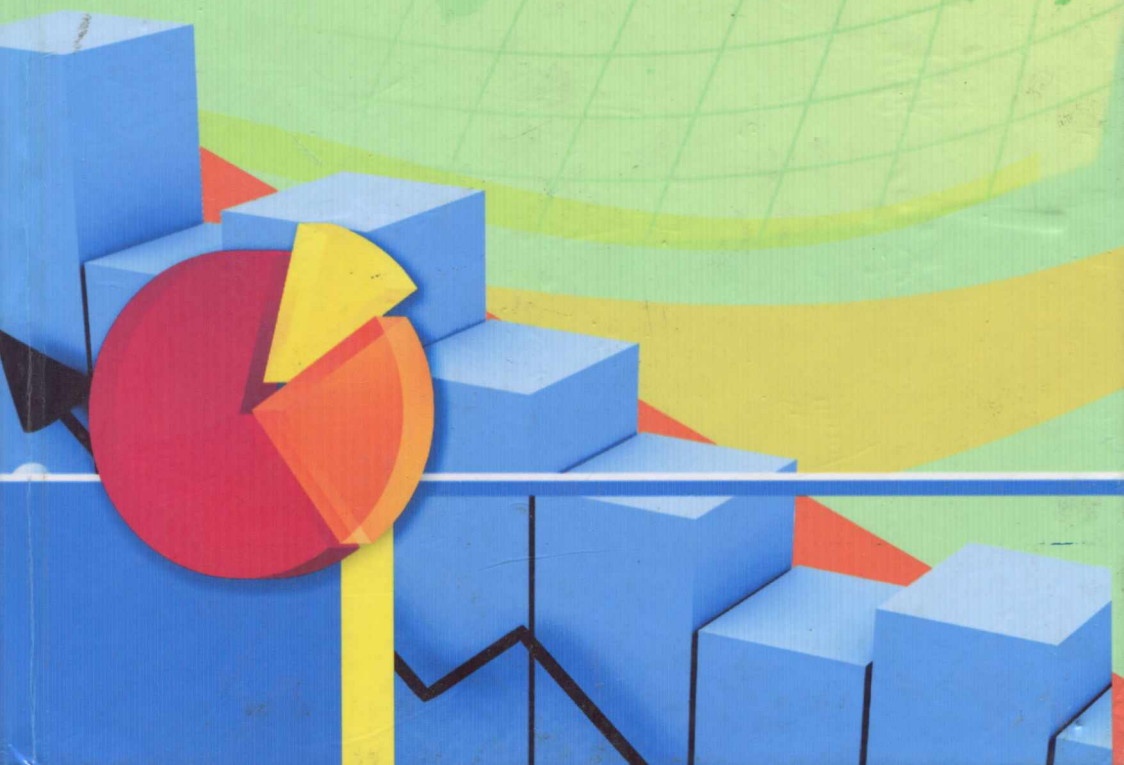

ИҚТИСОДИЁТИ ҶАҲОН

ТОҶИКМАТЛУБОТ
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ
ТОҶИКИСТОН

*Ба 90-солагии Тоҷикматлубот ва
25-солагии Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон бахшида
мешавад*

ИҚТИСОДИЁТИ
ҶАҲОН

Дастури таълимӣ-методӣ

ДУШАНБЕ
“Эр-Граф”
2012

Иқтисодии чаҳон. Дастури таълимӣ-методӣ. Душанбе, “Эр-граф”, 2012, - 288 с.

Мураттиб:

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор **Дӯстбоев Шодимурод**.

Мухаррир:

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор **Ҳабибов С.Ҳ.**

Мукқарризон:

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор **Раҷабов Р. К.**

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор **Султонов З. С.**

Дастури таълимӣ-методии мазкур муҳимтарин паҳлӯҳои иқтисодию иҷтимоии хоҷагии чаҳонро дарбар мегирад. Аз ҷумла, масъалаҳои: ташаккули ва моҳияти хоҷагии чаҳон, классификатсияи иқтисодии мамлакатҳои чаҳон, механизм ва иқтисодии хоҷагии чаҳон, мамлакатҳои рушдифта (ИМА, Чопон, Олмон, Иттиҳоди Аврупо ва Ҳ.К.), рӯ ба тараққи (Ҳиндустон, Америкаи Лотинӣ, Африка) ва ба иқтисоди бозорӣ гузаранда дар хоҷагии чаҳон ва Ҳ.К. дар доираи матни мухтасари дарсҳои лексионӣ ва амалӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор дода шудаанд.

Ҳамчунин дар натиҷаи омӯзиши ин маводи таълимӣ хонанда аз таҷрибаи пешрави мамлакатҳои чаҳон, моделҳои иқтисодӣ, прогресси илмию техникаи замонавӣ, тамоюли дигаргуншавии сохтори таъсири омилҳои беруна, истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ва кадрҳои баландиқтисос дар хоҷагии чаҳон ба таври бояду шояд маълумоти кофӣ ба даст меорад.

Дастури мазкур ба талаботҳои стандарти давлатӣ мувофиқ буда, барои омӯзиши доираи васеи хонандагон пешкаш мегардад.

**Шӯрои илмӣ-методии Донишгоҳи давлатии тичорати
Тоҷикистон ба ҷои тавсия намудааст**

САРСУХАН

Иқтисодиёти ҷаҳон аз як системаи мураккаби ягона иборат аст, ки тақрибан зиёда аз 200 давлати ҷаҳонро дарбар мегирад. Ин давлатҳои ҷаҳон ҳам аз лиҳози илмӣю технологӣ, ҳам истехсолию экологӣю иҷтимоӣ, ҳатто сиёсӣю фарҳангӣ бо ҳам пайваста ва аз ҳамдигар вобаста мебошанд. Ва мусаллам аст, ки имрӯз ягон давлати ҷаҳон дар алоҳидагӣ системаи хоҷагидорнашро пеш бурда наметавонад.

Бояд қайд намуд, ки дар таърихи иқтисодӣю иҷтимоӣю хоҷагии ҷаҳон охириҳои асри XX дигаргунӣҳо ба амал омад. Системаи ҷаҳонӣю сотсиалистӣ аз байн рафт. Сохтори мамлакатҳои рушдфто дигаргун гашт. Дар ҷаҳон як қатор мамлакатҳои аз лиҳози иқтисодӣ пешрафтаи нав ба вучуд омаданд.

Ин омилҳо ба ташаккул ва моҳияти хоҷагии ҷаҳон, тарзи гуруҳбандии давлатҳои ҷаҳон, механизми хоҷагии ҷаҳон, потенциали он сохтори соҳавӣю хоҷагии ҷаҳон, таъсири калон расониданд. Дар сохтори соҳавӣю хоҷагии ҷаҳон (алалхусус дар мамлакатҳои рушдфто) тамоюлҳои нав доир ба баланд гаштани ҳиссаи соҳаи хизмат (дар сохтори иқтисодиёти ин давлатҳо) ба амал омад, ки ин тамоюл барои дигаргуншавӣю сохтори дигар давлатҳои ҷаҳон ҳам таъсири калон мерасонад.

Албатта дар ин замина захираҳои молӣю хоҷагии ҷаҳон ҳам дигаргун гашт, марказҳои нави молӣю хоҷагии ҷаҳон ба вучуд омад.

Ҳоло дар пешравӣю хоҷагии ҷаҳон таъсири прогресси илмӣю техникӣю бисёр баланд мебошад, ки ин таъсир бештар дар тараққиёти иқтисодиёти мамлакатҳои пешрафтаи ҷаҳон ба мушоҳида мерасад. Дар пешравӣю хоҷагии ҷаҳон таъсири ширкатҳои трансиллӣ, банкҳои трансиллӣ ва иттиҳодияҳои интегратсионӣ ҳамчунин назаррас мебошад, чунки ин субъектҳои хоҷагии ҷаҳон ба воситаи ширкатҳои фаръӣ ва филиалҳои худ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва интернат-сионалишавӣю иқтисодиёти ҷаҳон саҳми арзанда доранд.

Чи тавре маълум аст, тӯли чанд даҳсолаи охир дар хоҷагии ҷаҳон ба ғайр аз зергурӯҳи мамлакатҳои рушдфто ва ҶуБХОНА тараққи боз зергурӯҳи мамлакатҳои нави индустриалӣю технологияи Тоҷикистон солҳои 90-ми асри XX зергурӯҳи давлатҳои ба иқтисоди бозори В.И.Б.Д.И.О.А.Т.Е.К.А. Гузаранда ба амал омад, ки дар ҷараёни тараққиёти индустриалӣю технологияи ҶуБХОНА

аз таҷрибаи пешравии мамлакатҳои рушдёфта (модели иқтисодиашон, муносибатҳои молиявӣ аъсорӣ қарзӣ ва ҳ.к.) истифода намуда, ҳамчунин бо ёрии молиявӣ техникаи онҳо барои пешравии устувор ва ҳалли мушкилотҳои умумибашарӣ саъю кӯшиш менамоянд.

Ҳамаи ин мушкилотҳо ва паҳлӯҳои дар боло зикргардидаи хоҷагии ҷаҳон дар ин дастури таълимӣ-методӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шудааст. Ва ин ҷо як саволе ба миён меояд, барои донишҷӯён омӯзиши ҳамин фан зарур аст ё не?

Ба ин савол фақат як ҷавоб ҷой дорад. Дар замони муосир омӯзиши ин фан ҳатмист, на танҳо барои донишҷӯёни ихтисоси «Иқтисодиёти ҷаҳон», балки барои ҳамаи ихтисосҳои иқтисодӣ. Чунки бе донишҷӯёни назарияҳо, тамоюлҳо, таҷрибаи хоҷагидорӣ, дигар муносибатҳои хоҷагидорӣ мамлакатҳои рушдёфта, ширкатҳои трансиллӣ, бонкҳои трансиллӣ, иттиҳодияҳои интегратсионӣ ва ҳ.к. таъмин намудани пешравӣ натавонанд дар хоҷагии ҷаҳон, балки дар доираи хоҷагидорӣ давлати алоҳида, ҳатто хоҷагии алоҳида имконнопазир мебошад.

Аз ин рӯ, ин дастури таълимӣ-методӣ натавонанд барои донишҷӯёни ихтисоси «Иқтисодиёти ҷаҳон», ҳамчунин барои донишҷӯёни ҳамаи ихтисосҳои иқтисодӣ пешкаш карда мешавад.

Дастури таълимӣ мазкур, аз сарсухан, силлабус, матни мухтасари лексияҳо, матни мухтасари дасрҳои амалӣ, саволҳои тестӣ ва рӯйхати адабиётҳои истифодашуда иборат аст.

Бояд зикр намуд, ки дар ҷараёни таҳлили як мавзӯ агар паҳлӯҳои асосии он дар қисмати мавзӯҳои лексионӣ таҳлил гардида бошад, боз паҳлӯҳои боқимондааш, то андозае, дар қисмати амалии он илова мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Чунки, ҷи тавре ба хонандагонии гиромӣ маълум аст, мавзӯҳо бисёр васеъ ва серпаҳлӯ мебошанд ва дар ҷараёни омӯзиши дарсҳои амалӣ равшантар ва пурратар мегарданд. Ин усули гузориш (гумон мекунам) ба донишҷӯён мақбул мегардад ва барои азбар намудани ин ё он масоили иқтисодии хоҷагии ҷаҳон мусоидат менамояд ва аз аҳамият ҳолӣ нест.

Дар вақти навиштан ва тайёр намудани дастури таълимӣ-методӣ аз адабиёти сершумор доир ба фанни «Иқтисодиёти ҷаҳон», аз ҷумла аз китобҳои дарсии муаллифон: В.К. Ломакин *Мировая экономика. Учебник. Третье издание, переработанное и дополненное*, М. 2010, *Мировая экономика* (под ред. проф. А.С. Булатова) М.: 2002, *Фигурнова Н.П. Международная экономика. Учебное пособие*. М. 2009, *Корниенко О.В. Мировая экономика*.

С.Петербург – 2007; Мировая экономика: прогноз до 2020 года. Институт мировой экономики и международных отношений РАН / Под. Ред. академика Дынкина А.А. М. Магистр – 2008 ва ҳ.к. васеъ истифода гардидааст. Яъне, дастури таълими мазкур дар заминаи истифодаи адабиёти соҳавӣ, манбаъҳои ахбороти интернетӣ газетаю журналҳо ва дигар сарчашмаҳои илмию оммавӣ навишта шудааст.

Дар охир бояд қайд намуд, ки албатта ягон кори илмию методӣ (алалхусус дастури таълимӣ) аз камбудӣ холи нест. Бинобар ин, камина бисёр миннатдор ва шод мегардам, агар фикру мулоҳизаҳои ҷолиб доир ба такмилдиҳии ин ё он паҳлуи ин дастури таълимӣ аз тарафи хонандагони гиромикадр пешниҳод гардад.

1. СИЛЛАБУС

Талаботи пешакӣ:

1. Фанни «Иқтисодиёти ҷаҳон»-ро ҳатман бо баҳои «С» ва аз ин баландтар аз худ намудан лозим аст.
2. Аз донишҷӯён талаб карда мешавад, ки дар рафти дарсҳо телефонҳои дастии худро хомӯш намоянд.
3. Мувофиқи қонуниятҳои макотиби олии дар дарс иштирок доштани донишҷӯён ҳатмӣ аст.
4. Ба иҷрои вазифаҳои гузошташуда сафарбар намудани коллективи донишҷӯён.
5. Омӯзишу азхудкунии тамоми мавзӯҳои таълимӣ ва дар амал истифода бурдани донишҳои назариявӣ.
6. Дар рафти омӯзиши фанҳои таълимӣ истифодаи ҳатмии нишондодҳои омӯрӣ, методӣ ва амалӣ.
7. Мувофиқи мӯҳлати муайяншуда иҷро намудани супоришҳои устодони донишгоҳ.
8. Аз сарчашмаҳои иттилоотӣ электронӣ фаровон истифода намудани донишҷӯён.

Лавозимоти таълимӣ:

- Ҳисобкунак,
- Хаткашак,
- Қаламу ручка ва дафтар,
- Варақаҳои тоза.

Натиҷаҳои матлуб

Аз тарафи донишҷӯён аз худ намудани:

- ибораҳои (категорияҳои) асосӣ, мафҳум ва хусусияти хоси фан;
- равандҳо ва ҳодисаҳои асосӣ дар пешравии хоҷагии ҷаҳон;
- ташаккул, моҳият ва хусусиятҳои хоси хоҷагии ҷаҳон;
- дар асоси истифодаи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ усули ба гурӯҳҳо ҷудонамоии иштирокчиёни хоҷагии ҷаҳон;
- сохтору фаъолияти ширкатҳои трансмиллӣ ва иттиҳодияҳои интегратсионӣ дар хоҷагии ҷаҳон;
- таъсири раванди илмию техникӣ, захираҳои меҳнатии молиявӣ дар пешравии хоҷагии ҷаҳон;
- саҳми мамлакатҳои рушдёфта, давлатҳои рӯ ба тараққӣ ва ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда дар хоҷагии ҷаҳон.

Баҳодихӣ ба натиҷаҳо

Натиҷаҳои умумӣ аз рӯи натиҷаҳои ҳар як кредит муайян карда мешавад. Аз таҳлили ҷавоби ҳар як саволи тестҳои гузаронидашуда ҳуҷҷаҳои зарурӣ бароварда мешавад.

Кафедра (шӯъбаи назоратӣ) донишҷӯёнеро, ки дар ҷамъбасти аз 65 % камтар натиҷа ба даст оварданд, таҳти назорат қарор медиҳад.

Вазифаи ҳонагӣ

Иҷрои вазифаи ҳонагӣ барои донишҷӯён ҳатмист. Вазифаҳои ҳонагӣ баробари тамомшавии машғулият супорида мешаванд. Аз нафароне, ки вазифаи ҳонагиро сари вақт иҷро накардаанд, гузориши баъдинаи он қабул карда намешавад.

Дар асоси сифати иҷрои вазифаҳои ҳонагии беҳтарини донишҷӯён баҳои миёнаи умумӣ бароварда мешавад. Ҳар як вазифа бо усули системаи ҳолдихӣ баҳогузори карда мешавад ва суммаи умумӣ бояд то 100 ҳол бошад.

Вазифаҳои ҳонагии додашуда махсусан барои инкишофи қобилияти аз худ кардани маводҳои таълимӣ барои донишҷӯён зарур доништа мешавад. Донишҷӯён бояд сиёҳнависҳои худро, ки ҳалли дурусти масъалаҳою вазифаҳоро дарбар мегиранд ба устод пешниҳод намоянд. Дар мавриди набудани ҳалли дурусту мусбат донишҷӯён насиа (кредит) гирифта наметавонанд.

Дар давоми омӯзиш имтиҳонҳои стандартӣ гузаронида мешаванд. Рӯзу соати баргузоршавии имтиҳонҳо ба донишҷӯён пешакӣ хабар дода мешавад.

Имтиҳонҳо дар маркази тестқабулкунӣ баргузор мегарданд. Дар мавриди баҳои паст гирифтани донишҷӯ ба донишҷӯ ягон ҳел саволи иловагӣ бо мақсади баланд намудани ҳолҳо дода намешавад. Инчунин аз нав супоридани имтиҳон манъ аст.

Дар мавриди бо сабаби узрнок ба имтиҳон наомадани донишҷӯ имтиҳони оянда ба ҷои ду имтиҳон ба ҳисоб гирифта мешавад. Ҳангоми имтиҳонсупорӣ истифода бурдани матни лексияҳо ва китобҳои дарсии дилхоҳ манъ аст.

Тартиби баҳогузори

Дар ҷараёни баҳогузори ба донишҷӯён тарзи баҳогузори ҳавасмандгардонӣ истифода мешавад, ки дар ҷадвали зерин дарҷ гардидааст:

Шакли санчиш	Вақти санчиш	Микдори холҳо	%
Имтиҳони фосилавии 1	Ҳафтаи 7-ум	То 100 хол (75 хол натиҷаи тест ва 25 холи ҳавасмандӣ)	25
Имтиҳони фосилавии 2	Ҳафтаи 14-ум	То 100 хол (75 хол натиҷаи тест ва 25 холи ҳавасмандӣ)	25
Имтиҳони ҷамъбасти	Ҳафтаҳои 17-19-ум	То 100 хол (ҳамааш аз натиҷаи тест)	50

Ҳамагӣ 100

Баҳои ҷамъбасти донишҷӯ дар асоси формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$B_4 = \left[\frac{(P_{\phi 1} + P_{\phi 2})}{2} \right] \times 0,5 + I_4 \times 0,5$$

дар ин ҷо:

$P_{\phi 1}$ ва $P_{\phi 2}$ - натиҷаи имтиҳонҳои фосилавии 1 ва 2.

I_4 - натиҷаи имтиҳони ҷамъбасти

B_4 - натиҷаи умумии ҳолҳои ҷамъбасти.

Нишонаҳои ҳарфӣ ва рақамии баҳои имтиҳонӣ дар системаи кредитии таҳсил чунин аст:

Баҳои ҳарфӣ	Баҳои рақамӣ	Баҳо бо хол	Тартиби баҳогузорӣ дар системаи анъанавӣ
A	4,0	95-100	«Аъло»
A-	3,67	90-94	
B+	3,33	85-89	«Хуб»
B	3,0	80-84	
B-	2,67	75-79	
C+	2,33	70-74	«Қаноатбахӣ»
C	2,0	65-69	
C-	1,67	60-64	
D	1,33	55-59	
D-	1,0	50-54	«Ғайриқаноатбахӣ»
F_x	0-0,99	45-49	
F	0	0-44	

**Ҳаҷм ва намууди корҳои таълимӣ доир ба фанни
«Иқтисодиёти ҷаҳон»**

№ р/т	Номгӯи мавзӯҳо	Соатҳо, ҳамагӣ	аз ҷумла				
			Лексия	Машурулат- ҳои амалӣ	Бозорҳои касбӣ	Маҳфилҳо	Корҳои ҳаггӣ
1.	Мақсад ва вазифаҳои омӯзиши фан	3	1	1	1		
2.	Ташаккул ва моҳияти хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
3.	Иштирокчиёни хоҷагии ҷаҳон. Классифика- сияи гурӯҳи давлатҳои дар бозори ҷаҳон фаъолияткунанда	7	2	2	1	1	1
4.	Механизми хоҷагии ҷаҳон	7	2	2	1	1	1
5.	Иқтисоди хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
6.	Аҳоли ва кувваи корӣ дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	2		
7.	Захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
8.	Прогресси илмию техникаи дар хоҷагии ҷаҳон	5	1	1	2		1
9.	Соҳтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
10.	Ширкатҳои трансиллӣ дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
11.	Иттиҳодияҳои интегратсионии (хамгирии) хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
12.	Мушкilotҳои глобалӣ (умумибашарӣ) иқтисодиёти ҷаҳон	5	1	1	1	1	1
13.	Мамлакатҳои рушдёрта дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
14.	ИМА дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
15.	Чопон дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
16.	Иттиҳоди Аврупо дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
17.	Олмон дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
18.	Кореяи Ҷанубӣ дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
19.	Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
20.	Ҷумҳурии Мардумии Чин (ҶМЧ) дар хоҷагии ҷаҳон	5	1	1	1	1	1
21.	Мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ) дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
22.	Ҳиндустон дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
23.	Эрон дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
24.	Бразилия дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
25.	Америкаи Лотинӣ дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
26.	Африка дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
27.	Мамлакатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда	4	1	1	1		1
28.	Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
29.	Федератсияи Россия дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1		1
30.	Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон	4	1	1	1	1	
	Ҳамагӣ:	128	32	32	32	16	16

НОМГҶИ МАВЗҶЪ ВА САВОЛҶО ДОИР БА ДАРСҶОИ ЛЕКСИОНИ

Мавзӯи 1. Мақсад ва омӯзиши фан

1. Мақсади омӯзиши фан.
2. Сохтори фан.
3. Алоқаи ҳамин фан бо дигар фанҳои илмӣ-ҷамъиятшиносӣ
Адабиёт: 12 (саҳ. 5-8); 13 (саҳ. 25-26); 20 (саҳ. 7-8)

Мавзӯи 2. Ташаккул ва моҳияти хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти хоҷагии ҷаҳон.
2. Хусусиятҳои хоси иқтисодии ҷаҳон.
3. Давраҳои ташаккули хоҷагии ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 10-12); 13 (саҳ. 31-34); 16 (саҳ. 17-19)

Мавзӯи 3. Иштирокчиёни хоҷагии ҷаҳон. Классификатсияи гурӯҳи давлатҳои дар бозори ҷаҳон фаъолияткунанда

1. Субъектҳои хоҷагии ҷаҳон.
2. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи тараққиёти бадастомада.
3. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи даромади солона ба сари аҳоли.
4. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи кушодагии иқтисодӣ.
Адабиёт: 20 (саҳ. 19-28); 13 (саҳ. 50-55); 22 (саҳ. 44-52)

Мавзӯи 4. Механизми хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳият ва воситаҳои механизми хоҷагии ҷаҳон.
2. Сохтори механизми хоҷагии ҷаҳон.
3. Масъалаҳои танзими равандиҳои хоҷагидорӣ дар хоҷагии ҷаҳон.
4. Тартиботи ҷаҳонии иқтисодӣ.
Адабиёт: 12 (саҳ. 72-87); 13 (саҳ. 31-32)

Мавзӯи 5. Иқтисодии хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти иқтисодии хоҷагии ҷаҳон.
2. Иқтисодии захираҳои табиӣ хоҷагии ҷаҳон.
3. Захираҳои ашёи хоми минералӣ ва сӯзишворӣ.

4. Нақши захираҳои табиӣ дар иқтисодиёти ҷаҳон.
Адабиёт: 13 (саҳ. 113-125); 10 (саҳ. 56-68); 22 (саҳ. 112-115)

Мавзӯи 6. Аҳолии ва қувваи корӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Ҷойгиршавии аҳолии дар гурӯҳи давлатҳо ва минтақаҳои ҷаҳон.
2. Истифодаи қувваи корӣ.
3. Бекорӣ – ҳамчун мушкилоти глобалӣ.
Адабиёт: 12 (саҳ. 219-246); 13 (саҳ. 127-133); 20 (саҳ. 92-97);
14 (саҳ. 351-352)

Мавзӯи 7. Захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон.
2. Тавсифоти умумии ташкилотҳои молиявии байналхалқӣ.
3. Марказҳои молиявии ҷаҳон.
Адабиёт: 13 (саҳ. 190-195); 12 (саҳ. 152-164); 20 (саҳ. 103-113)

Мавзӯи 8. Прогресси илмию техникаӣ ва хоҷагии ҷаҳон

1. Прогресси илмию техникаӣ (ПИТ) ва тараққиёти иқтисодиёт.
2. Тамоюл ва ҳаҷми корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ (КИТ ва КТК).
3. Прогресси илмию техникаӣ (ПИТ) ва пешрабии истеҳсолоти ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 253-263); 13 (саҳ. 240-248); 16 (саҳ. 525-536)

Мавзӯи 9. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон

1. Дигаргунӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.
2. Комплекси сӯзишвории энергетикӣ (КСЭ) хоҷагии ҷаҳон.
3. Комплекси агросаноатӣ (КАС).
Адабиёт: 13 (саҳ. 146-160); 15 (саҳ. 24-28)

Мавзӯи 10. Ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ).
2. Мақоми ширкатҳои трансмиллӣ дар хоҷагии ҷаҳон.
3. Бузургтарин ШТМ дар хоҷагии ҷаҳон.
Адабиёт: 13 (саҳ. 276-298); 22 (саҳ. 52-56); 23 (саҳ. 39-43)

Мавзӯи 11. Иттиҳодияҳои интегратсионии (ҳамгирии) ҷаҳон

1. Моҳият ва заминаҳои ҳамгирии иқтисодӣ.
2. Мақсадҳои ҳамгирӣ.
3. Давраҳои ташаккули ҳамгирии иқтисодӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 299-330); 20 (саҳ. 190-204); 15 (саҳ. 106-110)

Мавзӯи 12. Мушкилотҳои глобалии (умумибашарӣ) иқтисодӣ
ҷаҳон

1. Моҳияти мушкилотҳои умумибашарӣ ва хусусияти онҳо.
2. Намудҳои мушкилотҳои умумибашарӣ.
3. Мушкилоти камбизоатӣ ва ақибмонӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 381-417); 15 (саҳ. 126-129); 16 (саҳ. 46-48)

Мавзӯи 13. Мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои асосии мамлакатҳои рушдёфта.
2. Мамлакатҳои рушдёфта дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.
3. Моделҳои асосии хоҷагидорӣ мамлакатҳои рушдёфта.
Адабиёт: 12 (саҳ. 315-340); 13 (саҳ. 421-443); 16 (саҳ. 249-255)

Мавзӯи 14. ИМА дар хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои хоси тараққиёти иқтисодӣ.
2. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон.
3. ИМА дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.
4. Мавқеи ИМА дар савдои байналхалқӣ.
Адабиёт: 12 (саҳ. 385-409); 13 (саҳ. 468-478); 14 (саҳ. 185-193);
16 (саҳ. 260-270)

Мавзӯи 15. Ҷопон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳо ва суръати пешравии иқтисодӣ Ҷопон.
2. Мавқеи Ҷопон дар истеҳсолоти ҷаҳон.
3. Мушкилотҳои пешравии иқтисодӣ.
Адабиёт: 12 (саҳ. 408-428); 13 (саҳ. 494-510); 14 (саҳ. 275-296)

Мавзӯи 16. Иттиҳоди Аврупо дар хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодӣ.
2. Ташаккули механизми хоҷагидорӣ.

3. Иттиҳоди Аврупо (ИА) дар системаи алоқаҳои байналмилалӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 444-460); 12 (саҳ. 429-448); 14 (саҳ. 231-245)

Мавзӯи 17. Олмон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тараққиёти иқтисодиёти Олмон.
2. Самтҳои асосии сиёсати иқтисодӣ.
3. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Олмон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 449-460); 15 (саҳ. 119-125); 22 (саҳ. 336-339)

Мавзӯи 18. Кореяи Ҷанубӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Заминаҳои асосии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
2. Суръат ва омилҳои тараққиёти иқтисодиёт.
3. Савдои берунаи Кореяи Ҷанубӣ.
Адабиёт: 11 (саҳ. 31-35); 12 (саҳ. 464-484); 15 (саҳ. 436-439);
22 (саҳ. 380-382)

Мавзӯи 19. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар истехсолоти ҷаҳон.
2. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар тақсмоти байналхалқии меҳнат.
3. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар ҳаракати байналмилалӣ капитал.
Адабиёт: 12 (саҳ. 486-500); 13 (саҳ. 513-536); 16 (саҳ. 291-300)

Мавзӯи 20. Ҷумҳурии мардумии Чин (ҶМЧ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Самтҳои асосии пешравии иқтисодиёт.
2. Хусусиятҳои асосии механизми хоҷагидорӣ.
3. Алоқаҳои иқтисодии Чин бо Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 577-590); 13 (саҳ. 613-640); 14 (саҳ. 303-320);
16 (саҳ. 334-350)

Мавзӯи 21. Мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Классификасияи (гурӯҳбандии) мамлакатҳои нави индустриалӣ.
2. Таъсироти нисбии суръати афзоиши иқтисодиёти МНИ ва омилҳои ба он таъсиррасон.
3. Хусусиятҳои пешравии МНИ-и Ҷанубу Ғарбии Осиё.

Адабиёт: 13 (сах. 538-548); 15 (сах. 436-447); 22 (сах. 376-382)

Мавзӯи 22. Ҳиндустон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии Ҳиндустон.
2. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодиёт.
3. Проблемҳои пешравии иқтисодиёт.
4. Ҳиндустон дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.

Адабиёт: 12 (сах. 597-617); 13 (сах. 550-557); 14 (сах. 330-339); 22 (сах. 366-374)

Мавзӯи 23. Эрон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодиёти Эрон.
2. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Эрон.
3. Фаъолияти иқтисодии берунаи Эрон.

Адабиёт: 24 (сах. 2-6); 25 (сах. 3-8); 22 (сах. 566-568)

Мавзӯи 24. Бразилия дар хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёт.
2. Хусусиятҳои асосии сохтори иқтисодию иҷтимоӣ.
3. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Бразилия

Адабиёт: 12 (сах. 558-575); 15 (сах. 443-447); 22 (сах. 393-395)

Мавзӯи 25. Америкаи Лотинӣ

1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.
2. Омилҳои берунаи тараққиёт.
3. Савдои хориҷӣ.

Адабиёт: 13 (сах. 591-599); 11 (сах. 35-36); 22 (сах. 391-393)

Мавзӯи 26. Африка дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодиёти Африка.
2. Моделҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.
3. Тамоюлҳои замонавии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.

Адабиёт: 13 (сах. 577-590); 11 (сах. 36-38); 22 (сах. 397-406)

Мавзӯи 27. Мамлакатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда

1. Намуд ва моделҳои ислохотҳои системавӣ.
2. Шароитҳои аввалин барои гузаронидани ислохотҳои системавӣ.
3. Паҳлӯҳои иқтисоди берунаи ислохотҳои системавӣ.

Адабиёт: 13 (саҳ. 600-610); 15 (саҳ. 451-462)

**Мавзӯи 28. Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ)
дар хоҷагии ҷаҳон**

1. Хусусиятҳои пешрави иқтисодиёти собиқ Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ.
2. Ташаккули механизми бозории танзими савдон беруна.

Адабиёт: 13 (саҳ. 657-670); 15 (саҳ. 456-462)

Мавзӯи 29. Федератсияи Россия дар хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои пешрави иқтисодиёт.
2. Федератсияи Россия дар алоқаҳои хоҷагии ҷаҳон.
3. Алоқаҳои иқтисодии хориҷӣ бо давлатҳои ИДМ.

Адабиёт: 12 (саҳ. 642-661); 13 (саҳ. 690-710); 15 (саҳ. 476-500);
23 (саҳ. 290-307)

Мавзӯи 30. Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Мавқеи Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон.
2. Соҳаҳои асосии афзалиятноки иқтисодиёти миллий.
3. Таъсири маблағгузории хориҷӣ ба пешрави иқтисодиёт.

Адабиёт: 4 (саҳ. 3-55); 8 (саҳ. 24-34); 9 (саҳ. 149-160)

НОМГҶӢИ МАВЗӢӢ ВА САВОЛӢО ДОИР БА ДАРСӢОИ АМАЛӢ

МавзӢи 2. Ташаккул ва моҳияти хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои хоси инбораҳои «Иқтисодиёти ҷаҳон», «Хоҷагии ҷаҳон» ва «Хоҷагии умумиҷаҳонӣ».
2. Хоҷагии ҷаҳон ҳамчун системаи мураккаби иқтисодӣ.
3. Давраҳои асосии ташаккул ва пешравии иқтисодиёти ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (сах. 10-12); 13 (сах. 31-34); 16 (сах. 17-19)

МавзӢи 3. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи тараққиёти бадастовардашуда

1. Давлатҳои тараққикарда бо иқтисоди бозорӣ.
2. Давлатҳои рӯ ба тараққӣ бо иқтисоди бозорӣ.
3. Давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда.
Адабиёт: 20 (сах. 19-28); 13 (сах. 50-55); 22 (сах. 44-52)

МавзӢи 4. Механизми хоҷагии ҷаҳон

1. Вазифаҳои асосии ҷамъиятии механизми хоҷагии ҷаҳон.
2. Қисматҳои асосии механизми хоҷагии ҷаҳон.
3. Тарғиботи байналмилалӣ ва ба ҳам таъсиррасонии давлатҳо.
Адабиёт: 12 (сах. 72-87); 13 (сах. 31-32)

МавзӢи 5. Иқтисодии хоҷагии ҷаҳон

1. Маҷмӯи захираҳои иқтисодӣ ҳамчун иқтисодии хоҷагии ҷаҳон.
2. Сохтори захираҳои минералӣ.
3. Захираҳои геологии пешбинишудаи ашёи хоми минералӣ ва сӯзишворӣ.
Адабиёт: 13 (сах. 113-125); 10 (сах. 56-68); 22 (сах. 112-115)

МавзӢи 6. Аҳолии ва қувваи корӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Сифати қувваи корӣ.
2. Муҳочирати меҳнатӣ ва намудҳои он.
3. Самтҳои муҳочирати меҳнатӣ.
Адабиёт: 12 (сах. 219-246); 13 (сах. 127-133); 20 (сах. 92-97);
14 (сах. 351-352)

Мавзӯи 7. Захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти захираҳои молиявӣ ҳам ба маънои васеъ, ҳам ба маънои маҳдуд.
2. Механизми бозтақсимкунии захираҳои молиявии ҷаҳон.
3. Бозорҳои молиявии ҷаҳон.
Адабиёт: 13 (сах. 190-195); 12 (сах. 152-164); 20 (сах. 103-113)

Мавзӯи 8. Прогресси илмию техникӣ (ПИТ) ва хоҷагии ҷаҳон

1. Равнӣҳои асосии таъсири ПИТ ба пешравии хоҷагии ҷаҳон.
2. Корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавии конструкторӣ ҳамчун қисмати муҳими ПИТ.
3. Сиёсати илмию техникӣ.
Адабиёт: 12 (сах. 253-263); 13 (сах. 240-248); 16 (сах. 525-536)

Мавзӯи 9. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон

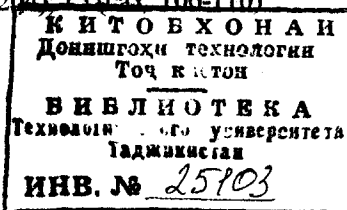
1. Тамоюли умумӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.
2. Моҳияти комплекси агросаноатӣ (КАС).
3. Хусусияти хоси истифодаи захираҳои сӯзишвории энергетикӣ дар давлатҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққӣ.
Адабиёт: 13 (сах. 146-160); 15 (сах. 24-28)

Мавзӯи 10. Ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ).
2. Нақши ШТМ дар раванди ҷаҳоншавии алоқаҳои хоҷагидорӣ байналхалқӣ.
Адабиёт: 13 (сах. 276-298); 22 (сах. 52-56); 23 (сах. 39-43)

Мавзӯи 11. Иттиҳодияҳои интегратсионӣ (ҳамгироии) ҷаҳон

1. Моҳияти интегратсияи (ҳамгироии) иқтисодӣ ва омилҳои асосие, ки равандҳои интегратсиониро муайян менамоянд.
2. Интегратсияи иқтисодӣ ҳамчун омил таъминкунандаи шароитҳои мусоид барои давлатҳои иттиҳод.
3. Иттиҳоди Аврупо ҳамчун иттиҳодияи интегратсионии намунавӣ.
Адабиёт: 13 (сах. 299-330); 20 (сах. 190-204); 15 (сах. 106-110)

**Мавзӯи 12. Мушкилотҳои глобалӣ (умумибашари) иқтисодиёти
ҷаҳон**

1. Моҳият, нақш ва паҳлӯҳои иқтисодии мушкилотҳои глобалӣ.
2. Навъҳои мушкилотҳои глобалӣ.
3. Бӯҳрони экологӣ ҳамчун мушкилоти глобалӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 381-417); 15 (саҳ. 126-129); 16 (саҳ. 46-48)

Мавзӯи 13. Мамлакатҳои рушдёфта дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии мамлакатҳои рушдёфта.
2. Мавқеи мамлакатҳои рушдёфта дар истеҳсолоти ҷаҳон.
3. Нақши алоқаҳои иқтисодии берунӣ дар пешравии иқтисодиёти мамлакатҳои рушдёфта.
Адабиёт: 12 (саҳ. 315-340); 13 (саҳ. 421-443); 16 (саҳ. 249-255)

Мавзӯи 14. ИМА дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои хоси тараққиёти иқтисодиёти ИМА.
2. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон.
3. Стратегияи иқтисодии беруна.
Адабиёт: 12 (саҳ. 385-409); 13 (саҳ. 468-478); 14 (саҳ. 185-193);
16 (саҳ. 260-270)

Мавзӯи 15. Ҷопон дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодиёти Ҷопон
2. Таъсири корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ба пешравии иқтисодиёти Ҷопон.
3. Модели механизми хоҷагидорӣи Ҷопон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 408-428); 13 (саҳ. 494-510); 14 (саҳ. 275-296)

Мавзӯи 16. Иттиҳоди Аврупо дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Иттиҳоди Аврупо (ИА).
2. Тамоюли пешравии иқтисодиёти ИА.
3. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти ИА.
Адабиёт: 13 (саҳ. 444-460); 12 (саҳ. 429-448); 14 (саҳ. 231-245)

Мавзӯи 17. Олмон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодии Олмон.
2. Модели иқтисодию иҷтимоии тараққиёти хоҷагидорӣ Олмон.
3. Нақши давлат дар пешравии иқтисодии Олмон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 449-460); 15 (саҳ. 119-125); 22 (саҳ. 336-339)

Мавзӯи 18. Кореяи Ҷанубӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ.
2. Омилҳои асосии пешравии иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ.
3. Сохтори хоҷагидорӣ Кореяи Ҷанубӣ.
Адабиёт: 11 (саҳ. 31-35); 12 (саҳ. 464-484); 15 (саҳ. 436-439);
22 (саҳ. 380-382)

Мавзӯи 19. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
2. Сабабҳои ақибмонии иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
3. Тамоюлҳои пешравии иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
Адабиёт: 12 (саҳ. 486-500); 13 (саҳ. 513-536); 16 (саҳ. 291-300)

Мавзӯи 20. Ҷумҳурии мардумии Чин (ҶМЧ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои асосии таъсиррасон ба пешравии иқтисодии ҶМЧ.
2. Сохтори хоҷагидорӣ ҶМЧ дар замони муосир.
3. Мавқеи ҶМЧ дар хоҷагии ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 577-590); 13 (саҳ. 613-640); 14 (саҳ. 303-320);
16 (саҳ. 334-350)

Мавзӯи 21. Мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодии МНИ.
2. Давраҳои тараққиёти МНИ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 538-548); 15 (саҳ. 436-447); 22 (саҳ. 376-382)

Мавзӯи 22. Ҳиндустон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоии Ҳиндустон.

2. Модели иқтисодии Ҳиндустон.
3. Сохтори хоҷагидорӣи Ҳиндустон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 597-617); 13 (саҳ. 550-557); 14 (саҳ. 330-339);
22 (саҳ. 366-374)

Мавзӯи 23. Эрон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Натиҷаҳои ислоҳоти иқтисодӣ дар хоҷагидорӣи Эрон.
2. Пешравии соҳаҳои асосии саноати Эрон.
Адабиёт: 24 (саҳ. 2-6); 25 (саҳ. 3-8); 22 (саҳ. 566-568)

Мавзӯи 24. Бразилия дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои асосии ба пешравии иқтисодиёти Бразилия мусоидаткунанда.
2. Тамоюлҳои асосӣ ва мушкилотҳои иқтисодиёти Бразилия.
3. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Бразилия.
Адабиёт: 12 (саҳ. 558-575); 15 (саҳ. 443-447); 22 (саҳ. 393-395)

Мавзӯи 25. Америкаи Лотинӣ

1. Хусусиятҳои асосии модели замонавии пешравии иқтисодиёти Америкаи Лотинӣ.
2. Алоқаҳои иқтисодии хориҷӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 591-599); 11 (саҳ. 35-36); 22 (саҳ. 391-393)

Мавзӯи 26. Африка дар хоҷагии ҷаҳон

1. Давлатҳои нисбатан (аз лиҳози иқтисодӣ) рушдёфтаи Африка.
2. Баъзе давлатҳои сугрушдёфтаи Африка.
3. Сабабҳои асосии ақибмонӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 577-590); 11 (саҳ. 36-38); 22 (саҳ. 397-406)

Мавзӯи 27. Мамлакатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда

1. Концепсияҳо ва самтҳои ислоҳоти системавӣ.
2. Соҳаҳои асосии ислоҳоти системавӣ.
3. Ташаккули сохтори нави иқтисодӣ ва ислоҳот дар соҳаи иҷтимоӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 600-610); 15 (саҳ. 451-462)

Мавзӯи 28. Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Баъзе хусусиятҳои ҳоси давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ дар давлатҳои ИДМ.
2. Ислоҳоти иқтисодӣ дар соҳаи савдои беруна.
Адабиёт: 13 (саҳ. 657-670); 15 (саҳ. 456-462)

Мавзӯи 29. Федератсияи Россия дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Россия.
2. Мушкилотҳои пешравии иқтисодиёт.
3. Мавқеи Россия дар ҳоҷагии ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 642-661); 13 (саҳ. 690-710); 15 (саҳ. 476-500);
23 (саҳ. 290-307)

Мавзӯи 30. Тоҷикистон дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Баъзе мулоҳизаҳо доир ба мусбӣ гузаронидани баланси пардохт ва зиёд гардонидани ҳиссаи содирот нисбат ба воридот.
2. Ҳамкориҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Адабиёт: 4 (саҳ. 3-55); 8 (саҳ. 24-34); 9 (саҳ. 149-160)

НОМГҶИ МАВЗҶӢ ВА САВОЛҶО ДОИР БА ГУЗАРОНИДАНИ БОЗИҶОИ КАСБӢ

Мавзӯи 2. Ташаккул ва моҳияти хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳиятҳои алтернативии ибораи хоҷагии ҷаҳон.
2. Таърихи ташаккули хоҷагии ҷаҳон.
3. Нишондиҳандаҳои асосии пешравии хоҷагии ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 29-36); 13 (саҳ. 26-33); 16 (саҳ. 18-20)

Мавзӯи 3. Иштирокчиёни (субъектҳои) хоҷагии ҷаҳон.

Классификацияи гурӯҳи давлатҳои дар бозори ҷаҳон фаъолияткунанда

1. Гурӯҳи субъектҳои хоҷагии ҷаҳон.
2. Нишондиҳандаҳои асосии ба гурӯҳҳо ҷудонамони давлатҳо.
Адабиёт: 20 (саҳ. 19-29); 13 (саҳ. 54-56); 22 (саҳ. 48-51)

Мавзӯи 4. Механизми хоҷагии ҷаҳон

1. Қисматҳои таркибии механизми хоҷагии ҷаҳон.
2. Нақши иқтисодӣҳои миллий дар пешравии хоҷагии ҷаҳон.
3. Нақши ширкатҳои трансмиллӣ, иттиҳодияҳои байнидавлатӣ
ва байналмилалӣ дар пешравии хоҷагии ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 79-86); 13 (саҳ. 32-35)

Мавзӯи 5. Потенсиали хоҷагии ҷаҳон

1. Сохтори потенсиалии хоҷагии ҷаҳон.
2. Сохтори соҳавии маҳсулоти умумии дохилӣ (МУД-и)
давлатҳои пешрафтаи саноатӣ.
3. Захираҳои соҳибкорӣи хоҷагии ҷаҳон.
Адабиёт: 13 (саҳ. 113-270); 10 (саҳ. 59-67); 22 (саҳ. 114-118)

Мавзӯи 6. Аҳолии ва қувваи корӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тамоюл ва сохтори аҳолии ҷаҳон.
2. Аҳолии фаёли иқтисодӣ.
3. Бекорӣ дар байни ҷавонон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 223-237); 13 (саҳ. 127-135); 20 (саҳ. 92-100);
14 (саҳ. 350-353)

Мавзӯи 7. Захираҳои молиявии ҷаҳон

1. Бозори молиявии ҷаҳон.
2. Иштирокчиёни асосии бозори молиявии ҷаҳон.
3. Бозори ҷаҳонии асъор.

Адабиёт: 13 (саҳ. 192-197); 12 (саҳ. 156-164); 20 (саҳ. 103-113)

Мавзӯи 8. Прогресси илмию техникаӣ (ПИТ) ва хоҷагии ҷаҳон

1. Харочотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ дар хоҷагии ҷаҳон.
2. Нишондиҳандаҳои асосии навоариҳо.

Адабиёт: 12 (саҳ. 256-260); 13 (саҳ. 242-247); 16 (саҳ. 529-535)

Мавзӯи 9. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон

1. Дигаргуниҳо дар сохтори иқтисодиёти мамлакатҳои рушдёфта.
2. Дигаргуниҳо дар сохтори иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
3. Сохтори соҳавии саноати ҷаҳон.

Адабиёт: 13 (саҳ. 147-149); 15 (саҳ. 25-28)

Мавзӯи 10. Корпоратсияҳои трансмиллӣ (КТМ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Концепсияҳои назариявии муосир доир ба КТМ.
2. Сарчашмаҳои фаъолияти самараноки КТМ.
3. Сохтори КТМ.

Адабиёт: 13 (саҳ. 277-284); 22 (саҳ. 53-56); 23 (саҳ. 40-43)

Мавзӯи 11. Иттиҳодияҳои интегратсионии ҷаҳон

1. Моҳияти иқтисодии интегратсияи байналхалқӣ.
2. Намудҳои интегратсияи иқтисодии байналхалқӣ.
3. Иттиҳодияҳои калони интегратсионӣ дар мисоли НАФТА ва МЕРКОСУР.

Адабиёт: 13 (саҳ. 299, 301-305, 314-322); 20 (саҳ. 199-203);
15 (саҳ. 108-109)

Мавзӯи 12. Мушкилотҳои умумибашарӣ (глобалӣ) хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои умумии мушкилотҳои умумибашарӣ.
2. Роҳҳои аз байн бурдани камбизоатӣ ва ақибмонӣ.
3. Мушкилотҳои таназзули системаи иқтисодии ҷаҳон.

Адабиёт: 13 (саҳ. 381-384, 396-398); 15 (саҳ. 128-129); 16 (саҳ. 45-48)

Мавзӯи 13. Мамлакатҳои рушдёфта дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Нақши мамлакатҳои рушдёфта дар савдои ҷаҳонӣ.
2. Сиёсати кушод гардидани режими савдои беруна дар мамлакатҳои рушдёфта.

Адабиёт: 12 (саҳ. 326-335); 13 (саҳ. 436-440); 16 (саҳ. 250-252)

Мавзӯи 14. ИМА дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодии ИМА нисбат ба Ҷопон ва Олмон кадомҳоянд.
2. Тавсифоти қувваи кории америкой.
3. Хусусиятҳои хоси савдои берунаи ИМА.

Адабиёт: 12 (саҳ. 385-407); 13 (саҳ. 468-481); 14 (саҳ. 186-190); 16 (саҳ. 268-269)

Мавзӯи 15. Ҷопон дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои хоси пешравии иқтисодии Ҷопон.
2. Аз рӯи кадом нишондиҳандаҳо иқтисодии Ҷопон аз ИМА ақиб меистад.
3. Омилҳои, ки садди роҳи пешравии иқтисодии Ҷопон ҳастанд, кадомҳоянд.

Адабиёт: 12 (саҳ. 408-428); 13 (саҳ. 494-512); 14 (саҳ. 277-290)

Мавзӯи 16. Иттиҳоди Аврупо дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Тавоноии асосии иқтисодии минтақа ба ҳиссаи кадом давлатҳои пешрафтаи он рост меояд.
2. Дар Иттиҳоди Аврупо сиёсати пешравии кишоварзӣ чӣ тавр танзим карда мешавад.
3. Дар системаи алоқаҳои хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ Иттиҳоди Аврупо аз лиҳози кадом нишондиҳандаҳо нисбат ба ИМА пешсаф аст.

Адабиёт: 13 (саҳ. 444-459); 12 (саҳ. 429-448); 14 (саҳ. 235-242)

Мавзӯи 17. Олмон дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Нақши корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ дар пешравии иқтисодии Олмон.
2. Мавқеи Олмон дар Иттиҳоди Аврупо.

3. Алоқаҳои савдои хориҷии Олмон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 449-462); 15 (саҳ. 122-124); 22 (саҳ. 338-339)

Мавзӯи 18. Кореяи Ҷанубӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои асосии пешравии иқтисодӣ.
2. Омилҳои асосие, ки садди роҳи пешравии иқтисодӣ мегарданд.
3. Нақши Кореяи Ҷанубӣ дар бозори ҷаҳон.
Адабиёт: 11 (саҳ. 30-34); 12 (саҳ. 464-484); 15 (саҳ. 437-440);
22 (саҳ. 380-382)

Мавзӯи 19. Мамлакатҳои рӯ ба тараққи дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои асосии пешравии мамлакатҳои рӯ ба тараққи.
2. Мавқеи мамлакатҳои рӯ ба тараққи дар истеҳсолоти ҷаҳон.
3. Нақши алоқаҳои иқтисодии берунаи мамлакатҳои рӯ ба тараққи дар хоҷагии ҷаҳон.
Адабиёт: 12 ((саҳ. 502-519); 13 (саҳ. 513-536); 16 (саҳ. 298-300)

Мавзӯи 20. Ҷумҳурии мардумии Чин (ҶМЧ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Аз рӯи андозаи МУД ба сари аҳоли ҶМЧ ба гурӯҳи кадом давлатҳои ҷаҳон шомил аст.
2. Омилҳои асосии пешравии иқтисодӣ.
3. Моҳияти қувваҳои истеҳсолкунандаи ҶМЧ.
Адабиёт: 12 (саҳ. 577-596); 13 (саҳ. 613-640); 14 (саҳ. 313-319);
16 (саҳ. 343-345)

Мавзӯи 21. Мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Номгӯи гурӯҳи мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ).
2. Омилҳои пешравии МНИ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 538-548); 15 (саҳ. 436-447); 22 (саҳ. 376-382)

Мавзӯи 22. Ҳиндустон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои асосии пешравии иқтисодии Ҳиндустон.
2. Мушкилотҳои аз байн бурдани камбизоатӣ.
3. Мавқеи Ҳиндустон дар содирот ва воридоти маҳсулот дар ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 597-612); 13 (саҳ. 550-557); 14 (саҳ. 333-337);
22 (саҳ. 367-370)

Мавзӯи 23. Эрон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Самтҳои асосии пешравии иқтисодии Эрон.
 2. Барномаи иқтисодии пешравии иқтисодии Эрон.
 3. Масъалаҳои пешравии соҳаи автомобилсозӣ.
- Адабиёт: 24 (саҳ. 3-5); 25 (саҳ. 4-7); 13 (саҳ. 566-568)

Мавзӯи 24. Бразилия дар хоҷагии ҷаҳон

1. Бразилия аз рӯи аксари нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ба кадом гурӯҳи давлатҳои ҷаҳон шомил аст.
 2. Омилҳои асосии пешравии иқтисодӣ.
 3. Савдои берунаи Бразилия.
- Адабиёт: 12 (саҳ. 558-576); 15 (саҳ. 444-448); 22 (саҳ. 392-395)

Мавзӯи 25. Америкаи Лотинӣ

1. Се давлати бузурги Америкаи Лотинӣ.
 2. Моделҳои асосии пешравии иқтисодӣ.
 3. Нақши мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ дар содироти ҷаҳон.
- Адабиёт: 13 (саҳ. 591-598); 11 (саҳ. 30-36); 22 (саҳ. 390-393)

Мавзӯи 26. Африка дар хоҷагии ҷаҳон

1. Кадом мамлакатҳои Африка аз захираҳои нафт, газ ва уран бой ҳастанд.
 2. Моделҳои асосии пешравии иқтисодии Африка.
 3. Вазъияти демографии Африка.
- Адабиёт: 13 (саҳ. 577-590); 11 (саҳ. 37-38); 22 (саҳ. 399-402)

Мавзӯи 27. Давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда

1. Усули радикалии ислоҳоти иқтисодӣ.
 2. Бартариҳои давлатҳои Балтика нисбат ба Давлатҳои ИДМ дар гузариш ба иқтисодии бозорӣ.
 3. Хусусиятҳои ислоҳоти системавӣ дар соҳаи муносибатҳои асъорӣ.
- Адабиёт: 13 (саҳ. 600-612); 15 (саҳ. 461-462)

Мавзӯи 28. Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Таъминоти захираҳои табиӣ дар ин давлатҳо.

2. Ҷумҳуриҳое, ки барои истеҳсоли донагиҳо ва ғушт шароитҳои мусоид доранд.
3. Россия, ҳамчун давлати бузурги истеҳсолкунанда ва содиркунандаи маводҳои энергетикӣ дар доираи давлатҳои ИДМ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 657-689); 15 (саҳ. 459-461)

Мавзӯи 29. Федератсияи Россия дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Таъсири кӯҳнашавии аппарати истеҳсоли ва норасоии маблағҳои капитали ба пешравии иқтисодиёти Россия.
2. Кушодагии иқтисодиёт ва меъёри содирот дар Россия.
3. Мавқеи Федератсияи Россия дар савдои берунаи ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 642-662); 13 (саҳ. 690-710); 15 (саҳ. 477-500);
23 (саҳ. 299-305)

Мавзӯи 30. Тоҷикистон дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Нақши Тоҷикистон дар ҳоҷагии ҷаҳон.
2. Соҳаҳои асосии афзалиятнок.
3. Корхонаҳои муштаракӣ фаъолияткунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Адабиёт: 4 (саҳ. 21-51); 8 (саҳ. 25-31); 9 (саҳ. 159-160)

НОМГҶИ МАВЗҶЪ ДОИР БА МАҲФИЛҶОИ ДАРСӢ ВА КОРҶОИ ХАТӢ

Мавзӯи 2. Ташаққул ва моҳияти хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти хоҷагии ҷаҳон.
2. Хусусиятҳои муҳими хоҷагии ҷаҳон.
3. Сабабҳои асосии пешрави алоқаҳои иқтисодӣ дар байни давлатҳо.

Адабиёт: 12 (саҳ. 9-12); 13 (саҳ. 31-34); 16 (саҳ. 17-21)

Мавзӯи 3. Иштирокчиёни (субъектҳои) хоҷагии ҷаҳон. Классификатсияи гурӯҳи давлатҳои дар бозори ҷаҳон фаъолияткунанда

1. Гурӯҳбандии давлатҳо дар бозори ҷаҳон.
2. Нишондиҳандаҳои асосии гурӯҳбандии давлатҳо.
3. Мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон.
4. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар хоҷагии ҷаҳон.

Адабиёт: 20 (саҳ. 19-28); 13 (саҳ. 53-55); 22 (саҳ. 49-51)

Мавзӯи 4. Механизми хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти механизми хоҷагии ҷаҳон.
2. Воситаҳои механизми хоҷагии ҷаҳон.
3. Сохтори механизми хоҷагии ҷаҳон.
4. Моҳияти тартиботи байналхалқӣ.

Адабиёт: 12 (саҳ. 73-88); 13 (саҳ. 31-32)

Мавзӯи 5. Потенсиали хоҷагии ҷаҳон

1. Моҳияти потенциали хоҷагии ҷаҳон.
2. Классификатсияи потенциали хоҷагии ҷаҳон.
3. Захираҳои ашёи хом ва сӯзишворӣ дар хоҷагии ҷаҳон.

Адабиёт: 13 (саҳ. 113-117); 10 (саҳ. 60-67); 22 (саҳ. 114-116)

Мавзӯи 6. Аҳолии ва қувваи кори дар хоҷагии ҷаҳон

1. Афзоиши аҳолии ҷаҳон асосан аз ҳисоби кадом гурӯҳи давлатҳо ба амал меояд.
2. Назарияҳои асосӣ доир ба таъсиррасонии афзоиши аҳолии ба пешрави иқтисодӣ.
3. Бекорӣ дар доираи ҷавонон.

Адабиёт: 12 (сах. 222-225); 13 (сах. 129-142); 20 (сах. 94-96);
14 (сах. 350-352)

Мавзӯи 7. Захираҳои молиявии ҷаҳон

1. Сохтори захираҳои молиявии ҷаҳон.
2. Вазифаҳои бозори молиявии ҷаҳон.
3. Калонтарин марказҳои молиявии ҷаҳон.

Адабиёт: 13 (сах. 192-194); 12 (сах. 152-163); 20 (сах. 108-112)

Мавзӯи 8. Прогресси илмию техникӣ (ПИТ) ва хоҷагии ҷаҳон

1. ПИТ ҳамчун омилҳои муҳими пешравии хоҷагии ҷаҳон.
2. Ҳиссаи хароҷотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар МУД-и ҷаҳонӣ.
3. Таъсири ПИТ ба пешравии иқтисодӣ.

Адабиёт: 12 (сах. 253-261); 13 (сах. 240-248); 16 (сах. 528-533)

Мавзӯи 9. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон

1. Тамоюли умумӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.
2. Соҳаҳои асосии комплекси агросаноатӣ (КАС).
3. Дигаргуниҳо дар сохтори истеъмоли захираҳои энергетикӣ.

Адабиёт: 13 (сах. 146-157); 15 (сах. 26-27)

Мавзӯи 10. Корпоратсияҳои трансиллӣ (КТМ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои муҳими фаъолияти самараноки КТМ.
2. Сохтори КТМ.
3. КТМ ҳамчун объекти муҳими инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ.

Адабиёт: 13 (сах. 276-289); 22 (сах. 52-55); 23 (сах. 40-43)

Мавзӯи 11. Иттиҳодияҳои интегратсионии ҷаҳон

1. Намудҳои интегратсияи иқтисодии байналхалқӣ.
2. Калонтарин иттиҳодияҳои интегратсионии ҷаҳон.
3. Ассотсиатсияи Америкаи Шимолии савдои озод (НАФТА): вазифаҳо ва сабабҳои ташкилнамоӣ.

Адабиёт: 13 (сах. 301-315); 20 (сах. 190-204); 15 (сах. 107-110)

Мавзӯи 12. Мушкилотҳои умумибашари (глобалии) хоҷагии ҷаҳон

1. «Глобалишавӣ» ҳамчун равияи муҳими илмӣ.

2. Классификатсияи мушкилотҳои умумибашарӣ.
3. Хусусиятҳои умумии мушкилотҳои умумибашарӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 381-385); 15 (саҳ. 128-129); 16 (саҳ. 46-48)

Мавзӯи 13. Мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон

1. Хусусиятҳои хоси мамлакатҳои рушдёфта.
2. Мамлакатҳои рушдёфта дар истеҳсолоти ҷаҳон.
3. Нақши алоқаҳои иқтисодии беруна дар пешравии мамлакатҳои рушдёфта.
Адабиёт: 12 (саҳ. 317-333); 13 (саҳ. 421-437); 16 (саҳ. 250-255)

Мавзӯи 14. ИМА дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти ИМА.
2. Таъсири корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар пешравии иқтисодиёти ИМА.
3. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 384-489); 13 (саҳ. 468-477); 14 (саҳ. 189-192);
16 (саҳ. 264-269)

Мавзӯи 15. Ҷопон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои асосии тараққиёти иқтисодиёти Ҷопон.
2. Мушкилотҳои асосии тараққиёти иқтисодиёти Ҷопон.
3. Ҷопон ҳамчун ҳамкори калони ИМА.
Адабиёт: 12 (саҳ. 409-423); 13 (саҳ. 494-507); 14 (саҳ. 278-292)

Мавзӯи 16. Иттиҳоди Аврупо дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти ИА.
2. Тавоноии асосии иқтисодии ИА ба кадом давлатҳои рушдёфта рост меояд.
3. Харочотҳои барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар ИА.
Адабиёт: 13 (саҳ. 452-459); 12 (саҳ. 429-432); 14 (саҳ. 235-240)

Мавзӯи 17. Олмон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Олмон.
2. Омилҳои пешравии иқтисодиёт.
3. Омилҳои, ки садди роҳи пешравии иқтисодиёт мегарданд.
Адабиёт: 12 (саҳ. 449-451); 15 (саҳ. 120-122); 22 (саҳ. 337-340)

Мавзӯи 18. Кореяи Ҷанубӣ дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои асосии пешравии иқтисодииёт.
2. Самтҳои асосӣ ва дурнамои тараққиёти қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ.
3. Суръати пешравии гардиши савдои қоричии Кореяи Ҷанубӣ.
Адабиёт: 11 (саҳ. 31-34); 12 (саҳ. 465-466, 479); 15 (саҳ. 436-438); 22 (саҳ. 378-382)

Мавзӯи 19. Мамлақатҳои рӯ ба тараққи дар хоҷагии ҷаҳон

1. Пешравии иқтисодии мамлақатҳои рӯ ба тараққи нисбат ба давлатҳои рушдфта дар 15-соли оқир.
2. Харочотҳои қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар мамлақатҳои рӯ ба тараққи.
3. Мавқеи мамлақатҳои рӯ ба тараққи дар истеҳсолоти ҷаҳон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 502-504, 508); 13 (саҳ. 513-524); 16 (саҳ. 295-300)

Мавзӯи 20. Ҷумҳурии мардумии Чин (ҶМЧ) дар хоҷагии ҷаҳон

1. Омилҳои пешравии иқтисодии ҶМЧ.
2. Мавқеи ҶМЧ дар истеҳсолоти ҷаҳон.
3. ҶМЧ ҳамчун ҳамқори муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 578-582); 13 (саҳ. 613-637); 14 (саҳ. 313-319); 16 (саҳ. 344-349); 4 (саҳ. 330-340)

Мавзӯи 21. Мамлақатҳои нави индустриалии дар хоҷагии ҷаҳон

1. Суръати пешравии иқтисодии МНИ нисбат ба мамлақатҳои рӯ ба тараққи.
2. Мамлақатҳои нави индустриалии Ҷануби Шарқии Осиё.
3. Нишондиҳандаҳои иқтисодии тараққиёти Гонконг.
Адабиёт: 13 (саҳ. 538-548); 15 (саҳ. 438-442); 22 (саҳ. 379-381)

Мавзӯи 22. Ҳиндустон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодии Ҳиндустон.
2. Харочотҳои қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар Ҳиндустон.
3. Савдои берунаи Ҳиндустон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 597-598, 612); 13 (саҳ. 551-556); 14 (саҳ. 330-337); 22 (саҳ. 369-371)

Мавзӯи 23. Эрон дар хоҷагии ҷаҳон

1. Эрон ҳамчун мамлакати агросаноатӣ.
2. Ҳамкорони савдои хориҷии Эрон.
Адабиёт: 24 (саҳ. 4-7); 25 (саҳ. 3-8); 13 (саҳ. 566-568)

Мавзӯи 24. Бразилия дар хоҷагии ҷаҳон

1. Суръати пешравии иқтисодиёти Бразилия, нисбат ба иқтисодиёти ҷаҳон.
2. Ҳиссаи хароҷотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар Бразилия.
3. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Бразилия.
Адабиёт: 12 (саҳ. 558-560, 568-569); 15 (саҳ. 445-447);
22 (саҳ. 393-396)

Мавзӯи 25. Америкаи Лотинӣ

1. Хусусиятҳои модели асосии пешравии мамлакатҳои хурди Америкаи Лотинӣ.
2. Гуруҳҳои асосии иқтисодию савдо.
3. Воридгардидани маблағгузориҳои мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёти минтақа.
Адабиёт: 13 (саҳ. 594-597); 11 (саҳ. 34-36); 22 (саҳ. 390-393)

Мавзӯи 26. Африка дар хоҷагии ҷаҳон

1. Захираҳои сӯзишвории минералӣ дар Африка.
2. Паҳлӯҳои мусбӣ ва манфии пешравии иқтисодиёти Африка.
3. Мушкилотҳои демографии Африка.
Адабиёт: 13 (саҳ. 577, 582, 583); 11 (саҳ. 36-37); 22 (саҳ. 399-404)

Мавзӯи 27. Давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда

1. Моҳияти ислоҳоти системавӣ.
2. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёти ҚМЧ ва Ветнам.
3. Модели ислоҳоти ботадрич.
Адабиёт: 13 (саҳ. 658-660); 15 (саҳ. 456-460)

Мавзӯи 28. Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Мавқеи ҷуғрофӣ ва системаи коммуникатсияи нақлиёти давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ.
2. Дарачаи пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.
3. Фарқияти тамаддунию маданияи давлатҳои ИДМ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 658-660); 15 (саҳ. 457-461)

Мавзӯи 29. Федератсияи Россия дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Суръати афзоиши иқтисодиёти Россия, нисбат ба иқтисодиёти ҷаҳон дар солҳои охир.
2. Нақши маблағгузориҳои капиталӣ дар пешравии иқтисодиёти Федератсияи Россия.
3. Омилҳои асосие, ки барои пешравии иқтисодиёти Россия дар ҳоҷагии ҷаҳон таъсир мерасонанд.
Адабиёт: 12 (саҳ. 643-645); 13 (саҳ. 690-697); 15 (саҳ. 486-499);
23 (саҳ. 297-301)

Мавзӯи 30. Тоҷикистон дар ҳоҷагии ҷаҳон

1. Барои чӣ соҳаи энергетикаи обӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи афзалиятнок ба шумор меравад.
2. Фаъолияти корхонаҳои муштарақ дар Тоҷикистон.
3. Сабабҳои асосии манфи будани баланси пардохт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Адабиёт: 4 (саҳ. 83-85); 8 (саҳ. 26-30); 9 (саҳ. 154-156)

II. НОМГУЌИ, МУНДАРИЧА ВА МАЗМУНИ МУХТАСАРИ МАВЗЌОИ ЛЕКЦИОНЌИ

МАВЗЌИ 1. МАҚСАДИ ОМУЌИШИ ВА ВАЗИФАЌОИ ФАННИ «ИҚТИСОДИЌТИ ЧАЌОН»

- 1.1. Мақсади омуЌиши фан.
- 1.2. Сохтори фан.
- 1.3. Алоқаи ҳамин фан бо дигар фанҳои илмӣ-ҷамъиятшиносӣ.

1.1. Мақсади омуЌиши фан

Иқтисодиёти ҷаҳонро дар гузашта ҳам меомӯхтанд, аммо ҳоло ба ин фан ҳамчун ба фанни мустақил таваҷҷӯҳ бештар гардидааст. ОмуЌиши иқтисодиёти ҷаҳон ягон вақт ин қадар аҳамияти қалон надошт, тавре ки ҳоло дорад. Барои он, ки дар замони муосир давлатҳои ҷаҳон дар ҷорҷӯбаи хоҷагидорӣ доир ба муносибатҳои иқтисодию иҷтимоиашон бо ҳам пайваста ва аз якдигар вобаста мебошанд. Ва ягон давлати ҷаҳон (ҳатто Иёлоти Муттаҳидаи Амрико бо ҳамон иқтисоду бузургиаш) дар алоҳидагӣ фаъолияти хоҷагидориашро пеш бурда наметавонад, чунки иқтисодиёти ҷаҳон (имрӯз зиёда аз 200 давлати ҷаҳонро дарбар мегирад) ва аз як системаи бо ҳам пайвастаи том иборат аст. Дар шароити муносибатҳои иқтисодии бозорӣ, пурзӯр гардидани ба ҳам пайвастагӣ ва аз ҳам вобастагии давлатҳои ҷаҳон як назарияи универсалии иқтисодиёти кушодро тақозо менамояд. Ҳарчи бештар фаъолияти хоҷагидорӣ одамон хусусияти байналмилалӣ пайдо менамояд. Ба туфайли тичорати байналхалқии молу маҳсулот ва хизмат, ҳамчунин ҷараёни байналмилалӣ асбоб (воситаҳои пулӣ) иқтисодиёти давлатҳои гуногун нисбат ба даврони гузашта бо ҳам боз зичтар пайваст гардидаанд. Баҳисобгирии тағйирёбиҳои шароитҳои байналхалқии пешравии системаи иқтисодиётҳои миллий ба яке аз талаботҳои асосӣ табиқ ёфтааст, ки дар ҳолати муайян намудани стратегияи пешравии натавонҳо корхонаҳои алоҳида, балки сиёсати иқтисодии давлат нақши муҳим мебозад.

Донишҷӯи қонуниятҳои пешравии иқтисодиёти ҷаҳон имконият медиҳанд, ки мо қоидаҳои иштирок дар бозори ҷаҳон ва риояи муносибатҳои иқтисодии бозориро байни давлатҳои

чаҳон амалӣ созем ва ҳавасмандии иқтисодиёти миллиро ҳимоя намоем ва дар бозори чаҳон як мавқеи муайяно ишғол намоем. Чунки ҳоло ҳамаи маҷмӯи муносибатҳои иқтисодии бозорӣ, алаҳқусус муносибатҳои арзию қарзӣ, меҳнатӣ (вобаста ба муҳочирати байналмилалӣи қувваи қорӣ), ахборотӣ, технологӣ, коммуникатсионӣ (нақлиёту алоқа) ва ҳ.к. фақат бо мадади якдигар ва боҳам пайваст будани давлатҳои чаҳон ҳаллу фасл мегарданд ва ба ҳар ду (ё якчанд) тараф самара мебахшанд.

Дар доираи омӯзиши иқтисодиёти чаҳон усулҳои умумиилмӣ-тадқиқотӣ истифода мегардад, ба монанди: индуксия ва дедуксия, усули моделсозии математикӣи иқтисодӣ. Нақши муҳимро дар таҳлил ва муқоисаи давлатҳои гуногун ҷамъоварӣ намудану ҳисобу китоб намудани ахбороти оморӣ мебозад. Усули санҷишию (озмоишӣ)-ро ҳам дар доираи омӯзиши иқтисодиёти чаҳон танҳо дар ҳолате истифода намудан мумкин аст, ки агар ин санҷишҳо аз саҳву хато тоза гардида бошанд.

Дар ҷараёни омӯзиши фанни иқтисодиёти чаҳон ба гайр аз чаҳонбинии умумӣ, мақсадҳои (вазифаҳои) зерин: азҳуднамоӣ ва доништан, пешгӯи намудан ва вазифаи прагматикӣ (амалӣ), ҳамчунин вобаста ба ин вазифаи нормативӣ ба даст оварда мешаванд. Дар натиҷа олим ё тадқиқотчӣ, ки оид ба равандҳои иқтисодии байналҳалқӣ донишҳои дақиқ пайдо намудааст, метавонад усулҳои (роҳҳои) ҳалли ин ё он мушкилотро, ки дар натиҷаи фаъолияти системаи хоҷагидорӣи байналмилалӣ ба амал меояд, пешниҳод намояд.

Аз ин рӯ, мақсади азбарнамоии фани «Иқтисодиёти чаҳон» аз омӯзишу доништан ва амалӣ гардонидани анъанаҳо, тамоюлҳо, категорияҳо ва қонунӣҳои пешравии хоҷагии чаҳон иборат мебошад.

1.2. Сохтори фан

Вобаста ба мақсади омӯзиши фан сохтори он, аз ҷумла, номгӯи масъалаҳои зеринро дарбар мегирад:

- ташаккул ва моҳияти хоҷагии чаҳон;
- иштирокчиёни бозори чаҳон ва гурӯҳбандии давлатҳои чаҳон;
- механизми хоҷагии чаҳон;
- иқтисодии хоҷагии чаҳон;

- аҳоли ва қувваи кории иқтисодиёти ҷаҳон;
- захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон;
- прогресси илмию техники ва хоҷагии ҷаҳон;
- сохтори соҳавии иқтисодиёти ҷаҳон;
- бонқҳо ва ширкатҳои трансмиллӣ дар хоҷагии ҷаҳон;
- иттиҳодияҳои интегратсионӣ дар хоҷагии ҷаҳон;
- мушкilotҳои умумибашарии хоҷагии ҷаҳон;
- мамлакатҳои рушдёфта (ИМА, Ҷопон, Олмон, Иттиҳоди Аврупо ва ҳ.к.) дар хоҷагии ҷаҳон;
- мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар хоҷагии ҷаҳон;
- мамлакатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда дар хоҷагии ҷаҳон;
- давлатҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) дар хоҷагии ҷаҳон;
- Россия дар хоҷагии ҷаҳон;
- Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон.

1.3. Алоқаи фан бо дигар фанҳои илмӣ-ҷамъиятшиносӣ

Фанни «Иқтисодиёти ҷаҳон» ҳамчун фанни тахассусӣ барои ихтисоси 0606 (25010300), пеш аз ҳама бо ҳамаи фанҳои дар ҳамин кафедра омӯхташаванда: бизнеси байналхалқӣ, муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ, инвеститсияҳои хориҷӣ, фаъолияти иқтисодии хориҷии корхона, муносибатҳои байналхалқии асъорию қарзӣ ва ҳ.к.; фанҳои берун аз кафедра омӯхташаванда: маркетинги байналхалқӣ, менечменти байналхалқӣ, тиҷорати байналхалқӣ ва ҳ.к. алоқаи зич дорад. Ва бе донистани фанни «Иқтисодиёти ҷаҳон» омӯхтани фанҳои номбурда мушкил мебошад. Ҳамчунин донишҳои ҳосилшуда барои омӯзиши фанҳои дигар заминаи бозғатимод мегузоранд ва мусоидат менамоянд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Мақсади омӯзиши фан аз чи иборат аст?
2. Аз рӯи нақшаи таълим сохтори фанро фаҳмонед.
3. Алоқаи ҳамин фан бо дигар илмҳои ҷамъиятшиносӣ.

Адабиёт: 12 (саҳ. 5-8); 13 (саҳ. 25-26); 20 (саҳ. 7-8)

МАВЗЎИ 2. ТАШАККУЛ ВА МОҲИЯТИ ХОЧАГИИ ЧАҲОН

- 2.1. Моҳияти хоҷагии ҷаҳон.
- 2.2. Хусусиятҳои хоси иқтисодии ҷаҳон.
- 2.3. Давраҳои ташаккули хоҷагии ҷаҳон.

2.1. Моҳияти хоҷагии ҷаҳон

Барои омӯхтани иқтисодии ҷаҳон, пеш аз ҳама мо бояд маънои ин ибораро дарк намоем, ҳамчунин донем, ки барои чӣ давлатҳои ҷудогона бо якдигар ҳамкориҳои иқтисодиро ба роҳ мемонанд.

Ҳоло дар адабии иқтисодӣ фаҳмиши ягонаи иборати «Иқтисодии ҷаҳон» вучуд надорад. Ибораҳои «Иқтисодии ҷаҳон», «Хоҷагии ҷаҳон», «Хоҷагии умумиҷаҳонӣ» синонимҳои якдигар мебошанд ва тарзи хоҷагидориро ифода менамоянд. Аз ин ибораҳо иборати «Иқтисодии байналхалқӣ» фарқ мекунад, ки масъалаҳои назариявии иқтисодии ҷаҳон ва муносибатҳои иқтисодии байналхалқиро ифода менамояд.

Моҳияти иқтисодии ҷаҳон (хоҷагии ҷаҳон)-ро ҳам ба маънои васеъ, ҳам ба маънои маҳдудаш ифода намудан мумкин аст. Ба маънои васеъаш – иқтисодии ҷаҳон аз кулли иқтисодҳои миллии иборат буда, ба маънои маҳдудаш – фақат аз он қисмати хоҷагиҳои миллии, ки бо олами беруна пайваста ва ҳамкориҳои иқтисодӣ доранд, иборат мебошад. Бояд қайд намуд, ки ин ду маънидодкунии моҳияти иқтисодии ҷаҳон нисбӣ буда, байни инҳо фарқи калон вучуд надорад, чунки ҳоло дар ягон давлати ҷаҳон ягон зерсоҳае (ва соҳае) вучуд надорад, ки бо олами беруна алоқамандию саруқор надошта бошад. Ва кулли хоҷагиҳои давлатҳои алоҳида бо хоҷагиҳои ҷаҳонӣ алоқамандӣ ва пайвастагии зич дошта, як системаи ягонаи томо ифода менамоянд. Асоси ин системаро истеҳсоли неъматҳои моддӣ маънавии байналхалқӣ ташкил намуда, дар доираи давлатҳои алоҳида ин неъматҳо истеҳсолу тақсим мегарданд.

Иқтисодии ҷаҳон ҳамчун система мақсади муайян дорад, ки аз қонеъ гардонидан талаботи инсон иборат мебошад.

2.2. Хусусиятҳои хоси иқтисодии ҷаҳон

Чи тавре дар боло нишон дода шуд, хоҷагии ҷаҳон аз як системаи муайян иборат мебошад. Асоси пайдоиш ва мавҷудияти

ин система аз ягонагии он иборат буда, баҳамтаъсиррасонии ҳамаи қисматҳояшро ба як дараҷаи устувор ифода менамояд. Дар ин замина гардиши ҳамавақтаи маҳсулоти истеҳсолшуда дар миқёси умумичаҳонӣ, худтан-зимнамоӣ, фаъолият ва пешравии ин система ба амал меояд.

Иқтисодии ҷаҳон ҳамчун системаи ягона мақсади умумӣ дорад. Фаъолияти он дар мадди охир барои қонеъ гардонидани талабот равона гардидааст. Чунки пешравии кувваҳои истеҳсолкунанда ва сохтани истеҳсолоти нав асосан бо мақсади қонеъ гардонидани талаботҳои нав ва ба даст даровардани ғайриравона гардидаанд.

Иқтисодии ҷаҳон ба гурӯҳи системаҳои мураккаб дохил мешавад, чунки аз элементҳо, қисматҳо ва субъектҳо иборат аст. Ба субъектҳои иқтисодии ҷаҳон – хоҷагиҳои миллӣ, корпоратсияҳои трансмиллӣ, иттиҳодияҳои интегратсионии иқтисодии байналмилалӣ ва онҳое, ки дар навбати худ дорон системаи хусусиятҳои хос дошта мебошанд, дохил мешаванд. Ҳар яке аз ин системаҳо барои пешравии хоҷагии ҷаҳон таъсиррасон мебошанд.

Хоҷагии ҷаҳон категорияи (ибораи) таърихӣ ва иқтисодии сиёсӣ мебошад. Ин ақида ба он асоснок карда мешавад, ки дар ҳар як давраи таърихӣ, пешравии он бо ҳаҷм ва дараҷаи муайяни истеҳсоли, байналмилалӣшавӣ, ҷаҳонишавӣ ва сохтори иқтисодии иҷтимоии хоҷагии хоса вобаста мебошад.

Сохтори иқтисодии иҷтимоии хоҷагии ҷаҳон гуногунранг мебошад. Мавқеи пешсафро дар он мамлакатҳои саноатии пешрафта бо дараҷаи баланди муносибатҳои капиталистӣ ишғол менамоянд. Дигар давлатҳо бошанд, мавқеи музофотиро ишғол менамоянд.

2.3. Давраҳои ташаккули хоҷагии ҷаҳон

Пешравии хоҷагии ҷаҳонро олимони бисёр чунин давраҳо ҷудо менамоянд:

- I. Ташкилӣ ва гулгулшукуфии империяи Рим, ки дар он замон иқтисодии ҷаҳон дар асоси тараққиёти савдо байни давлатҳои муайян ба ташкилӣ сар карда буд.
- II. Марҳилаи кашфиётҳои Бузурги Географӣ, боиси тараққиёти савдои байналхалқӣ гардиданд.

- III. Охири асри XIX ва аввали асри XX. Аломатҳои хоси он аз давраи империализм ва сабзида расидани капитализм, афзоиши муҳочирати қувваи қорӣ ва сармоя, тараққи алоқаҳои истеҳсолии байналхалқӣ иборат мебошанд.
- IV. Аввали садаи XX то солҳои 30-юм. Аз алоқаҳои ҷаҳон беруншавии Россия ва Муғулистон, пайдоиши ду шакли хоҷагии ҷаҳонӣ (капиталистӣ ва сотсиалистӣ) аломатҳои ин давраанд.
- V. Миёнаҳои асри XX. Ташаккулёбии хоҷагии ҷаҳонии сотсиалистӣ, аз нав ташкилёбии он дар хоҷагии умумиҷаҳонӣ.
- VI. Парокандашавии системаи мустамликадорӣ (ибтидои солҳои 60-ум), пайдоиши гурӯҳи қалони мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ва ба алоқаҳои хоҷагии ҷаҳонӣ фаъолона воридшавии онҳо.
- VII. Миёнаҳои солҳои 70-ум. Пастшавии нақши роҳбарикунандаи ИМА дар хоҷагии ҷаҳон, зиёдшавии рақобати байни се маркази тараққиёти иқтисодии ҷаҳон (ИМА, Аврупои Ғарбӣ, Ҷопон), пайдошавии мамлакатҳои нави индустриалӣ, хусусиятҳои хоси ин давра мебошанд.
- VIII. Ибтидои солҳои 90-ум. Саршавии давраи нав дар тараққиёти хоҷагии ҷаҳонӣ, парокандашавии системаи сотсиалистӣ, пайдоиши аломатҳои ягонаи хоҷагии ҷаҳон, пайдоиши хоҷагии ҷаҳони глобалӣ, ки иқтисодиёти ба бозорӣ гузарандаро дарбар мегирад.
- IX. Худуди охири асри XX ва аввали асри XXI-ро дарбар гирифта, давраи тараққиёти хоҷагии ҷаҳон бо гузариш ба сохти нави истеҳсолоти ҷамъиятӣ дар асоси воситаҳои нави илмӣ ва технологияҳои ахборотӣ мебошад.

Саволҳои барои тақрор:

1. Моҳияти иқтисодии иборати «Иқтисодиёти ҷаҳон».
 2. Иқтисодиёти ҷаҳон ҳамчун системаи ягона.
 3. Субъектҳои иқтисодиёти ҷаҳон.
 4. Давраҳои асосии ташаккули хоҷагии ҷаҳон.
- Адабиёт: 12 (саҳ. 10-12); 13 (саҳ. 31-34); 16 (саҳ. 17-19)

МАВЌЎИ 3. ИШТИРОКЧИЁНИ ХОЧАГИИ ЧАҲОН. КЛАССИФИКАТСИЯИ ГУРЌҲИ ДАВЛАТҲОИ ДАР БОЗОРИ ЧАҲОН ФАЪОЛИЯТКУНАНДА

- 3.1. Субъектҳои хоҷагии ҷаҳон.
- 3.2. Гуруҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи тараққиёти бадастомада.
- 3.3. Гуруҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи даромади солона ба сари аҳоли.
- 3.4. Гуруҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи кушода будани иқтисодиёт.

3.1. Субъектҳои хоҷагии ҷаҳон

Фаъолият дар бозори ҷаҳон донистани субъектҳои хоҷагидориро дар бозори ҷаҳон тақозо менамояд. Чор гуруҳи субъектҳои бозорӣ дар бозори ҷаҳон мавҷуд аст:

1. Фирмаҳои соҳибкории миллий, ки стратегияи байналмилалиро ба кор мебаранд.
2. Давлатҳои, ки сиёсати иқтисодии хориҷиро пеш мебаранд.
3. Ташкилотҳои байналмилалӣ, ки тартиботи ягонаи фаъолияти байналмилалӣ иқтисодиро танзим менамоянд ва барои устувор гардонидани бозори ҷаҳон мусоидат менамояд.
4. Шахсони алоҳида, онҳое, ки ҳавасмандии иқтисоднашон дар бозори ҷаҳон ба даст оварда мешавад.

Ҳамаи субъектҳои дар боло зикргардида метавонанд ҳамчунин дар бозори дохилӣ фаъолият намоянд. Дар ҳамон вақт субъектҳои бозори ҷаҳон шуморида мешаванд, агар ҳавасмандии иқтисодии онҳо дар бозори ҷаҳон ташкил гардад.

Ҳар як давлат дар бозори худаш маводҳо ва капитали хориҷиро роҳ дода назорат мебарад, ки ҳавасмандии корхонаю хоҷагиҳои миллий поймол нагарданд. Барои ин мақсад ибораҳои резидент ва гайрирезидент ба кор бурда мешаванд, ки аз тарафи Фонди байналмилалӣ асъор ба қайд гирифта шудаанд. Критерияи (нишондиҳандаи асосии) ҷудонамоии он ба резидент ва гайрирезидент на аз навъи шахрвандӣ, балки аз хусусияти ҳавасмандии иқтисодии субъектҳои хоҷагидорӣ вобаста мебошад.

Ба резидентҳои мамлакат, ҳамон субъектҳои хоҷагидорие дохил мешаванд, ки ҳавасмандии иқтисодиашон дар ҳамин давлат ба ҷо оварда мешавад. Ба ғайррезидентҳо, ҳамонҳое дохил мешаванд, ки ҳавасмандии иқтисодиашон берун аз марзи давлат иҷро мегардад.

3.2. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи тараққиёти бадастомада

Созмони Миллалӣ Муттаҳид вобаста ба ин нишондиҳанда давлатҳои ҷаҳонро ба се гурӯҳ ҷудо менамояд:

1. Давлатҳои рушдёфта бо иқтисодиёти бозорӣ;
2. Давлатҳои рӯ ба тараққӣ бо иқтисодиёти бозорӣ;
3. Давлатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда.

Ба гурӯҳи давлатҳои рушдёфта давлатҳои саноатии пешрафтаи Америкаи Шимолӣ, Аврупои Ғарбӣ ва минтақаи Укёноси Ором дохил мешаванд. Ин гурӯҳ Ташкилоти ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушдро ташкил медиҳад. Баъдтар ба ин гурӯҳ ҳамроҳ гаштанд: Туркия, Мексика, Чехия, Маҷористон ва Кореяи Ҷанубӣ. Ҳоло ин гурӯҳ 29 давлати пешрафтаи ҷаҳонро дарбар гирифта, 47% маҳсулоти дохилии ҷаҳонро истеҳсол намуда, 51% ҷараёни савдои байналхалқиро ишғол менамояд.

Давлатҳои рӯ ба тараққӣ аз 140 давлатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ иборат буда, даромади паст ва миёна доранд. Ин давлатҳо тахминан 40% маҳсулоти умумиҷаҳониро истеҳсол намуда, 1/4 ҳиссаи воридоти ҷаҳонро ташкил менамоянд.

Давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда аз 28 давлати ҷаҳон иборат мебошанд. Аз 2 зергурӯҳи минтақавӣ иборат ҳастанд. Якум зергурӯҳи давлатҳои Арупои Марказӣ ва Шарқиро (аз ҷумла, Албанияро) дарбар мегиранд. Дуюм зергурӯҳ аз давлатҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) ва Муғулистон, Ҷумҳурии мардумии Чин иборат мебошанд. Ин давлатҳо тахминан 4-5% маҳсулоти дохилии ҷаҳониро истеҳсол намуда, воридоти онҳо камтар аз 10% иборат аст.

3.3. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи солони даромад ба сари аҳоли

Бонки умумиҷаҳонӣ дар асоси ин нишондиҳанда давлатҳоро ба чор гурӯҳ ҷудо менамояд:

1. Дарачаи пасти даромад ба сари аҳоли (камтар аз 755 долл.);
2. Дарачаи даромади паст аз мобайн (аз 756 то 2995 долл.);
3. Дарачаи даромади боло аз мобайн (аз 2996 то 9265 долл.);
4. Дарачаи баланди даромад (зиёда аз 9266 долл.).

Ба қатори давлатҳои даромади баланд дошта ба ғайр аз давлатҳои Ташкилоти ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд, Боз Сингапур, Гонконг, Мароко, давлатҳои нафтсодиркунанда (Бруней, Кувайт), давлатҳои майда – дар қазираҳо: Багама, Бермудҳо, Кайман дохил мешаванд.

Давлатҳои Аврупои Шарқӣ ва Америкаи Лотинӣ бештар ба гурӯҳи мамлакатҳои дарачаи даромади боло аз мобайн дошта дохил мешаванд. Ҷумҳурии мардумии Чин, Россия, бисёр давлатҳои ИДМ, давлатҳои араби нафтдор ҳамчун давлатҳои ба гурӯҳи дарачаи даромади паст аз мобайн мансубанд. Ба гурӯҳи давлатҳои даромади пастдошта қисмати зиёди давлатҳои Африкаи Тропикӣ, Ҳиндустон ва ҳамсоҳҳои он аз Осиёи Ҷанубӣ ва як қатор давлатҳои ИДМ дохил мешаванд.

3.4. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дарачаи кушод будан ба бозори ҷаҳон

Доир ба ин нишондиҳанда Бонки умумиҷаҳонӣ давлатҳоро ба панҷ қисм ҷудо менамояд.

Аз ин лиҳоз, гурӯҳи аз ҳама паст, давлатҳое, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД камтар аз 10%-ро ташкил медиҳад, ба иқтисодиёти пӯшида дохил мешаванд.

Ба гурӯҳи аз ҳама боло, давлатҳое, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД зиёда аз 35%-ро ташкил медиҳад, иқтисодиёташон ба бозори ҷаҳон кушода шуморида мешавад. Ба мамлакатҳои иқтисодиёти кушода дошта, ҳамчунин давлатҳои хурд, ки системаи либералии савдои хоричиро пеш мебаранд, ба монанди Ирландия, Белгия, Нидерландҳо дохил мешаванд, ки ҳиссаи содироташон дар МУД зиёда аз 60%-ро ташкил менамояд.

Аксари давлатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда, аз ҷумла Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ба гурӯҳи давлатҳои иқтисодиёташон кушода дохил мешаванд.

Саволҳо барои такрор:

1. Фирмаҳои соҳибкории милли, ҳамчун субъекти хоҷагии ҷаҳон.
 2. Давлат, ҳамчун субъекти хоҷагии ҷаҳон.
 3. Ташкилотҳои байналмилалӣ, ҳамчун субъекти хоҷагии ҷаҳон.
 4. Гуруҳи давлатҳои рушдифта.
 5. Гуруҳи давлатҳои рӯ ба тараққӣ.
 6. Гуруҳбандии давлатҳо доир ба дараҷаи солони даромад ба сари аҳоли.
 7. Гуруҳбандии давлатҳо доир ба қушода будан ба бозори ҷаҳон.
- Адабиёт: 20 (саҳ. 19-28); 13 (саҳ. 50-55); 22 (саҳ. 44-52)

МАВЗҶИ 4. МЕХАНИЗМИ ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 4.1. Моҳият ва воситаҳои механизми хоҷагии ҷаҳон.
- 4.2. Сохтори механизми хоҷагии ҷаҳон.
- 4.3. Масъалаҳои танзими равандҳои хоҷагидорӣ дар хоҷагии ҷаҳон.
- 4.4. Тартиботи ҷаҳонии иқтисодӣ.

4.1. Моҳият ва воситаҳои механизми хоҷагии ҷаҳон

Механизми хоҷагии ҷаҳон системаи амалигардонии моликият ва истифодаи қувваҳои истеҳсолӣ, маҷмӯи навъ ва усулҳои танзим ва ҳавасмандгардонии равандҳои иқтисодӣ дар миқёси ҷаҳонӣ, ҳамчунин қондаҳои ташкилию ҳуқуқиро, ки ба истеҳсол, тақсим, мубодила ва истеъмоли маҳсулоти истеҳсолшуда мусоидат мекунанд, дарбар мегирад.

Аз моҳияти механизми хоҷагии ҷаҳон бармеояд, ки вай вазифаҳои амаликунии моликият, танзими равандҳои иқтисодӣ (аз ҷумла, таносуби хоҷагии ҷаҳон), ҳалли зидиятҳоро байни дараҷаи пешрави қувваҳои истеҳсолӣ ва муносибатҳои истеҳсолиро иҷро менамояд. Қувваи асосии ташкилнамоии хоҷагии ҷаҳон бозори ҷаҳон мебошад, ки аз маҷмӯи бозорҳои дохилӣ, хориҷӣ ва байналмилалӣ иборат аст.

Ба воситаҳои механизм, намудҳои асосии ҳаракати капитал (маводиҳои пулӣ) дар хоҷагии ҷаҳон дохил мешаванд. Яъне, инҷо

сухан дар бораи ибораҳои иқтисодии нархи байналмилалӣ, фоизи капитали қарзӣ, қурби асъор ва ғайра меравад.

Яке аз воситаҳои муҳими механизми бозорӣ системаи нархгузорӣ мебошад. Яъне, нарх ва тамоҷули тағйирёбии он мақсад ва ҳавасманднамоии истеҳсолкунанда ва ба ин восита нархгузорӣ натавонад танзимгари истеҳсолот ва мубодила мебошад, балки омили асосии ташкилнамоии истеҳсоли ин ё он маҳсулот дар миқёси ҷаҳон ба шумор меравад.

4.2. Сохтори механизми хоҷагии ҷаҳон

Сохтори механизми хоҷагии ҷаҳон аз агентҳои зерин: давлат, иттиҳодияҳои интегратсионӣ, ширкатҳои трансмиллӣ, бонкҳои трансмиллӣ, картелҳои байналмилалӣ, ташкилотҳои байнидавлатӣ, иттифоқҳои соҳибкорон иборат аст.

Давлат ба воситаи сиёсати бучетӣ, қарзию пулӣ ва асъорӣ ҳам ба шоҳаҳои дохилӣ, ҳам ба шоҳаҳои берунии хоҷагидорӣ таъсир расонида, иқтисодиётро танзим менамояд. Масалан, давлат соҳаҳои берунии иқтисодиётро ба воситаи усулҳои тарифию ғайритарифӣ ва дигар роҳҳои хоҷагидорӣ танзим менамояд. Сиёсати давлатии ҳимояи бозори дохилӣ бошад, бо роҳи протексионизм ба роҳ монда мешавад.

Ширкатҳои трансмиллӣ, ки майдони фаъолиятшон (тиҷоратӣ, саноатӣ, молиявӣ) тамоми ҷаҳон мебошад, дар ин замина ба як қисми муҳими механизми пешбарандаи хоҷагии ҷаҳон табдил ёфтаанд. Бонкҳои трансмиллӣ бошанд, дар самти ба роҳ мондани сиёсати қарзию асъорӣ (ки ба пешравии истеҳсолот ва тиҷорат муосидат мекунад) нақши механизми хоҷагии ҷаҳонро иҷро менамоянд.

Дар пешравии хоҷагии ҷаҳон нақши ташкилотҳои байналмилалӣ (ки ҳоло миқдорашон зиёд гардидааст) бениҳоят баланд мебошад. Ин ташкилотҳо, алаҳусус дар танзими мушкilotҳои умумибашарӣ ва умуман муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ нақши муҳимро мебозанд ва қисми муҳими механизми хоҷагии ҷаҳонро ташкил менамоянд.

4.3. Масъалаҳои танзими раванди хоҷагидорӣ дар хоҷагии ҷаҳон

Чи тавре дар боло қайд гардид, масъалаҳои танзими раванди хоҷагидорӣ хоҷагии ҷаҳон аз тарафи ташкилотҳои мавқеи (дараҷаи) ҷаҳонӣ дошта ба роҳ монда мешаванд. Дар ин самт

нақши Фонди байналмилалии асър ва Бонки умумичаҳонӣ бисёр муҳим мебошад.

Дар даҳсолаи охир Фонди байналмилалии асър ба сиёсати миёнамӯҳлату дарозмӯҳлати пешравии иқтисодии давлатҳои аъзо диққати махсус медиҳад. Намояндаҳои фонд дар воҳӯриҳои бисёрҷонибаи намояндаҳои давлатҳои рушдфтои Гарб доир ба масъалаҳои пешравии алоқаҳои иқтисодӣ дар хоҷагии ҷаҳон иштирок намуда, мавқеи сиёсати қарздиҳишро танзим менамояд. Масалан, давлати қарзгиранда, агар ўҳдадориҳои пешниҳоднамудаи фондро (ки аз тарафи Комиссияи фонд назорат бурда мешавад) иҷро нанамояд, ҳуқуқи қарзгириро аз даст медиҳад. Мавқеи фонд, муносибати дигар субъектҳои хоҷагии ҷаҳонро нисбат ба ин ё он давлат муайян менамояд.

Институти дигари муҳими танзимкунандаи раванди хоҷагидорӣ дар ҷаҳон Бонки умумичаҳонӣ мебошад. Самти асосии фаъолияти бонк – қарздиҳӣ ба лоиҳаҳои инвеститсионии сектори шахсӣ, ҳамчунин маблағгузорӣ ба ислоҳоти сохторӣ дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ мебошад. Зиёда аз ин дар тайёр намудани лоиҳаҳои инвеститсионӣ, асосноккунонии техникӣ ва молиявӣ иқтисодии онҳо иштирок менамояд. Мамлақати қарзгиранда ба бонк доир ба вазъи молиявӣ иқтисодиаҷаҳонро ахборот медиҳад ва хизмати намояндагони бонкро пардохт менамояд.

4.4. Тартиботи ҷаҳонӣ иқтисодӣ

Тартиботи ҷаҳонӣ (режим – реча) гуфта, шартҳои дақиқеро, ки дар асоси талаботи бисёртарафӣ қабул гардидааст, меноманд. Яъне, ин тартибот дар асоси шартномаҳои бисёртарафа, ки ба танзими амалиёти давлатҳо дар соҳаҳои ҷудоғонаи фаъолияти онҳо равона гардидааст, амалӣ мегардад. Ин қоидаҳо аксаран ба амалиёти давлатҳо равшанӣ меандозанд ва ҳамчунин барои ҳалли масъалаҳои баамаломата ёрӣ мерасонанд. Тартиботи иқтисодии ҷаҳонӣ аз сохторҳои танзимнамоии байналмилалӣ иборат аст, ки аз ҷумла, бахшҳои иқтисодӣ молиявӣ байналмилалии зеринро дарбар мегирад:

- * системаи асёрии байналмилалӣ;
- * системаи савдои умумичаҳонӣ;
- * принсипҳои байналмилалии андозбандӣ ва ҳ.к.

Саволҳо барои такрор:

1. Воситаҳои механизми хочагии ҷаҳон.
2. Сохтори механизми хочагии ҷаҳон.
3. Ширкатҳои трансмиллӣ, ҳамчун механизми пешбарандаи хочагии ҷаҳон.
4. Бонкҳои трансмиллӣ?
5. Масъалаҳои танзими раванди хочагидорӣ дар хочагии ҷаҳон.
6. Мавқеи Бонки умумиҷаҳонӣ дар раванди танзими хочагии ҷаҳон.
7. Нақши Фонди байналмилалӣ асёр (ФБА) дар раванди танзими хочагии ҷаҳон.
8. Тартиботи ҷаҳонии иқтисодӣ.

Адабиёт: 12 (саҳ. 72-87); 13 (саҳ. 31-32)

МАВЗҶӢ 5. ИҚТИДОРИ ХОЧАГИИ ҶАҲОН

- 5.1. Моҳияти иқтидори хочагии ҷаҳон.
- 5.2. Иқтидори захираҳои табиини хочагии ҷаҳон.
- 5.3. Захираҳои ашёи хоми минералӣ ва сӯзшворӣ.
- 5.4. Нақши захираҳои табиӣ дар иқтисодиёти ҷаҳон.

5.1. Моҳияти иқтидори хочагии ҷаҳон

Фаъолияти иқтисодиётҳои миллӣ ва ҳамаи хочагии ҷаҳон дар асоси захираҳои иқтисодӣ (омилҳои истеҳсоли) – табиӣ, меҳнатӣ, капиталӣ (дар намуди воситаҳои истеҳсоли ва молиявӣ), соҳибкорӣ, ҳамчунин илмӣ (илмию техникаӣ, донишҳои ахборотӣ) пеш бурда мешаванд.

Дар маҷмӯъ захираҳои иқтисодӣ иқтидори иқтисодиётҳои миллӣ ё минтақаи ҷаҳон, ё ҳамаи иқтисодиёти ҷаҳонро дарбар мегирад.

Барои боло бурдани иқтидори хочагии ҷаҳон номгӯи қалонн захираҳо истифода бурда мешаванд. Вобаста ба тавсифи хочагии ҷаҳон номгӯи сершумори захираҳо ба се гурӯҳи асосӣ (захираҳои табиӣ, демографӣ ва молиявӣ) ҷудо намудан мумкин аст.

Боёд қайд намуд, ки дар давраи кунунии пешравии иқтисодиёти ҷаҳон рӯз аз рӯз ҳаҷми истифодани захираҳои табиӣ меафзояд ва дар натиҷа якҷанд мушкилотҳои зиддиятнок байни

чамбият ва табиат ба амал меояд. Яке аз мушкилоти ҳалгалаби муҳим дар сатҳи сайёра ин бӯҳрони экологии ба амаломада мебошад.

Захираҳои табиӣ гуфта, мачмӯи объектҳои табиӣ ё ҳодисаҳои табииро меноманд, ки аз тарафи одамон барои истеҳсоли неъматҳои моддӣ, таъмини такрористеҳсолкунии инсон, таъмини шароит барои зиндагии инсон ва баланд бардоштани зиндагии одамон истифода карда мешаванд.

5.2. Иқтисодии захираҳои табиӣ хоҷагии ҷаҳон

Захираҳои табиӣ хоҷагии ҷаҳон гуногун мебошанд. Онҳо аз захираҳои энергетикӣ, заминӣ, обӣ, ҷангал, биологӣ (рустанӣҳо ҳайвонот), минералӣ (канданиҳои фойданок), иқлимӣ ва рекреатсионӣ иборат мебошанд.

Пешравии илму техника ба он оварда расонид, ки таъсири омилҳои захираҳои табиӣ ба пешравии иқтисодии мамлакатҳои рушдёрта хеле паст гардид. Масалан, дар даҳсолаҳои охир аз ҳисоби истифодаи дастовардҳои илмию техникӣ ва захираҳои сунъӣ давлатҳои, ки канданиҳои фойданок надоранд (ба монанди Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Сингапур) бо суръати баланд пеш рафтанд. Дар ҳар сурат ҷой доштани захираҳои табиӣ барои ин ё он мамлакат бартариҳои иловагиро муайян мекунад.

Захираҳои геологӣ канданиҳои фойданок дараҷаи (зинаҳои) гуногун омӯзишро дарбар мегиранд. Вобаста ба дараҷаи сахтии муайянкунӣ ин захираҳо ба категорияҳо ҷудо карда мешаванд. Масалан, дар Россия ин захираҳо ба 4 категория ҷудо менамоянд: категорияҳои А, В, С₁ ва С₂. Ба категорияи «А» захираҳои дохил мешаванд, ки пурра таҳқиқ гардидаанд. Ба категорияи «В» захираҳои дохил мешаванд, ки ҳудуди онҳо тақрибан муайян карда шудаанд. Категорияи «С₁» - захираҳои дарбар мегирад, ки ҳаҷмашон дар асоси баҳисобгирии маълумотҳои «экстраполятсионӣ» муайян гардидаанд. Захираҳои, ки дар асоси таҳқиқотҳои эҳтимолий (ибтидоӣ) тахминан муайян гардидаанд, ба категорияи С₂ дохил мешаванд.

Дар давлатҳои хориҷии дур бошад, дигар намуди гурӯҳбандии захираҳо ба қор бурда мешавад. Масалан, дар ИМА ва Иттиҳоди Аврупо захираҳои табииро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо

менамоянд: захираҳои таҳқиқшуда ё ҳақиқӣ ва аз лиҳози истифодабарӣ дастраси техникӣ; захираҳои геологӣ эҳтимолӣ, ки дар асоси ҳисобу китоби назарияӣ муайян гардидаанд ва истифодаи онҳо ба дараҷаи имрӯзаи техника мувофиқ аст ё не ва ҳ.к.

5.3. Захираҳои ашёи хоми минералӣ ва сӯзишворӣ

Захираҳои геологӣ минералии сӯзишвории ҷаҳон аз рӯи пешбиниҳо зиёда аз 12,5 трлн. т. мебошад. Аз рӯи дараҷаи истеъмоли имрӯза ин захираҳо боз ба 1000 сол мерасанд. Тақриби ин захираҳо 60% (ангишт), нафт ва газ (тақрибан 27%) ва боқимонда слансҳою торф ташкил менамояд.

Ангишт – Дар сохтори захираҳои сӯзишворӣ энергетикӣ миқдори захираҳои ангишт бештар буда, захираҳои умумӣ ҷаҳонии он зиёда аз 5 трлн. т. ва захираҳои боваринокаш – 1,8 трлн. тоннаро ташкил медиҳад. Қонҳои ангишт дар 72 мамлақати ҷаҳон таҳқиқ гардидааст, ки қалонтарини онҳо дар ИМА – 445 млрд. т., Чин – 272, Россия – 200, Олмон – 100, Австралия – 90, Англия – 50, Канада – 50, Ҳиндустон – 29 млрд. т. ҷойгир шудаанд.

Нафт – Захираҳои таҳқиқгардидаи он дар ҷаҳон ба 270-300 млрд. т., захираҳои эҳтимолиаш бошад, ба 840 млрд. т. баробар аст. Мувофиқи маълумотҳо захираҳои нафт дар ҷаҳон чунин ҷойгир мебошанд (%): Дар Арабистони Саудӣ – 25,4, Ироқ – 11, Амолоти муттаҳиди араб – 9,4, Кувайт – 9,3, Эрон – 9,1, Венесуэла – 6,8, Россия – 4,8, Чин – 2,4, ИМА – 2,4 ва ғайра. Хар сол дар ҷаҳон 3 млрд. т. нафт коркард карда мешавад ва ин захираҳо тақрибан боз ба 45 сол мерасанд. Бояд қайд намуд, ки техникаю технологияи имрӯза фақат қудрати 30-35% захираҳои нафтро коркард карда метавонад. Бо мурури пешравии технология боз 65-70% боқимондаи нафт коркард шуданаш аз эҳтимол дур нест.

Гази табиӣ – Ҳоло дар ҷаҳон гази табиӣ ба миқдори 144 трлн. м³ таҳқиқ гардидааст. Мутобиқи маълумотҳо қалонтарин хавзаҳои таҳқиқшудаи гази табиӣ дар ҷаҳон чунин ҷойгир гаштаанд (%): дар Россия – 39,2, Осиёи Ғарбӣ – 32, Африқои Шимолӣ – 10, Америкаи Лотинӣ – 5,1, Америкаи Шимолӣ – 5,0, Аврупои Ғарбӣ – 4,0.

5.4. Наҳии захираҳои табиӣ дар иқтисодиёти ҷаҳон

Нобаробар ҷойгир шудани захираҳои минералӣ дар қабати замин ва таъминоти нобаробарии давлатҳо бо захираҳои заминӣ ва ҷангал ба пешравию тақсмоти байналхалқии меҳнат ва муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ муосидат менамояд. Дар солҳои 90-м бо роҳи содирот дар бозори ҷаҳон фуруҳта шуд (аз ҷиҳати истеҳсол): маъдани оҳан – 70%, нафт – зиёда аз 50%, алюминий – тақрибан – 50%, маъдани марганес – 70%, маҳсулотҳои ҷӯбӣ – 34%, кофе – 83%, донагӣ – 11%.

Агарчанде содироти захираҳои минералӣ ба мамлакатҳои рушдёфта на он қадар таъсири калон расонад, ба мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ содироти ашёи хомӣ минералӣ, сӯзишворӣ ва хӯрок таъсири калон расонида, ин гурӯҳи молҳо қисми асосии содироти онҳоро ташкил менамоянд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Моҳияти иқтисодии иқтидори хоҷагии ҷаҳон.
2. Мавқеи захираҳои табиӣ дар хоҷагии ҷаҳон.
3. Категорияҳои муайяннамоии захираҳои табиӣ.
4. Роҳи муайяннамоии захираҳои табиӣ дар давлатҳои хориҷи дур.
5. Захираҳои ашёи хомӣ минералӣ ва сӯзишворӣ дар ҷаҳон.

Адабиёт: 13 (саҳ. 113-125); 10 (саҳ. 56-68); 22 (саҳ. 112-115)

МАВЗҶИ 6. АҲОЛӢ ВА ҚУВВАИ КОРӢ ДАР ХОҶАГИИ ҶАҲОН

- 6.1. Ҷойгирии аҳоли дар гурӯҳи давлатҳо ва минтақаҳои ҷаҳон.
- 6.2. Истифодаи қувваи корӣ.
- 6.3. Бекорӣ ҳамчун мушкилоти глобалӣ.

6.1. Ҷойгирии аҳоли дар гурӯҳи давлатҳо ва минтақаҳои ҷаҳон

Тӯли 55 соли охир миқдори аҳолии ҷаҳон (солҳои 1950-2005), ба 2,6 маротиба афзуда, аз 2,5 то 6,5 млрд. нафар расидааст. Қисми асосии зиёдшавии аҳоли аз тарафи давлатҳои рӯ ба тараққӣ таъмин гардидааст. Ин давлатҳо дар нимаи аввали солҳои 1950 – 79% зиёдшавии аҳолиро ва дар нимаи дуҷуми

солҳои 1990 – 97% зиёдшавии аҳолии ҷаҳонро таъмин намудаанд. Зиёда аз нисфи 60% зиёдшавии аҳоли аз тарафи 10 давлати ҷаҳон таъмин гардид, фақат Ҳиндустон – 20% зиёдшавии аҳолиро таъмин намуд. Агар дар соли 1950 тахминан 2/3 ҳиссаи аҳоли дар мамлакатҳои рӯ ба тараққи ҳаёт ба сар баранд, соли 2000 – 80% ва аз рӯи ҳисобҳо соли 2025 – ҳиссаи онҳо то 90% зиёд мегардад (ҷадвали 1).¹

Ҷадвали 1

Тақсими аҳолии ҷаҳон дар гурӯҳи давлатҳо ва минтақаҳои ҷаҳон (млн. одам ва %)

Минтақаҳо ва давлатҳо	1950	1975	2005	2025
Ҷаҳон, млн. одам	2519	4074	6465	7823,7
%	100	100	100	100
Мамлакатҳои рушдёфта	32,2	25,6	18,7	15,5
Мамлакатҳои рӯ ба тараққи	67,8	74,4	81,3	84,5
Африка	8,8	10,2	14,0	16,6
Осиё	55,4	58,8	60,4	60,4
Ҷумҳурии мардумии Ҷумҳурии мардумии Чин	22,1	22,6	21,2	19,0
Ҳиндустон	14,2	15,0	16,7	17,0
Америкаи Лотинӣ	6,6	7,9	9,4	8,9
Америкаи Шимоли	6,8	5,2	5,1	4,6
Аврупо	21,8	17,7	11,3	9,0

Ҳиссаи мамлакатҳои рушдёфта дар шумораи аҳолии ҷаҳон паст мегардад, чунки зиёдшавии табиӣ (таваллуд) паст мебошад.

6.2. Истифодаи қувваи корӣ

Яке аз нишондиҳандаҳои истифодаи қувваи корӣ ҳиссаи аз кор таъмин будагон дар қисмати умумии аҳоли ба шумор меравад. Меъёри аз кор таъмин будагон дар соли 2003 дар ҷаҳон 62,5%-ро ташкил намуд (ҷадвали 2). Дар даҳсолаи охир ин нишондиҳанда паст рафтааст.

¹ В.К. Ломакин. Мировая экономика. Учебник. 3-е издание. М.: ЮНИТИ, 2010. сах. 223.

Шахсони бо кор таъмин дар хоҷагии ҷаҳон, % аҳоли¹

	1993	2003
Ҷаҳон	63,3	62,5

Ҳиссаи баланди аз кор таъмин будани аҳоли дар мамлакатҳои рушдёфта, алаҳқусус дар Аврупои Ғарбӣ (70%) ба мушоҳида мерасад.

Дар сохтори шугли аҳоли дигаргуниҳо ба амал омада, қисмати зиёдшавии талабот ба қувваи кории дараҷаи баланд боло рафта то 10% зиёд гардидааст. Ин дигаргуниҳои сохторӣ шугли аҳолиро ба тарафи соҳаҳои истеҳсолии ҳозиразамон мебарад, ки дар асоси дониш ва таҳассуснокӣ ба баланд пеш меравад. Тағйиротҳои калон дар сохтори шугли аҳоли аз ҳисоби зиёд гардидани ҳиссаи кормандони соҳаҳои маориф, тандурустӣ, техникаӣ, роҳбарият ва идора ба амал омаданд.

Агарчанде шумораи шахсони бо кор таъмин дар хоҷагии ҷаҳон зиёд гардида бошанд ҳам, аммо ҳиссаи аз кор таъмин будани қувваи корӣ кам гардидааст ва аз ин сабаб миқдори бекорон зиёд гардидааст. Аз ин рӯ, ҳоло бекорӣ ба мушкилоти глобалӣ (умумичаҳонӣ) табдил ёфтааст.

6.3. Бекорӣ ҳамчун мушкилоти глобалӣ

Дар асоси қоидаҳои Ташкилоти байналмилалӣ меҳнат (ТБМ) ба бекорон шахсоне дохил мешаванд, ки аз кор таъмин нестанд, дар як давраи муайян ғаёлона кор карда метавонанд ва тайёранд ба кор шурӯъ намоянд.

Дар солҳои 1993-2003 миқдори умумии расман ба қайд гирифташудаи бекорон аз 140,5 то ба 185,9 млн. нафар расид, ки 6,2% қувваи кориро (дар соли 1993 – 5,6%) дарбар мегирад. Зиёдшавии бекорон аз ҳисоби зиёдшавии аҳоли ва пешниҳоди қувваи корӣ ба бозори меҳнат ба амал омад.

Мушкилоти пурра истифода нагардидани қувваи корӣ хусусияти глобалӣ пайдо намуд. Таҷрибаи даҳсолаҳои гузашта нишон медиҳад, ки бекорӣ хусусияти дунмиро гирифтааст. Дар давраи баландравии иқтисодиёт (соли 1999) дар давлатҳои Иттиҳоди Аврупо қариб 50% бекорон дар давраи то 1 сол барои

¹ Ҳамон ҷо, сах. 239.

худ кор намеёфтанд, дар Австралия ва Америкаи Шимолӣ 15% бекор дар ин муддат ҷои кор пайдо карда наметавонанд. Аз кор таъмин намудани қисмати коргарони тахассуси пасти дошта бисёр мураккаб, ҳиссаи бекорон дар ин қисми аҳолии нисбат ба ҳиссаи миёнаи бекорон 1,5 – 2 маротиба зиёдтар мебошад.

Бекорӣ бисёр масъалаи муҳим мебошад, чунки мушкилотҳои иқтисодию иҷтимоию технологиро ба амал меорад. Вай ба кам гаштани маҳсулоти умумии дохилӣ (МУД) ва аз ин ҳисоб даромади миллии сабабгор мешавад ва ҷустуҷӯи роҳҳои алтернативии дастгирии моддиро аз тарафи давлат тақозо менамояд. Дар соҳаи иҷтимоӣ нобаробариро дар ҷамъият ба вучуд меоварад. Зарурияти бо кор таъмин будани аҳолии дар Низомномаи СММ, ҳамчун яке аз мақсадҳои муҳими ҳукуматҳо – давлатҳои аъзои СММ муайян гардидааст. Ҳалли мушкилоти бекоронро аз кор таъминнамоӣ водор месозад, ки дар сатҳи байналмилалӣ сиёсати микроиқтисодӣ (дар соҳаҳои истеҳсолии захирагалаб) пеш бурда шавад.

Саволҳо барои такрор:

1. Қойғиршавии аҳолии дар гурӯҳи давлатҳо ва минтақаҳои ҷаҳон.
2. Ҳиссаи аз кор таъмин будагон дар хоҷагии ҷаҳон.
3. Тағйиротҳо дар сохтори шугли аҳолии дар замони муосир.
4. Чаро бекорӣ ҳамчун мушкилоти глобалӣ ба шумор меравад.
5. Ҳалли мушкилоти бекорӣ.

Адабиёт: 12 (саҳ. 219-246); 13 (саҳ. 127-133); 20 (саҳ. 92-97); 14 (саҳ. 351-352)

МАВЗҶИ 7. ЗАХИРАҶОИ МОЛИЯВИИ ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 7.1. Моҳияти захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон.
- 7.2. Классификасияи умумии ташкилотҳои молиявии байналхалқӣ.
- 7.3. Марказҳои молиявии ҷаҳон.

7.1. Моҳияти захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон

Захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон гуфта маҷмӯи воситаҳои пулӣ ё воситаҳои ивазкунии пулиро меноманд, ки барои хизматрасонии равандҳои хоҷагидорӣ байналмиллалӣ ва муносибатҳои иқтисодӣ вобаста ба ташаккул, ташкилнамоӣ ва

истифодаи он равона гардидаанд. Дар навбати худ маҷмуи ин захираҳои молиявӣ аз захираҳои молиявии ҳамаи мамлакатҳои ҷаҳон, ташкилотҳои байналхалқӣ ва марказҳои молиявии байналхалқӣ иборат мебошад. Ҷойгиршавии захираҳои молиявӣ дар байни давлатҳои ҷаҳон нобаробар мебошад, ки ин аз ҳаракати онҳо дар байни давлатҳо зоҳир мегардад.

Ҷаҳонишавии хоҷагидорӣ ҳамеша ворид гардидани захираҳои молиявиро берун аз марзи мамлакат тақозо менамояд. Дар ин замина бо суръати баланд ҷаҳонишавии бозорҳои молиявӣ ё молиякунии хоҷагии ҷаҳон ба амал меояд.

Захираҳои молиявии ҷаҳон ҳама вақт дар ҳаракат буда, байни иштирокчиёни муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ аз нав тақсим мегарданд. Ба намудҳои захираҳои молиявии ҳаракаткунанда пеш аз ҳама капитали қарзӣ (облигатсияҳои байналмилалӣ, вомбаргҳои бонкҳо ва Ҳ.К.), капитали соҳибкорӣ (инвеститсияҳои мустақим (саҳмияҳо) ва ғайримустақим (портфелӣ)), ҳамчунин ёриҳои иқтисодӣ (молиявӣ) (қарзҳои байнидавлатӣ ва грантҳо, қарзҳо ва грантҳои ташкилотҳои байналхалқӣ) дохил мешаванд.

Дар сохтори капитали қарзӣ маҷеи пешбарро вомбаргҳо ва облигатсияҳо ишғол менамоянд (ҷадвали 3). Ҳиссаи қарзи бонкҳо начандон калон аст. Вомбаргҳои ширкатҳо ва давлатҳо тақрибан 15% капитали ҳаракаткунандаро ташкил менамоянд.

Ҷадвали 3

*Сохтори ҳаракати капитали хусусӣ дар ҷаҳон
ба ҳисоби миёна дар 1 сол, %*

Номгӯи капитал	1990-1993	2000	2004
Облигатсияҳо ва дигар намуди коғазҳои қимматнок	43,5	17,1	35,5
Вомбаргҳо(заёмҳо)	15,9	12,6	14,6
Маблағгузориҳои мустақим	22,8	37,0	13,5
Саҳмияҳо	3,0	17,9	9,8
Деривативҳо	-	5,9	5,7
Ҳамагӣ, млрд. долл.	777,7	4102,7	5025,7

Сарчашма: Ломакин В.К. Мировая экономика. М.: ЮНИТИ, 2001, Balance of Payments statistics. Part II. Yearbook. 2005

Қисми асосии захираҳои молиявии ҷаҳон дар ихтиёри мамлакатҳои рушдёфта мебошад. Шахсҳои алоҳида, ширкатҳо, ташкилоту ҳукуматҳои ин давлатҳо қисми асосии захираҳои аъёри тиллоии ҷаҳонро дар ихтиёр доранд ва воситаҳои молиявии онҳо дар бозори ҷаҳон ҳаракат менамояд ва сарчашмаи асосии ёрии молиявӣ дар ҷаҳон мегардад.

7.2. Таъсиботи умумии ташкилотҳои молиявии байналхалқӣ

Ташкилотҳои байналмилалӣ аъёриро қарзӣ ва молиявиро шартан институтҳои байналмилалӣ молиявӣ номидан мумкин аст. Ин ташкилотҳои байналмилалӣ молиявиро мақсади умумӣ муттаҳид месозад, ки аз боло бурдани ҳамкориҳои молиявӣ барои устувор гардонии пешравии иқтисодиёт дар ҷаҳон иборат мебошад.

Ба гурӯҳи ташкилотҳои байналхалқӣ (глобалӣ) ҷаҳон дохил мешаванд: Фонди байналмилалӣ аъёри (ФБА), гурӯҳи Бонки умумиҷаҳонӣ (БУ), Бонки аврупогии таҷдид ва тараққиёт, ташкилотҳои байналмилалӣ минтақавӣ: Байниамриқоӣ, Африқоӣ, Бонки Осиёгии тараққиёт ва Ҳ.К.

ФБА – соли 1944 (1 – 22 июл) дар конференсия байналмилалӣ аъёриро молиявии Созмони Миллалӣ Муттаҳид (СММ) дар шаҳри Бреттон Вудс (ИМА, штати Нью Гемпшир) таъсис дода шуд. Ташкилоти махсусгардонидашудаи СММ буда, барои танзими муносибатҳои аъёриро қарзии давлатҳои аъзо, ҳамчунин додани ёрии молиявӣ (бо роҳи додани қарзҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат бо аъёри хоричӣ) дар ҳолати касри баланси пардохт, равона гардидааст. Мақсадҳои расмӣ ФБА чунинанд:

- ба ҳамкориҳои молиявӣ аъёрии байналмилалӣ мусоидат намудан;
- дастгирӣ намудани пешравии савдои байналхалқӣ;
- таъмини устувори қурби аъёри дар давлатҳои аъзо;
- ёри расонидан барои ташкили системаи бисёрҷонибан ҳисобу китобҳо дар давлатҳои аъзо;
- додани ёрии муваққатӣ барои давлатҳои аъзо ба хотири ислоҳ намудани камбудҳои баланси пардохт.

Гурӯҳи Бонки умумичаҳонӣ – ташкилоти махсусгардонидашудаи СММ буда, аз сохторҳои зерин иборат аст:

- Бонки умумичаҳонии таҷдид ва тараққиёт (ки дар навбати худ аз Ассотсиатсияи байналмилалии тараққиёт ва корпоратсияи байналхалқии молиявӣ иборат аст);
- Агентии бисёрсоҳавии гаранти инвеститсияҳо;
- Маркази байналмилалӣ доир ба танзими баҳсҳои инвеститсионӣ.

Бонки умумичаҳонӣ ҳам дар конفرонси Бретон Вудс ташкил гардида, аз соли 1946 то ҳол фаъолият менамояд. Мақсади асосии ин бонк ҷалб намудани воситаҳо аз бозори молиявии ҷаҳонӣ (ҳамчун миёнарав) ва додани қарзҳои инвеститсионӣ барои давлатҳои аъзо мебошад.

7.3. Марказҳои (бозорҳои) молиявии ҷаҳон

Марказҳои (бозорҳои) молиявии ҷаҳон гуфта маҷмӯи ташкилотҳои молиявиро қарзиро меноманд, ки ба сифати миёнарав захираҳои молиявии ҷаҳонро байни қарздиҳанда ва қарзгиранда хариду фурӯш менамоянд. Ба ғайр аз марказҳои расмии молиявии ҷаҳон ба монанди: Нью Йорк, Лондон, Токио, Париж, Сюрих нақши муҳимро дар бозорҳои молиявии ҷаҳон боз Сингапур, Гонконг, Баҳрайн, Кипр, Панама ва дигарҳо мебозанд. Ҳамзамон, новобаста аз бавучудоии марказҳои нави молиявӣ, нақши пешбарандаро марказҳои молиявии расмӣ: Нью Йорк, Лондон, Токио мебозанд.

Марказҳои молиявии ҷаҳон – ин марказҳои ҷойгиршавии бонкҳо ва институтҳои махсусгардонидашудаи қарзиро молиявӣ мебошанд, ки амалиётҳои асъорӣ, қарзӣ, молиявӣ ва доду гирифт доир ба коғазҳои қимматнок ва тиллоро иҷро менамоянд. Таърихан ин марказҳо дар заминаи бозорҳои молиявии миллӣ, баъдтар дар асоси бозорҳои ҷаҳонии асъорӣ, қарзӣ, молиявӣ ва бозорҳои тилло ба амал омадаанд.

Ҳоло ҳам дар бозори молиявии ҷаҳон се маркази дар боло зикргардида нақши пешбарандаро иҷро намуда, ба воситаи ширкатҳои фарёишон ва филиалҳои онҳо бо дигар марказҳои молиявӣ алоқаи зич доранд. Ҳамзамон ИМА ҳамчун маркази

чаҳони фаъоли молиявӣ ба шумор рафта, тамоюл ва сохтори амалиётҳои молиявиро дар чаҳон муайян менамояд.

Саволҳо барои такрор:

1. Моҳияти захираҳои молиявии хоҷагии чаҳон.
2. Тақсими захираҳои молиявӣ дар давлатҳои чаҳон.
3. Захираҳои молиявии ҳаракаткунанда.
4. Тавсифоти ташкилотҳои молиявии байналхалқӣ.
5. Фонди байналмилалӣ асбор.
6. Бонки умумичаҳонӣ.
7. Бозорҳои молиявии чаҳон.

Адабиёт: 13 (саҳ. 190-195); 12 (саҳ. 152-164); 20 (саҳ. 103-113)

МАВЗҶИ 8. ПРОГРЕССИ ИЛМИЮ ТЕХНИКӢ ВА ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 8.1. Прогресси илмию техникӣ (ПИТ) ва тараққиёти иқтисодиёт.
- 8.2. Тамоюл ва ҳаҷми корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ (КИТ ва КТК).
- 8.3. Прогресси илмию техникӣ (ПИТ) ва пешравии истеҳсолоти чаҳон.

8.1. Прогресси илмию техникӣ (ПИТ) ва тараққиёти иқтисодиёт

Дастовардҳои илмию техникӣ бешубҳа ба пешравии иқтисодиёти чаҳон таъсири калон мерасонанд ва ҳамаи паҳлӯҳои қувваҳои истеҳсолиро дарбар мегиранд.

Прогресси илмию техникӣ якҷанд ченакро дарбар мегирад: донишҳои илмӣ, тараққиёти техника, татбиқи коркардҳои илмию техникӣ дар истеҳсолот ва дигар соҳаҳои фаъолияти инсон. Дар бисёр ҳолатҳо (ПИТ) навоариҳоро (инноватсияро) дарбар гирифта, ҳамчунин ба даст овардани самти нави маҳсулоти истеҳсолшавандаро (маводҳо, хизматҳо) бо миқдори нисбатан ками захираҳо ифода мекунад. Вай ҳамчунин барои аз нав сохтани маҳсулот, истеҳсоли маҳсулоти нав ё ки баланд бардоштани сифати маҳсулоти пешина мусоидат менамояд. Дар дигар ҳолат, ҳамчун ҳаҷми донишҳои техникӣ ва идоравӣ, ки

барои истехсол ва фуруши маҳсулот ба кор бурда мешаванд (як қисми ин донишҳо дар мошинаҳою технология, қисми дигараш барои комилтар гаштани инсон, роҳҳои идора, сохторҳои ташкилӣ) номида мешавад, хизмат мекунад.

ПИТ натавонад як омил муҳиму мустақили истехсолот, балки ҳамчун усули зиёд гардонидани дигар омилҳои истехсоли ба шумор меравад. Масалан, тақмили техникаю технология, сохтани техникаи нав, маводҳои нави сунӣ, тақмили идора, донишҳо барои пешравии инсон ва ҳ.к. дар асоси таҷрибаи ПИТ ба амал меоянд.

Бо таъсири ПИТ дигаргуниҳои калон дар воситаҳои меҳнат, олоқи меҳнат, танзими таносуби байни истехсолот ва муҳити зист ба амал меояд. Яке аз самтҳои муҳими ПИТ ин аст, ки бо таъсири он маводҳои нави сунӣ бо хароҷотҳои нисбатан (ба ашёи хоми табиӣ) камтар истехсол карда мешаванд ва вобастагии истехсолотро аз ашёи хоми табиӣ (ашёи хоми минералӣ) камтар мегардонад.

8.2. Тамоюл ва ҳаҷми корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ (КИТ ва КТК)

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими ПИТ корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ (КИТ ва КТК) ба шумор меравад, ки қисми асосин раванди навоариҳоро дарбар мегирад. Таъсири КИТ ва КТК ба пешравии иқтисодиёт бештар дар алоқамандии байни тадқиқотҳои илмӣ ва истехсолот муайян карда мешавад.

Чи тавре маълум аст, дараҷаи пешравии инсоният пеш аз ҳама аз воситаҳои (хароҷотҳои) ба КИТ ва КТК ҷудошаванда, ҳаҷми паҳнкунӣ ва истифодаи он вобаста аст. Хароҷотҳои номбурда барои ба даст даровардани донишҳои нав, ақидаҳои нав, миқдори калони захираҳои меҳнатии баландихтисос ва воситаҳои маводӣ лозим мебошанд. Ба даст даровардани натиҷаҳои нав бисёр хароҷотҳои калонро талаб менамояд. Аз рӯи ҳисобҳо фақат 5% хароҷотҳои умумӣ барои КИТ ва КТК барои ба амал омадани маҳсулоти нави фурухташаванда масраф карда мешавад.¹ Хароҷотҳои барои КИТ ва КТК дар хоҷагии ҷаҳон

¹ Нигарел ба В.К. Ломакин. Мировая экономика. Учебник. 3-е издание. М.: ЮНИТИ, 2010. сах. 256.

нисбат ба суръати истеҳсоли маҳсулоти умумии ҷаҳонӣ бо суръати баланд меафзоянд. Масалан, ҳиссаи хароҷотҳо барои тадқиқотҳои илмӣ дар маҳсулоти дохилии ҷаҳонӣ дар солҳои 1980-1990 аз 1,85 то 2,55% афзуда, дар соли 2002 – 2,0%-ро ташкил намуд.¹

Бояд қайд намуд, ки барои КИТ ва КТК пеш аз ҳама дар мамлакатҳои пешрафтаи саноатӣ аз 2,2 то 3% маҳсулоти умумии дохилии ҳамагон давлат хароҷот карда мешавад. Масалан, дар соли 1996 ин нишондиҳанда дар давлатҳои зерин чунин буд (% дар МУД): дар ИМА – 2,54%, дар Ҷопон – 3%, дар Олмон – 2,26%, дар Франция – 2,34, дар Британияи Кабир – 2,05%.²

Дар бисёр давлатҳо фирмаҳои хусусӣ дар маблағгузорӣ ба фаъолияти КИТ ва КТК нақши муҳим доранд. Масалан, дар солҳои навадуми асри ХХ аз ҳаҷми умумии хароҷотҳо барои КИТ ва КТК ҳиссаи сектори хусусӣ дар Кореяи Ҷанубӣ – 82%, дар Швейцария – 75, Шветсия – 68%-ро ташкил кард.³

Ҳамин тавр, аз навиштаҳои боло бармеояд, ки бе хароҷотҳо ба КИТ ва КТК ва ташкили ПИТ пешравии истеҳсолот ва умуман ҷамъиятро тасаввур кардан мумкин нест.

8.3. Прогресси илмию техникӣ (ПИТ) ва пешравиши истеҳсолоти ҷаҳон

Таъсири прогресси илмию техникӣ ва пеш аз ҳама КИТ ва КТК ба пешравии истеҳсолоти ҷаҳон ба бисёр омилҳои ва шароитҳо вобаста аст. Пеш аз ҳама аз он вобаста аст, ки мо ба кадом соҳа бештар ин хароҷотҳоро (доир ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ) равона месозем. Масалан, яке аз соҳаҳои муҳиме, ки прогресси илмию техникиро дар дигар соҳаҳо муайян менамояд ин энергетика мебошад. Ва дар ин ҳолат мо бояд бештар тавачҷӯх созем ба он соҳаҳои энергетикӣ, ки аз лиҳози экологиро хатарнокнашон барои инсоният безарар бошанд. Ин ҷо суҳан дар бораи энергияи об, офтоб, шамол ва ҳ.к. меравад.

¹ Ҳамон ҷо, саҳ. 256.

² Мировая экономика (Под. ред. проф. А.С. Булатова) М.: Юрист. 2002, саҳ. 241.

³ Ҳамон ҷо, саҳ. 242.

Аз ин рӯ, равона кардани харочотҳо ба ин самт ҳам самараи баланди иқтисодӣ, ҳам иҷтимоӣ мебахшад, ҳам барои пешравии ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти ҳаҷон муносибат менамояд.

Яъне, агар мо ба соҳаҳои стратегияи афзалиятнок, ки ба дигаргуншавии сохтори истеҳсолот ва талаботи бозор муносибат мекунанд, харочотро ба КИТ ва КТК бештар намоем, таъсири ПИТ ба пешравии иқтисодиёти ҳаҷон хубтар мегардад, ва аз он натиҷагирии муносиб ба даст меорем.

Саволҳо барои тақрир:

1. Таъсири прогресси илмию техникаӣ ба пешравии иқтисодиёт.
2. Таъсири прогресси илмию техникаӣ ба воситаҳои меҳнат.
3. Корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ (КИТ ва КТК).
4. Ҳиссаи харочотҳои умумӣ ба КИТ ва КТК дар ҳаҷон.
5. Прогресси илмию техникаӣ ва пешравии истеҳсолоти ҳаҷон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 253-263); 13 (саҳ. 240-248); 16 (саҳ. 525-536)

МАВЗҶҶ 9. СОХТОРИ СОҲАВИИ ХОҲАГИИ ҲАҲОН

- 9.1. Дигаргунӣ дар сохтори соҳавии хоҳагии ҳаҷон.
- 9.2. Комплекси сӯзишворию энергетикаии (КСЭ) хоҳагии ҳаҷон.
- 9.3. Комплекси агросаноатӣ (КАС).

9.1. Дигаргунӣ дар сохтори соҳавии хоҳагии ҳаҷон

Сохтори иқтисодиёт ин иборати бисёрпаҳлӯ мебошад. Бинобар он дар доираи омӯзиши иқтисодиёти ҳаҷон мавқеи муҳимро сохтори соҳавии хоҳагии ҳаҷон мебозад. Сохтори соҳавии хоҳагии ҳаҷон гуфта маҷмӯи соҳаҳои хоҳагидориро дар пайвастагӣ бо захираҳои табиӣ, демографӣ ва молиявӣ (ки барои пешравии он истифода карда мешаванд) меноманд.

Сохтори соҳавии хоҳагии ҳаҷони муосир аз саноат, комплекси агросаноатӣ (КАС) ва сектори сеюмдараҷа (соҳаи хизмат) иборат аст. Дар дигаргуншавии сохтори соҳавии хоҳагии ҳаҷон як тамоюли устувор, ки ба шакли қонуният табдил ёфтааст, ба ҷашм мерасад. Яъне, дар раванди пешравии хоҳагии ҳаҷон «соҳаҳои аввалдараҷа» (кишоварзӣ ва соҳаи истихроҷ) ҷои

аввалиндараҷаашонро дар сохтори соҳавии хоҷагидорӣ ба соҳаҳои дуҷумдараҷа (саноати коркардкунанда ва сохтмон), ин соҳаҳо бошанд дар навбати худ мавқеашонро ба соҳаҳои сеҷумдараҷа (соҳаи хизмат) медиҳанд. Ва ин тамоюли устувор (қонуният) дар пешравии иқтисодии тамоми давлатҳои ҷаҳон (давлатҳои рушдёфта, рӯ ба тараққӣ ва ба иқтисоди бозорӣ гузаранда) ба ҷашм мерасад. Ва ин тамоюл пеш аз ҳама дар зери таъсири револүтсияи илмию техникӣ ба амал меояд. Дар ин замина истеҳсолот «илмӣ» мегардад ва илм «индустриалӣ» гашта ба қувваи истеҳсолкунанда табдил ёфтааст. Ва ин раванд ҳамаи соҳаҳои хоҷагидорӣ ва фаъолияти инсонро дарбар гирифтааст.

Пеш аз ҳама дигаргуншавӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон дар мамлакатҳои рушдёфта ба ҷашм мерасад (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4

Дигаргуншавии соҳавӣ дар иқтисодии мамлакатҳои рушдёфта (%)

	<i>Хоҷагии кишлоқ</i>		<i>Саноат</i>		<i>Соҳаи хизмат</i>	
	1975	2001	1975	2001	1975	2001
ИМА	4,1	2,2	30,6	23,0	65,3	74,8
Ҷопон	12,7	1,0	35,9	32,0	51,4	67,0
Олмон	6,8	1,0	45,4	31,0	47,8	68,0
Франсия	10,4	3,0	38,6	26,0	51,0	71,0

Сарчашма: World Development Report. 2003

Аз таҳлили рақамҳои ҷадвали 4 бармеояд, ки дар ҳамаи давлатҳои рушдёфта мавқеи соҳаи хизмат дар сохтори соҳавии хоҷагидорӣ ин давлатҳо баланд гашта, 71-75% МУД-ашонро истеҳсол менамоянд. Ҳоло ин нишондиҳанда боз баланд гашта (дар соли 2009) тақрибан ба ҳисоби миёна 80% МУД –и ин давлатҳоро ташкил менамояд. Яъне, дар солҳои охир сектори сеҷумдараҷа (соҳаи хизмат) дар хоҷагии ҷаҳон тақрибан 75-80% арзиши нархи МУД-и ҷаҳониро истеҳсол менамояд. Аз рӯи баҳодихии иқтисоддонҳои франсавӣ (Д. Гу ва Э. Морен) ҳисоби миёнаи суръати пешравии маҷмӯи соҳаҳои хизмат дар солҳои 70-ми асри XX нисбат ба кишоварзӣ ду маротиба, нисбат ба саноат 1,5 маротибаро ташкил намуда, дар солҳои 80-м ва 90-м бошад, нисбат ба кишоварзӣ 2,4 маротиба, нисбат ба саноат 3 маротиба пеш рафтааст. Ба соҳаҳои асосии хизмат: компютеригардонии

хоҷагии ҷаҳон, савдо, молия ва суғурта, алоқа, нақлиёт, хоҷагии коммуналӣ, маориф ва тандурустӣ дохил мешаванд.

9.2. Комплекси сӯзишворию энергетикӣ (КСЭ) хоҷагии ҷаҳон

Комплекси сӯзишворию энергетикӣ яке аз соҳаҳои муҳими аввалиндараҷаи саноатӣ ба шумор меравад. Ҳамаи таърихи пешравии тамаддуни инсоният ба кашф намудан ва истифода кардани навъҳои гуногуни энергия вобаста аст. Дар давраи инкилоби илмию техникӣ мавқеи КСЭ дар иқтисодиёти ҷаҳон боло рафтааст. Аз рӯи ҳисобу китоби мутахассисон агар дар хоҷагии ҷаҳон соли 1900 1 трлн. тонн сӯзишвории шартӣ (ҳамаи навъҳои сӯзишворӣ ва энергия) истеҳсол гардида бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 1990 ба 10-11 трлн. тонн ва дар соли 2005 ба 12-13 трлн. тонн расидааст.

Дар ин муддат сохтори истифодаи КСЭ дигаргун гаштааст. Дар тӯли асри XX ба ҳиссаи ангишт 9/10 ҳамаи навъҳои сӯзишворию энергетикӣ рост меояд. Пас аз ҷанги дуҷуми ҷаҳон мавқеи истифодаи нафт баланд гашта, боз солҳои 70-80-ми асри XX пас аз он, ки нархи маҳсулотҳои нафтӣ 15-20 маротиба афзуд, мавқеи он дар сохтори истифодаи маводҳои КСЭ сусттар гашт. Новобаста ба ин омил ҳоло ҳам (соли 2003) ҳиссаи нафт ва маҳсулотҳои нафтӣ дар таркиби маводҳои КСЭ 39%-ро ташкил менамояд. Ба ғайр аз нафт ҳиссаи истифодаи гази табиӣ ҳам афзуда, ҳоло 23,24%-ро ташкил менамояд. Ҳиссаи истифодаи ангишт бошад, то ба 30-31% паст фурумадааст. Дар баланси истифодаи маводҳои сӯзишворию энергетикӣ боз истифодаи энергияҳои пойгоҳҳои атомӣ (2,2-2,3%), шамол, офтоб ва дигар сарчашмаҳои нави энергетикӣ сол аз сол меафзояд. Аз рӯи баҳодиҳии иқтисоддонҳои рус дар сохтори истифодаи маводҳои КСЭ чунин дигаргуниҳо ба амал меоянд. Масалан, дар тӯли солҳои 2000 ва 2050: ҳиссаи нафт аз 32% то ба 19%, ҳиссаи ангишт аз 28 ба 33%, газ 16 ва 20%, захираҳои энергияи обӣ аз 6 ба 7% энергияи атомӣ – 5 ва 5 ва биоэнергетикӣ 13 ва 16%-ро ташкил менамоянд. Нақши пешбарандаро дар ин комплекс имрӯз ва фардо нафт ишғол менамояд. Ҳоло дар ҷаҳон 3452 млн. т. нафт истеҳсол карда мешавад, аз ҷумла дар давлатҳои ОПЕК (Ташкилоти давлатҳои нафтсодиркунанда), тақрибан 40-45% рост меояд, ин давлатҳо тақрибан 2/3 ҳиссаи ҷаҳонии нафтро содир менамоянд.

Қисми зиёди тавоноии саноатии коркарди нафт ба мамлакатҳои рушдёфта рост меояд (ИМА – 21%, Аврупои Ғарбӣ – 20, Чопон – 6%) ҳиссаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар соҳа то ба 40% афзудааст.

Агарчанде аз рӯи ҳисобу китоб ба сари аҳолии истеъмоли захираҳои энергетикӣ баланд буда, тамоюли зиёдшавӣ дорад, аз 4803 кг (эквивалент ба нафт) дар соли 1980 то 5118 кг дар соли 1995 афзуда, аз рӯи пешбиниҳо дар соли 2015 боз тақрибан 10% меафзояд.

Дар мамлакатҳои рушдёфта ҳиссаи истеъмоли нафт, дар ҳаҷми умумии истеъмоли захираҳои энергетикӣ аввалин зиёд гардида, аз 17% дар соли 1950 то 45,4% дар соли 1995 афзудааст, ҳиссаи истеъмоли ангишт тамоюли пастравӣ дорад ва аз 74% дар соли 1950 то 22,5% дар соли 1995 кам гардидааст.¹ Зиёд гардидани ҳиссаи истеъмоли газ аз он бармеояд, ки нархи газ нисбат ба нафт дар бозори ҷаҳон камтар буда, ғайр аз ин аз лиҳози экологӣ тозатар ба шумор меравад. Ҳиссаи пойгоҳҳои энергетикӣ атомӣ ва обӣ ва дигар сарчашмаҳо аз 4,4% дар соли 1980 то ба 6,5% дар соли 1995 зиёд гардидааст.

Дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ бошад, дар сохтори истеъмоли захираҳои энергетикӣ дар ҷои аввал истифодаи ангишт меистад: 43% дар соли 1990 ва 41,9% дар соли 1995, аз ҷумла ин тамоюл ба Ҷумҳурии мардумии Чин ва Ҳиндустон хос аст. Дар ҷои дуюм нафт меистад – мутаносибан 38,4 ва 78,7%-ро ташкил менамояд. Ҳиссаи энергияҳои атомӣ ва пойгоҳҳои барқи обӣ зиёд гардид, аз 3,8% дар соли 1990 то 4,6% дар соли 1995. Ҳамин тавр бояд қайд намуд, ки дар пешравии хоҷагии ҷаҳон, ҷӣ дар мамлакатҳои рушдёфта, ҷӣ дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ таъсири захираҳои энергетикӣ (нафт, ангишт, газ) ҳамчунин энергияи пойгоҳҳои обию атомӣ ва дигар сарчашмаҳои энергиядихии барқароршаванда назаррас мебошад.

9.3. Комплекси агросаноатӣ (КАС)

Аз рӯи ақидаи мутахассисон КАС дар нимаи дуюми асри XX дар заминаи соҳаи кишоварзӣ ташаккул ёфт. Ин раванд пеш аз ҳама дар давлатҳои рушдёфта (алалхусус дар ИМА) дар асоси дигаргунии технологӣ бо номи «интегратсияи агросаноатӣ» ба

¹Нигаред ба китоби: Мировая экономика (Под. ред. проф. А.С. Булатова) М.: Юрист. 2002, сах. 156.

амал омад. Хусусияти хоси интегратсияи агросаноатӣ аз он иборат аст, ки ин ду соҳа – саноат ва кишоварзиро пайваст менамояд.

Таркиби КАС аз се соҳа иборат мебошад: 1. Кишоварзӣ. 2. Соҳаҳои саноатие, ки барои кишоварзӣ воситаҳои истеҳсолиро истеҳсол менамоянд. 3. Соҳаҳои, ки барои коркарди маҳсулотҳои кишоварзӣ ва то ба истеъмокунанда расонидани он (захира, коркард, нигоҳдорӣ, кашонидан, фуруш) хидмат менамоянд.

Кишоварзӣ дуҷум соҳаи истеҳсолоти ҷаҳон ба шумор меравад, агарчанде миқдори шуглкунандагон дар он сол аз сол кам мегардад (чунки дар асоси таъсири рушди илмию техникии ҳамаи соҳаҳои кишоварзӣ механиконӣ ва автоматикунонӣ шудааст). Ҳоло дар давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон миқдори шахсони дар соҳаи кишоварзӣ машғулбуда 2-3%-ро ташкил менамояд. Аммо дар дигар соҳаҳои КАС бошад, миқдори машғулбудагон меафзояд. Масалан, КАС дар ИМА 20% МУД-ро истеҳсол намуда, тақрибан ҳамин қадар одамонро аз кор таъмин менамояд.

Дар маҷмӯи соҳаҳои аввалиндараҷаи КАС-и ҷаҳон (кишоварзӣ, хоҷагии ҷангал, шикорчиғӣ ва моҳидорӣ) дар солҳои аввали асри XXI тақрибан 1,1 млрд. нафар одам машғул ҳастанд, ки қариб 1 млрд. нафар шуглкунандагон ба соҳаи кишоварзӣ давлатҳои рӯ ба тараққи рост меояд. Чи тавре қайд гардид, дар давлатҳои рушдёфта дар соҳаи кишоварзӣ барои механикунонӣ ва автоматикунонӣ маблағҳои калон сарф карда мешаванд ва техникаю технологияи навтарин истифода карда мешаванд. Масалан, дар соҳаи кишоварзӣ ИМА 1/5 ҳиссаи ҳамаи инвестицияҳо ва дастгоҳҳо истифода мегардад.

Саволҳо барои такрор:

1. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳонро шарҳ диҳед.
2. Қадом соҳаҳо ба «соҳаҳои аввалдараҷа, дуҷумдараҷа ва сеҷумдараҷа» дохил мешаванд?
3. Тамоюли дигаргуншавии соҳавӣ дар мамлакатҳои рушдёфта.
4. Комплекси энергетикӣ сӯзишвории хоҷагии ҷаҳон.
5. Комплекси агросаноатии (КАС) хоҷагии ҷаҳон.

Адабиёт: 13 (саҳ. 146-160); 15 (саҳ. 24-28)

МАВЗЎИ 10. ШИРКАТҲОИ ТРАНСМИЛЛӢ (ШТМ) ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 10.1. Моҳияти ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ).
- 10.2. Мақоми ширкатҳои трансмиллӣ дар хоҷагии ҷаҳон.
- 10.3. Бузургтарин ШТМ дар хоҷагии ҷаҳон.

10.1. Моҳияти ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ)

Яке аз объекти пешбарандаи хоҷагии ҷаҳон (ҳам аз лиҳози ҳаҷми истеҳсоли молу хизмат, ҳам аз лиҳози тақсимои технологияи меҳнат ва инвеститсияҳо берун аз марзи фирма, ҳам аз лиҳози миқдори кормандон) ширкатҳои трансмиллӣ мебошанд. Масалан, аз 100 иштирокчиёни калонтарини хоҷагии ҷаҳон 52 номгӯй ба ширкатҳо ва 48 номгӯй ба давлатҳои ҷаҳон рост меояд. Баъзан ширкатҳои бузурге ҳастанд, ки ҳаҷми истеҳсоли МУД-ашон аз давлатҳои алоҳида якчанд маротиба бештар мебошад. Масалан, ширкати General Motors гардиши молу маҳсулоташ аз ҷамъи МУД-и ҷамаи давлатҳои Африка бештар мебошад.

Ширкатҳои трансмиллӣ гуфта иттиҳодияҳои (молиявӣ истеҳсолии) хоҷагидорноро меноманд, ки аз сарширкатҳои асосӣ (ширкатҳои модарӣ) ва ширкатҳои фаръӣ филиалҳо (дар дигар давлатҳои ҷаҳон) иборат аст, ҳамчунин ширкати модарӣ фаъолияти корхонаҳои (филиалҳои) ба он тааллуқ доштаро аз рӯи ҳиссагузори маблағ бо вай идора менамояд ва назорат мебарад. Экспертҳои СММ (ки расман фаъолияти ин ширкатҳоро меомӯзанд) як мӯҳлати муайян ба ин ширкатҳо он фирмаҳоро мансуб менамояд, ки гардиши солонаи маҳсулоташон аз 100 млн. доллар зиёдтар бошад ва дар беш аз шаш давлат филиалҳо дошта бошанд. Боз дар дигар тадқиқотҳои иқтисодии хориҷӣ ба ширкатҳои трансмиллӣ он ширкатҳоро дохил менамоянд, ки 25% фондҳои истеҳсолашон дар хориҷа ҷойгир шуда бошад ва фаъолият намояд.

Пайдоиши ин ширкатҳо таърихи калон дорад ва ба таърихи монополияи гардонидани иқтисодӣҳои миллий ва байналмилалӣ баробар мебошад. Суръати пешравии ширкатҳои трансмиллӣ (байналмилалӣ) дар давраи индустриалӣ гардонидани истеҳсолот ва бо мурури ташаккули бозори ҷаҳон тезонида шуд. Дар даҳсолаҳои охири асри XX (пас аз ҷанги дуҷуми ҷаҳон) боз ба ин раванд тақсимои байналхалқии меҳнат, инқилоби илмӣ-техникӣ

ва раванди ҷаҳонишавии хоҷагии ҷаҳон муосидат намуда, фаъолияти бисёртари фирмаҳои истеҳсоли аз сарҳадҳои миллии берун рафта, ба ширкатҳои трансмиллии табдил ёфтанд. Ҳоло дар соли 2005 дар ҷаҳон тақрибан 80 ҳазор номгуи ширкатҳои трансмиллии (ширкатҳои модарӣ) бо миқдори 850 ҳазор филиалҳои фаъолият менамоянд.

10.2. Мақоми ширкатҳои трансмиллии дар хоҷагии ҷаҳон

Қисмати зиёди ШТМ (80%) дар мамлакатҳои рушдёфта фаъолият менамоянд. Ба ҳиссаи ширкатҳои байналмилалӣ, ки ширкатҳои модариашон дар давлатҳои рӯ ба тараққи ҷойгир мебошанд (19%) ва дар давлатҳои Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ – 1% рост меояд. Ба ҳиссаи ШТМ тақрибан 70% маблағгузориҳои мустақими ҷаҳонӣ ворид мегардад ва 30% содир мегардад.

Дар давраи муосир ШТМ қариб нисфи истеҳсолоти саноати ҷаҳонро 63% савдои беруна ва 4/5 патентҳо ва литсензияҳоро барои техникаю технологияи нав ва дигар навоариҳои илмӣ назорат мебаранд. Фақат амалиётҳои содиротии ШТМ ба ҳисоби миёна 45% ҳаҷми умумии фуруши маҳсулот ва хизмати онҳоро ташкил менамояд.

Дар зери назорати ШТМ 90%-и бозори ҷаҳонии гандум, кофе, чуворимакка, масолеҳи ҷӯбу тахта ва маъдани оҳан, 85%-и бозори мис ва бокситҳо, 80%-и чой ва қалъагӣ, 75%-и бозори бананҳо, каучуки табиӣ ва ашёи хоми нафт ҷойгир мебошад.

Нисфи содироти ИМА бо иштироқи ШТМ амрикоӣ ва хоричӣ ба роҳ монда шудааст. Дар Британияи Кабир ин нишондиҳанда ба 80%, дар Сингапур ба 90% баробар мебошад. Қисмати калони харидориҳо ба доду гирифтӣ технологияҳои нав дар дохили ШТМ равона гардидааст. Дар ИМА ин нишондиҳанда ба 80% ва дар Британияи Кабир 90%-ро ташкил менамояд.

10.3. Бузургтарин ШТМ дар хоҷагии ҷаҳон

Қисмати асосии системаи хоҷагидорӣ ҷаҳонро 500 ШТМ ташкил менамоянд, ки дар бозори ҷаҳон ҳокимияти бепеҳии иқтисодӣ доранд. Қисми асосии корпоратсияҳои байналмилалӣ дар се маркази бузурги иқтисодӣ ҷаҳон: ИМА, давлатҳои ИА ва Чопон ҷойгир мебошанд. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот дар

корхонаҳои ин ширкатҳо ҳамасола зиёда аз 1 трлн. долларро ташкил менамояд. Дар ШТМ ин се давлати бузург зиёда аз 70 млн. нафар корманд фаъолият менамоянд, ки 10% шугли ҷаҳониро ташкил менамояд.

100 номгӯи ШТМ-и калонтарин дар 5 давлати ҷаҳон: дар ИМА – 24 номгӯӣ, дар Ҷопон – 16, Британияи Кабир – 14, Франция – 13, Олмон – 10 номгӯи ширкатҳо ҷойгир мебошанд.

Аз миқдори умумии 100 номгӯи калонтарин ширкатҳои саноатии байналмилалӣ ҷойгиршавӣ ба соҳаҳо чунин аст: дар соҳаи автомобилсозӣ – 13 номгӯӣ, дар соҳаи электроника ва электротехника – 12, истеҳсол ва коркарди нафт – 10, фарматсевтӣ – 9, хӯрок ва тамоку – 8, телекоммуникатсия – 7, кимиё – 3, дигар соҳаҳо – 38 номгӯи ширкатҳои бузург фаъолият менамоянд.

Ба номгӯи бузургтарин ШТМ дар хоҷагии ҷаҳон дохил мешаванд:

- 1) Vodafone (ИМА) – соҳаи фаъолият - телекоммуникатсия;
- 2) General Electric (ИМА) – электроника;
- 3) Exxon Mobil (ИМА) – соҳаи нафт;
- 4) General Motors (ИМА) – автомобилсозӣ;
- 5) Shell (Британияи Кабир) – соҳаи нафт;
- 6) British Petroleum (Британияи Кабир) – соҳаи нафт;
- 7) Toyota (Ҷопон) – автомобилсозӣ;
- 8) Telefonica (Испания) – телекоммуникатсия;
- 9) Fiat (Италия) – автомобилсозӣ.

Саволҳо барои тақрор:

1. Ширкатҳои трансмиллӣ ҳамчун объекти пешбарандаи хоҷагии ҷаҳон.
2. Пайдоиши ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ).
3. Ҳиссаи ШТМ дар давлатҳои рушдёрфта, рӯ ба тараққӣ ва Аврупои Марказию Шарқӣ.
4. Ҳиссаи ШТМ дар истеҳсоли маҳсулотҳои саноатӣ ва савдон беруна.
5. Номгӯи бузургтарин ШТМ дар хоҷагии ҷаҳон.

Адабиёт: 13 (саҳ. 276-298); 22 (саҳ. 52-56); 23 (саҳ. 39-43)

МАВЗҶИ 11. ИТТИҲОДИЯҶОИ ИНТЕГРАТСИОНИИ (ҲАМГИРОИИ) ҶАҲОН

11.1. Моҳият ва заминаҳои ҳамгироии иқтисодӣ.

11.2. Мақсадҳои ҳамгироӣ.

11.3. Давраҳои таҷаккули ҳамгироии иқтисодӣ.

11.1. Моҳият ва заминаҳои ҳамгироии иқтисодӣ

Савдон байналхалқӣ сабаби асосии ҳаракати молу маҳсулот, қувваи корӣ ва капитал гардид. Дар навбати худ пешравии ин муносибатҳои иқтисодӣ сабаби пайдоиши ҳамгироии иқтисодӣ гардидаанд.

Ҳамгироии иқтисодии байналхалқӣ – хусусияти хоси давраи муосири пешравии иқтисодиёти ҷаҳон мебошад. Ибораи интегратсия аз калимаи юнонии *integratio* – пурра (мукамал) қардан, ё *integer* – ягона иборат аст. Ҳамгироии иқтисодии байналмиллалӣ – ин раванди пайвасташавии иқтисодиёти миллии бо иқтисодиёти давлатҳои ҳамсоя мебошад, ки дар натиҷа як иттиҳодияи ягонаи хоҷагидорӣ (интегратсионӣ) бо алоқаҳои устувори иқтисодӣ байни давлатҳо ба амал меояд. Ин ҳамгироӣ (пайвасташавии) қорхонаҳо, ширкатҳо дар асоси шартномаҳои иқтисодии байни давлатҳо ба амал меояд.

Заминаҳои асосие, ки барои таҷаккул ва пешравии ҳамгироӣ муносибат менамоянд, инҳоянд:

- а) бо ҳам наздикии дараҷаи иқтисодиёт ва инфрасохтори бозори давлатҳо;
- б) наздикии ҷуғрофӣ, доштани сарҳади умумӣ ва алоқаҳои иқтисодии дарозмуддат;
- в) умумияти мушкilotҳои иқтисодӣ дар соҳаи муносибатҳои молиявӣ қарзӣ, маблағгузорӣ (инвеститсионӣ), танзими иқтисодиёт ва ҳамкориҳо дар муносибатҳои сиеӣ.

11.2. Мақсадҳои ҳамгироӣ

Иттиҳодияҳои интегратсионии сершумори ба амалномада, ки дар иқтисодиёти ҷаҳони имрӯза фаъолиятшонро пеш мебаранд, дар назди худ мақсадҳои зеринро меғузоранд:

- Истифодани бартариҳои иқтисодии минтақа: таъмини васеъ гардонидани ҳаҷми ченакҳои бозор, даст гардонидани хароҷотҳо ва ба даст даровардани бартариҳои дигари

иктисодию иҷтимоӣ. Ин омил дар навбати худ, барои ҷалби сармояҳои мустақими хориҷӣ, ки барои сохтани корхонаҳои нав ва таъмин намудани талаботҳои мавҷуда равона гардидааст, мусоидат мекунад. Мақсади истифодаи бартариҳои иқтисодии минтақа дар гурӯҳҳои интеграсионии Америкаи Марказӣ ва Африка баръало мушоҳида карда мешаванд.

- Ташкил намудани муҳити сиёсӣ берунаи мусоид. Мақсади муҳими аксари иттиҳодияҳои интеграсионӣ аз пурқувват гардонидани якдигарфаҳмӣ ва ҳамкориҳои давлатҳои иштироккунанда дар соҳаи сиёсӣ, ҳарбӣ, иҷтимоӣ, маданӣ ва дигар соҳаҳои ғайрииқтисодӣ иборат мебошад. Барои давлатҳои ҳамсоя (аз нуқтаи назари ҷуғрофӣ) доштани мушкilotҳои якхела дар соҳаҳои иқтисодӣ, доштани муносибатҳои хайрхоҳона, ки бо алоқаҳои иқтисодӣ мустақкам мегарданд, бисёр муҳим аст.
- Ҳалли масоили сиёсати савдо. Ҳамгирии минтақавӣ аксаран ҳамчун усули мустақкам намудани мавқеъ дар ташкилоти байналмиллалӣ савдо ба ҳисоб меравад. Яъне, гуфтугӯи мувофиқашуда (бо давлатҳои ҳамкор) аз номи иттиҳоди давлатҳо бисёр таъсирбахш мебошад ва дар соҳаи сиёсати савдои доричӣ ба натиҷаҳои дилхоҳ бурда мерасонанд. Ин бартариҳои иттиҳодияҳои интеграсионии Америкаи Шимолӣ, Америкаи Лотинӣ ва Осиёи Ҷанубу Шарқӣ дар доираи гуфтушунидҳои бисёрҷонибаи тичоратӣ истифода менамоянд.

11.3. Давраҳои (зинаҳои) ташаккули ҳамгирии иқтисодӣ.

Пешравии ҳуби иттиҳодияҳои интеграсионӣ дар нимаи дуюми асри XX ба мушоҳида мерасад. Таърихан ҳамгирӣ якҷанд зинаи эволюсиониро аз сар гузаронид:

- а) Дар зинаи якум, вақте ки давлатҳо дар ин хусус қадамҳои аввалинро мегузоранд доир ба ҳамдигар наздикшавӣ, байни онҳо шартномаҳои тичоратӣ баста мешаванд, ки дар ин зина аз байн бурдани зиддиятҳои тарифию ғайритарифии савдои байни ҳамдигарӣ, ҳаракати озоди мол ва хизмат байни ин давлатҳо ташкил карда мешавад;

- б) Дар зинаи дуҷуми интегратсия давлатҳо ба ташкил намудани минтақаҳои озоди савдо мегузаранд. Ин зина аз байн бурдани тарифҳои гумрукиро дар қорҷӯбаи савдои байни ин давлатҳо ва ташкил намудани Шӯрои байни давлатиро дар дараҷаи вазоратҳо ва котибот тақозо менамояд;
- в) Зинаи сеҷуми интегратсия бо ташкил намудани иттифоқи гумруки вобаста аст. Дар ин зина аз байн бурдани як қатор тарифҳои гумрукии милли, қорӣ намудани тарифи умумии гумруки ва системаи ягонаи танзими ғайритарифӣ нисбат ба давлати сеҷум қорӣ карда мешавад;
- г) Вақте, ки раванди интегратсионӣ ба қорум зина мерасад, масъалаи ташкили бозори умумӣ ба амал меояд. Дар ин зина давлатҳои ҳамгиришиаванда байни ҳам натанҳо оиди ҳаракати озоди молу хизмат, балки омилҳои истеҳсоли – капитал ва қувваи қорӣ гуфтугӯ менамоянд. Дар ин зина Ташкилотҳои байнидавлатӣ, ки вазифааш танзими аз дараҷаи милли боло мебошад, ташкил карда мешавад;
- д) Дар зинаи аз ҳама баланд, зинаи панҷум иттиҳоди иқтисодӣ ташкил мегардад, ки вазифааш аз ташкил намудани натанҳо ҳаракати озоди молу хизмату капиталу қувваи қорӣ, ҳамчунин аз координатсияи сиёсати макроиқтисодӣ ва мутобиқнамони қонунгузориҳо дар соҳаҳои муносибатҳои пулию асқорӣ ва бучавӣ иборат мебошад. Масалан, дар зинаи бозори умуми гурӯҳҳои интегратсионии НАФТА – ассотсиатсияи Америкаи Шимолӣ савдои озод дар ҳайати ИМА, Канада, ҳамчунин гурӯҳи интегратсионии МЕРКОСУР бо иштироки Аргентина, Бразилия, Уругвай ва Парагвай мисоли айни мебошанд.
- Барои зинаи иттиҳоди иқтисодӣ: Иттиҳоди Арупо (ки аз қамъи давлатҳои Аврупо барпо гардидааст) ва Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ), ки аз собиқ давлатҳои Шӯравӣ (ба ғайр аз давлатҳои наздики Балтика) иборат аст, мисоли равшан шуда метавонанд.

Саволҳо барои тақор:

1. Моҳияти ҳамгирии иқтисодӣ.
2. Заминаҳои ҳамгирии иқтисодӣ.
3. Мақсадҳои асосии ҳамгирий.

4. Ҳамгирой ва ҷалби сармояҳои мустикаҳои хоричӣ.
5. Давраҳои (знаҳои) ташаккули ҳамгироии иқтисодӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 299-330); 20 (саҳ. 190-204); 15 (саҳ. 106-110)

МАВЗҶИ 12. МУШКИЛОТҶОИ ГЛОБАЛИИ (УМУМИБАШАРИИ) ИҚТИСОДИЁТИ ҶАҶОН

- 12.1. Моҳияти мушкилотҳои умумибашарӣ ва хусусияти онҳо.
- 12.2. Навҳои мушкилотҳои умумибашарӣ.
- 12.3. Мушкилоти камбизоатӣ ва ақибмонӣ.

12.1. Моҳияти мушкилотҳои умумибашарӣ ва хусусияти онҳо

Ҷаҳонишавии фаъолияти хоҷагидорӣ ба он оварда расонид, ки ба механизми хоҷагии ҷаҳон ҳар чӣ бештар мушкилотҳои хусусияти умумибашарӣ дошта таъсири худро мерасонанд, ки иқтисосмандон ин мушкилотҳоро мушкилоти глобалӣ номиданд. Бо баамаловии ин мушкилотҳо дар илми иқтисодиёт як равиши нави омӯзиши муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ ба вуҷуд омад, ки «глобалистика» ном гирифт. Глобалистика ҳамчун равиши умумии муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ паҳлӯҳои гуногун дорад. Масалан, муносибатҳои техникаии онро илмҳои техникаӣ меомӯзанд ва паҳлӯҳои иқтисоднашро бошад, иқтисодшиносон меомӯзанд ва роҳҳои ҳалашро пешкаш менамоянд. Яъне, глобалистика (мушкилотҳои умумибашарӣ) объекти омӯзиши байнинилмӣ буда, ба муайян намудани сабабҳо, тамоқул ва оқибатҳои пайдоиш ва роҳҳои бартараф намудани паҳлӯҳои манфии он ба инсоният ва табиат равона гардидааст.

Хусусиятҳои хоси ин мушкилотҳои умумибашарӣ боз дар он аст, ки ба онҳо якҷанд аломатҳои умумӣ мансуб аст.

Якум, ба ҳавасмандии тамоми инсоният даҳолат мекунад ва хусусияти умумичаҳонӣ доранд;

Дуюм, барои пешравии инсоният ва қувваҳои истеҳсолкунанда таҳдиди ҷиддӣ доранд (ва дар сурати фароҳам наовардани ҷорабиниҳои ҷиддӣ аз байн рафтани тамаддун имконпазир аст);

Сеюм, байни ҳамдигар пайваста, аз якдигар вобаста мебошанд;

Чорум, ба ҳалли фаврӣ зарурият доранд;

Панҷум, ҳалли ин мушкилотҳо фақат дар иштироки якҷояи ҳамаи давлатҳои ҷаҳон имконпазир аст, чунки ин мушкилотҳо тамоми минтақаҳои ҷаҳонро фаро гирифтаанд ва ҳалли якҷояро тақозо менамоянд.

12.2. Навъҳои мушкилотҳои умумибашарӣ

Вобаста ба навиштаҳои боло ба мушкилотҳои умумибашарӣ мушкилотҳои зерини хоҷагии ҷаҳон дохил мешаванд:

- мушкилоти экологӣ;
- мушкилоти аз байн бурдани камбизоатӣ ва ақибмонӣ;
- мушкилоти сулҳ;
- мушкилоти беяроқгардонӣ ва аз байн бурдани ҷанги ядроии ҷаҳонӣ;
- мушкилоти озуқаворӣ;
- мушкилоти энергетикӣ ва ашёи хом;
- мушкилоти демографӣ;
- мушкилоти рушди устувор ва ғайра.

Чи тавре дар боло ишора гардид ба ин мушкилотҳо бояд аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ диққати махсус дода шавад, роҳҳои ҳалли ин мушкилотҳо ҷустуҷӯ ва амалӣ гарданд. Албатта ҳалли мушкилотҳои сершумори номбурдаи умумибашарӣ аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ маблағгузориҳои калонро талаб менамоянд. Ҳисобу китоби коршиносон нишон медиҳанд, ки хароҷоти ҳарсолаи инсоният барои ҳалли мушкилотҳои глобалӣ на камтар аз 1 трлн. долларро (ё 2,5% МУД-и ҷаҳониро) ташкил медиҳад.¹ Ҳоло бошад, аз рӯи андешаи мо тақрибан на камтар аз 2 трлн. доллар ё 3,4-4% МУД-и ҷаҳони хароҷотҳои ҳарсоларо дар тӯли на камтар аз 50 сол талаб менамояд. Дар он сурат таҳдиди хатари ин мушкилотҳо аз байн рафтаниш мумкин ва барои инсоният имконияти зиндагии осоиштаи бофароғат муяссар мегардад.

12.3. Мушкилоти камбизоатӣ ва ақибмонӣ

Дар замони ҳозира мушкилоти камбизоатӣ ва ақибмонӣ дар ҷаҳон пеш аз ҳама ба мамлакатҳои рӯ ба тараққи тааллуқ дорад. Яъне, ақибмонии иқтисодӣ сабаби асосии камбизоатии аҳоли

¹Нигаред ба: Мировая экономика (под ред. профессора А.С. Булатова) М.: «Юрист», 2002, сах. 382.

мебошад. Чунки шахсе, ки чои кор ва даромади кофӣ надорад, камбизоат мебошад ва ба вай имконияти истеъмолкунии маводҳои ғизоӣ маҳдуд мегардад. Масалан, 1/4 ҳиссаи аҳолии Бразилия, 1/4 аҳолии Нигерия, 1/2 аҳолии Ҳиндустон дар як рӯз ба маблағи камтар аз 1 доллар маводҳои истеъмолӣ ва хизмат истеъмол менамоянд. Як хусусияти хоси камбизоатӣ аз он иборат аст, ки аксари одамони камбизоат бесавод мебошанд. Масалан, ҳиссаи бесаводон дар қисмати аҳолии синнаш аз 15 сола боло дар Бразилия – 17%, дар Нигерия – тақрибан 43% ва дар Ҳиндустон – тақрибан 48%-ро ташкил медиҳад.¹

Ҳоло (дар соли 2011) дар ҷаҳон аз ҳисоби нарасидани хӯрок, тахминан 1 млрд. одам азоб мекашанд.

Бояд қайд намуд, ки камбизоатӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, агарчанде бо тадбирҳои пешкашнамудаи Президенти мамлакат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1997-2011 сатҳи он аз 83% то ба 37% паст гардида бошад ҳам, тааллуқ дорад. Сабабҳои асосии дар солҳои 90-ми асри ХХ баланд рафтани камбизоатӣ дар Тоҷикистон пеш аз ҳама пош хӯрдани Ҳукумати абарқудрати советӣ ва кашмакашҳои дохилӣ мебошанд. Агар барҳам хӯрдани Ҳукумати Шӯравӣ сабабгори қанда гаштани алоқаҳои иқтисодӣ, аз кор мондани қариб ҳамаи корхонаҳои истеҳсоли ва бекор мондани кормандон гашта бошад, кашмакашҳои дохилӣ ба давлат зиёда аз 7 млрд. доллар (бо нархҳои солҳои 90-ми асри ХХ) зиён овард. Дар натиҷа ҳам давлат, ҳам аҳоли камбизоат гаштанд. Сабаби дигари пайдоиш ва вусъатёбии камбизоатӣ афзоиши баланди табиӣи аҳоли мебошад.

Бинобар ин, омилҳои асосии аз байн бурдани камбизоатӣ дар Тоҷикистон пеш аз ҳама банақшагирии оила, ҳалли мушкилоти бо кор таъмин намудани аҳолии қобили меҳнат ва боло бурдани дараҷаи маълумотнокии аҳоли мебошад.²

Саволҳо барои тақрор:

1. Моҳияти мушкилотҳои умумибашарӣ.
2. Глобалистика ҳамчун равияи илмӣ муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.

¹ Ҳамон ҷо, сах. 382.

² Нигаред ба китоби Т. Мирзоев, Ш. Дӯстбоев. Камбизоатӣ ва роҳҳои раҳол аз он. Барориши дуйум. Душанбе, 2003, 192 сах.

3. Хусусиятҳои умумии мушкilotҳои умумибашарӣ.
 4. Навъҳои мушкilotҳои умумибашарӣ.
 5. Мушкilotи кабизоатӣ ва роҳҳои раҳӣ аз он.
 6. Мушкilotи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
- Адабиёт: 13 (саҳ. 381-417); 15 (саҳ. 126-129); 16 (саҳ. 46-48)

МАВЗҶИ 13. МАМЛАКАТҶОИ РУШДЁҶТА ДАР ҶОАГИИ ҶАҶОН

- 13.1. Хусусиятҳои асосии мамлакатҳои рушдёфта.
- 13.2. Мамлакатҳои рушдёфта дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.
- 13.3. Моделҳои асосии хоҷагидорӣи мамлакатҳои рушдёфта.

13.1. Хусусиятҳои асосии мамлакатҳои рушдёфта

Ҷи тавре маълум аст, мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон нақши асосиро мебозанд. Ба ин зергурӯҳ тақрибан 40 мамлакати ҷаҳон, аз ҷумла 30 мамлакат (ки ба ташкилоти ҳамкорӣи иқтисодӣ ва рушд (ОЭСР) тааллуқ доранд) дохил мешаванд. Қисмати асосии ин давлатҳоро давлатҳои Аврупо ташкил менамоянд. Ин зергурӯҳ 15% аҳолии ҷаҳонро дарбар гирифта, 80% МУД-и ҷаҳониро (аз рӯи ҳисобу китоб дар асоси қурби асъор) ва 52% МУД-и ҷаҳониро (аз рӯи ҳисобу китоб дар асоси қобилияти харидорӣ) истеҳсол менамоянд.

Ин зерсистема ба хоҷагии ҷаҳон таъсири калон мерасонад. Ҷам аз нуқтаи назари илмию техникӣ (ва дигаргуншавии сохтори хоҷагидорӣ), ҳам аз нуқтаи назари молиявӣи иқтисодӣи қарзӣ, ҳам аз нуқтаи назари муайяннамоӣи вазъи бозори ҷаҳон. Зиёда аз ин, ин давлатҳо бо роҳҳои сиёсӣи ҳарбӣ низ (ҳамчун зерсистемаи ҳукмрон) ба пешравии давлатҳои ҷаҳон таъсиррасон мебошанд.

Боз ба хусусиятҳои ҳоси мамлакатҳои рушдёфта ин омил дохил мешавад, ки пешравии хоҷагидорӣ дар асоси дараҷаи баланди муносибатҳои истеҳсолии капиталистӣ бо баробарӣи моликияти хусусӣ ба роҳ монда шудааст, ки намуд, хусусияти мубодила, тақсимот ва истеъмолотро муайян менамояд. Истеҳсоли ҳамаи намуди маҳсулот ва хизмат дар асоси муносибатҳои бозорӣ ба амал меоянд ва барои мубодила равона гардидаанд. Муносибатҳои молӣ ба ғайр аз ба молу хизмат ба

кувваи корӣ ҳам пурра дахл дорад. Дар ин замина дараҷаи баланди пешравии иқтисодӣ ба даст оварда шудааст. Истеҳсоли МУД ба сари аҳоли дар ин давлатҳо нисбат ба ҳисоби миёнаи умумичаҳони ин нишондиҳанда 5,4 маротиба баландтар (аз рӯи ҳисобу китоб дар асоси қурби асьор) аст.

Ғайр аз ин дар ин давлатҳо дар натиҷаи истифодаи дараҷаи баланди муносибатҳои молӣ ва аз байн бурдани муносибатҳои хешу таборчигӣ, ҳамсоғӣ, урфу одат ва ҳ.к. ҷомеаи шахрвандӣ сохта шудааст, ки аз маҷмӯи ташкилотҳои ҷамъиятӣ иборат буда, ҳамаи табақаҳои ҷомеаро дарбар мегирад.

13.2. Мамлакатҳои рушдёфта дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ

Мамлакатҳои рушдёфта муносибатҳои иқтисодии байналхалқиро ҳам дар хусусӣ истифодаи пурраи капитал, ҳам васеъ гардонидани бозори хариду фурӯш, ҳам паст гардонидани хароҷотҳо ва боло бурдани самаранокии истеҳсоли пурра истифода мебаранд. Тақрибан 1/4 ҳиссаи маҷмӯи маҳсулоти дохилии ин давлатҳо ба хориҷа ба фурӯш бароварда шуда, қариб ҳамин миқдор аз хориҷа харидорӣ карда мешаванд.

Ширкатҳои истеҳсолии ин давлатҳо тақрибан зиёда аз нисфи маҳсулотҳоро берун аз марзи давлати худашон истеҳсол менамоянд ва мефурӯшанд ва тақрибан ҳамин миқдор молҳои нимтайёр ва ашёи хомро аз хориҷа ба воситаи ширкатҳои фаръии худашон харидорӣ менамоянд.

Доир ба ҳаракати капитали байналхалқӣ, мамлакатҳои рушдёфта на фақат ҳамчун қарздиҳанда, балки ҳамчун объектҳои гузориши капитали соҳибқории байналмилалӣ ба шумор мераванд. Масалан, тибқи ҳисобу китобҳо таи солҳои 1980-2004 78-76% капитал (инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ) дар мамлакатҳои рушдёфта гузошта мешаванд. Танҳо дар соли 2004 75,6% (аз 8895,3 млрд. доллар) капитали соҳибқории байналхалқӣ ба мамлакатҳои рушдёфта, аз ҷумла, 16,6% дар ИМА, 8,7% дар Британия, 6% дар Фаронса, 3,9% дар Олмон, 1,1% дар Чопон гузошта шудааст.¹

¹Нигаред ба: Ломакин В.К. Мировая экономика. М.: ЮНИТИ, 2010, сах. 328.

Дар баҳши савдои хоричӣ ҳам мамлакатҳои рушдёфта мавқеи пешсафро ишғол менамоянд. Вазни ҳоси ин давлатҳо дар содироти ҷаҳонӣ чунин аст: 1970 – 71%, 1981 – 61%, 1990 – 75,7%, 2000 – 78%, 2005 – 68,9%.¹ Дар таркиби маводҳои содиршаванда, молҳои электронӣ, саноатӣ, технологияи информатсионӣ, дастгоҳҳои алоқавию энергетикӣ, ки аз тарафи ИМА ва Ҷопон ва солҳои 2000 аз тарафи Ҷумҳурии Чин содир карда мешаванд, ба бозори ҷаҳон мавқеи муҳим доранд. Ҳамин тавр, аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки мамлакатҳои рушдёфта дар ҳамаи самтҳои иқтисодии муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ дар ҳоҷагии ҷаҳон мавқеи пешсаф доранд.

13.3. Моделҳои асосии ҳоҷагидорӣи мамлакатҳои рушдёфта

Дар мамлакатҳои рушдёфта вобаста ба нақши элементҳои механизми ҳоҷагидорӣ якҷанд моделҳои системаи иқтисодӣ ҷой доранд:

а) *Моделҳои либералӣ*, ки асосан ба ИМА ҳос аст, Канада, Британия, Ирландия ҳам дар асоси ҳамин модел фаъолияти ҳоҷагидориашонро пеш мебаранд. Ин модел баргариши моликияти хусусии саҳҳомӣ институционалиро дар соҳаи истеҳсолот, маблағгузорӣ, фуруш ва истифодаи қувваи корӣ ба инобат мегирад. Рақобат ва капитали саҳҳомӣ барои ба даст даровардани ғоидаи соф мусондат мекунад. Давлат дар бисёр ҳолатҳо дар пешравиҳои равандҳои макро- ва микроиқтисодӣ нақши муҳимро мебозад. Органҳои миллӣ ва давлатии маҳаллӣ секторҳои хусусиро бо роҳҳои қонунгузорӣ ва муносибатҳои роҳбарикунанда идора менамоянд.

б) *Моделҳои либералию ислоҳотӣ*. Ин модел ба Олмон, Швейсария, Белгия, Нидерландҳо ҳос буда, системаи бозорӣ танзимшаванда ва системаи тақмилёфтаи иҷтимоии давлатиро дарбар мегирад. Танзими давлатӣ бо мақсади таъмини шароити яхела барои рақобат ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ равона гардидааст.

в) *Моделҳои корпоративӣ* – ба системаи танзимнамони бозор бо иштироки давлат равона гардидааст ва аз 2 қисм: корпоративизми демократӣ ва корпоративизми иерархӣ иборат

¹ Ҳамон ҷо. саҳ. 331

мебошад. Қисмати якумаш ба давлатҳои Шветсия ва Австрия тааллуқ дошта, дар масъалаҳои танзими қувваи қорӣ, маош ва дигар муносибатҳои иқтисодӣ нақши иттифоқҳои касаба баланд мебошад. Қисми дуюми ин модел ба давлатҳои Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ мансуб буда, дар асоси алоқаи давлат бо бонкҳо, корпоратсияҳо ба роҳ монда шудааст.

Саволҳо барои тақрор:

1. Нақши мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон.
 2. Хусусиятҳои асосии мамлакатҳои рушдёфта.
 3. Мамлакатҳои рушдёфта ва ҳаракати капитали байналмилалӣ.
 4. Мамлакатҳои рушдёфта дар содироти капитали байналмилалӣ.
 5. Модели либералӣ дар мамлакатҳои рушдёфта (ИМА).
 6. Модели либералию ислоҳоти Олмон, Швейсария, Белгия ва ҳ.к..
 7. Модели корпоративӣ.
- Адабиёт: 12 (саҳ. 315-340); 13 (саҳ. 421-443); 16 (саҳ. 249-255)

МАВЗҶИ 14. ИМА ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 14.1. Хусусиятҳои хоси тараққиёти иқтисодӣ.
- 14.2. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон.
- 14.3. ИМА дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.
- 14.4. Мавқеи ИМА дар савдои байналхалқӣ.

14.1. Хусусиятҳои хоси тараққиёти иқтисодӣ

ИМА аз лиҳози потенциали иқтисодӣ ва дараҷаи пешравию иқтисодиёт пешсафтарин давлати ҷаҳон ба шумор меравад. Дар соли 2005 (аз рӯи ҳисобу китоб дар асоси қурби асъори қорӣ) ба ҳиссаи ИМА 27% истеҳсоли маҳсулоти умумии ҷаҳонӣ (МУД-и ҷаҳонӣ) рост меояд. Ҳамчунин аз лиҳози масоҳат ва миқдори аҳоли ИМА ба гурӯҳи мамлакатҳои бузурги ҷаҳон дохил мешавад, 7% масоҳати ҷаҳонро ишғол менамояд ва 4,6% аҳолии ҷаҳон (тақрибан зиёда аз 300 млн. нафар одамон) зиндагӣ мекунанд.

Ҳаҷми умумии МУД-и мамлакат дар соли 2005 зиёда аз 12,5 трлн. долл. ва ба сари аҳоли – 42,2 ҳазор доллар (дар мамлакатҳои рушдёфта ба ҳисоби миёна 34,2 ҳазор доллар)-ро ташкил намуд. Афзоиши МУД-и ИМА дар тӯли тақрибан 30 соли охир бисёр баланд шуда истодааст (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5

Афзоиши МУД-и ИМА дар солҳои 1980-2006 (%)

	1980-1990	1990-2000	2000-2006
ИМА	3,5	3,5	3,2
Мамлакатҳои рушдёфта	3,3	2,5	2,3
Ҷаҳон	3,3	2,9	3,0

Сарчашма: World Development indicators 2002, 2006; Global Economis Prospects 2006. World Bank

Аз таҳлили ҷадвали 5 ва нишондиҳандаҳои боло бармеояд, ки хусусияти хоси иқтисодии ИМА дар бузургии ҳаҷми истеҳсоли МУД ва суръати пешравии он (нисбат ба кулли давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон) ба ҷашм мерасад.

Хусусияти хоси дигари иқтисодии ИМА аз он иборат аст, ки дараҷаи пешравии соҳаҳои иттилоот тамоюли болоравӣ доранд. Чунки ҳаҷми хароҷотҳо барои тадқиқотҳои илмӣ коркардҳои таҷрибавию истеҳсоли дар соли 2006 2,7% МУД (ё ин ки 44% ҳамина хароҷотҳоро дар давлатҳои рушдёфта) ташкил намуд. Зиёда аз ин дар сохтори иқтисодии ИМА ташаккулёбии инфрасохтори ахборотӣ, ки тамоми паҳлӯҳои ҳаёти инсонро дарбар мегирад, мушоҳида карда мешавад. Ба ҳиссаи ИМА 40% ҳамаи компютерҳои дар ҷаҳон ғаёлияткунанда рост меояд ва саҳми интернет дар болоравии иқтисодӣ назаррас мебошад.

Боз як хусусияти хоси пешравии иқтисодии ИМА аз он иборатаст, ки нақш ва ҳаҷми соҳаи хизматрасонӣ дар он бисёр баланд мебошад. Дар ин соҳа 80% ҳамаи кормандон машғуланд ва 80% МУД истеҳсол карда мешавад.

14.2. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон

Чи тавре дар боло қайд гардид, ИМА дар иқтисодии ҷаҳон ва истеҳсолоти ҷаҳон мавқеи пешсафро ишғол менамояд. Сабаби

асосии дараҷаи баланди зиндагӣ ва пешсафии иқтисодидеғашонро америкониҳо дар озодии инсон, моликияти хусусӣ ва соҳибкории хусусӣ мебинанд. Модели пешравии иҷтимоӣю иқтисодии он ба кампитали саҳҳомӣ, моликияти саҳҳомӣ, яъне, ба моликияти хусусӣ така менамояд. Ин хусусиятҳо ва муносибатҳои иқтисодию иҷтимоии ИМА барои пешравии иқтисодидеғи ҷаҳон (алалхусус барои давлатҳои пешрафта) таъсиррасон ва ибратбахш мебошад.

Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон бисёр назаррас мебошад, алалхусус дар истеҳсоли маҳсулотҳои илмталаб, ки тахминан 33-34% истеҳсолоти ҷаҳонии он дар ин мамлакат ҷойгир аст. Масалан, дар истеҳсоли ҷаҳонии автоматикунонию кайҳонӣ мавқеи ИМА хело баланд буда, 40% фуруши он ба ин давлат рост меояд, ҳол он ки ин нишондиҳанда дар Ҷопон – 2% ва Олмон – 14% мебошад, истеҳсоли транзисторҳо дар ИМА – 17% (Ҷопон – 12%, Олмон – 4,6%)–ро ташкил медиҳад. Ҳамчунин ИМА дар ҷамъоварӣ, коркард ва хизматрасонии ахборотҳои илмӣ мавқеи устуворро ишғол менамояд ва 75% ҳамаи ахборотҳои мамлакатҳои рушддефта дар он ҷойгир аст, ки яке аз омилҳои муҳими пешравӣ дар истеҳсолоти ҷаҳон ба шумор меравад.

Дар соҳаҳои кишоварзӣ ҳам ИМА яке аз истеҳсолкунандагони бузург ба шумор меравад ва 11% истеҳсоли ҷаҳонии гандум, 33% ҷуворимақка, 50% донагиҳон лубӣдеғӣ, 21% пахта ва 17% гӯштро истеҳсол менамояд. Мавқеи баланду устувори ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон аз ҳисоби самаранок истифода намудани ҳамаи омилҳои истеҳсолий (илмию техникӣ, молиявию инвеститсионӣ, инфрасохторӣ) ва ҳавасманднамони қувваи корӣ ба даст оварда шудааст.

14.3. ИМА дар муносибатҳои иқтисодии байналҳалқӣ

Аз факту рақамҳои боло бармеояд, ки ИМА дар бозори ҷаҳон ва равандҳои хоҷагидорӣ байналмилалӣ мавқеи хоса дорад ва яке аз бартарҳои асосии он дар муносибатҳои иқтисодии байналҳалқӣ аз модели хоҷагидорӣ он сарчашма мегирад. Ҷи тавре дар боло қайд гардид, модели хоҷагидорӣ бозорӣ ИМА ба моликияти хусусӣ така намуда, ба муваффақияти шахс (фарди иқтисодӣ) равона гардида, хусусиятҳои монетаристӣ ва либералиро дарбар мегирад. Монетаристҳо ба он ақидаанд, ки давлат набояд вазифаҳои

бозорро ба дӯши худ гирад, вай бояд барои самаранок фаъолият кардани механизми бозорӣ, ки иқтисодиётро ба мувозинат мебарорад, шароит муҳайё намояд. Ҳамчунин дараҷаи паст гардидани барномаҳои иҷтимоӣ аз рӯи ақидаи монетаристҳо як омилҳои асосии беҳдошти иқтисодиёт ба шумор меравад. Чунки дар шароити самаранок гардидани муносибатҳои бозорӣ, шахси фаъолияткунанда худаш аз ӯҳдаи пӯшонидани хароҷотҳои маишӣ (аз ҳисоби маоши худаш) мебарояд. Албатта, ба гурӯҳи оилаҳои камбизоат давлат ёрии молӣ мерасонад ва як дараҷаи зиндагии муайяно таъмин менамояд. Дар асоси модели либералӣ, на давлат, балки бонки марказӣ танзимгари нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ ва равандҳои беқурбшавии асёр мебошад. Танҳо дар доираи устувории асёр, механизми бозорӣ самаранок фаъолият менамояд ва пешравии устувори иқтисодиётро муҳайё менамояд.

Модели нумбурдаи ИМА ба прогресси илмию техникии нигаронида шудааст ва дар ин соҳа ҳам вай дар бозори ҷаҳон пешбар мебошад. Ягон давлати ҷаҳон ба монанди ИМА барои пешравии тадқиқотҳои илмӣ ва коркардҳои технологӣ, ҳамчунин «капитали инсонӣ» маблағгузорӣ наменамояд. Дар натиҷаи пешбарии ИМА дар ин соҳа ҳам дар аввали асри XXI 55% патентҳоро дар соҳаи технологияҳои информатсионӣ ва коммуникатсионӣ дар ҷаҳон назорат менамояд.

14.4. Мавқеи ИМА дар савдои байналхалқӣ

Пешбарии мавқеи ИМА дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқии ҷаҳон, ҳам дар савдои байналхалқӣ, ҳам содироти капитал, ҳам маблағгузориҳои мустақим ва ғайримустақим тааллуқ дорад. Ҳиссаи ИМА дар солҳои 2000-м дар содироти ҷаҳонӣ поин рафта, 10%-ро (нисбат ба 13-14% дар солҳои 90-м), ҳиссаи воридот бошад, боло рафта, 16-18%-ро ташкил менамояд. ИМА ба иқтисодиётҳои дигар давлатҳо фаъолона маблағгузорӣ намуда, берун аз мамлакат иқтисодиёти дуҷумро ташкил намуд, ки 30% МУД-аширо дарбар мегирад. ИМА ҳам содиркунанда, ҳам воридкунандаи маблағгузориҳои мустақими капиталӣ ба шумор меравад. Ба ҳиссаи ИМА дар соли 1960 – 60% ҳамаи воридоти ҷаҳонии маблағгузориҳои капиталӣ, дар соли 2004 – 13,2% рост меояд. Сабаби паст рафтани ҳиссаи содироти маблағгузориҳои

капиталӣ дар ИМА ба васеъ гардидани миқдори маблағгузори байналхалқӣ вобаста мебошад. 50 Ҷоизи содироти маблағгузориҳои капитали ИМА ба давлатҳои Иттиҳоди Аврупо равона гардидааст.

Воридоти ҷаҳонии маблағгузориҳои мустақими капиталӣ 24% ба ҳиссаи ИМА рост меояд. Маблағгузориҳои калон барои ИМА инҳоянд: Британия, Ҷопон, Олмон, Нидерландҳо. Ҳамин тавр, аз навиштаҳои боло бармеояд, ки ИМА дар ҳамаи соҳаҳои савдои байналхалқӣ ҳамчун давлати пешбар (лидер) эътироф гардидааст.

Саволҳо барои такрор:

1. Нишондиҳандаҳои асосии тараққиёти иқтисодии ИМА.
2. Хусусиятҳои хоси пешравии иқтисодии ИМА.
3. Истеҳсолоти ҷаҳон ва ИМА.
4. Модели пешравии иқтисодии иҷтимоии ИМА.
5. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон.
6. ИМА дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.
7. Савдои байналхалқӣ ва ИМА.

Адабиёт: 12 (саҳ. 385-409); 13 (саҳ. 468-478); 14 (саҳ. 185-193);
16 (саҳ. 260-270)

МАВЗҶИ 15. ҶОПОН ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 15.1. Омилҳо ва суръати пешравии иқтисодии Ҷопон.
- 15.2. Мавқеи Ҷопон дар истеҳсолоти ҷаҳон.
- 15.3. Мушкилотҳои пешравии иқтисодӣ.

15.1. Омилҳо ва суръати пешравии иқтисодии Ҷопон

Ҷопон яке аз давлатҳои пурқудрати ҷаҳон ба шумор рафта, аз лиҳози тавоноии иқтисодӣ пас аз ИМА дар ҷаҳон дар ҷои дуюм мебошад. Аҳолии Ҷопон 2% аҳолии ҷаҳонро ташкил менамояд ва 11% маҳсулоти умумии ҷаҳонро истеҳсол менамояд (аз рӯи ҳисоби китоб дар асоси қурби асъори қорӣ), аз рӯи ҳисоби китоб дар асоси харидории асъори миллиаш (иена) бошад, 6,4% маҳсулоти умумии ҷаҳонро истеҳсол менамояд. Суръати пешравии иқтисодии Ҷопон агарчанде дар солҳои 1980-1990 4,1%-ро ташкил намуда (ҷаҳон 3,3%), нисбат ба иқтисодии

чаҳон баландтар бошад, дар солҳои 1990-2006 ин нишондиҳанда тақрибан 1,5 маротиба пастртар гардид. Яке аз сабабҳои асосии бо суръати пастр пешравии иқтисодии Чопон дар таносуби соҳавии иқтисодӣ ва бештар будани вазни ҳоси соҳаҳои расмӣ серхароҷот ва капиталталаб, ки дар навбати худ сабаби қорӣ нагаштани капитал ба соҳаҳои нав гардид иборат мебошад. Сохтори иқтисодии Чопон аз сохтори дигар давлатҳои пешрафта бо зиёд будани вазни ҳоси саноати коркардабарой (22% дар соли 2004), сохтмон ва нисбатан пастр будани вазни ҳоси сектори молиявӣ фарқ менамояд. Сабаби дигари бо суръати пастр пешравии иқтисодии Чопон пастр шудани вазни ҳоси хароҷотҳои капитали дар МУД мебошад, ки суръати азнавсозии аппарати истеҳсолиро пастр гардонид.

Гузаштан ба сохтори нави истеҳсоли пеш аз ҳама дар ҳамаи соҳаҳои истеҳсолот истифода намудани дастовардҳои илмию техникӣ пайваста мебошад. Хароҷотҳо барои тадқиқотҳои илмӣ аз 2,5 то 3,5% МУД-ро ташкил намуд. Ҳаҷми умумии ин хароҷотҳо тахминан нисфи дараҷаи хароҷотҳои амрикоӣро ташкил намуда, 2 маротиба бештар нисбат ба хароҷотҳои Олмон ва Чин дар ин соҳа мебошад.

Новобаста аз фарқияти пешравии суръати иқтисодии Чопон нисбат ба ИМА, дар Чопон суръати баланди пешравии технологияҳои информатсионӣ нисбат ба ИМА мушоҳида карда мешавад. Хароҷотҳои капиталии Чопон ба ин соҳа 0,78% МУД-ро ташкил намуд, ки ба ҳамин нишондиҳанда дар ИМА наздик мебошад. Дар асоси истифодаи дастовардҳои илмию техникӣ ва коркардҳои технологӣ ба ҳамаи соҳаҳои истеҳсолот (алалҳусус дар соҳаи саноати коркардабарой), самаранок истифода намудани қувваи қорӣ (аз хусуси болобарии дараҷаи маълумотнокии умумӣ ва таҳассусӣ) ва дигар омилҳои иқтисодӣ аз соли 2003 инҷониб иқтисодии Чопон ба маҷрои худ баргашта бо суръати баланд пеш меравад. Аммо суръати пешравии иқтисодии Чопон нисбат ба ИМА ва Аврупои Ғарбӣ ҳоло хело пастр мебошад. Сабаби дигари барқароргардии суръати пешравии иқтисодии Чопон аз тарафи давлат гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ дар соҳаҳои саноат, кишоварзӣ, фаъолияти бонкӣ, ҳавасманднамоии рақобат ва навоарӣ ва кам гардидани таъсири давлат ба иқтисодӣ мебошад.

15.2. Мавқеи Ҷопон дар истеҳсолоти ҷаҳон

Чи тавре қайд гардид, яке аз омилҳои муҳиме, ки барои пешравии истеҳсолоти Ҷопон мусоидат менамояд ва мавқеи онро дар истеҳсолоти ҷаҳон пурзӯр менамоянд, татбиқи ҳаматарафаи дастовардҳои илмию техникӣ ва коркардҳои конструкторӣ дар истеҳсолот мебошад. Аз ин лиҳоз Ҷопон баъд аз ИМА дуюм давлате мебошад, ки дар хориҷа миқдори калони патентҳои ба қайд гирифташуда дорад.

Аппарати истеҳсолии Ҷопон барои татбиқи дастовардҳои илмию техникӣ ва технологияҳои навтарин бисёр муосид мебошад. Дар аввали асри XXI дар саноати Ҷопон зиёда аз 3 ҳазор нусха системаи истеҳсолии навтарин ва зиёда аз 100 ҳазор номгуи робот истифода гардидаанд. Ҷопон дар истеҳсоли роботҳо дар ҷаҳон ва истифодаи он дар ҳаёти ҳаррӯзаи инсондавлати пешбар мебошад. Аз рӯи нишондиҳандаи маблағгузорӣ ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои технологӣ Ҷопон дар ҷаҳон пас аз ИМА дар ҷои дуюм меистад, аз рӯи ҳаҷми маблағгузорӣ ба сари аҳоли бошад, аз Олмон пеш гузашта, дар ҷои якум мебошад.

Ҷопон калонтарин истеҳсолкунандаи роботҳо (зиёда аз 50%) дар ҷаҳон аст. Ҳамчунин дар ҷодаи истеҳсоли дастгоҳҳо, автомобилҳои сабукрав, нимқоқилҳо, киштиҳо, нахи сунӣ дар истеҳсолоти ҷаҳон мавқеи аввалиндарачаро ишғол менамояд. Дар истеҳсоли технологияи информатсионӣ (ки натавон барои пешравии соҳаҳои истеҳсолот мусоидат менамояд, балки барои таъмини зиндагии инсон нақши муҳимро мебозад) Ҷопон пас аз ИМА дар ҷои дуюм мебошад. Ба ҳиссаи Ҷопон 12,8% захираҳои ҷаҳонии тилло рост меояд.

Дар ояндаи наздик ду мақсади муҳим дар назди Ҷопон меистад:

- а) Мавқеи хосро ишғол намудан дар ҷараёни навовариҳои маводӣ;
- б) Аз даст надодани бартарӣ дар соҳаи технологияҳои истеҳсолий.

15.3. Мушкилотҳои пешравии иқтисодӣ

Ин ҷо сухан дар бораи мушкилотҳои меравад, ки садди роҳи пешравии иқтисодӣ мебошанд.

Яке аз омилҳое, ки дар гузашта то андозае садди роҳи пешравии иқтисодиёти Ҷопон мегашт, паст будани мавқеи рақобатпазирии соҳибқорони он дар бозори ҷаҳон буд (нисбат ба ИМА ва Аврупои Ғарбӣ), ки ҳоло ин омил тағйир ёфта, мавқеи ин давлат дар ҳоҷагии ҷаҳон пурзӯр гардидааст.

Омили дигаре, ки барои пешравии иқтисодиёти Ҷопон таъсиррасон мебошад, пиршавии аҳоли аст, ки натиҷаи кам гаштани қувваи корӣ мегардад. Синну соли 1/5 аҳоли аз 65 сол зиёд мебошад, ки талаботро ба намуди зиёди маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои замонавӣ кам мегардонад ва ба пешравии иқтисодиёт таъсири манфӣ мерасонад.

Солҳои 70-ми асри ХХ ба пешравии иқтисодиёти Ҷопон баландравии нархи нафт (яке аз ашёи хоми муҳиме, ки барои иқтисодиёт истифода карда мешавад), ки дар ҳаҷми калон харидорӣ карда мешавад, таъсири калон расонид.

Ғайр аз ин бӯҳрони молиявии соли 1998, боло рафтани нархи саҳмияҳои ширкатҳои ватанӣ, нархи замин, тағйиротҳои сохторӣ дар системаи ҳоҷагидорӣ (ки бо иштироки давлат гузаронида шуд) ба баланд гаштани қарзи давлатӣ бурда расонид ва миқдори қарзи давлат аз ҳаҷми МУД зиёд гардид, ки албатта ба пешравии иқтисодиёт бетаъсир намонд.

Қувваи пешбарандаи иқтисодиёти муосири Ҷопонро талаботи инвеститсионӣ ва харидорини дохилӣ, аз ҷумла, аз ҳисоби қобилияти харидорини аҳоли ташкил менамояд.

Ҳоло сохтори соҳавии иқтисодиёти Ҷопон чунин аст (100% МУД): ба ҳиссаи ҳоҷагиҳои кишоварзӣ, ҷангал ва моҳидорӣ – 1%; саноат ва сохтмон – 31%; хизматрасониҳо – 68% МУД.

Саволҳо барои тақрор:

1. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти Ҷопон.
2. Таъсири умумии пешравии иқтисодиёти Ҷопон.
3. Суръати пешравии иқтисодиёт.
4. Дастовардҳои илмӣ ва техникаӣ дар истеҳсолоти Ҷопон.
5. Мавқеи Ҷопон дар истеҳсолоти ҷаҳон.
6. Истеҳсоли роботҳо дар Ҷопон.
7. Омилҳои асосие, ки дар Ҷопон садди роҳи пешравии иқтисодиёт мегарданд.

Адабиёт: 12 (саҳ. 408-428); 13 (саҳ. 494-510); 14 (саҳ. 275-296)

МАВЗЎИ 16. ИТТИҲОДИ АВРУПО ДАР ХОЧАГИИ ЧАҲОН

- 16.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёт.
- 16.2. Ташаккули механизми хоҷагидорӣ.
- 16.3. Иттиҳоди Аврупо (ИА) дар системаи алоқаҳои байналмиллалӣ.

16.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёт

Иттиҳоди Аврупо аз 25 давлати муттаҳидгаштаи Аврупо, ки бо нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, илмию техникӣ, демографӣ, ҷуғрофӣ ва доштани захираҳои табиӣ аз якдигар фарқ менамоянд, иборат аст. Ба ҳиссаи Иттиҳоди Аврупо 30% маҳсулоти умумии ҷаҳонӣ (22% аз рӯи ҳисобу китоб дар асоси нишондиҳандаи қурби харидории асъор) рост меояд ва дар ин минтақа 7,3% аҳолии ҷаҳон истиқомат менамояд.

Қисми зиёди МУД-и минтақа (70%) аз тарафи 4 давлати пурқадрати Аврупо: Олмон, Франция, Британия ва Италия, ки соҳиби 50% аҳолии минтақа ҳастанд, истеҳсол мегардад. Дарбаробари мамлакатҳои пешрафтаю пуриқтидори Иттиҳоди Аврупо, ки қисми зиёди МУД-и минтақаро истеҳсол менамоянд, боз мамлакатҳои хурде ҳастанд, ки ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти умумиашон нисбат ба давлатҳои бузурги номбурда 3-4 маротиба камтар мебошад ва 17% МУД-и минтақаро истеҳсол менамоянд. Ба ин гурӯҳ мамлакатҳои зерин дохил мешаванд: Испания, Нидерландҳо, Белгия ва Шветсия. Яъне, боз як хусусияти пешравии Иттиҳоди Аврупо дар он аст, ки дар иттиҳод ҳам давлатҳои пурқадрати бузург, ҳам давлатҳои кудраташон на чандон баланд ҳамкорӣ менамоянд, дар сурате, ки мақсади асосисашон тезонидани суръати пешравии иқтисодиёт мебошад, ки ин ҳадаф дар соли 2000 ҳамчун стратегияи Лиссабон аз тарафи ҳамаи давлатҳои иттиҳод яқдилона қабул гардида буд. Таҷриба нишон дод, ки ҳадафи пешгирифтаи давлатҳои Иттиҳоди Аврупо бенатича монд. Бинобар ин давлатҳои иттиҳод боз варианти дигари стратегияи Лиссабонро бо се равияи афзалиятноки зерин қабул намуданд:

- навовариҳо ва технологияи нав;
- пешравии соҳибкории хурд ва миёна;
- боло бурдани шӯғли аҳоли дар байни ҷавонон.

Барои пешравии навоариҳо ва технологияҳои нав ҳар сол на камтар аз 100 млрд. евро, ё ин ки 3% аз ҳаҷми умумии МУД-и Иттиҳоди Аврупо маблаг ҷудо карда мешавад. Боло бурдани шугли аҳоли дар байни ҷавонон аз ҳисоби таъмини на камтар аз 85% ҷавонони то 25 сола бо маълумоти миёнаи умумӣ ташкил карда мешавад.

Суръати пешравии иқтисодӣ (МУД)-и Иттиҳоди Аврупо дар солҳои 1996-2000 2,9% (ИМА – 4,1%), дар солҳои 2001-2006 – 1,7% (ИМА – 2,7%)-ро ташкил намуд. Расман бузургии иқтисодии Аврупо дар пешравии соҳаи саноаташ ба мушоҳида мерасад, ки тақрибан 1/3 ҳиссаи саноати ҷаҳонро ташкил медиҳад.

Дар соли 2006 таркиби соҳавии иқтисодиёти Иттиҳоди Аврупо чунин буд (%): ба ҳиссаи соҳаи хизмат 63-65%, ба ҳиссаи саноат ва сохтмон –25-30%, хоҷагиҳои кишоварзӣ ва ҷангал – 2,5% МУД рост меояд.

16.2. Ташаккули механизми хоҷагидорӣ

Интернатсионалӣ гардидани алоқаҳои хоҷагидорӣ ва бо ҳам пайвастагии субъектҳои иқтисодӣ зарурияти пешбурди механизми ягонаи сиёсати хоҷагидориро дар Иттиҳоди Аврупо тақозо менамоянд.

Танзими давлатии иқтисодиёт дар Иттиҳоди Аврупо дар ду зина ташкил карда мешавад: дар зинаи якум дар ҳар як давлати миллии (алоҳидаи) иттиҳод, дар зинаи дуюм ба воситаи сохторҳои Иттиҳоди Аврупо. Дар солҳои охир моҳияти танзими иқтисодиёт аз тарафи зинаи дуюм бештар мегардад ва соҳаҳои асосии иқтисодиёт ва фаъолияти хоҷагидориро дарбар мегирад. Қонунгузориҳои ҷорӣ ИА асосан ба се соҳаҳои хоҷагидорӣ равона гардидааст: бозори ягона, механизми хоҷагидорӣ кишоварзӣ ва сиёсати савдои умумӣ. Яъне ташаккули механизми хоҷагидорӣ дар ташкили шароитҳои ягонаи фаъолияти хоҷагидорӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт ва бозори дохилии ягона ифода меёбад. Бо иборати дигар ташаккули механизми хоҷагидорӣ дар ИА дар асоси қонунгузориҳои ягона ва ташкили бозори дохилии ягона ба роҳ монда шудааст.

Масалан, сиёсати муносибатҳои қарзӣ пулӣ ба воситаи системаи Аврупои бонкҳои марказӣ, ки аз бонки марказии Аврупо ва бонкҳои миллии иборат аст, ба роҳ монда шудааст.

Сиёсати пешбурди кишоварзӣ, ки мавқеи муҳимро дар интегратсияи (гароиши) давлатҳои ИА мебозад бо роҳҳои зерини хоҷагидорӣ идора карда мешавад: нархҳои ягона барои маҳсулотҳои кишоварзӣ, озодии савдо дар минтақа, маблағгузори ягона (аз тарафи ИА) барои пешравии соҳа, қондаҳои умумии савдои хориҷӣ ва танзими гумрукӣ барои давлатҳои сеюм ва дигар фишангҳои механизми хоҷагидорӣ.

Соҳаи пешравии илмӣю техникӣ ҳам аз тарафи ИА дар минтақа дар асоси ташкили марказҳои тадқиқотӣю илмӣю байнидавлатӣ ва ташкили барномаҳои муштарак аз ҳисоби буҷаи ИА танзим карда мешавад. Дар ин самт, аз ҷумла ба равияҳои зерини тадқиқотҳои илмӣ диққати махсус дода мешавад:

- Технологияҳои информатсионӣ;
- Татбиқи рушди устувор ва ҳалли мушкилотҳои экологӣ;
- Нанотехнология, маводҳои нав ва биотехнология;
- Тадқиқотҳо дар соҳаи кайҳон;
- Коркарди маводи ғизоии босифат ва безарар.

16.3. Иштироки Аврупо (ИА) дар системаи алоқаҳои байналмиллатӣ

Давлатҳои ИА дар системаи муносибатҳои байналхалқӣ аз ҷумла дар сиёсати савдои хориҷӣ, як сиёсати мувофиқ гардида, пеш мебаранд. ИА дар системаи савдои байналхалқӣ яке аз бузургтарин ба шумор рафта, 22% гардиши савдои хориҷии ҷаҳониро ташкил медиҳад, ки аз ИМА баландтар мебошад. Сиёсати савдои хориҷиро аз номи ИА Комиссияи Аврупо пеш мебаранд.

ИА асосан молҳои тайёр ва нимтайёро содир менамояд, ки дар сохтори молҳои содиротӣ тақрибан 83%-ро ташкил менамоянд. Аз ҷумла, 40% молҳои содиротиро техникаи ҳарбӣ ва автомобилҳо, дастгоҳҳо, маводҳои кимиёвӣ ва фарматсевтӣ дарбар мегиранд.

Тақрибан 2/3 савдои хориҷии ИА дар дохили минтақа ташкил карда мешавад. Яке аз ҳамкорони муҳими ИА берун аз минтақа ИМА мебошад ва ба ҳиссааш 24% содирот ва 15% воридот рост меояд. Ба ҳамкорони нави ИА, Россия ва Ҷумҳурии

мардуми Чин ва дар ояндаи наздик (солҳои 2012-2015) Ҳиндустон дохил мешаванд.

Дар бозори ҷаҳонии капитал ҳамкори асосии минтақаи Аврупо ИМА мебошад, ки ба ҳиссаи 65% маблағгузориҳои капитали аврупоӣ рост меояд. Ҳамчунин ИМА яке аз харидорони бузурги бозори ашёи аврупоӣ мебошад ва 60% маблағгузориҳои капитали ӯ ба давлатҳои Аврупо рост меояд. Дар соҳаи доду гирифтҳои капитал (сармоя) ҳамчунин байни ИА ва ИМА дар асоси татбиқи Барномаи ҳамкорӣ гуфтушунидҳо бурда мешаванд.

Саволҳо барои такрор:

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодии Иттиҳоди Аврупо (ИА).
2. Саҳми давлатҳои бузург ва хурд дар пешравии иқтисодии ИА.
3. Суръати пешравии иқтисодӣ дар ИА.
4. Сохтори соҳавии иқтисодӣ.
5. Танзими давлатии иқтисодӣ дар ИА.
6. Ташаккули механизми хоҷагидорӣ.
7. Сиёсати иқтисодии ИА дар муносибатҳои пулию қарзӣ ва хоҷагии халқ.
8. ИА дар системаи муносибатҳои байналхалқӣ.
9. Ҳамкорони асосии ИА доир ба муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ.

Адабиёт: 13 (саҳ. 444-460); 12 (саҳ. 429-448); 14 (саҳ. 231-245)

МАВЗҶИ 17. ОЛМОН ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 17.1. Тараққиёти иқтисодии Олмон.
- 17.2. Самтҳои асосии сиёсати иқтисодии Олмон.
- 17.3. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Олмон.

17.1. Тараққиёти иқтисодии Олмон.

Олмон дар Европа, натавон аз лиҳози нишондиҳандаҳои ҷуғрофӣ, инчунин аз лиҳози нишондиҳандаҳо ва тараққиёти иқтисодӣ мавқеи муҳим ва марказиро ишғол менамояд.

Аз ҳисоби истеҳсоли маҳсулотҳои саноатӣ ва МУД дар ҷаҳон дар ҷои сеюм меистад. Дар соли 2004 ба ҳиссаи Олмон 4,6%

МУД-и ҷаҳонӣ (аз рӯи ҳисоб дар асоси қобилияти харидорӣ) ва 6,6% (аз рӯи ҳисоб дар асоси қурби асъори ҷорӣ) рост меояд. Аҳолиаш камтар аз 83 млн. нафар мебошад. 1/4 ҳиссаи маҳсулоти дохилӣ ва саноатии Иттиҳоди Аврупо ро истеҳсол менамояд, ки 23% МУД-и амрикоӣ ва 59% ҷопониеро ташкил медиҳад.

Суръати афзоиши ҳисоби миёнаи солонаи МУД дар солҳои 1990-2000 1,8% ва дар солҳои 2001-2005 – 0,7% ташкил намуд, ки нисбати ҳамин нишондиҳанда дар Аврупо ва ҷаҳон пасттар мебошад. На он қадар баланд будани суръати афзоиши МУД дар Олмон ба паст будани талабот дар бозори дохилӣ вобаста мебошад. Пешравии иқтисодӣ асосан ба талаботи дохилӣ вобаста мебошад. Қисми зиёди пешравии иқтисодӣ асосан дар асоси талаботи бозори беруна ба даст дароварда шуд.

Яке аз сабабҳои асосии бо суръати баланд пеш наарафтани иқтисодиёти Олмон вобаста ба дохил гардидан ба ҳайати Олмони Федеративӣ Олмони Демократӣ (соли 1990) мебошад. Барқарорномаи ин қисмати он барои Олмон ҳамасола 4% МУД, ё ба ҳисоби доллар дар солҳои 1991-2005 зиёда аз 1,5 трлн. долларро ташкил намуд. Бо ин сабаб суръати афзоиши самаранокии Олмон паст гардид.

Мушкилоти дигари иқтисодиёти Олмон сиёсати иҷтимоии давлат мебошад, ки ба бучаи давлат таъсири калон мерасонад. Системаи ёрии иҷтимоӣ дар Олмон дар асоси назарияи «ҷамъият барои ҳар як шаҳрванд, новобаста аз он, ки вай бо кадом сабаб ба мушкилотҳои иҷтимоӣ гирифта аст, ҷавобгар аст» ба роҳ монда шудааст. Азбаски Олмон давлати иҷтимоӣ мебошад, хароҷотҳои иҷтимоӣ ба бучети давлат таъсири калон расонида, барои пешравии иқтисодиёт сол аз сол таъсири манфӣ расонида, дар бозори ҷаҳон рақобатнокӣ он нисбат ба дигар давлатҳои пешрафта суст гардидааст. Барои ҳамин зарурияти қабул намудани ҷорабиниҳои ҷиддӣ доир ба боло бурдани самаранокии иқтисодиёт ва татбиқи ислоҳоти пешгирифтаи иқтисодӣ ба миён омадааст. Дар Олмон татбиқи қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва қорқардҳои таҷрибавию конструкторӣ нақши муҳимро мебозанд. Агарчанде хароҷотҳо дар ин самт дар соли 2003 2,5% МУД, нисбат ба ИМА (2,8%); Ҷопон (2,9%) камтар аст. Тақрибан 70% ҳамаи ҳаҷми ин хароҷотҳо (барои қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ) аз тарафи ширкатҳои

калонтарини Олмон, ки тавонони бузурги илмию техникӣ ва молиявӣ доранд, иҷро карда мешаванд. Дар навбати худ пешравии корҳои илмӣ-тадқиқотӣ аз тарафи кадрҳои баландихтисос таъмин гардидааст, ки ҳиссаи кормандони таҳассуснок дар саноат 60% (соли 1982-54%)-ро ташкил намуд.

17.2. Самтҳои асосии сиёсати иқтисодии Олмон.

Сиёсати иқтисодии Олмон ба равияҳои зерини пешравии иқтисодиёт равона гардидааст:

- а) Баробарнамоии дараҷаи пешравии иқтисодиёт дар минтақаҳо;
- б) Таъмини рақобатнокии иқтисодиёт дар бозори ҷаҳон;
- в) Паст намудани сатҳи қарзи давлатӣ ва хароҷотҳо дар соҳаи иҷтимоӣ.

Чӣ тавре дар боло қайд гардид, бо дохил гардидани Олмони демократӣ ба ҳайати Олмони федеративӣ барои давлат мушкilotҳои нави хароҷотталаб, ба хотири баробар намудани дараҷаи тараққиёт дар минтақаҳо, ба амал омад. Дар ин самт ба ғайр аз хароҷотҳои иқтисодӣ (барои баробар гардонидани дараҷаи иқтисодиёт) боз хароҷотҳои иҷтимоӣ (дигаргунсозин тарҳи шаҳрҳою деҳаҳо ва тоза намудани онҳо аз боқимондаҳои сотсиализм) ва ҳаматарафа барқарорнамоии заминҳои қисмати шаркии Олмон ба бучаи давлат бори гарон гардид.

Масъалаи баробаргардонии минтақаҳо, ҳамчунин равияи муҳими сиёсати давлат, барои татбиқи ислоҳот дар дигар бахшҳои иқтисодиёт таъсири калони манфӣ мерасонад ва садди роҳи пешравии суръати иқтисодиёти Олмон гардидааст.

Барои боло бурдани суръати иқтисодиёт ва дараҷаи рақобатнокии истеҳсолот дар бозори ҷаҳон, хароҷотҳои капиталиро бештар намуда, дараҷаи андозҳои мустақим аз ширкатҳо кам карда шуд. Қисмати зиёди даромади миллий (33% МУД дар соли 2004) барои маблағгузориҳои капиталии равона гардид.

Қарзи давлат дар соли 2004 ба 66,6% МУД расид, ки дар 50 соли охир ба дараҷаи баланди кулминатсияш боло рафт. ҳамчунин фонзи он ба бучет таъсири манфӣ расонида, дар як сол 4% МУД-ро ташкил намуд. Бинобар ин, яке аз самтҳои муҳими сиёсати иқтисодии давлат барои дигар боло нарафтани

сатҳи қарзи давлатӣ равона гардидааст. Гирифтани пеши роҳи хароҷотҳои иҷтимоӣ (ки ҳамчунин ба пешравии иқтисодӣ таъсири манфӣ мерасонад) самти дигари сиёсати иқтисодии Олмон ба шумор меравад.

17.3. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Олмон.

Соҳаҳои асосии расмии иқтисодии Олмон саноати кимиё, мошинасозӣ ва электротехникаи умумӣ мебошанд, ки дар пешравии хоҷагии миллӣ нақши пешсафр мебаранд ва қисмати зиёди содироти (55%) мамлакатро ташкил менамоянд.

Хоҷагии Олмон бо хоҷагии ҷаҳон зич алоқаманд буда, барои пешравии он нақши муҳим мебаранд. Ҳиссаи содирот дар МУД-и Олмон –27% ва ҳиссаи воридот низ 27%-ро ташкил менамояд.

Аз рӯи ҳаҷми содирот Олмон дар ҷаҳон ҷои дуумро ишғол менамояд, пас аз ИМА (9%). Суръати пешравии содирот дар Олмон дар солҳои 1998-2007 – 6,7% (ҷаҳон 6,4%-ро ташкил намуд.

Дар бахши содироти молҳои тайёри кимиёӣ ширкатҳои олмонӣ дар ҷаҳон ҷои якумро ишғол менамоянд (14-17%). Ҳамчунин ин ширкатҳо дар соҳаи содироти маҳсулотҳои мошинасозии умумӣ ба монанди маҳсулотҳои полиграфӣ, дастгоҳҳо барои саноати насочӣ, истеҳсоли резина ва пластмасса, коркарди ҷӯб ва металлургия ҷои намоёнро ишғол менамоянд.

Доир ба содироти маҳсулотҳои кишоварзӣ (маҳсулотҳои ширию гӯшти) Олмон ҷои чорумро пас аз ИМА, Франция, Нидерландҳо ишғол менамояд. Ҳамкорони асосии Олмон доир ба содирот Франция, ИМА, Британия ва Нидерландҳо мебошанд. Ба ҳар яке аз ин давлатҳо тақрибан 11-6% содироти Олмон рост меояд.

Олмон ҳамчунин аз лиҳози фурӯши маблағгузориҳои мустақим ба давлатҳои хориҷӣ яке аз давлатҳои пурқудрат ба ҳисоб меравад. Дар ин самт дар ҷаҳон ҷои сеумро пас аз ИМА ва Британия ва 8,5% фурӯши умумии маблағгузориҳои мустақимро дар ҷаҳон ташкил менамояд ишғол менамояд.

Ҳамчунин доир ба харидории маблағгузориҳои мустақими хориҷӣ дар бозори ҷаҳон мавқеи хоса дорад, 3,9% ҳаҷми ҷаҳонии маблағгузориҳоро харидорӣ менамояд.

Саволҳо барои такрор:

1. Мавқеи Олмон дар Аврупо.
2. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Олмон.
3. Мушкилотҳои, ки садди роҳи бо суръати баланд пеш рафтани Олмон мебошанд.
4. Саҳми корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ дар пешравии иқтисодиёти Олмон.
5. Равияҳои асосии сиёсати иқтисодии Олмон.
6. Мавқеи Олмон дар ҷаҳон аз рӯи ҳаҷми содирот.
7. Хариду фурӯши маблағгузориҳои мустақим дар Олмон.

Адабиёт: 12 (саҳ. 449-460); 15 (саҳ. 119-125); 22 (саҳ. 336-339)

МАВЗҶИ 18. КОРЕЯИ ҶАНУБӢ ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 18.1. Заминаҳои асосии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
- 18.2. Суръат ва омилҳои тараққиёти иқтисодиёт.
- 18.3. Савдои берунаи Кореяи Ҷанубӣ.

18.1. Заминаҳои асосии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.

Кореяи Ҷанубӣ давлати нави индустриалӣ аст. Гарчанде захираҳои табиӣ надошта бошад ҳам, 1,7% МУД-и ҷаҳониро истеҳсол менамояд ва ҳамагӣ 0,8% аҳолии ҷаҳон дар ин мамлакат зиндагӣ мекунад. Даромади миқлиаш ба сари аҳоли тақрибан 50% дараҷаи миёнаи давлатҳои пешрафтаи саноатиро ташкил медиҳад.

Аз модели пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ бармеояд, ки барои ташаккул ва пешравии иқтисодиёташ таъсири таҷрибаи иқтисодиёти Ҷопон хеле зиёд мебошад. Масалан, аз соли 1963 то ҳол дар ин мамлакат Идораи банақшагирии иқтисодӣ ҳамаҷанга менамояд ва дар соли 1967 қонунҳои махсус доир ба пешравии илму техника қабул гардид. Ҷи тавре дар Ҷопон ҷой дорад, дар Кореяи Ҷанубӣ низ хоҷагиҳои бузурги монополистӣ (чеболҳо) таъсис дода шуданд. Фарқи ин хоҷагиҳои монополистии Кореяи Ҷанубӣ аз чеболҳои ҷопонӣ танҳо дар муносибатҳо доир ба моликият дар соҳаи бонкҳо ба ҷашм мерасад. Азбаски бо мурури пешрафт дар ҷараёни

фаъолияти ин чеболҳои монополистӣ зиддиятҳои монополистӣ ба амал омад (ки рақобатнокиро дар бозор маҳдуд гардонид), дигаргуниҳои сохторӣ ворид гардид ва дар баъзе ҳолатҳо то ба барҳам додани онҳо чорабиниҳо пешкаш гардиданд.

Бояд қайд намуд, ки дар пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ давлат нақши муҳимро мебозад. Давлат нақшаҳои панҷсола тартиб медиҳад ва пешравии тичоратро (ба воситаи қонунҳои) танзим менамояд.

Аз солҳои 90-уми асри ХХ дар Кореяи Ҷанубӣ «сиёсати нави иқтисодӣ» татбиқ гардид, ки ба механизми нави иқтисодӣ дар заминаи либералӣ (озод) гардонидани муносибатҳои иқтисодӣ, дастгирии рақобат, механизмҳои бозорӣ, ҳавасмандиҳо барои пешравии соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт ва дигар чорабиниҳои иқтисодию молиявӣ равона гардидааст. Ба қорӣ гардидани ин сиёсат дар сохтори чеболҳои дигаргуниҳои калон ворид гардид. Аз ҷумла, он чеболҳои, ки дар асоси роҳбарии оилавӣ авлодӣ фаъолият мекард, барҳам дода шуданд ва барои роҳбарии онҳо мутахассисони варзидаи хориҷӣ ҷалб гардиданд.

Солҳои охир маълум гардид, ки модели иқтисодии аз тарафи давлат танзимшаванда дар шароити нави имрӯза рақобатпазир намебошад ва мамлакатро ба ақиб мебарад. Бинобар ин раванди ғайридавлатӣ гардонидани иқтисодиёт ва ҳамкорӣ бо давлатҳои пешрафтаи бозорӣ ба миён омад. Ҳоло Кореяи Ҷанубӣ бо роҳи гузаронидани ислоҳоти кулӣ ва азнавсозии иқтисодиёташ, боло бурдани дараҷаи кушодагии он ва наздик намудани он ба дараҷаи давлатҳои пешрафта, хоҷагидориашро бо суръати баланд пеш мебарад.

18.2. Суръат ва омилҳои тараққиёти иқтисодиёт.

Иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ бо суръати баланд (нисбат ба иқтисодиёти ҷаҳон) тараққӣ менамояд. Суръати афзоиши МУД дар ин мамлакат солҳои 1990-2000 5,2% (ҷаҳон 2,2%) ва солҳои 2000-2005 5,2% МУД (ҷаҳон 3,8%)-ро ташкил намуд.

Омилҳои асосии тараққиёти иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ чунинанд:

а) Барои пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ ҳама вақт маблағгузори мустақими капиталӣ зиёд сарф карда мешавад, ки дар байни давлатҳои пешрафтаи индустриалӣ аз ҳама

баланд (30% МУД дар солҳои 1980-1990 ташкил намуд) мебошад. Харочот барои маблағгузориҳои мустақими капиталӣ дар солҳои 2000-2006 ва то солҳои 2010 28-29% МУД пешбинӣ шудааст.

б) Барои пешравии иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ баландбардории квалifikатсияи кувваи корӣ нақши муҳимро мебозад. Таҳлили рақамҳо нишон медиҳанд, ки дар Кореяи Ҷанубӣ барои баланд бардоштани маълумотнокии ҷавонон, алахусус дар мактабҳои олии ва маълумоти миёнаи касбӣ диққати махсус дода мешавад. 48% ҷавонони 20-24 сола ба ин намудҳои маълумотнокӣ ҷалб гардидаанд, ин нишондиҳанда 1/3 нисбат ба мамлакатҳои пешрафтаи саноатӣ зиёд мебошад. Новобаста ба ҳамии чорабиниҳо ҳоло ҳам дар мамлакат миқдори бесаводон (тақрибан 2%) ҷой доранд.

в) Омилҳои дигари ба пешравии иқтисодии Кореяи Ҷанубӣ таъсиррасон ташкили базаи пешрафтаи корҳои илмӣ тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ мебошад. Ҳоло солҳои 80-уми асри XX дар Кореяи Ҷанубӣ паркҳои илмӣ истеҳсолӣ, институтҳои тадқиқотӣ илмӣ ва дигар сохторҳои илмӣ конструкторӣ таъсис дода шуд. Дар таъсиси ин сохторҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ, ки дар онҳо пас аз гузаронидани тадқиқоти илмӣ ва коркарди технологияҳои нав дар истеҳсолотҳои хурди таҷрибавӣ (ки дар таркиби ин сохторҳо ҷой доранд) истеҳсол карда мешаванд ва ҳамаи баргарию камбудихоро ба инобат гирифта, пас ба истеҳсолоти калонҳаҷм татбиқ мегардад. Дар ин самт соҳми ширкатҳои бузурги соҳаи иқтисодӣ (ки имтиёзҳои молиявӣ андозӣ доранд) калон мебошад. Ҳамин тавр, ҳиссаи хароҷотҳо ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ дар соли 2006 3% МУД-ро дар ин мамлакат ташкил намуд, ки ин аз ҳисоби миёнаи ин хароҷотҳо дар давлатҳои пешрафта бештар мебошад. Новобаста аз ин хароҷотҳо ҳоло ақибмонии мамлакат дар соҳаи технология мушоҳида мегардад. Рақамҳо нишон медиҳанд, ки дараҷаи умумии пешравии технологияи Кореяи Ҷанубӣ 40%-и дараҷаи миёнаи мамлакатҳои рушдфтаро ташкил медиҳад.

18.3. Савдои берунаи Кореяи Ҷанубӣ

Кореяи Ҷанубӣ ба қисмати давлатҳои пешрафтаи индустриалӣ дохил мешавад, ва дар соҳаи саноат аз Британияи Калон мебошад ва 3,3% ҳаҷми маҳсулоти ҷаҳонии соҳаи

коркардқуанандаро истехсол менамояд. Дар баъзе соҳаҳо ҷои барҷастаро дар ҷаҳон ишғол менамояд. Аз ҷумла дар соҳаи киштисозӣ – 1/4 истехсоли ҷаҳонӣ, нимноқилҳо – 14%, оҳан – 4%, ҳамчунин доир ба истехсоли телевизорҳо, автомобилҳо, дастгоҳи коркарди метал ва ҳоказо мавқеи намоёнро дар бозори ҷаҳон ишғол менамояд.

Савдои хориҷӣ мавқеи муҳимро дар иқтисодиёти ин мамлакат мебозад ва барои ба дараҷаи баланд пеш рафтани фурӯши он бозорҳои ИМА ва Ҷопон мусоидат мекунад. Фаъолияти савдои хориҷии он 80% МУД-ро ташкил медиҳад. Ҳиссаи Кореяи Ҷанубӣ дар содироти ҷаҳон аз 1,9% дар соли 1990 то ба 2,6% дар соли 2005 расид. Баланси пардохт мусбӣ мебошад. Концентратсияи фаъолияти иқтисодии хориҷии ин мамлакат бисёр баланд мебошад, 69% содироти мамлакатро 50 корпоратсияҳои калон, аз ҷумла 13 номгӯяш бо капитали хориҷӣ таъмин мебошад. Тақрибан 8/10 ҳиссаи содиротро саноати коркардқуананда таъмин менамояд. Ҳиссаи молҳои электронӣ ва электротехникӣ 30% ва фурӯши автомобилҳо қисмҳои эҳтимоӣ ба онҳо 9-10% содиротро ташкил менамоянд. Кореяи Ҷанубӣ боз дар бозори ҷаҳон (% аз ҳиссаи фурӯши умумиҷаҳонӣ): кишти – 22%, газворҳои сунӣ – 10%, транзисторҳо ва лампаҳои электронӣ – 6,4%, дастгоҳҳои телекоммуникатсионӣ – 8,5%, автомобилҳо – 4,2%, техникаи ҳисобкунӣ – 4,5% мефурӯшад.

Дар сохтори воридот ҷои муҳимро дастгоҳҳои саноатӣ ва сӯзишворӣ ишғол менамоянд. Вазни ҳоси сӯзишворӣ зиёда аз 20%-ро ташкил медиҳад. Ҳамкорони асосии Кореяи Ҷанубӣ ИМА ва Ҷопон мебошанд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Таъсири Ҷопон ба пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
2. Таъсири умумии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
3. Моделҳои асосии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
4. Суръати пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ нисбат ба иқтисодиёти ҷаҳон.
5. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
6. Таъсири корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ба пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
7. Мавқеи савдои хориҷӣ дар иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.

8. Ҳиссаи молҳои электронӣ ва электротехникӣ дар содирот.
Адабиёт: 11 (саҳ. 31-35); 12 (саҳ. 464-484); 15 (саҳ. 436-439); 22
(саҳ. 380-382).

МАВЗҶИ 19. МАМЛАКАТҶОИ Рӯ БА ТАРАҚҚИ ДАР ҲОҶАГИИ ҶАҲОН

- 19.1. Мамлакатҳои рӯ ба тараққи дар истеҳсолоти ҷаҳон.
19.2. Мамлакатҳои рӯ ба тараққи дар тақсимои
байналмиллалӣ меҳнат.
19.3. Мамлакатҳои рӯ ба тараққи дар ҳаракати
байналмиллалӣ капитал.

19.1. Мамлакатҳои рӯ ба тараққи дар истеҳсолоти ҷаҳон

Мамлакатҳои рӯ ба тараққи тақрибан 140 давлати ҷаҳонро дарбар гирифта, дар қитъаҳои Осиё, Африка, Америкаи Лотинӣ ва Океания ҷойгир мебошанд. Қисми зиёди ин давлатҳо дар замони барҳам хӯрдани системаи мустамликавӣ ба вучуд омадааст, ки ба онҳо истеҳсолоти ақибмондаву аз омилҳои беруна вобастаро мерос мондааст. 85% аҳолии ҷаҳон дар ин давлатҳо зиндагӣ мекунанд. Дар соли 2005 мамлакатҳои рӯ ба тараққи 25% МУД-и ҷаҳониро (аз рӯи ҳисоби китоб дар асоси қурби ҷорӣ асбоб) ва 48% МУД-и ҷаҳониро (дар асоси ҳисоби китоб аз рӯи қурби харидорӣ асбоб) истеҳсол менамуданд.

Ҳисоби китобҳо нишон медиҳанд, ки барои он ки мамлакатҳои рӯ ба тараққи ақибмони иҷтимоӣ мушкулоти технологияро аз байн бурда, фарқиати ақибмониро нисбат ба давлатҳои рушдфта кам намоянд, бояд ба ҳисоби миёна дар як сол 6% афзоиши МУД-ро ташкил намоянд. Ин нишондиҳанда дар соли 1991-2000 3,3% ва дар солҳои 2001-2006 4,7%-ро ташкил намуд. Ин суръати пешравии иқтисодӣ аз ҳисоби омилҳои дохилӣ, сарфани капитал, баланд бардоштани квалитатсияи қувваи қорӣ ва истифодаи навоариҳои илмӣ техника ба даст оварда шуд. Қариб дар ҳамаи мамлакатҳои рӯ ба тараққи пешравии истеҳсолот бо роҳи экстенсивӣ ташкил гардид. Гузаштани иқтисодӣ ҷаҳон ба модели нави техникаи иқтисодӣ, дар асоси истифодаи васеи технологияҳои электронӣ

ва информатсионӣ барои мамалакатҳои рӯ ба тараққӣ дар пешравии иқтисодиёташон мушкilotҳои навро ба миён мегузорад.

Ҳиссаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар истеҳсолоти ҷаҳон на он қадар баланд буда, ҳамагӣ 21,6%-ро (дар соли 2006) ташкил намуд. Ҳиссаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар истеҳсоли ҷаҳонии маҳсулотҳои ниёзи мардум зиёд гардид. Ин гурӯҳи давлатҳо 25% истеҳсоли ҷаҳонии маводӣ ғизоӣ, 30% нӯшоқиҳо, 48,4% маводҳои тамоку ва 40% маҳсулотҳои саноати сабукро (аз ҷумла 43,6% газворҳо, 40% либосворӣ, 43,5% пойафзолро) дарбар мегирад.

Чи тавре қайд гардид, пешравии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ бо роҳи экстенсивӣ ва индустриякунонӣ ташкил гардид. Индустриякунонӣ дар асоси сиёсати воридотивазкунӣ, яъне ба барпо намудани соҳаҳои коркардқунандаи саноатӣ барои аз бозори дохилӣ берун кардани молҳои воридотии хориҷӣ равона гардидаанд. Дар индустриякунонии иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ нақши давлат зиёд мебошад, ки мақсад, самтҳо ва воситаҳои ба даст овардани ин мақсадро муайян намудааст.

19.2. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар тақсими байналхалқии меҳнат

Мавқеи мамлакатҳои рӯ ба тараққиро дар хоҷагии ҷаҳон (дар тақсими байналхалқии меҳнат) пеш аз ҳама алоқамандии ин зергурӯҳ бо дигар давлатҳои ҷаҳон, ҳамчунин таъсири ин алоқамандиро ба бозори дохила муайян менамояд.

Алоқаҳои иқтисодии беруна барои дигаргунсозии сохтори иқтисодиёти ин давлатҳо, модернизатсиякунонии истеҳсолот таъсири калон мерасонанд. Сектори хориҷӣ имконият медиҳад, ки воситаҳои нави техникӣ, технологияи наву навтарин ва дигар воситаҳои истеҳсолиро ба даст дароварда, самаранокии истеҳсолоти дохилиро барпо намоянд.

Таъсири алоқаҳои беруна ба раванди такрористеҳсолкунӣ дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ нисбат ба давлатҳои рушдёфтаи ҷаҳон ва таркиби пешравии иқтисодиёташон бештар ва муҳимтар аст. Масалан, дар соли 2004 31% МУД-и ин зергурӯҳ дар хориҷа фурӯхта шуда, воридот бошад, 28% МУД-ро ташкил намуд. Барои пешравии ин зергурӯҳ таъсири ҳаракати

байналмилалии капитал камтар мебошад. Дарачаи ҳамгириши молиявнашон ба хоҷагии ҷаҳон он қадар назаррас нест. Таносуби ҷараёни капитали хусусӣ нисбат ба МУД дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ 10,2% мебошад (соли 1990 – 5%). Аз сабаби он, ки дар сохтори ин зергурӯҳ ҳам нисбатан давлатҳои пешрафта ва ақибмонда мавҷуданд, бинобар ин дарачаи иштирок дар равандҳои хоҷагии ҷаҳон ба дарачаи тараққиёти иқтисодии давлат вобаста мебошад. Доштани дарачаи баланди иқтисодии кушод ба давлатҳои дарачаи миёнаи даромад дошта хос мебошад.

19.3. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар ҳаракати байналхалқии капитал

Дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ гузаронидани ислоҳоти дохилии иқтисодӣ ва мувофиқ гардонидани асосҳои қонунгузорӣ, ки ҷараёни пешравии соҳибқориҳои хусусиро тезонид, ба ҷалби капитали байналмилалӣ (маблағгузориҳои капиталии байналмилалӣ) муосидат намуд. Сохтори маблағгузориҳои капиталии хориҷӣ ба мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ сифатан хуб гардид. Агар солҳои 70-м – 80-ми асри ХХ қисмати зиёди ин маблағгузориҳо қарзҳои бонкӣ ташкил менамуд, солҳои 90-м ва 2000-м ин бештар ба намуди маблағгузориҳои мустақим ва ғайримустақим (портфелӣ) таъдил ёфт, ки ба соҳаҳои асосии иқтисодӣ рағбати гардидааст. Ҳаҷми умумии ин маблағгузориҳо, агар солҳои 1983-1988 16,9 млрд. долларро ташкил намояд, солҳои 1992-1996 бошад, аллақай ба 604,6 млрд. долл. расид. Агар ин нишондиҳандаҳо нисбат ба МУД ҳисоб намоем, солҳои 1990-1998 ҳиссаи маблағгузориҳои капиталии хориҷӣ 5% МУД ва солҳои 2003-2006 6,9% МУД-ро ташкил намуд.

Аз рӯи пешбиниҳои иқтисоддонҳои Ғарб суръати ҳаракати капитали байналмилалӣ дар 15 соли наздик ба мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ баланд мегардад ва фақат аз ҳисоби мамлакатҳои рушдёртаи индустриалӣ тақрибан 1,5 – 2 трлн. доллар ба иқтисодиёти ин зергурӯҳ маблағгузориҳои капиталии ворид мегардад.

Бояд қайд намуд, ки қисмати зиёди маблағгузориҳои мустақими хориҷӣ ба ҳиссаи ками мунтазам пешравандаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ворид мегардад. Масалан, солҳои 1993-1998 62,6% ҷалби умумии маблағгузориҳои хориҷӣ ба ҷор

давлати нави индустриалии Осиё, ҳамчунин ба Ҷумҳурии мардумии Чин, Ҳиндустон, Мексика, Туркия, Аргентина ворид гашт. Ҳамзамон қисми зиёди мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ислоҳоти иқтисодиро ҳамин тавр ташкил карда истодаанд, ки иқлими инвеститсионӣ барои маблағгузориҳои хориҷӣ мусоид гардад. Аз ин хусус аз рӯи пешбиниҳо, ба ин зергурӯҳ дар соли 2010 тақрибан 1430 млрд. доллар ва дар соли 2015 аз 2400 то 3800 млрд. доллар маблағгузориҳои мустақими хориҷӣ ворид мегардад.

Бояд қайд намуд, ки аз ҷамъи умумии маблағгузориҳои мустақими хориҷӣ, тақрибан 15% ёри иқтисодӣ мебошад.

Ҳамин тавр, тарзе ки дар боло қайд гардид, суръати ҳаракати капитали байналмиллалӣ дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ва ҳаҷми умумии воридоти маблағгузориҳои мустақими хориҷӣ сол аз сол афзун мегардад.

Саволҳо барои тақрор:

1. Таъсири умумии пешрафти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
2. Чӣ бояд кард, ки иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ба дараҷаи иқтисодиёти мамлакатҳои рушдёфта расад?
3. Ҳиссаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар истеҳсолоти ҷаҳон.
4. Алоқаҳои иқтисодии беруна ва сохтори иқтисодиёти давлатҳои рӯ ба тараққӣ.
5. Таъсири алоқаҳои беруна ба раванди тақрористеҳсолкунӣ дар ин давлатҳо.
6. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар ҳаракати байналмиллалӣ капитал.
7. Иқлими инвеститсионӣ дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.

Адабиёт: 12 (саҳ. 486-500); 13 (саҳ. 513-536); 16 (саҳ. 291-300)

МАВЗЎИ 20. ҚУМҲУРИИ МАРДУМИИ ЧИН (ҚМЧ) ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 20.1. Самтҳои асосии пешравии иқтисодиёт.
- 20.2. Хусусиятҳои асосии механизми хоҷагидорӣ.
- 20.3. Алоқаҳои иқтисодии Чин бо Қумҳурии Тоҷикистон.

20.1. Самтҳои асосии пешравии иқтисодиёт

Қумҳурии Мардумии Чин (ҚМЧ) аз рӯи миқдори аҳоли дар ҷои якум (21% аҳолии ҷаҳон), аз рӯи ченакҳои иқтисодӣ дар ҷои дуум (пас аз ИМА) ва аз рӯи масоҳат (7,2% масоҳати хушкин ҷаҳон) дар ҷои сеюм мебошад. Иқтисодиёти ҚМЧ бе Сянган 5% МУД-и ҷаҳониро (аз рӯи ҳисоб дар асоси қурби ҷорин асъор) ва зиёда аз 13% МУД-и ҷаҳониро (аз рӯи ҳисоб дар асоси қобилияти харидории асъор) дарбар мегирад. Аз рӯи нишондиҳандаи МУД ба сари аҳоли ҚМЧ ба гурӯҳи давлатҳои даромадашон аз мобайн паст дохил мешавад ва ин нишондиҳанда нисбат ба ҳисоби миёнаи нишондиҳандаи умумиҷаҳонӣ 5 маротиба камтар мебошад. Яке аз натиҷаҳои болоравии иқтисодиёти ҚМЧ ин аст, ки ҳиссаи камбизоатон дар мамлакат кам гардида аз 33% то ба 16,6% паст гардид.

Иқтисодиёти ҚМЧ табиқчанд даҳсола аст, ки бо суръати баланд пеш меравад. Суръати пешравии МУД дар ин мамлакат чунин аст: солҳои 1980-1990-10,1% (ҷаҳон 3,3%), солҳои 1990-2000-10,3% (ҷаҳон 2,7%) ва солҳои 2000-2004-8,7% (ҷаҳон 2,5%). Суръати баланди пешравии иқтисодиёт пеш аз ҳама аз ҳисоби саноат ва соҳаи хизматрасонӣ ба даст оварда шуд. Афзоиши истеҳсоли маҳсулотҳои саноатӣ дар солҳои 90-ум 13,7% ва солҳои 2000-ум 12%-ро ташкил намуд. Бо суръати баланд соҳаҳои саноати коркардкунанда, мошинасозӣ (аз ҷумла мошинасозии электротехникӣ ва нақлиётӣ), соҳаи электроника (аз ҳисоби истеҳсоли телевизорҳо, видеомагнитофонҳо, танӯрҳои микромавҷӣ), соҳаи саноат, кимё ва ҳ.к. пеш мераванд. Ҳиссаи маҳсулотҳои илмталаб дар сохтори саноати ҚМЧ -10%-ро ташкил медиҳад.

Дар сохтори истифодаи захираҳои энергетикӣ ҳиссаи ангиштсанг-69%, нафт зиёда аз 22% ва навҳои захираҳои энергетикӣ боқимондари (атомӣ, пойгоҳҳои барқи обӣ, қувваи шамол, энергияи офтоб ва ҳ.к.) ташкил менамоянд.

Истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ ҳам бо суръати баланд пеш меравад ва дар давраи солҳои 1989-2003 1,5 маротиба афзудааст. Майдони заминҳои коркардшаванда ҳамагӣ -13%-и масоҳати мамлакатро дарбар мегирад. ҚМЧ ҳамагӣ 6% захираи заминҳои коркардшавандаи ҷаҳонро дар ихтиёр дошта, 22% аҳолии ҷаҳонро ба маводи ғизоӣ таъмин менамояд, ҳамчунин дар бозори ҷаҳон мефурӯшад. Истеҳсоли донагиҳо 500 млн.т ё ба 0,4 т ба сари аҳоли баробар мебошад.

Дар сохтори иқтисодиёт ҳиссаи соҳаи хизмат зиёда 1/3-ро ташкил намуда, ҳиссаи кишоварзӣ аз 19,1% то ба 14,6% кам гардид. Ҳиссаи саноат бошад дар соли 2003 52,2%-ро ташкил намуд.

20.2. Хусусиятҳои асосии механизми хоҷагидорӣ

Дар сохтори иҷтимоии хоҷагидории ҚМЧ дигаргунӣ ба амал омада, бо дохил гардидани Сянган ва Макао ба ҳайати он механизми хоҷагидориаш гуногунранг гашта, навъҳои гуногуни моликият ва қувваҳои истеҳсолкунандаро дарбар гирифт. Таркиби ченакии корхонаҳои саноатӣ ҳам гуногун мебошад. Корхонаҳои калон дар хоҷагидории мамлакат мавқеи хоса доранд. Ин гурӯҳи корхонаҳо 60% фондҳои истеҳсоли ва маҳсулотҳоро истеҳсол менамоянд ва қисмати зиёди соҳаҳои саноатиро саноати истеҳсоли автомобил, металлургия, энергетика, нафту кимиё дарбар мегиранд.

Қисмати корхонаҳои хурд (то 7 нафар корманд, ки солҳои 80-ум бо суръати баланд пеш мерафт) кам гашта, 18% маҳсулоти саноатиро истеҳсол менамояд.

Ҳиссаи сектори давлатӣ дар ҚМЧ 33,7% МУД (дар саноат - 31%). Ҳиссаи камтарини моликияти давлатӣ дар саноати сабук ва хӯрокворӣ мушоҳида карда мешавад. Ҳиссаи сектори коллективӣ бошад назаррас мебошад ва 7,1% МУД-ро ташкил медиҳад.

Ҳиссаи сектори хусусӣ (соҳибкории инфиродӣ ва муштарақ) 59,2% МУД-ро дарбар мегирад. Меъёри даромади соф дар ин сохтор 15% дар як сол муайян гардидааст. Дар ин самт ҳиссаи корхонаҳои хурди оилавӣ (ки миқдори кормандонашон аз 11-12 нафар иборат аст) назаррас мебошад. Зиёда аз ин чамъ гардидани боигарӣ дар зимаи оилаҳои алоҳида дар иқтисодиёти ҚМЧ мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Аз рӯи рақамҳо 50 оилаҳои

бойтарин 1/4 хиссаи ҳамаи моликияти мамалакатро дар ихтиёр доранд ва назорат мебаранд.

Дар ҚМЧ ислоҳоти системавӣ, ки ҳамаи паҳлӯҳои ҳаёти чамбиятиро дарбар мегирад, аз соли 1978 инҷониб идома ёфта то ҳол давом дорад. Чи тавре аз гуфтаҳои боло бармеояд дар механизми хоҷагидорӣ ин мамлакат моликиятҳои гуногун нақши муҳим мебозанд ва дар бораи қисман гузаштан ба муносибатҳои бозори гувоҳӣ медиханд. Дар мамлакат Ҳизмати Коммунистӣ ҳамчун ҷамъияти роҳбарикунанда ҳуқуқфармо аст ва дар банақшагирии иқтисодӣ пурра мусоидат менамояд.

Дар системаи механизми хоҷагидорӣ ҚМЧ равияҳои нави зерини стратегияи иқтисодӣ аз соли 2003 инҷониб дохил гардидаанд:

- Ҷаҳонгардонии иқтисодии ҚМЧ;
- Ҳимояи ҳуқуқи моликияти хусусӣ бо ҷой доштани монополияи ҳуқуқҳои Ҳизмати Коммунистӣ;
- Стратегияи иҷтимоӣ доштани иқтисодӣ, доир ба боинсофона тақсим гардидани натиҷаҳои ислоҳоти иқтисодӣ ба фоидаи минтақаҳои табақаҳои аҳоли, ки то ин давра аз ислоҳоти иқтисодии солҳои 80-ум кам баҳраманда гаштаанд.

20.3. Алоқаҳои иқтисодии Чин бо Ҷумҳурии Тоҷикистон

Пеш аз ҳама якчанд суҳан доир ба мавқеи ҚМЧ дар савдои байналхалқӣ. Савдои берунаи ҚМЧ ғаёболона пеш меравад. Суръати пешравии содирот агар солҳои 90-уми асри ХХ – 17%-ро ташкил намуд, пас дар солҳои 2000-2005 суръати ҳисобимирёнагии солони содироти ин мамлакат 23,4%-ро ташкил намуд. Ба ҳиссаи ҚМЧ 6% содироти ҷаҳонӣ рост меояд, ки ин нишондиҳанда нисбат ба ҳамаи давлатҳои ҷаҳон, гайр аз ИМА ва Олмон, баланд мебошад. Бозорҳои калони содиротии ҚМЧ инҳоянд: ИМА, Кореяи Ҷанубӣ, Тайван ва Ҷопон.

Ҳамкориҳои ҚМЧ бо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи Созмони ҳамкориҳои Шанхай (СХШ), ки дар январи соли 2001 дар заминаи панҷгонаи Шанхай солҳои 1996-1997 бо аъзогии ҚМЧ, Ҷумҳурии Қазоқистон, Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба ин ҳайат ворид гаштани Ҷумҳурии Ўзбекистон ташкил гардид. СХШ ташкилоти байналмилалӣ мебошад.

Гузариши «панчгона ба СҶШ 15 июни соли 2001 дар Саммити Шанхай» дар натиҷаи аз тарафи сардорони шаш давлат ба имзо расидани Декларатсия доир ба ташкили СҶШ ва Конвенсияи Шанхай доир ба мубориза бар зидди терроризм, сепаратизм ва экстремизм, ба амал омад. Мақсадҳои ин ташкилоти нав аз мустақкам гардонидани бовари тарафайни байни давлатҳои иштирокчи, дӯсти ва ҳамсоғии дӯстона, хавасманднамои ба ҳамкори самаранок дар соҳаҳои сиёси, тичоратию иқтисоди, илмию техникий, маданӣ, маориф, энергетикӣ, нақлиётӣ, экологӣ ва Ҳ. Ҳ. Дар байни онҳо, қўшиши якҷояи таъминкунии ва дастгирии сулҳ, бехатарӣ ва муътадилӣ дар минтақа, сохтани тартиботи нави байналхалқии демократӣ, сиёсати боадолат ва оқилонаи иқтисодӣ иборат аст. Барои баҳам таъсиррасонии вазоратҳои идораҳои давлатҳои аъзои СҶШ Шӯрои миллии координаторон (ШМК) ташкил гардид. Сарони давлатҳои ин ташкилоти бонуфузи байналмилалӣ ҳамасола вохӯриҳо ташкил намуда, доир ба тақмил додани муносибатҳо вобаста ба ҳамкорӣ меморандум, хатгӣ, аҳднома ва дигар ҳуҷҷатҳои расмӣ қабул менамоянд.

ҚМЧ яке аз ҳамкориҳои калонтарини Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи гардиши савдои хориҷӣ ба шумор меравад. Масалан, ҳиссаи ҚМЧ дар соли 2009 дар гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон 18,8%-ро ташкил намуд, аз ҷумла дар содирот – 40,1% (ё 405,4 млн.долл.) дар воридот бошад 24,3% (ё 266,6 млн.долл.).

Тоҷикистон аз ҚМЧ асосан техника (насосҳо, тракторҳо ва Ҳ.Ҳ.), молҳои ниёзи мардум ва дигар маводҳои харидорӣ менамояд.

ҚМЧ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон металлҳои камқиммат (алюминий), маҳсулот ва маводҳои насосҷиро харидорӣ менамояд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Нишондиҳандаҳои умумии пешравии ҚМЧ.
2. Суръати пешравии қисодиёти ҚМЧ.
3. Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар ҚМЧ.
4. Сохтори иҷтимоии хоҷагидорӣи ҚМЧ.

5. Ҳиссаи секторҳои гуногуни моликият дар системаи хоҷагидорӣи ҚМЧ.
6. Ислоҳоти системавӣ дар ҚМЧ.
7. Алоқаҳои иқтисодии ҚМЧ бо Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Адабиёт: 12 (саҳ. 577-590); 13 (саҳ. 613-640); 14 (саҳ. 303-320);
 16 (саҳ. 334-350)

МАВЗҶИ 21. МАМЛАКАТҶОИ НАВИ ИНДУСТРИАЛӢ (МНИ) ДАР ҶОҶАГИИ ҶАҶОН

- 21.1. Классификатсия (гурӯҳбандии) мамлакатҳои нави индустриалӣ.
- 21.2. Таъсифоти нисбии суръати афзоиши иқтисодиёти МНИ ва омилҳои ба он таъсиррасон.
- 21.3. Хусусиятҳои пешравиҳои МНИ-и Ҷанубу Фарбиҳои Осиё.

21.1. Классификатсияи (гурӯҳбандии) мамлакатҳои нави индустриалӣ

I. Мамлакатҳои нави индустриалӣ аз рӯи таърихи пайдоишашон ба 4 гурӯҳ тақсим мешаванд:

а) Ба гурӯҳи якум мамлакатҳои нави индустриалӣ: аз Осиё: Корея, Ҷанубӣ, Тайван, Сингапур ва Гонконг, ки онҳоро «ҷор паланги майдаи Осиё» меноманд; аз Америкаи Лотинӣ: Аргентина, Бразилия, Мексика дохил мешаванд. Гурӯҳи МНИ-и дар боло номгӯйшударо ҳамчунин мамлакатҳои нави индустриалии «мавҷи якум» ё «насли якум» ҳам меноманд;

б) Ба мамлакатҳои нави индустриалии «насли дуюм»: Малайзия, Тайланд, Ҷиндустон, Чили дохил мешаванд;

в) Насли сеюм Кипр, Тунис, Туркия, Индонезияро дарбар мегирад;

г) Ба МНИ-и насли ҷорум Филиппинҳо ва ноҳияҳои ҷануби Ҷумҳурии мардумии Чин(ҚМЧ) дохил мешаванд.

II. Аз рӯи хусусияти минтақавӣ МНИ-ро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо менамоем:

а) Мамлакатҳои нави индустриалии Осиё (Корея, Тайван, Сингапур, Гонконг, Филиппинҳо, Ҷиндустон, Тайланд);

б) Мамлакатҳои нави индустриалии Америкаи Лотинӣ (Бразилия, Аргентина, Мексика, Чили).

Ш. Аз рӯи дараҷаи кушодагии иқтисодиёт ба бозори ҷаҳон (ҳиссаи содирот дар МУД), МНИ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо карда мешаванд:

- а) Давлатҳои иқтисодиёти пӯшида дошта (ҳиссаи содирот дар МУД камтар аз 10%): Аргентина, Бразилия;
- б) Давлатҳое, ки иқтисодиёташон нисбатан пӯшида аст (ҳиссаи содирот дар МУД аз 10 то 19%): Мексика, Ҳиндустон;
- в) Давлатҳое, ки иқтисодиёташон нисбатан кушода аст (ҳиссаи содирот дар МУД 25-34%): Корея, Тайван, Гонконг, Индонезия;
- г) Давлатҳои иқтисодиёти кушода дошта (ҳиссаи содирот дар МУД зиёда аз 35%): Сингапур, Малайзия, Тайланд, Тунис, Флиппинҳо.

21.2. Таъсири нисбии суръати афзоиши иқтисодиёти МНИ ва омилҳои ба он таъсиррасон

Мамлакатҳои нави индустриалӣ хусусиятҳои дарбар мегиранд, ки фақат ба ин гурӯҳи давлатҳо хос аст. Соҳаи пешбарандаи ақсари ин давлатҳо соҳаи коркардкунандаи саноатӣ ва ба содирот равона мебошад. Дар 15 мамлакатҳои ин гурӯҳи давлатҳо истеҳсоли молҳои саноатии коркардкунанда зиёда аз 50 фоизи содироти онҳоро таъмин менамояд.

Дар соҳаи тараққиёти иқтисодиёт дар ин давлатҳо тамоюлҳои ба мамлакатҳои пешрафтаи капиталистӣ хос ба мушоҳида мерасад. Аз ҷумла, раванди концентратсияи истеҳсолот ва капитал, таҷаҷҷулиҳои корпоратсияҳои трансмиллӣ (КТМ) ба ҷашм мерасад. Масалан, дар давлатҳои пешрафтаи ин зергурӯҳ ба монанди Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Сингапур, Бразилия, Аргентина якҷанд КТМ ташаккул ёфтааст.

Хусусиятҳои хоси дигари ин давлатҳо дар он аст, ки дар қисми зиёди ин давлатҳо аз иқтисодиёти тарзи аграрӣ ба иқтисодиёти ба саноат таҷаҷҷулиҳои саноатӣ табдил ёфтаанд ва дараҷаи истеҳсоли МУД-ашон – асосан ба давлатҳои пешрафтаи саноатӣ баробар мебошад. Аз ҷумла, МНИ-ро ба монанди: Португалия, Республикаи Ҷанубии Африка, Кореяи Ҷанубӣ, Сингапур ва Тайван ҳамчун давлатҳои рушдиёфтаи саноатӣ номидан мумкин аст.

Барои пешравии системаи иқтисодиёт ва сиёсати ин давлатҳо омилҳои зерин мусоидат менамоянд. Яке аз ин омилҳо ин бо суръати баланд пеш рафтани давлатҳои ин зергурӯҳ мебошад. Масалан, дар давоми солҳои 70-м суръати солони пешравии МУД дар Тайланд ва Индонезия – 7,8%, дар Малайзия – 8,1%, дар Гонконг, Кореяи Ҷанубӣ ва Сингапур – 9,5%, дар Тайван – 10%-ро ташкил менамуд. Дар навбати худ бо суръати баланд пеш рафтани МНИ аз таъсири омили байналмилалӣ (таъсири алоқаҳои иқтисодии хоричии ин давлатҳо ва сиёсати иқтисодии онҳо) вобаста мебошад. Суръати содироти аксари ин давлатҳо аз нишондиҳандаҳои пешравии иқтисодии дохилашон 1,5-2 маротиба зиёдтар мебошад. Дар натиҷа дар қисмати зиёди ин давлатҳо иқтисодиёти ба содирот равона ташкил гардид ва мавқеи МНИ дар бозори ҷаҳон мустақкам гардид. Масалан, Гонконг, агарчанде дар солҳои охир аз рӯи ҳаҷми истехсоли МУД нисбат ба ИМА 60 маротиба паст бошад ҳам, доир ба ҳаҷми содироти молҳо фақат 3-4 маротиба фарқ менамояд.

Ба омилҳои дохилӣ, ки барои пешравии иқтисодиёти МНИ мусоидат менамоянд, пеш аз ҳама нақш ва сиёсати пешгирифти давлат ва фаъолияти сохторҳои хусусии тичоратиро номбар кардан мумкин аст. Давлат дар МНИ ба воситаи ташкил намудани сектори тавонои соҳибкорӣ пешравии иқтисодиётро ҳавасманд менамояд ва корхонаҳои давлатӣ қувваи пешбарандаи соҳаҳои базавии иқтисодиёт ба шумор мераванд. Масалан, дар мисоли Ҷумҳурии Корея давлат сиёсати ҳавасманднамоии прогресс илмию техникиро пеш гирифта, дар соҳаи саноат фонди илм ва кори муҳандисиро ташкил намуда, ба ғайр аз тезонидани таъбиқи навоариҳои илмию техникӣ дар истехсолот ба мушкilotҳои маориф, алалхусус мактабҳои олий (тайёр намудани мутахассисони баландихтисос) диққати махсус медиҳад.

21.3. Хусусиятҳои пешравии МНИ-и Ҷанубу Ҷарбии Осиё

Бояд қайд намуд, ки мамлакатҳои нави индустриалии «насли якум» - Сингапур, Гонконг, Тайван ва Кореяи Ҷанубӣ интисодиёташон бо суръати баланд (7-9% МУД дар 1 сол) пеш рафта аллакай ба гурӯҳи мамлакатҳои тараққикарда шомил гаштаанд.

Ин чо мо оид ба вазъи иқтисодию иҷтимоии МНИ-и «насли дуоюм» Малайзия ва Тайланд якчанд сухан меғӯем. Новобаста ба бӯхрони иқтисодии Осиёгии соли 1997, ки ҳамаи МНИ-и Осиё ва Америкаи Лотиниро фаро гирифт, аз соли 1998 инҷониб дар ин давлатҳо барқароршавӣ ва пешравии иқтисодиёт ба чашм мерасад. Оиди пешравии МНИ алалхусус Малайзия ва Тайланд ҳамин омил шаҳодат медиҳад, ки агарчанде солҳои 70-м ва 80-ми асри ХХ модели иқтисодии ин давлатҳо агро-индустриалӣ буд, пас дар натиҷаи пешравӣ модели иқтисодии индустриалию аграрӣ ба даст оварда шуд, ки ба содирот ва талаботи бозори ҷаҳон равона мебошад. Малайзия дар бозори ҷаҳон яке аз содиркунандагони каучук, рағғани палма, қалъагӣ, нафту газ ва дигар маҳсулотҳои энергетикӣ ба шумор меравад. Ғайр аз ин Малайзия дар қатори ИМА, Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ ва Тайван калонтарин дар ҷаҳон истеҳсолкунандаи нимноқилҳо ва маҳсулотҳои тайёр аз онҳо мебошад. Дар пешравии иқтисодиёти Малайзия ва мавқеи муҳим пайдо намудани он дар бозори ҷаҳон нақши давлат бисёр муҳим аст, чунки вобаста ба талаботи бозори ҷаҳон соҳаҳои афзалиятнок ва ба содирот равона бударо дастгирӣ намуда, барои пешравии ин соҳаҳо имтиёзҳои иқтисодӣ муайян менамояд.

Таъсири давлат ба пешравии иқтисодиёти Тайланд ҳам дар асоси додани афзалият барои бо суръати баланд тараққӣ кардани саноат, аз ҷумла, саноати соҳаи коркардкунанда, додани қарзҳои имтиёзнок, дастгирӣ намудани маблағгузориҳои инфиродӣ ва додани афзалият ба содиркунандагони маҳсулоти саноатӣ ва дигар чорабиниҳои молиявӣ қарзӣ амалӣ мегардад. Дар натиҷаи ин чорабиниҳо Тайланд дар бозори ҷаҳон аз давлати ашӯи хом содиркунанда ба содиркунандаи молҳои саноатӣ табдил ёфт ва дар сохтори содирот ҳиссаи ашӯи хом аз 92%-и соли 1970 то 25% дар соли 1996 паст фаромада, ҳиссаи молҳои саноати коркардкунанда мутаносибан дар соли 1996 ба 75% расид. Бояд қайд намуд, ки дар натиҷаи ба суръати баланд пеш рафтани иқтисодиёт, маоши кормандони соҳаи саноат ҳам 2-3 маротиба зиёд гардид ва ин омил ба рақобатпазирии маҳсулотҳои саноатӣ (алалхусус – номгӯи маҳсулотҳои маҳнатталаб) дар бозори ҷаҳон таъсири манфӣ расонид. Ҳукумати Тайланд бо ёрии Фонди байналмилалӣ асър (ФБА) дар системаи бонкию қарзӣ ислоҳот

гузаронида, таъсири омили номбурдари бартараф намуда, барои пешравии саноат дар Тайланд шароити муосир фароҳам овард.

Саволҳо барои такрор:

1. Гурӯҳбандии мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ) аз лиҳози таърихи пайдоишашон.
2. Гурӯҳбандии МНИ аз рӯи хусусиятҳои минтақавӣ.
3. Классификацияи МНИ аз рӯи кушодагии иқтисодӣ.
4. Хусусиятҳои хоси МНИ.
5. Омилҳои асосии пешравии МНИ.
6. Хусусиятҳои пешравии МНИ-и Ҷануби Ғарбии Осиё.
7. Таъсири давлат ба пешравии МНИ.

Адабиёт: 13 (саҳ. 538-548); 15 (саҳ. 436-447); 22 (саҳ. 376-382)

МАВЗҶИ 22. ҲИНДУСТОН ДАР ҲОҶАГИИ ҶАҲОН

- 22.1. Таъсироти умумии пешравии Ҳиндустон.
- 22.2. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодӣ.
- 22.3. Мушкилотҳои пешравии иқтисодӣ.
- 22.4. Ҳиндустон дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.

22.1. Таъсироти умумии пешравии Ҳиндустон

Ҳиндустон ҳамчун мамлакати аграрно саноатӣ яке аз давлатҳои бузурги ҷаҳон ба шумор рафта, 2,4% масоҳат ва 17% аҳолии ҷаҳонро дарбар мегирад. Агарчанде ин мамлакат аз ҳисоби захираҳои табиӣ (маъдани оҳан ва марганец, бокситҳо, хромитҳо, сим, волфрам ва Ҳ.К.) бой бошад ҳам, аз рӯи нишондиҳандаи истеҳсоли МУД ба қисмати давлатҳои рӯ ба тараққи ва дараҷаи пасти даромад дошта ба сари аҳолии дохил мешавад.

Ҳиндустон зиёда аз 150 сол мустамликаи Англия буд. пас аз ба даст даровардани истиқлолияти сиёсӣ (соли 1947) Ҳукумати Ҳиндустон бо мақсади ба даст овардани мустақилияти иқтисодӣ, самаранок истифода намудани захираҳои табию меҳнатӣ модели воридагидарии истеҳсолотро (бо қисми зиёди сектори давлатӣ ва гуногунмоликияти) амалӣ намуд. Сиёсати иқтисодии давлат пай дар пай дар асоси нақшаҳои 5-сола, ки аз тарафи Комиссияи банақшагирии миллий таҳия мегардад, бо роҳбарии сарвазири

мамлакат пеш бурда мешавад. Панҷсолаи якум соли 1951 қабул гардид ва соли 2007 мамлакат нақшаи панҷсолаи XI-ро иҷро кард.

Ҳиссаи моликияти давлатӣ дар МУД солҳои 90-ми асри XX зиёда аз 25%-ро ташкил менамуд. Давлат 28 соҳаи пешбарандаи иқтисодиёти миллиро назорат менамояд, ки пурра моликияти давлатӣ мебошанд ва сектори хусусӣ дар ин сохторҳо ҷой надорад.

Дар Ҳиндустон дар зинаи якуми дигаргуниҳои иқтисодӣ, ислоҳоти аграрӣ гузаронида шуд. Дар ин замина қисми зиёди заминҳои ноқорам (тақрибан 70%), ки ба заминдорони калон (помешикҳо) тааллуқ дошт, ба тарзи иҷора ба хотири ҳавасманднамоии ҳаракати кооперативӣ ба деҳқонон дода шуд. Дар натиҷаи татбиқи ин ислоҳот суръати истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ баланд гардид, тавозуни соҳаи хӯроквории мамлакат беҳтар гардид, ки ба паст рафтани нархи маводҳои кишоварзӣ мусоидат намуд. Дар соҳаи саноат, аз сабаби он ки моликияти давлатӣ самаранок истифода нагардид ва пешравии саноат боз дошта шуд, қисми муайяни моликияти давлатӣ ба соҳибкорон фурухта шуд. Ислоҳоти иқтисодӣ хусусияти пай дар пай ва системавиरो дорад, ки бе шикастани механизми кӯҳнаи хоҷагидорӣ амалӣ мегардад.

Дар натиҷаи татбиқи ин ислоҳот иқтисодиёти Ҳиндустон пешрав гардид, ҳиссаи пасандоз ва маблағгузориҳо ба иқтисодиёт баланд гардиданд. Дар соли 2006 суръати пешравии иқтисодиёт 8%, пасандоз 29% ва маблағгузориҳои капиталӣ барои пешравии иқтисодиёт 31% МУД -ро ташкил намуданд.

22.2. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодиёт

Новобаста аз пешравиҳои дар боло зикргардида қувваҳои истеҳсолии иқтисодиёти Ҳиндустон нисбатан суст рушдёфта ҳастанд. Ҳиссаи Ҳиндустон дар истеҳсоли МУД-и ҷаҳонӣ ҳамагӣ – 1,7%-ро (аз рӯи ҳисоб дар асоси қурби асъори ҷорӣ) ва 5,9% (дар асоси қурби харидории асъор) ташкил медиҳад. Аз рӯи нишондиҳандаи истеҳсоли МУД ба сари аҳоли Ҳиндустон аз ИМА – 13 маротиба, аз ҚМЧ – 1,7 маротиба ақиб мебошад. Ҳисоби миёнаи суръати солонаи пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон дар чадвали 6 дарҷ гардадидааст.

Суръати ҳисоби миёнаи пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон
(%) дар солҳои 1981-2004

	1981-1990	1991-2000	2000-2004
МУД	6,1	5,4	6,2
Чаҳон	3,0	2,6	2,5

Таҳлили рақамҳои чадвали 6 нишон медиҳанд, ки дар 25 соли охир (солҳои 1981-2004) суръати пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон нисбат ба иқтисодиёти чаҳон 2-2,2 маротиба бештар мебошад. Болоравии иқтисодиёт дар натиҷаи индустриализунонии истеҳсолот, то андозае гузаштан аз ақибмонии иқтисодиёти иҷтимоӣ ба мустақкам намудани капитали миллӣ ба даст оварда шудааст.

Дар пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон пасандоз, алаҳқусус пасандози хоҷагиҳои шахсӣ нақши муҳимро мебозанд. Қисми асосии пасандозро (тақрибан 80%) аз ҳисоби хоҷагиҳои алоҳида ташкил намуда, пасандози ширкатҳои хусусӣ бошад, 1/5 ҳиссаи ҳамаи пасандозро дарбар мегирад.

Яке аз омили муҳиме, ки барои пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон мусоидат намуд, ҷалби инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ мебошад. Бо ин роҳ баромадани хоҷагиҳои мамлакат ба бозори чаҳон ва харидории технологияҳои муосир осон гардид, ҳамчунин имконияти сохтани корхонаҳои муштарак ва корхонаҳои саноатии пурра ба хориҷиён тааллуқ дошта ба амал омад. Дар замони ҳозир як қисми муайяни соҳаҳои гуногуни саноати Ҳиндустон аз ҳисоби капитали хориҷӣ сохта шудаанд ва фаъолият менамоянд. Лекин ҳоло ҳам Ҳиндустон доир ба ҷалби маблағгузориҳои хориҷӣ ба иқтисодиёташ (0,5% МУД мебошад, нисбат ба ҚМЧ 4% МУД) хело дар сатҳи паст меистад.

Ҳиндустон доир ба пешравии тадқиқотҳои илмӣ коркардҳои таҷрибавию истеҳсолий дар ҷои намоён (ҷои 14-м) дар чаҳон меистад, ки дар соҳаҳои таъминоти барномавӣ, тадқиқотҳои кайҳонӣ, фармасевтика дар бозори чаҳон харидорони бисёр дорад. Бояд зикр намуд, ки новобаста ба ин хусусиятҳои пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон бояд барои ҳаллу

фасли як қатор мушкилотҳои иқтисодию иҷтимоӣ муосидат намояд.

22.3. Мушкилотҳои садди роҳи пешравии иқтисодӣ

Яке аз мушкилоти муҳими иқтисодию иҷтимоии Ҳиндустон ин паст намудани сатҳи камбизоатӣ дар мамлакат мебошад. Ҳоло ҳам 20% аҳолии он қашшоқ мебошанд ва қудрати дар 1 рӯз 1 доллар хароҷот карданро (барои харидорӣ намудани молу хизмат) надоранд. Тақрибан 1/3 ҳиссаи аҳолии мамлакат молҳои истеъмолии саноатиро қобилияти харидорӣ намудан надоранд. Маҳсулотҳои саноатии истеъмолии дарозмуддатро фақат табақаи дорандаи аҳолии (5-10%) харидорӣ карда метавонаду халос. Аҳолии миёнаҳои Ҳиндустон «синфи миёна» 150-300 млн. нафарро ташкил менамояд. Ин мушкилоти камбизоатӣ, ки ба сатҳи харидории молу маҳсулот дар бозори дохила таъсир мерасонад, барои пешравии бисёр соҳаҳои иқтисодӣ таъсири манфӣ мегузорад.

Боз ба пешравии хоҷагидорӣ дар Ҳиндустон нокифоя будани (ба таври бояду шояд тараққӣ накардани) инфрасохтори саноатӣ, нақлиётӣ, алоқавӣ ва энергетикӣ таъсири калон мерасонанд. Масалан, бо нақлиёт бурдани молҳои насочӣ аз Мумбай ба ИМА нисбат ба Бангкок 13% қимматтар мебошад. Истеъмоли энергияи барқӣ дар Ҳиндустон яке аз нишондиҳандаҳои пастгарин дар ҷаҳон ба шумор рафта, ба сари аҳолии 450 квт./соатро ташкил медиҳад. Тақрибан 30-33% энергияи барқӣ дар вақти аз як ҷо ба дигар ҷо бо хатҳои барқӣ бурдан гум мешавад ва талаю тороч мегардад. Аз ин лиҳоз тақрибан 7% хоҷагиҳои мамлакат аз набудани энергияи барқӣ танқисӣ мекашанд. Дар соли 2006 ба сари 1000 нафар аҳолии ҳамагӣ 41 рақами телефонӣ рост меояд, ки ин нисбат ба ҳамин нишондиҳанда дар ҚМЧ 6 маротиба ва нисбат ба Бразилия 5 маротиба паст мебошад.

22.4. Ҳиндустон дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ

Чи тавре маълум аст, муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ барои пешравии иқтисодӣ ҳар як давлат таъсири калон мерасонад. Ҳиндустон бошад, дар ин самт (дар равандҳои тақсимоии байналхалқии меҳнат) сахми на он қадар калон дорад. Ҳиссаи он дар савдои хориҷӣ дар муддати дароз паст рафта, танҳо

дар даҳсолаи охир тамоюли пешравӣ дорад ва 1,3% содироти ҷаҳонии маҳсулот ва хизматро дар соли 2006 (соли 1948 – 2,3%) ташкил медиҳад. Ҳаҷми содироти мол ба 105 млрд. долл. расидааст. Ва бояд қайд намуд, ки солҳои охир суръати пешравии савдои хориҷӣ нисбат ба суръати истеҳсоли МУД 1,5 маротиба баландтар гардидааст. Ҳиндустон дар бозори ҷаҳонӣ молу маҳсулот ҳамчун содироткунанда дар ҷои 31-ум буда, ҳамчун воридоткунанда ҷои 24-умро ишғол менамояд.

Дар сохтори содироти молу маҳсулот, содироти таъминоти барномавӣ (қариб 20% аз ҳаҷми умумии содирот) мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Ғайр аз ин Ҳиндустон боз номгӯи зиёди маҳсулоти саноатиро ба монанди: либосворӣ, газвор ва риштаи пахтагин, ҷавохирот, маҳсулотҳои электронӣ, мошинаҳою таҷҳизот барои нақлиёт, маҳсулотҳои фармацевтӣ ва ҳ.к.-ро истеҳсол намуда, ба бозори ҷаҳон мефурӯшад.

Содироти маҳсулотҳои кишоварзӣ (ҷой, кофе, тамоку, сабзавоту мева, нахи пахта, донагӣ ва ҳ.к.) – 10% ҳаҷми умумии содиротро дарбар мегиранд. Ҳиссаи содироти мошинаю дастгоҳҳо бошад – 12% ва фурӯши ашёи хоми минералӣ – 2%-ро ташкил менамоянд.

Дар сохтори воридот бошад, ҳиссаи калонро (12,5%) захираҳои энергетикӣ пеш аз ҳама нафт ишғол менамояд. Дар ҷои дуюм (17%) техникаю дастгоҳҳо меистад. Боз ҳаҷми калони сангҳои қимматбаҳою камқиммат, тилло, нуқра ҳамагӣ 21% воридотро ташкил менамоянд, ки Ҳиндустон онҳоро харидорӣ менамояд.

Ҳамкорони калони Ҳиндустон доир ба савдои хориҷи инҳоянд: ИА – (21% - гардиши савдои хориҷӣ), ИМА (10%), ҚМЧ (6%), Аморати муттаҳидаи Араб (5%) ва дигар давлатҳои Осиё.

Саволҳо барои тақрор:

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодии Ҳиндустон.
2. Ҳиссаи молиягии давлатӣ дар иқтисодиёт.
3. Суръати пешравии иқтисодии Ҳиндустон.
4. Таъсири тадқиқотҳои илмӣю коркардҳои таҷрибавию истеҳсолӣ ба пешравии иқтисодии Ҳиндустон.
5. Сатҳи камбизоатӣ дар Ҳиндустон.
6. Таъсири инфрасохтори саноатӣ (алоқавӣ, нақлиётӣ) ба пешравии иқтисодии Ҳиндустон.

7. Хиндустон дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.
Адабиёт: 12 (саҳ. 597-617); 13 (саҳ. 550-557); 14 (саҳ. 330-339);
22 (саҳ. 366-374)

МАВЗҶИ 23. ЭРОН ДАР ХОЧАГИИ ҶАҲОН

- 23.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Эрон.
23.2. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Эрон.
23.3. Фаъолияти иқтисодии берунаи Эрон.

23.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Эрон

Эрон мамлакати аграрӣ-индустриалӣ мебошад. 38% масоҳати мамлакат барои истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ ҷудо карда шудааст. Аммо аз сабаби он, ки захираҳои об дар ин давлат нисбат ба талаботи хоҷагии халқ камтар мебошад, барои обёрни кишоварзӣ аз обҳои зерзаминӣ истифода карда мешаванд. Дар Эрон барои қонеъ гардонидани талаботи бозори дохилӣ ва қисман содир намудан ба бозори ҷаҳон номгӯи маҳсулотҳои зерини кишоварзӣ истеҳсол карда мешаванд: гандум, ҷав, апелсин, мандарин, лаблабуи қанд, ҷой, тамоку, pista, бодом, моҳӣ (барои истеҳсоли тухми он) ва ғайра.

Аз ин лиҳоз дар Эрон соҳаҳои асосии кишоварзӣ: растанипарварӣ боғдорӣ (аз ҷумла, ангурпарварӣ), шинонидани дарахтҳои ҷормағзу бодому pista, ҳамчунин соҳаи ҷорводорӣ пешрафта мебошанд.

Аз ҳисоби захираҳои бойи нафту газ дар халиҷи Форс ва соҳилҳои баҳри Каспӣ дар Эрон соҳаи коркарди нафту маҳсулотҳои нафтӣ пешрафтааст. Ба ғайр аз истеҳсоли нафту газу ангиштсанг, дар Эрон боз маъданҳои оҳан, марганес, сим, хромитҳо, рӯҳ ва ғайра истеҳсол карда мешаванд.

Дар асоси ашёҳои хоми дар боло номбурда, дар Эрон соҳаҳои зерини саноат: саноати коркарди металлҳои сиёҳ ва ранга, мошинсозӣ ва коркарди металл, саноати кимиё, хӯроқа, сабук ва коркарди тамоку ва ғайра ба ҷаҳон монда шудаанд.

Дар солҳои 1989-1996 истеҳсоли оҳан дар Эрон аз 1,5 то 6 млн. т., мис – 350%, алюминий ду маротиба афзудааст. Аз ҳисоби истеҳсоли маҳсулотҳои кимиёвӣ нафтукимиёвӣ Эрон ба қатори 20 давлати рушдфтан саноати шомил аст. Истеҳсоли

маҳсулотҳои мошинсозӣ ва техникаи ҳарбӣ бо суръати баланд пеш рафта истодааст. Пешравии истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ дар ин давра аз 30 то 45%-ро ташкил мекунад. Қисми муайяни болоравии иқтисодиёти Эрон аз ҳисоби истеҳсол ва коркарди нафт ба даст оварда шудааст, ки тақрибан каме камтар аз 50% даромади давлатро ташкил менамояд.

Эрон аз лиҳози дорони захираҳои нафт яке аз давлатҳои бузург ба шумор меравад ва захираҳои таҳқиқгардидаи нафти он ба 90 миллиард баррел (1 баллер = 159 литр) баробар мебошад. Дар доираи давлатҳои ОПЕК аз ҳисоби истеҳсоли нафт дар ҷои дуюм меистад ва дар 1 рӯз 3,6 миллион баррел нафт истеҳсол менамояд. Аз лиҳози дорони захираҳои газ бошад, пас аз Россия дар ҷаҳон дар ҷои дуюм меистад ва захираҳои таҳқиқгардидаи гази он ба 21 триллион м³ баробар аст, ки тақрибан 14% захираҳои умумиҷаҳонии гази табииро ташкил менамояд.

Соҳаи мошинсозии автомобилӣ ҳам дар Эрон пешрафта аст ва аз 12 корхонаҳои калони автомобилбарорӣ иборат мебошад. Калонтарин корхонаи истеҳсоли автомобилҳо «Худрӯ» дар Техрон ҷойгир мебошад, ки соли 1998 – 25 ҳазор автомобил истеҳсол намуд. Яке аз намуди нави автомобилҳо «Пежо-205» мебошад, қи истеҳсоли он дар 1 сол ба 50 ҳазор дона расонида шудааст.

23.2. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Эрон

То инқилоби исломӣ дар Эрон (соли 1979) иқтисодиёти он хусусияти гуногунмоликияти дошт. Давлат барои пурра идора намудани иқтисодиёт, пас аз инқилоб қисми калони ширкатҳои хусусӣ, алалхусус корхонаҳои соҳаи бонк ва фаъолияти сугуртгаро милли гардонид. Дар натиҷа дар миёнаи солҳои 80-ми асри ХХ 90% корхонаҳое, ки дар онҳо на камтар аз 100 нафар кормандон фаъолият мекарданд дар дасти давлат буд. Моликияти ба даст овардашуда дар назорати ду ташкилот буд: Фонди ёрӣ барои камбизоатон ва Фонди ҷабрдидагон. Давлат қариб ҳамаи соҳаҳои хоҷагидориро дар мамлакат ба воситаи бӯчаҳои солона танзим менамояд. Яъне, механизми масъулиятнокӣ ва ҳисоботдихӣ, фишангҳои асосии танзими иқтисодиёт аз тарафи давлат идора карда мешаванд.

Дар Эрон ҳукуки моликияти шахсӣ пазируфта шудааст, ҳамчунин дар Конститутсияи исломӣ зарурияти банақшагирӣ ва дар асоси нақшаҳои панҷсола пеш рафтани иқтисодиёт эътироф гардидааст.

Аз ҳисоби коркарди нафту маҳсулотҳои нафтӣ иқтисодиёти Эрон яктарафа пеш меравад ва садди роҳи пешравии дигар соҳаҳои иқтисодиёт мегардад. Соли 1998 аз тарафи Маҷлис (шӯрои олий) барои 20 соли оянда барномаи «Иқтисодиёт бе пуштибонӣ аз ҳисоби даромад аз содироти нафт» қабул гардид. Ин барнома пешравии иқтисодиёти миллиро дар асоси истифодаи самараноки сарчашмаҳои ғайринафтӣ (дигар соҳаҳои хоҷагии халқ, саноати мошинсозӣ, кимиё, мошинсозии вазнин, металлҳои ранга, кишоварзӣ, нақлиёт, сохтмон ва ғайра) таъмин менамояд. Мутобиқи ин барнома даромадҳои асъории Эрон аз 25 миллиард доллар дар соли 2009 то ба 62 млрд. доллар дар соли 2016 бояд афзояд. Дар солҳои охири татбиқи барнома пешбинӣ гардидааст, ки 41 млрд. долл. асъор аз ҳисоби содироти маҳсулотҳои саноатии ғайринафтӣ ба даст оварда шавад.

23.3. Фаъолияти иқтисодии берунаи Эрон

Аз сабаби он, ки иқтисодиёти Эрон асосан ба истеҳсоли нафт таъян менамояд, бинобар ин дар таркиби маҳсулотҳои содиротӣ ҳиссаи нафт ва маҳсулотҳои нафти қисмати асосиро ташкил менамоянд. Дар даҳсолаи охир аз сабаби кам будани ҳиссаи маҳсулотҳои ғайринафтӣ дар содирот, аз ҷумла, кам будани маҳсулотҳои саноатӣ, аз нуқтаи назари алоқаҳои иқтисодии берунаи Эрон ҷалби маблағгузориҳои хориҷӣ ба иқтисодиёти мамлакат маҳлуд гардид. Чунки заминаи маводию техникаи соҳаҳои дигари саноат нисбатан пасттар мебошад. Ҳамчунин марказонида шудани содирот ва ҳиссаи баланди нафт дар маҳсулотҳои содиротӣ сабаби ақибмонии дигар соҳаҳои истеҳсолот ва савдо дар Эрон мегарданд.

Ҳамин тавр, Эрон ба бозори ҷаҳон маҳсулотҳои зеринро мефурӯшад: ашёи хоми нафтӣ ва маҳсулот аз онҳо, маъданҳои металлҳо, гилемҳои қолин, тухми моҳӣ ва дигар маҳсулотҳои хӯрокаи кишоварзӣ, истеҳсоли саноати мошинсозии вазнин ва кимиё, автомобилҳо, оҳан, ашёи хоми минералӣ, маҳсулотҳои нассочӣ, қоғаз ва Ҳ.К.

Ба ҳамкории хоричии Эрон пеш аз ҳама давлатҳои Аврупо, аз ҷумла Олмон дохил мешавад. Гардиши савдои дучонибаи Эрон бо Олмон дар соли 1997 2,1 млрд. долларро ташкил намуд. Дар ҳамкории хоричӣ бо Эрон Франция дар ҷои дуюм меистад. Ҷопон ҳам яке аз ҳамкории калони Эрон ба шумор меравад. Ҳаҷми тиҷорат байни Ҷопону Эрон дар соли 1998 аз 3,8 млрд. доллар зиёд гардид ва Ҷопон тақрибан 35% нафти Эронро харидорӣ менамояд. Боз ба қатори ҳамкории Эрон Кувайт ва Амолоти муттаҳидаи араб дохил мешаванд.

Саволҳои барои такрор:

1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодии Эрон?
2. Истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ дар Эрон?
3. Пешравии саноат, аз ҷумла, саноати коркарди нафт ва мошинасозӣ дар Эрон?
4. Нақши давлат дар пешравии иқтисодии Эрон?
5. Барномаи пешравии соҳаҳои ғайринафти дар Эрон?
6. Фаъолияти иқтисодии берунаи Эрон?

Адабиёт: 24 (сах. 2-6); 25 (сах. 3-8); 22 (сах. 566-568)

МАВЗҶИ 24. БРАЗИЛИЯ ДАР ҲОҶАГИИ ҶАҲОН

- 24.1. Тавсифоти умумии иқтисодии Бразилия.
- 24.2. Хусусиятҳои пешравии иқтисодӣ.
- 24.3. Хусусиятҳои асосии сохтори иқтисодӣ нисбатан.
- 24.4. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Бразилия.

24.1. Тавсифоти умумии иқтисодии Бразилия

Бразилия яке аз мамлақати пешрафтаи Америкаи Лотинӣ ба шумор меравад ва ба ҳиссаи вай 45% потенциали иқтисодии Америкаи Ҷанубӣ рост меояд. Аз рӯи масоҳат пас аз Федератсияи Россия, ИМА, ҚМЧ ва Канада дар ҷои панҷум меистад. Аҳолиаш зиёда аз 180 млн. нафарро ё 2,9% аҳолии ҷаҳонро ташкил менамояд. Мамлакат дорандаи зиёди аз 30 номгуӣ ашёи хоми минералӣ (аз ҷумла: қалбағӣ, маъдани оҳан, мис – 14-22% захираҳои ҷаҳонӣ, боксидҳо ва ғ.к.) мебошад. Мамлакат 1,5% МУД-и ҷаҳонро истеҳсол намуда, аз лиҳози потенциали иқтисодӣ дар ҷаҳон ҷои даҳумро ишғол менамояд.

Ба ҳиссаи Бразилия 40% - масоҳат, 35% - аҳоли, тақрибан 2/3 саноат ва зиёда аз 50% потенциали илмию техники минтақаи Америкаи Лотинӣ рост меояд. Ҳаҷми истеҳсоли МУД-и Бразилия (тибқи ҳисобу китоб дар асоси нархҳои ҷорӣ) се маротиба камтар аз МУД-и ҚМЧ мебошад. Бразилия аз рӯи аксари нишондиҳандаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ба гурӯҳи давлатҳои рӯ ба тараққӣ дохил мешавад. Ҳамзамон, аз рӯи нишондиҳандаи истеҳсоли маҳсулоти умумии милли ба сари аҳоли 2,1 маротиба аз мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ зиёд буда, 2 маротиба аз ҳисоби миёнаи ҷаҳонӣ ва 10,4 маротиба аз давлатҳои рушдёфта камтар мебошад. Таҳлили факту рақамҳои фаъолияти иқтисодии Бразилия нишон медиҳанд, ки солҳои наздик ба дараҷаи нишондиҳандаҳои ҳисоби миёнаи умумиҷаҳонӣ мерасад.

24.2. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёт

Суръати пешравии иқтисодиёти Бразилия якҷанд даҳсола инҷониб баланд буда, аз соли 1950 то 2000 истеҳсоли МУД-аш 15 маротиба афзудааст. Суръати афзоиши МУД-и Бразилия солҳои 1980-1990 – 2,7% (ҷаҳон – 3,3%), 1990-2000 – 2,9% (ҷаҳон – 2,7%) ва солҳои 2000-2004 – 2% (ҷаҳон – 2,5%) мебошад. Пешравии суръати иқтисодиёти Бразилия аз ҳисоби захираҳои бои табиӣ, захираҳои фаровони меҳнатӣ, дараҷаи баланди пасандоз, маблағгузориҳои капиталӣ ба истеҳсолот (пеш аз ҳама барои пешравии саноат, ки 23% МУД-ро ташкил намуд), ҷалби потенциали илмию техники ба даст дароварда шуд.

Доир ба дастовардҳои илмию техникаи Бразилия ва татбиқи он дар истеҳсолот рақамҳои зерин шаҳодат медиҳанд. Ба ҳиссаи Бразилия 0,7% хароҷотҳои ҷаҳонӣ барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ рост меояд. Ин нишондиҳанда аз Федератсияи Россия нисбатан зиёд мебошад. Доир ба татбиқи дастовардҳои илмию техники (ба монанди аксари мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ) дар ҷои қафо буда, аксаран техникаю технологияи хориҷиро харидорӣ намуда, дар истеҳсолот, аз ҷумла, дар саноат татбиқ менамояд.

Доир ба дараҷаи баланди пешравии саноати Бразилия рақамҳои зерин шаҳодат медиҳанд: Мамлакат аз ҳисоби истеҳсоли киштиҳои баҳрӣ ҷои сеюм, аз лиҳози истеҳсоли тракторҳо ҷои панҷум, аз ҳисоби истеҳсоли техникаи ҳарбӣ ҷои

шашум, истеҳсоли тайёраҳо ҷои шашум, истеҳсоли автомобилҳо ҷои ҳафтум ва истеҳсоли дастгоҳҳои коркарди металл ҷои даҳумро дар ҷаҳон ишғол менамояд.

Кишоварзӣ ҳам дар пешравии иқтисодиёти Бразилия мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Аз ҳисоби истеҳсоли донаниҳо ва ғишт на танҳо талаботи бозори дохилро қонеъ мегардонад, балки дар бозори ҷаҳон низ мефурӯшад. Дар истеҳсол ва чамбоварии чуворимакка дар ҷаҳон пас аз ИМА ва ҚМЧ дар ҷои сеюм меистад. Зиёда аз як аср боз яке аз истеҳсолкунандагони бузурги кофе дар хоҷагии ҷаҳон мебошад.

Соҳаи хизматрасонӣ ҳам бо суръати баланд пеш рафта, дар сохтори МУД-и Бразилия ҷои аввалро ишғол менамояд.

24.3. Хусусиятҳои асосии сохтори иқтисодию иҷтимоӣ

Бисёр паҳлӯҳои системаи хоҷагидорӣи Бразилия бо мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ хусусияти умумӣ дорад. Бинобар ин модели хоҷагидорӣи онро ҳамчун модели Америкаи Лотинӣ номидан мумкин аст. Муносибатҳои молиқӣ пулӣ ва пешравии хоҷагидорӣ дар ин модел қуллан аз модели давлатҳои Фарб фарқ менамояд. Дар даврони пеш сохтори иқтисодиёти Бразилия гуногуншакл буд, аз ҷумла, ғуломдорӣи мустамликавиरो дарбар мегирифт. Пас дар ин замина хоҷагиҳои калони плантатсионӣ ба вучуд омаданд, ки ба содирот равона буд. Хусусияти асосии ин тарзи хоҷагидорӣ дар он буд, ки ба истеҳсоли як намуди зироат махсусгардонидашуда буд ва пешравии он аз ширкатҳои калони дигар давлатҳо ва бозори ҷаҳон вобаста буд.

Солҳои 70-ми асри ХХ Бразилия ба давлати индустриалию аграрӣ табдил ёфта, дар сохтори МУД-аш ҳиссаи саноат боло рафта, ҳиссаи хизматрасонӣ нисбатан кам гардид (ҷадвали 7). Таҳлили рақамҳои ҷадвали 7 нишон медиҳанд, ки дар солҳои 1990-2004 дар сохтори МУД-и Бразилия ҳиссаи кишоварзӣ ба 2 нишондиҳанда зиёд гардида ҳиссаи хизматрасонӣ ба 3 нишондиҳанда кам гардид, ҳиссаи саноат ҳам боло рафта, ҳиссаи саноати коркардкунанда бошад, 2-2,2 маротиба кам шудааст.

Таҳлил ҳамчунин нишон медиҳад, ки дар сохтори саноати коркардкунанда моҳияти соҳаҳои расмӣ ва фармацевтӣ кам гардида, ҳиссаи соҳаҳои нисбатан илмталаб, аз ҷумла, коркарди нафт, тракторсозӣи мошинсозӣ баланд гардидаанд. Чи тавре дар

боло қайд гардид, соҳаи кишоварзӣ дар иқтисодиёти Бразилия, ҳам аз лиҳози таъмини бозори дохилӣ бо маҳсулотҳои ниёзи мардум ва ҳам аз лиҳози шуғли аҳолии мавқеи муҳим дорад. Дар ин соҳа 31% қувваи корӣ машғул мебошад, ки ин нисбат ба саноат бештар мебошад. Ин соҳа бо суръати баланд пеш меравад. Суръати афзоиши соҳаи кишоварзии Бразилия дар солҳои 90-м – 2,9% ва дар солҳои 2000-2004 – 5% дар 1 сол мебошад. Истехсоли хӯрокаи ба сари аҳолии дар ин давра 1,5 маротиба афзудааст.

Ҷадвали 7

Соҳтори МУД-и Бразилия (%)

	1990	2000	2004
Кишоварзӣ	8,0	7,3	10,0
Саноат	39,0	28,0	40,0
Саноати коркардкунанда	25,0	-	11,0
Хизматрасонӣ	53,0	64,7	50,0

Сарчашма: World Development Indicators 2002, 2006. World Bank

Дар системаи хоҷагидорӣи Бразилия, ҳамчунин сектори хусусӣ нақши муҳимро мебозад. Аз рӯи ҳаҷми истеҳсолоти нақши пешбарро корхонаҳои хурди хусусӣ (ки то 100 нафар корманд доранд) – 24,4% ва корхонаҳои калон – 32,2% соҳибанд. Ҳамчунин ҳиссаи корхонаҳои хурдтарин (то 10 нафар корманд дошта) кам гардида, ҳиссаи корхонаҳои миёна (аз 200 то 499 нафар корманд дошта), аз 16% дар солҳои 90-м то 21% дар соли 2004 боло рафтааст.

24.4. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Бразилия

Бразилия дар бозори ҷаҳон мавқеи хоса дорад. Ба ҳиссаи вай дар соли 2000 – 1% ва дар соли 2004 – 1,1% содироти ҷаҳонӣ рост меояд. Агар дар соли 1991-2000-м 9% МУД-и Бразилия ба содирот равона бошад, пас дар соли 2004 ин нишондиҳанда 14% МУД-ро ташкил намудааст. Ҳиссаи калони содироти Бразилияро (54% дар соли 2004) маҳсулотҳои хӯрокворӣ ва ашёи хоми кишоварзӣ – 32%, сӯзишворӣ – 4% ва маъдани металлҳо – 9%-ро дар соли 2004 ташкил намудаанд.

Баъзе гурӯҳи молҳову ашёи хоми Бразилия дар содироти ҷаҳонӣ мавқеи пешбарро ишғол менамоянд: масалан, маъдани оҳан ва концентратҳо – 30%, тухмии рағғаниҳо – 21%, асал ва қанд – 16%, хӯроки ҳайвонот – 10% ва гӯштро – 7% дар бозори ҷаҳон мефурӯшад. Мамлакат ҳамчунин дар соҳаи содироти афшураи апелсин дар бозори ҷаҳон мавқеи пешбарро ишғол менамояд.

Дар соҳаи савдои хориҷӣ яке аз ҳамкорони калонтарини Бразилия ИМА мебошад, ки ба ҳиссаи он зиёда аз 20% гардиши савдои хориҷии Бразилия рост меояд. Дар ҷои дуюм давлатҳои Иттиҳоди Аврупо меистанд (25,1% содирот дар соли 2004). Ба ҳиссаи давлатҳои Америкаи Лотинӣ – 24,3% содирот, Шарқи Наздик – 4,5%, ҚМЧ – 5,6%, Африка – 3,6% содироти Бразилия дар соли 2004 рост меояд. Мамлакатҳои рушдёфта бештар аз Бразилия мошинаю дастгоҳҳо ва маъдану ашёи хоми саноатиро харидорӣ менамоянд. Танҳо ИМА – 40%-и ин гурӯҳи маҳсулотҳоро харидорӣ менамояд.

Саволҳо барои такрор:

1. Нишондиҳандаҳои умумии пешравии иқтисодии Бразилия.
2. Суръати пешравии иқтисодии Бразилия.
3. Таъсири дастовардҳои илмӣю техникӣ ба пешравии иқтисодии Бразилия.
4. Модели пешравии хоҷагидории Бразилия.
5. Нақши сектори хусусӣ дар системаи хоҷагидории Бразилия.
6. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Бразилия.

Адабиёт: 12 (саҳ. 558-575); 15 (саҳ. 443-447); 22 (саҳ. 393-395)

МАВЗҶИ 25. АМЕРИКАИ ЛОТИНӢ

- 25.1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.
- 25.2. Омилҳои берунаи тараққиёт.
- 25.3. Савдои хориҷӣ.

25.1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ

Мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ дараҷаи душвории тараққиётро аз сар гузаронида, системаи мустамликавиرو паси сар намуда, истиқлолиятро ба даст дароварданд. Модели

иктисодию иҷтимоии ин давлатҳо аз давраҳои пешин бо модели иқтисодии давлатҳои Аврупои Ғарбӣ пайваста мебошад. Дар тӯли солҳои асри XX мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ дар пешравии иқтисодиёт якҷанд зиддиятҳо аз сар гузаронида, ҳоло ба як дараҷаи муайяни иқтисодиёт ноил гаштаанд. Бамаврид аст қайд намоем, ки солҳои 80-ми асри XX аксари давлатҳои ин минтақа ба бӯҳрони шадиди иқтисодӣ гирифтور буданд, чунки дар сохтори иқтисодиёт ҳиссаи моликияти давлатӣ баланд буд ва барои пешравии иқтисодиёт муосидат накард. Яъне, моҳияти ин модел аз он иборат аст, ки ба ғайр аз он, ки қисмати зиёди моликият давлатӣ буд, ҳамчунин давлат ҳам субъекти хоҷагидорӣ, ҳам танзимгари асосии равандҳои макроиқтисодӣ ба шумор мерафт.

Дар охири асри XX дар минтақа модели иқтисодию иҷтимоии либералӣ ташаккул ёфт. Варианти Америкаи Лотинии ин модели иқтисодӣ ба озод гардидани савдо ва системаи молиявӣ қарзӣ, хусусӣ гардонидани моликияти давлатӣ, кам намудани таъсири давлат ба пешравии истеҳсолот, дастгирии рақобат ва ҳимояи ҳуқуқи моликияти хусусӣ, таъмини иҷтимоии аҳоли, дастгирии тиҷорати хусусӣ ва дигар омилҳои муносибатҳои иқтисодӣ бозорӣ таъҷи менамояд. Дар соҳаи сиёсӣ бошад, давлатҳои Америкаи Лотинӣ аз режими авторитарии олигархӣ ба режими демократияи сиёсӣ гузаштанд.

Яъне, хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодиёти ин минтақа ҳам аз дигаргунии кулӣ ба амал омадан дар соҳаи сиёсӣ ва демократӣ гардонидани муносибатҳо, ҳам дар соҳаи иқтисодиёт қорӣ гаштани муносибатҳои иқтисодии бозорӣ дар ин давлатҳо замина мегирад ва иборат мебошад.

Масалан, раванди ғайридавлатӣ гардонидани моликият дар давлатҳои Америкаи Лотинӣ, ки солҳои 90-ми асри XX шурӯъ гардид натиҷаи хуб дод. Соли 1996 аз амалиётҳои доир ба ғайридавлатӣ гардонидани моликият дар ин минтақа 15 млрд. доллар ба даст омад, ки ба бучаи давлат таъсири калон расонид. Ғайридавлатӣ гардонидани моликият ба пурра гаштани бучаи давлат, паст гардонидани сатҳи беқурбшавии пул (сатҳи инфлятсия аз 44% дар соли 1995 то 10% дар соли 1998 паст гардидааст) ва ташаккулёбии капитали молиявӣ замина гузошт ва барои пешравии иқтисодиёт ва муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ муосидат намуд.

Боз яке аз хусусиятҳои пешравии иқтисодиёти давлатҳои Америкаи Лотинӣ дар қушода гаштани иқтисодиёташон мебошад. Дар натиҷаи озодгардидани режими воридоти дараҷаи ҳисоби миёнаи арифметикӣ бо бӯҳҳои гумрукии воридотӣ дар солҳои 90-ми асри ХХ нисбат ба солҳои 80-м паст гашт: дар Бразилия – 12%, дар Аргентина то 11%, дар Мексика то 13%. Ҳамин тавр хусусиятҳои дар боло зикр гардида ҳам ба сохтори хоҷагидорӣ, ҳам ба пешравии муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодии давлатҳои Америкаи Лотинӣ таъсири мусбӣ расонид.

25.2. Омилҳои берунаи тараққиёт

Ҳоло дар ин минтақа, пеш аз ҳама се давлати азими он – Бразилия, Мексика ва Аргентина аз лиҳози пешравии иқтисодиёт байни давлатҳои пешрафтаи Шимол ва мамлакатҳои рӯ ба тараққиӣ Чануб мавқеи миёнаро ишғол менамоянд. Ҳолати пешрафтаи иқтисодиёти ин се давлати Америкаи Лотинӣ (ки 2/3 МУД-и минтақаро ва фақат Бразилия 1/3 ҳиссаашро истеҳсол менамоянд) барои пешравии иқтисодиёти дигар давлатҳои минтақа ва муносибатҳои иқтисодии хориҷии онҳо як омил муҳим ба ҳисоб меравад.

Қисми зиёди давлатҳои Америкаи Лотинӣ ҳоло содиркунандаи ашёи хом ва маводҳои нимтайёри хӯроқа ба шумор мераванд.

Аз охири асри ХХ ва аввалҳои асри ХХI ин се давлати азими минтақа дар бозори ҷаҳон ба сифати истеҳсолкунандагони бузург ва содиркунандагони маҳсулотҳои соҳаҳои саноати коркардкунанда ва мошинсозӣ, кимиё ва металлургӣ, сабуку хӯроқворӣ ва дигар маҳсулотҳои ниёзи мардум ба шумор мераванд. Дар ин давлатҳои минтақа истеҳсоли васеи автомобилҳо, киштиҳо, техникаи авиатсионӣ, апаратураҳои радиоэлектронӣ ва телекоммуникатсионӣ, инчунин дастгоҳҳои техникаи автоматиконишуда ба роҳ монда шудааст.

Аз тарафи дигар дар қисмати муайяни мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ ҳоло ҳам сохторҳои хоҷагидорӣ анъанавӣ ва ба истеҳсоли ашёи хом ва маводҳои кишоварзӣ равона будани иқтисодиёт ҷой дорад ва ин зиддият ба хусусияти муносибатҳои иқтисодии байналҷалқӣ бе таъсир намеронад.

Тарзи кушодагии иқтисодиёт ба ворид гардидани инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ муосидат намуд. Тӯли солҳои 80-м ва 90-ми асри ХХ капитали хориҷӣ ба ин давлатҳо бо суръати баланд ворид гашт. Ҳаҷми умумии воридоти маблағгузориҳои хориҷӣ дар солҳои 1986-1991 (ба ҳисоби миёна дар 1 сол 9,5 млрд. долларро ташкил намуда), дар соли 1997 ба 56 млрд. доллар расид, аз ҷумла, ба ҳисоби Аргентина (6,3 млрд. доллар), Бразилия (16,3), Венесуэла (4,9), Колумбия (2,4), Чили (5,4) ва Мексика (12,1 млрд. долл.) инвеститсияҳо ворид гардиданд. Дар ин замина ҳаҷми ҳамаи инвеститсияҳои мустақими дар минтақа ворид ва ҷамъгардида аз 48 млрд. доллар дар соли 1980 ба 124 млрд. доллар дар соли 1990 ва 375 млрд. доллар дар соли 1997 расид.

Аз ҳаҷми умумии инвеститсияҳои воридгардида ба Бразилия 1/3 ҳисса (ё 126 млрд. доллар) ва ба Мексика 1/4 ҳисса (ё 87 млрд. долл.) рост меояд. Дар натиҷа аз ҳисоби ворид гардидани инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ дар соли 1997 13% талабот ба маблағгузориҳои капитали дар минтақа қонеъ гардонида шуд.

Бояд қайд намуд, ки ба ғайр аз ворид гаштани инвеститсияҳои мустақим ба минтақа боз инвеститсияҳои ғайримустақим (портфелӣ) ворид мегардад, ки ҳиссаи он 1,5-2 маротиба нисбат ба маблағгузориҳои мустақим зиёдтар мебошад.

25.3. Савдои хориҷӣ

Ҳиссаи мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ аввали солҳои 2000-м дар содироти ҷаҳон тақрибан 5% ва дар воридоти ҷаҳон зиёда аз 5%-ро ташкил намуд. Суръати пешравии савдои хориҷӣ дар минтақа дар солҳои 1990-2000 тақрибан 9%-ро ташкил кард, ки нисбат ба суръати афзоиши МУД-и минтақа дар ин солҳо зиёдтар мебошад. Ҳамзамон, агарчанде дар сохтори содироти молҳо дигаргуниҳои прогрессивӣ ба амал омада, ҳиссаи содироти машину дастгоҳҳо нисбат ба ҳиссаи содироти ашёи хом бештар гардида бошад ҳам, ҳоло минтақа яке аз содиркунандагони бузурги ашёи хом дар бозори ҷаҳон ба шумор меравад. Ба ҳиссаи минтақа аз 32 то 36% воридоти ҷаҳонии бокситҳо ва маъдани оҳан, аз 20 то 29% маъданҳои мис, қалъагӣ ва рӯҳ рост меояд. Ин минтақа бозори ҷаҳонро бо банан (80%), кофе (тақрибан 60%), ашёи хоми қанд (зиёда аз 50%) таъмин менамояд.

Содироти мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ асосан ба мамлакатҳои рушдёфта (пеш аз ҳама ИМА – 50%) ва боқимонда ба савдои дучониба равона гардидааст.

Новобаста аз муваффақиятҳои мамлакатҳои минтақа дар савдои хориҷӣ, масъалаи мусбӣ гардонидани баланси пардохти ин давлатҳо ҳалталаб мебошад.

Саволҳо барои такрор:

1. Модели пешравии иқтисодии Америкаи Лотинӣ.
2. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодии минтақа.
3. Таъсири ғайридавлатикунонӣ ба пешравии иқтисодӣ.
4. Тавсифоти пешравии иқтисодии се давлати азими Америкаи Лотинӣ.
5. Маблағгузориҳои хориҷӣ ва пешравии иқтисодии минтақа.
6. Ҳиссаи мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ дар содироти ҷаҳон.
Адабиёт: 13 (саҳ. 591-599); 11 (саҳ. 35-36); 22 (саҳ. 391-393)

МАВЗҶИ 26. АФРИКА ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 26.1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодии Африка.
- 26.2. Моделҳои асосии пешравии иқтисодии иҷтимоӣ.
- 26.3. Тамоюлҳои замонавии пешравии иқтисодии иҷтимоӣ.

26.1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодии Африка

Аз рӯи класификасияи (гурӯҳбандии) давлатҳо аз тарафи Созмони миллалӣ муттаҳид (СММ), Африка 55 давлатҳои мустақилро дарбар гирифта, ба гурӯҳи давлатҳои рӯ ба тараққи дохил мешавад. Лекин бояд қайд намуд, ки қисми зиёди давлатҳои Африка (32 давлат) ба гурӯҳи давлатҳои сустрӯшдёфта дохил мешаванд, чунки (МУД-ашон ба сари аҳоли то 700 доллар аст) ва сатҳи тараққиёти иқтисодӣташон нисбат ба давлатҳои рӯ ба тараққи пасттар мебошад. Дар асоси класификасияи СММ вақте, ки ин давлатҳоро ба қатори давлатҳои сустрӯшдёфта дохил менамоянд, ба ғайр аз нишондиҳандаи МУД ба сари аҳоли боз дигар нишондиҳандаҳо истифода карда мешаванд. Масалан, дар сохтори хоҷагидорӣ мамлакат ҷой доштани соҳаи кишоварзии ақибмонда (ҳиссааш дар МУД – 60%) ва соҳаи на он қадар

пешрафтаи коркардкунандаи (ҳиссааш дар МУД то 10%). Дар ин хусус, ҳамчунин боз дигар нишондиҳандаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, ба монанди, бесаводии аҳоли (зиёда аз 50%), саломатии одамон (давомнокии умр то 50 сол), нарасидани гизо ва ҳ.к. ба инобат гирифта мешаванд. Яъне, дар асоси муқоиса намудани маҷмӯи ин нишондиҳандаҳо мавқеъ ва моҳияти давлатҳои «суструшдѐфта» муайян гардидааст. Ба гурӯҳи давлатҳои суструшдѐфта ба ғайр аз 32 давлати Африка, боз давлатҳои Америкаи Ҷанубӣ (Никарагуа, Парагвай ва ҳ.к.) ва давлатҳои Осиё (Бангладеш, Непал ва ҳ.к.) дохил мешаванд, ки аҳолиашон – 500 млн. нафар, ӛ 10% аҳолии давлатҳои рӯ ба тараққиро дарбар мегирад.

Боқимонда 23 давлати Африка (ба ғайр аз Республикаи Африкаи Ҷанубӣ) ба қатори давлатҳои рӯ ба тараққӣ дохил мешаванд.

Африка аз захираҳои табиӣ бой мебошад. Аз ҷумла, захираҳои сӯзишвории минералӣ: нафт – 9 млрд. т. (ӛ 3% аз захираҳои ҷаҳонӣ), газ мутаносибан 9 трлн. м³ (ӛ 5% аз захираҳои ҷаҳонӣ), уран – зиёда аз 500 ҳазор т. (ӛ 1/3 ҳиссаи захираҳои ҷаҳонӣ) иборат мебошад. Қисмати калони захираҳои нафт ва газ дар Африкаи Шимолӣ ва Ғарбӣ (Ливия, Алҷазоир, Тунис), ки 70% захираҳои ҷаҳонӣ ӛ 70 млрд. тоннаро дарбар мегирад ва маъдани оҳан (60 млрд. т., ӛ 10% захираҳои ҷаҳонӣ), ки дар ҳамаи давлатҳои минтақа мавҷуд аст, ҷойгир мебошад. Ҳамчунин дар ин минтақа захираҳои бузурги металҳои қимматбаҳо ва алмосҳо ҷойгир мебошанд. Захираҳои тадқиқгардидаи тилло 43 ҳазор т. (аз ин 42 ҳазор тонн дар Республикаи Ҷанубии Африка), ӛ 55% захираҳои ҷаҳониро дарбар мегирад.

Бояд қайд намуд, ки новобаста ба ҷой доштани ҳамин қадар захираҳои нодири табиӣ, минтақа ба қатори давлатҳои рӯ ба тараққӣ ва суструшдѐфта дохил мешавад.

26.2. Моделҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ

Моделҳои пешравии иқтисодии ин минтақа бо номи модели африкоии иқтисодию иҷтимоӣ машҳур аст. Аз сабаби номукаммалии муносибатҳои пулию қарзӣ, дараҷаи пасти маданияти соҳибкорӣ, ҷой надоштани ҳавасмандиҳои устувор барои азнавсозӣ ва пешравии истеҳсолот дар асоси муносибатҳои бозорӣ ин модел натиҷа надод. Ҷунки ҳамин қадар агар дараҷаи тараққиёти иқтисодӣ ва маданият паст бошад,

ҳамон қадар нақши давлат дар ҳаёти ҷамъият бештар мегардад. Ва ин ҷамъият на ба пешравии мустақилона, балки ба ёрӣ ва дастгирии беруна, нақшаҳои душвори аз боло пешкашшаванда нӣз дорад ва бо номукаммалии ҷамъияти граждани роҳи пешравиашро ба таври бояду шояд интиҳоб карда наметавонад.

Ин назария пурра ба давлатҳои Африка тааллуқ дорад, чунки иқтисодиёти аксари ин давлатҳо пеш аз ҳама давлатҳои Африкаи Тропикӣ (Шарқию Ғарбӣ, Марказӣ ва Ҷанубии Африка) ба ҷои пешрафтагӣ ба вайроншавӣ майл менамоянд.

Барои раҳӣ ёфтагӣ аз ин омилҳои номатлуб ташкилотҳои байналмилалӣ, аз ҷумла, Бонки умумичаҳонӣ барои пешравии иқтисодиёти давлатҳои ин минтақа модели «пешравӣ дар асоси банақшагири»-ро, ки дар он моликияти давлатӣ ва нақши давлат мавқеи муҳимро мебозад, пешкаш намуд. Аз сабаби натиҷа надодани ин модел, боз аз тарафи ҳамин ташкилоти байналхалқӣ, солҳои 70-ми асри ХХ модели «зарурияти талаботҳои асосӣ»-ро пешкаш намуд. Татбиқи ҳарду модел ба нишондиҳандаҳои миқдорӣ, пеш аз ҳама ба суръати пешравии иқтисодиёт равона гашта аз ҷалби инвестицияҳо, боло бурдани савдои хориҷӣ вобаста буд. Мутаассифона модели дуюм ҳам, ки аз тарафи Бонки умумичаҳонӣ пешкаш гардида буд, натиҷаи дилхоҳ надод.

Пас, солҳои 80-ми асри ХХ аз тарафи Фонди байналмилалӣ асёр (ФБА) модели «дигаргуннамоии сохторӣ» пешкаш гардид. Сиёсати ин модел ба озодии системаи хоҷагидорӣ, худдорӣ намудан аз даҳлати фаъоли давлат ба пешравии иқтисодиёт, муътадилгардонии системаи молиявӣ ва татбиқи механизмҳои муносибатҳои бозорӣ равона гардидааст. Ин ҷо ҳамчунин суҳан дар бораи такмилдиҳии системаи идоравӣ, боло бурдани сатҳи соҳибқорони хусусӣ ва самаранокии истеҳсолот меравад. Дар асоси татбиқи ин модели иқтисодӣ дар минтақаи Африка, аз ҷумла, дар иқтисодиёти бисёр давлатҳои он тамоюли мусбии пешравӣ ба назар мерасид. МУД-и умумии минтақа 2,3% афзуд ва ин нишондиҳанда дар 32 давлати сустрӯшдӯфтаи Африка аз 2 то 4% боло рафт.

Аз рӯи баҳодиҳии ФБА дар солҳои 1998-1999 пешравии иқтисодиёт дар давлатҳои ин минтақа ба ҳисоби миёна аз 3,2% зиёдтар буд.

26.3. Тамоюлҳои замонавии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ

Пешравии иқтисодию иҷтимоии Африка пеш аз ҳама ба мураккабии вазъияти демографӣ ин минтақа вобаста аст ва ин омил яке аз сабабҳои муҳими пеш нарафтани давлатҳои он мебошад. Аҳолии минтақа соли 1960 275 млн. нафар, соли 1980 1,75 маротиба афзуда, 475 млн. нафар ва соли 2000 810 млн. нафарро ташкил додааст. Агар афзоиши аҳолии минтақа бо ҳамин суръат пеш равад, сол 2015 ба 1,5 млрд. нафар мерсад. Суръати пешравии аҳоли дар ин минтақа пеш аз ҳама ба афзоиши табиӣ он вобаста аст, ки солҳои 80-м ва 90-ми асри ХХ ба ҳисоби миёна дар 1 сол – 2,8%-ро ташкил намуд. Дар давлатҳои Африкаи Тропикӣ 1 зан ба ҳисоби миёна 6 маротиба таваллуд мекунад, ки ин нишондиҳанда дар ҷаҳон баландтарин ба ҳисоб меравад ва ин омил пеш аз ҳама ба урфу одатҳои аз асрҳои қадим боқимонда оиди серфарзандӣ ва дар ҷавонӣ соҳиби зану фарзанд гаштан вобаста аст.

Албатта ин фишори демографӣ ба пешравии иқтисодӣ таъсири манфӣ мерасонад, барои он ки суръати афзоиши аҳоли, нисбат ба суръати пешравии истеҳсолот зиёдтар буда, қисми муайяни аҳоли аз кор таъмин намегардад ва ба қисмати аз кор таъмин буда, бори гарон мебошад.

Барои аз ин вазъияти ногувор баромадан як қатор давлатҳои Африка роҳи банақшагирии (танзими) аҳоли ва паст намудани суръати афзоиши онро пеш гирифтаанд. Барномаҳои миллии банақшагирии аҳоли таҳия гардид. Аммо аз сабаби нарасидани маблағ ва зиддиятҳои динӣ ин сиёсат ба таври бояду шояд татбиқ нагардид. Давлатҳои арабу мусулмони Африка Шимолӣ зидди маҳдудиятҳои афзоиши аҳоли мебошанд ва ба ин қонунҳои дини ислом мусоидат менамояд.

Саволҳои барои такрор:

1. Таъсири умумии пешравии иқтисодӣ ба Африка.
2. Гуруҳҳои давлатҳои рӯ ба тараққи ва сустрӯшдӯфта дар Африка.
3. Моделҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.
4. Тамоюлҳои пешравии иқтисодӣ ба Африка.
5. Вазъияти демографӣ дар Африка.

Адабиёт: 13 (саҳ. 577-590); 11 (саҳ. 36-38); 22 (саҳ. 397-406)

МАВЗЌИ 27. МАМЛАКАТҲОИ БА ИҚТИСОДИЁТИ БОЗОРИ ГУЗАРАНДА

- 27.1. Навъ ва моделҳои ислоҳоти системавӣ.
- 27.2. Шароитҳои аввалин барои гузаронидани ислоҳоти системавӣ.
- 27.3. Паҳлӯҳои иқтисодии берунаи ислоҳоти системавӣ.

27.1. Навъ ва моделҳои ислоҳоти системавӣ

Гуруҳи давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда тақрибан 23% МУД-и ҷаҳонро истеҳсол менамоянд. Ҳамаи ин давлатҳо аз системаи идоракуниву фармондеҳӣ ба иқтисодиёти бозорӣ замонавӣ мегузаранд. Бинобар ин гуруҳи давлатҳоро давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда меноманд. Ин зергуруҳи нисбатан ҷавон – 27 давлати ҷаҳонро дарбар мегирад. Дар навбати худ ин зергуруҳ боз аз ду қисм иборат аст: Давлатҳои Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ (Польша, Чехия, Руминия, Булғория, Маҷористон, Латвия, Эстония ва ғ.к.) ва Давлатҳои Иттиҳоди давлатҳои мустакил (ИДМ) (Россия, Украина, Белоруссия, Молдавия, Гурҷистон, Тоҷикистон ва ғ.к.). Зарурияти гузаштан ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ аз тарафи қулли давлатҳои системаи сотсиалистӣ ҳамчун ҳодисаи таърихӣ эътироф гардида, чунки системаи идоракуниву фармондеҳӣ дар мусобиқа бо иқтисоди бозорӣ аз рӯи ду нишондиҳандаи муҳими иқтисодӣ (ҳосилнокии меҳнат ва дараҷаи зиндагии аҳоли) афзалиятро аз даст дод. Дар ҳамаи давлатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда ислоҳоти системавӣ, яъне дигаргунсозии системаи иқтисодӣ иҷтимоӣ ҳам дар иқтисодиёт, ҳам дар маориф ҳам дар сиёсат ва гузаштан ба шакли нави муносибатҳои бозорӣ ба амал омад.

Чи тавре маълум аст, ислоҳоти системавиро ба ду модел ҷудо менамоянд. Ислоҳоти радикалӣ (қатъӣ) «табобати садамотъ» ва ислоҳоти тадриҷӣ (оҳиста-оҳиста). Ба ислоҳоти радикалии системавӣ гузаронидани дигаргуниҳои васеъ ва дар муддати кӯтоҳ ташкил намудани база барои гузаштан ба иқтисодиёти бозорӣ дар назар дошта мешавад. Дар ҳолати модели ислоҳоти системавии тадриҷӣ (эволюсионӣ) бошад, нисбатан дар мӯҳлати дароз (оҳиста-оҳиста) гузаштан аз системаи идоракуниву фармондеҳӣ ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ дар назар дошта мешавад.

Ҳам дар мамлакатҳои Арупои Марказӣ ва Шарқӣ, ҳам дар давлатҳои ИДМ ҳар ду намуди ислоҳот аз ҷурра шикастани

ҳамаи механизмҳои хоҷагидорӣ ва системаи сиёсии ин давлатҳо шурӯъ гардид ва ҳамаи институтҳои системаи банақшагирии пурра аз байн рафт. Ҳамаи давлатҳои ин зергурӯҳ, ҳоло пурра ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ гузаштанд.

Моделҳои радикалии (қатъии) гузариш ба иқтисодии бозорӣ дар Полша, Маҷористон, Чехия, Республикаҳои назди Балтика, Молдавия, Македония, Словения, Хорватия, Руминия, Муғулистон, Булғория, Россия, Қазоқистон, Қирғизистон истифода гардид.

Таҷҳо дар ҚМЧ ва Ветнам, агарчанде механизми банақшагирии ҷой дошта бошад ҳам дар бисёр паҳлӯҳои хоҷагидорӣ (моликият, муносибатҳои молиявӣ қарзӣ, инвестиционӣ) муносибатҳои иқтисодии бозорӣ татбиқ гардид. Бо роҳи модели тадриҷӣ (эволюционӣ) ҚМЧ ва Ветнам аз давлатҳои ИДМ – Белоруссия, Озғорбойҷон, Ёзбекистон, Тоҷикистон ва Туркменистон ба иқтисодиёти бозорӣ мегузаранд.

27.2. Шароитҳои аввалин барои гузаронидани ислоҳотҳои системавӣ

Азбаски давлатҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) мӯҳлати зиёд (зиёда аз 70 сол) дар системаи идоракуниву фармондеҳӣ қарор доштанд ва пурра моликият дар ихтиёри давлат буду моликияти хусусӣ вучуд надошт, нисбат ба давлатҳои Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ гузаштан ба муносибатҳои бозорӣ мураккабтар буд. Ғайр аз ин дар давлатҳои ИДМ системаи ягонаи давлатдорӣ марказонидашуда вучуд дошт ва давлатҳои ба тозагӣ соҳибистиклолшудаи ин зергурӯҳ таҷрибаи давлатдорӣ надоштанд ва ин омил барои гузаронидани ислоҳоти системавӣ боз то андозае вақти иловагиро талаб мекард. Бинобар ин гузариш ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ дар аксарӣ давлатҳои ИДМ мӯҳлати ғулониरो меҳост.

Дарачаи тараққиёти иқтисодӣ дар давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ гуногун буд. Дарачаи баланди пешравии иқтисодиёт дар давлатҳои назди Балтик ҷой дошта буд ва дарачаи пасти пешравӣ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ. Масалан, даромади миллий ба сари аҳоли дар Эстония зиёда аз ду маротиба нисбат ба Тоҷикистон зиёд буд. Албатта дарачаи баланди пешравии иқтисодиёт барои гузаштан ба муносибатҳои бозорӣ нисбат ба дарачаи пасти рушди он имкониятҳои зиёд фароҳам

меоварад. Бартари давлатҳои назди Балтика боз дар он буд, ки аҳолии ин давлатҳо барои қабул намудани арзишҳои иқтисодии бозорӣ тайёр буданд. Аҳолии таҷҷоии ин давлатҳо аз лиҳози фарҳангу тафаккур ба қабул кардани тамаддуни Ғарб бештар тайёр буданд, зеро ки солҳои тӯлонӣ дар зери таъсири ин тамаддун мезистанд.

Дар давлатҳои Аврупои Ғарбӣ бошад, системаи фармондеҳно банақшагирӣ 2 маротиба камтар аз мӯҳлаташ ҷаъолият намуд (нисбат ба давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ) ва элементҳои моликияти хусусӣ ва бозорӣ ҷой доштанд, ба монанди: савдои хусусӣ, корхонаҳои хурд, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҳ.к. Ғайр аз ин дар ин давлатҳо менталитети аҳолии, дараҷаи фарҳангу дигар омилҳои иқтисодиро иҷтимоӣ фарқ мекунанд ва ин омилҳо барои гузаштан ба системаи муносибатҳои бозорӣ муносибат менамоянд. Бо ҳамин сабаб ин гурӯҳи давлатҳо ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ дар мӯҳлати кӯтоҳ гузаштанд.

Ҳамин тавр, шароитҳои гузариш ба иқтисоди бозорӣ бо роҳи ислоҳоти системавӣ дар мамлакатҳои ин зергурӯҳ яхела набуд, биноан мӯҳлати гузариш ҳам фарқ кард.

27.3. Паҳлӯҳои иқтисодии берунаи ислоҳотҳои системавӣ

Ташаққули ислоҳоти иқтисодӣ ва механизми бозорӣ дар муносибатҳои иқтисодии хориҷии давлатҳои ин зергурӯҳ яке аз самтҳои муҳими ислоҳоти системавӣ ба шумор меравад. Ин раванд пеш аз ҳама, аз даст кашидани давлат аз монополия дар савдои хориҷӣ ва муносибатҳои асбӯрӣ сар шуда, дорои се самти муҳим: танзими савдои хориҷӣ, муносибатҳои асбӯрӣ ва инвестицияҳои хориҷӣ аст. Дар соҳаи савдои хориҷӣ механизми танзим паҳлӯҳои зерини он: маҳдудиятҳои тарифию ғайритарифӣ, режими гумрукӣ, танзими андозбандӣ, ҳавасманднамоии содирот бо роҳи маблағгузориҳо, имтиёзҳо ва дигар дастгириҳо (қарздиҳию суғуртакунӣ) аз тарафи давлатро дарбар мегирад.

Дар соҳаи муносибатҳои асбӯрӣ, пеш аз ҳама, механизми бозгаштани асбӯр (дар ҷараёни амалиётҳои содиротӣ), ташаққули сиёсати қурбӣ асбӯр ва қоидаҳои он, ки ба ҳаракати капитал ва бозгашти он мусоидат менамоянд, аҳамияти калон дорад. Маълум аст, ки асбӯри хориҷӣ ба монанди дигар молҳо нарх дорад, ки дар бозори асбӯр дар асоси талабот ва пешниҳод ташаққул меёбад. Талабот агар ба хоҳири харидорӣ намудани молҳои воридотии хориҷӣ ба амал ояд, пешниҳод бошад дар

асоси содирот намудани маводу хизматрасонӣ ба хоричи давлат ба амал меояд, яъне аз даромади содирот. Ҳамин тавр, аз дуруст ба роҳ мондани сиёсати муносибатҳои содиротию воридотӣ ҳаҷми бозгашти асъор ва қурби асъор вобаста мебошад.

Доир ба ислоҳоти системавӣ дар баҳши муносибатҳо вобаста ба инвеститсияҳои хоричӣ. Ба ҳар як давлати ба муносибатҳои бозорӣ гузаранда маълум аст, ки инвеститсияҳо ҳамчун яке аз омилҳои муҳими истеҳсолот барои дигаргунсозии сохторӣ ва техникаию технологияи он нақши аввалиндарачаро мебозанд ва дар давраи гузариш аз ҳисоби захираҳои молиявии дохилӣ ин корро анҷом додан имконнопазир мебошад. Аз ин рӯ, қалби инвеститсияҳои хоричӣ барои пешравии иқтисодиёти миллӣ ногузир аст, ки ин дар навбати худ ташкил намудани иқлими муносидаи инвеститсионӣ ва қатъиян дигаргунсозии муносибатҳоро доир ба инвеститсияҳои хоричӣ талаб менамояд.

Саволҳо барои такрор:

1. Моделҳои ислоҳоти системавӣ дар гурӯҳи мамлакатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда.
2. Моделҳои ислоҳоти системавии радикалӣ (қатъӣ) ва девалютсионӣ (тадриҷӣ) дар давлатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда.
3. Шароитҳои аввалини гузариш ба ислоҳоти системавии иқтисодӣ дар зергурӯҳи мамлакатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда.
4. Шароити гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ дар давлатҳои Аврупои Ғарбӣ.
5. Паҳлӯҳои иқтисодии берунаи ислоҳоти системавӣ дар ин зергурӯҳ.

Адабиёт: 13 (саҳ. 600-610); 15 (саҳ. 451-462)

МАВЗҶИ 28. ИТТИҲОДИ ДАВЛАТҲОИ МУСТАҚИЛ (ИДМ) ДАР ҲОЧАГИИ ҶАҲОН

28.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёти собиқ Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ.

28.2. Ташаккули механизми бозории танзими савдои беруна.

28.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёти собиқ Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ

Ҷи тавре дар мавзӯи гузашта қайд гардид, шароитҳои аввалини гузаштани давлатҳои собиқ Шӯравӣ ба иқтисодиёти бозорӣ гуногун буд ва ин омил боз аз омӯзиши паҳлӯҳои дигар ва хусусиятҳои пешравии давлатҳои ИДМ пурратар мегардад.

Пеш аз ҳама аз лиҳози таъмин будан бо захираҳои табиӣ дар байни ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ фарқияти калон ба мушохида мерасад. Масалан, агар Ҷумҳуриҳои Россия, Қазоқистон, Туркманистон, Озарбойҷон ва Ўзбекистон дорандаи боигариҳои табиӣ сатҳи ҷаҳонӣ бошанд, ҷумҳуриҳои Украина, Гурҷистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, агарчанде захираҳои табиӣ дошта бошанд ҳам ин захираҳо аҳамияти ҷаҳонӣ надоранд. Ва дар Ҷумҳуриҳои Белоруссия, Молдавия, Литва, Латвия, Эстония ва Арманистон миқдори захираҳои табиӣ бениҳоят кам мебошад.

Россия аз лиҳози дороии захираҳои табиӣ дар доираи давлатҳои ИДМ дар ҷои якум, пас аз он Қазоқистон меистад, ки миқдори калони боигариҳои табиӣ ба монанди: нафт, ангиштсанг, маъдани оҳан, сим, хром ва дигар навъи металҳои ранга дар ин давлатҳо ҷойгир мебошанд. Ҳамчунин миқдори калони захираҳои минералӣ дар Туркманистон (газ, нафт, ашёи хоми кимиёвӣ), Озарбойҷон (нафт) ва дар Ўзбекистон (тилло, газ, нафт) ҷойгир аст.

Ғайр аз ин дар давлатҳои ИДМ шароитҳои табиӣ гуногун ва мусоид барои истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ мавҷуд аст. Масалан, имнокияти истеҳсоли донагӣҳо дар ҳаҷми калон (ки ба ғайр аз қонё гардонидани талаботҳои бозори дохилӣ боз ба бозори ҷаҳон фурухта мешаванд), дар Россия, Украина, Қазоқистон мавҷуд аст, маҳсулотҳои ширӣ дар Россия ва Белоруссия, меваю сабзавот дар Молдавия, Ўзбекистон, Тоҷикистон, Украина, вино дар Гурҷистон, Молдавия,

Тоҷикистон истехсол карда мешаванд, ки шароитҳои ҷуғрофию иқлимӣ мусоидат менамоянд.

Хусусияти дигари пешравии иқтисодиёти давлатҳои ИДМ ба мавқеи ҷуғрофӣ ва инфрасохтори нақлиёташон вобаста аст. Агар мавқеи муҳими таъмин будан аз инфрасохтори нақлиётӣ дар Россия, Украина, Гурҷистон мавҷуд бошад (дар ин давлатҳо роҳҳои баромадан ба баҳр мавҷуд аст, ки ба тичорати хоричӣ муоидат менамояд), пас Арманистон, Озарбойҷон ва алаҳхусус Ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ аз роҳҳои баҳрии байналмилалӣ дар масофаҳои дур ҷойгир мебошанд, ки албатта барои пешравии иқтисодиёташон то андозае таъсири манфӣ мерасонад.

Ба ғайр аз мавқеи муоиди ҷуғрофӣ даавлатҳои ИДМ боз бо дараҷаи тараққиёти иқтисодию иҷтимоӣ, пеш аз ҳама дар ҳаҷми МУД ба сари аҳоли, ки дар байни Ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ аз якдигар фарқи калон доштанд, фарқ мекунанд. Масалан, таносуби ин нишондиҳанда дар Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1990 3:1 ва дар соли 1996 5,5:1 буд, яъне ин нишондиҳанда дар Россия нисбат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон мутаносибан 3 ва 5,5 маротиба зиёдтар буд). Зиёда аз ин фарқияти маданияту фарҳангӣ, сохтори иқтисодиёт, боҳам вобастагии иқтисодӣ ва дигар омилҳои иқтисодию иҷтимоӣ барои ҳарчӣ зудтар, ё ҳарчӣ дертар гузаштан ба иқтисоди бозорӣ, ҳамчунин дар ин замина ба пешравии иқтисодиёт ва муносибатҳои иқтисодии хоричӣ таъсири калон мерасонанд.

23.2. Ташаққули механизми бозории танзими савдои беруна

Чи тавре қайд гардид, ислоҳоти иқтисодии бозорӣ дар соҳаи савдои хоричӣ пеш аз ҳама дар асоси аз байн бурдани монополияи давлат дар ин соҳа ва ҷорӣ намудани инфрасохтори муносибатҳои нави бозорӣ (гумрукӣ, меъёру қонунҳо, инспексияҳо, ташкилотҳои асъорӣ ва ҳ.к.), ба роҳ мондани сиёсати савдои хорича гузаронида мешавад. Чунки дар давраи собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ҳамаи муносибатҳои дар боло зикргардида доир ба савдои хоричӣ марказонидашуда буд ва танҳо аз марказ (Маскав) идора карда мешуд. Ба болои ин дар аксари Ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ (ба ғайр аз Россия, Украина ва мамлакатҳои назди Балтика) норасоии кадрҳои миллий дар ин соҳа ҷой дошт, ки ин омил ҳам ба ташаққули механизми бозории танзими савдои беруна таъсири калон мерасонад.

Ғайр аз ин ба пешравии савдои хоричӣ, боз сохтори нархҳои дохилӣ, ки аз нархҳои ҷаҳонӣ фарқияти калон дошт таъсири манфӣ мерасонид ва садди роҳи содироту воридоти молу мавод ва хизматрасониҳо мегардид.

Дар ҷараёни ташаккули механизми гумрукӣ, барпо намудани инфрасохтори гумрукӣ, муайян намудани тарифи гумрукӣ ва бочи гумрукӣ ба миён омад. Воситаи асосии танзими гумрукӣ ин тарифи гумрукӣ мебошад, ки барои танзими бозори дохилӣ дар ҳолати таъсиррасонии он ба бозори ҷаҳон ба амал меояд. Дар навбати худ тарифи гумрукии ҳар як давлат аз меъёрҳои муайяни бочи гумрукӣ иборат аст, ки ба сифати пардохт, дар сурати воридоту содироти молу мавод хизмат менамояд ва аз тарафи ташкилотҳои гумрукӣ ситонида мешавад. Бочҳои гумрукӣ вазифаҳои: фискалӣ (ҳамчун як қисми даромади буҷаи давлат, аз ҳисоби пардохтҳои содироту воридоти молу маҳсулот), протекционистӣ (ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ ба воситаи бочҳои воридотӣ) ва мувозинатиро (бочҳои содиротӣ ба хоҳири танзими маводҳои содиротие, ки нархашон нисбат ба нархҳои байналмилалӣ пасттар мебошад) иҷро менамояд. Ҳамаи ин ҷорабиниҳо аз тарафи давлат дар асоси савдои хоричӣ, муайян ва баррасӣ гардидаанд.

Дар натиҷа, дар тӯли якчанд сол як инфрасохтори муносибатҳои иқтисодии хоричӣ, ки институтҳои муносибро барои ин соҳа, базаи қонунгузории меъёрӣ ва тайёр намудани кадрҳоро дарбар мегирад, сохта шуд. Пахлӯҳои қонунгузории меъерии ин бахши муносибатҳои иқтисодии хоричӣ дар асоси идеологияи бозорӣ ва пешниҳодҳои ташкилотҳои байналмилалӣ иқтисодӣ тақмил ёфта, мукамалтар гардидаанд. Масалан, ҳиссаи ҳисоби меёнагии бочҳои воридотии гумрукӣ барои ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ 10-20%-ро ташкил менамояд, ки барои ҳамин зинаи тараққиёти иқтисодии ин давлатҳо мувофиқ мебошад.

Саволҳо барои тақрор:

1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодии собиқ Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ.
2. Хусусияти таъмин будани собиқ Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ аз захираҳои табиӣ.

3. Шаронгҳои чуғрофию табиӣ барои пешравии соҳаи кишоварзӣ.
4. Ҷой доштани инфрасохтори саноатӣю нақлиётӣ дар собиқ Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ.
5. Омилҳои асосие, ки ба ташаккули механизми бозорин танзими савдои беруна муосидат менамоянд.
6. Ташкили инфрасохтори муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ.
Адабиёт: 13 (саҳ. 657-670); 15 (саҳ. 456-462)

МАВЗҶИ 29. ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 29.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодӣ.
- 29.2. Федератсияи Россия дар алоқаҳои хоҷагии ҷаҳон.
- 29.3. Алоқаҳои иқтисодии хориҷии Федератсияи Россия бо давлатҳои ИДМ.

29.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодӣ

Пас аз пароканда гаштани Иттиҳоди шӯравӣ ва дар бӯҳрони иқтисодӣ қарор доштан (солҳои 90-ми асри XX) мавқеи ҳамаи давлатҳои собиқ иттиҳод, аз ҷумла, Россия дар хоҷагии ҷаҳон паст гардид. Ҳиссаи вай дар истеҳсоли МУД-и ҷаҳон аз 3,6% дар соли 1990, то 1,7% дар соли 1997 ва 2,4% дар соли 2004 паст гардид. Россия аз лиҳози масоҳат яке аз давлати бузургтарини ҷаҳон ба шумор меравад ва масоҳати он 12,7% қисмати хушкии ҷаҳонро дарбар гирифта, дар он 2,2% аҳолии ҷаҳон зиндагӣ менамояд. Аз лиҳози дорони захираҳои табиӣ ҳам, яке аз давлати пурқудрати ҷаҳон ба шумор меравад ва дорон 1/5 ҳиссаи захираҳои минералии ҷаҳонӣ, 33% захираҳои гази табиӣ ва 8% захираҳои умумиҷаҳонии нафт мебошад. Ҳамчунин дар Федератсияи Россия миқдори зиёди захираҳои маъдани оҳан ва никел, қалбағӣ ва сурма, тиллою алмос ва ангиштсанг мавҷуд мебошад.

Ба монанди дигар давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда Россия ҳам ислоҳоти системавиро аз сар гузаронида, аввалан солҳои 1992-1993 дар асоси модели радикалӣ (қатъӣ), пас аз солҳои 1994-1995 инчониб дар асоси модели тадриҷӣ (эволюсионӣ) ба иқтисодиёти ҳозиразамони бозорӣ мегузарад. Системаи идоравии банақшаگیرӣ пурра аз байн рафта, сохтори

идоравии вертикалӣ (аз боло фармондеҳӣ) ба системаи муносибатҳои идоравии горизонталӣ (байни корхонаҳои ватанӣ ва хориҷӣ) табдил ёфт. Мавқеи давлат ҳам дар пешравии иқтисодиёт дигаргун гашт. Дар сохтори иқтисодиёт ҳам ҳиссаи корхонаҳои давлатӣ, ҳам ҳиссаи даромаду хароҷотҳои марказонидашуда кам гашт.

Дар солҳои 90-ум дар натиҷаи иқтисодиёти Россияро фаро гирифтани бӯҳрони иқтисодӣ (ҳам саноат (аз ҷумла, саноати коркардкунанда), ҳам соҳаи кишоварзӣ сохтмону нақлиёт) вай ҳамагӣ 62,5% МУД-ро нисбат ба дараҷаи соли 1991 истеҳсол намуд.

Солҳои 2000-м бошад, суръати пешравии иқтисодиёти Федератсияи Россия 6,1%-ро ташкил намуд (ҷадвали 8).

Ҷадвали 8

Суръати пешравии МУД-и Федератсияи Россия (%)

	1990-2000	2000-2004
Федератсияи Россия	4,8	6,1
Ҷаҳон	2,7	2,5

Сарчашма: World Development Indicators 2002, 2006. World Bank

Новобаста аз суръати пешравии истеҳсолот, ҳоло ҳам иқтисодиёти Федератсияи Россия ба дараҷаи соли 1990 нарасидааст ва истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 73% ва истеҳсоли МУД бошад, 89% аз дараҷаи соли 1990-ро ташкил менамояд.

29.2. Федератсияи Россия дар алоқаҳои хоҷагии ҷаҳон

Чи тавре дар боло қайд гардид, Федератсияи Россия дар хоҷагии ҷаҳон мавқеи муҳимро ишғол менамояд ва дар ояндаи наздик боз мавқеаш устувортар мегардад. Ин ақида ба он асоснок карда мешавад, ки Россия ҳам аз лиҳози дороии захираҳои табиӣ, потенциали илмию техникӣ ва истеҳсолии имконияти пурра барқарор намудани мавқеашро дар хоҷагии ҷаҳон (бозори ҷаҳон) дорад. Зиёда аз ин Федератсияи Россия доир боҳамаи намуди алоқаҳои хоҷагии ҷаҳонӣ сару кор гирифта, иқтисодиёташ тарзи кушодабуда, ҳиссаи гардиши савдои хориҷӣ 50% МУД-ро ташкил медиҳад ва ба содирот 30% МУД равона мебошад. Нисбат ба як қатор маҳсулотҳои дар бозори ҷаҳон фурухташаванда ҳиссаи

содирот баландтар мебошад, аз чумла, содироти алюминий – 90%, целлюлоза – 80%, нуриҳои минералӣ – 75%, ашёи хоми нафт – 56% (истехсоли он дар Россия ба содирот равона мегардад). Ҳамчунин Федератсияи Россия дар бозори ҷаҳон фурушандаи никел – 27%, тахтаю ҷӯб – 23%, гази табиӣ – 18% ва дигар маҳсулотҳои саноатӣ энергетикӣ мебошад. Масалан, аз ҳисоби содироти маҳсулотҳои энергетикӣ 80% талаботҳои Украина, ҳамаи талаботҳои давлатҳои назди Балтика, зиёда аз 50% талаботҳои Аврупои Марказӣ ва 20% талаботҳои давлатҳои Аврупои Ғарбиро қонеъ мегардонад.

Ҳамчунин нақши воридот ҳам барои пешравии иқтисодиёт ва қонеъ гардонидани талаботи аҳолии Россия баланд гардидааст. Ин пеш аз ҳама ба озод гардидани алоқаҳои иқтисодии беруна вобаста аст. Дар сохтори воридот ҳиссаи мошинаву дастгоҳҳо 60% дар солҳои 90-м ва 41,2% дар соли 2005 ташкил намуд. Ҳиссаи молҳои кишоварзӣ ҳам мутаносибан 21% дар солҳои 90-м ва 18,3% дар соли 2005 ва ҳиссаи маҳсулотҳои кимиёвӣ 22 ва 16%-ро ташкил намуд. Ҳиссаи маҳсулотҳои хӯрокворӣ бошад, 30-33% ҳаҷми умумии фуруши чаканаро ташкил менамояд.

29.3. Алоқаҳои иқтисодии хориҷии Федератсияи Россия бо давлатҳои ИДМ

Бо давлатҳои ИДМ алоқаҳои иқтисодии хориҷии Федератсияи Россия гуногун мебошад. Яке аз натиҷаҳои самарабахши ин муносибатҳои Федератсияи Россия шартнома доир ба Иттифоқи Россия ва Белоруссия ва Иттиҳоди гумрукии Федератсияи Россия, Қазоқистон ва Белоруссия мебошад.

Умуман, гардиши савдои хориҷии Федератсияи Россия бо давлатҳои ИДМ тамоюли пастравӣ дорад ва дар тӯли солҳои 1991-2004 ҳиссаи ин давлатҳо доир ба ин нишондиҳанда аз 54,6% то 17% паст гардид.

Ҳамзамон дар тӯли фаъолияти ИДМ (ки 13 давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравиро дарбар мегирад) байни ин давлатҳо зиёда аз 1300 ҳуҷҷатҳо доир ба масъалаҳои тиҷоратӣ, молиявӣ, истеҳсолий, техникӣ, мудофиавӣ ва иҷтимоию башардӯстӣ ба имзо расонида шудаанд. Ҳамчунин Шартнома доир ба Иттиҳоди иқтисодӣ соли 1993, шартнома доир ба ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ соли 1994 байни ин давлатҳо баста шудааст ва органҳои идоравии Шӯрои сарони ҳукуматҳо, Камитети иқтисодии байнидавлатӣ,

Суди иқтисодӣ ва ҳ.к. ташкил гардид, ки қарордодҳои хусусияти маслиҳатӣ ва пешниҳодӣ дорад.

Муносибатҳои тиҷоратӣ ва дигар алоқаҳои иқтисодии давлатҳои ИДМ фақат хусусияти дучонибагӣ доранд ва гароиши иқтисодии байни ҳама давлатҳоро ифода наменамоянд. Аз ин рӯ, нишондодҳои ҳамкориҳои иқтисодии давлатҳо дар доираи ИДМ аз дигар гурӯҳҳои интеграсионӣ ба кулли фарқ менамояд.

Дар ИДМ ҳиссаи савдои шарикӣ дар ҳаҷми умумии савдои хориҷӣ агар 20% ташкил диҳад, пас ин нишондиҳанда дар иттиҳодияи интеграсионии НАФТА тақрибан 50% ва Иттиҳоди Аврупо – зиёда аз 60%-ро ташкил медиҳад.

Бояд қайд намуд, ки зарурияти пурзӯр гардидани муносибатҳои иқтисодию иҷтимоию фарҳангӣ байни давлатҳои ИДМ ҷой дорад ва аз назари мо дар ояндаи наздик самаранокии ин алоқаҳо баландтар мегардад.

Саволҳо барои тақрор:

1. Нишондиҳандаҳои асосии пешравии иқтисодии Россия.
2. Дараҷаи ҷойгир будани захираҳои минералӣ дар Федератсияи Россия.
3. Моделҳои асосии пешравии иқтисодии Россия.
4. Суръати пешравии иқтисодии Федератсияи Россия.
5. Намуди кушода будани иқтисодии Россия.
6. Нақши содироту воридот дар пешравии иқтисодии Россия.
7. Алоқаҳои иқтисодии хориҷии Россия бо давлатҳои ИДМ.
Адабиёт: 12 (саҳ. 642-661); 13 (саҳ. 690-710); 15 (саҳ. 476-500);
23 (саҳ. 290-307)

МАВЗҶИ 30. ТОҶИКИСТОН ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 30.1. Мавқеи Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон.
- 30.2. Соҳаҳои асосии афзалиятнокии иқтисодии миллий.
- 30.3. Таъсири маблағгузориҳои хориҷӣ ба пешравии иқтисодӣ.

30.1. Мавқеи Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон

Маълум аст, ки имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун давлати соҳибистиклол 150 давлати ҷаҳон эътироф намудааст ва он бо аксари ин давлатҳои минтақаҳои гуногун алоқаҳои иқтисодӣ дорад. Омӯзиши факту рақамҳои Агентии омори назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо минтақаҳои зерини ҷаҳон алоқаҳою доду гирифтӣ иқтисодӣ дорад: Аврупо, Осиё, Америка, Африка, Австралия ва Океания.

Таҳлили рақамҳои Агентии оморӣ номбурда нишон медиҳад, ки дар 10 соли охир (солҳои 2001-2010) гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1339 млн. доллар дар соли 2001 то ба 3851 млн. доллар дар соли 2010 зиёд гардида (тақрибан 3 маротиба афзудааст), аз ҷумла, бо давлатҳои ИДМ мутаносибатан аз 749,2 млн. доллар дар соли 2001 то 1724,1 млн. доллар дар соли 2010 (тақрибан 2,2 маротиба) ва бо давлатҳои хориҷии дур мутаносибан аз 589,8 то ба 2127,5 млн. доллар (тақрибан 3,5 маротиба) зиёд гардидааст.

Ҷи тавре маълум аст, гардиши савдои хориҷӣ аз содирот ва воридоти молу маҳсулот иборат аст. Таҳлил нишон медиҳад, ки содироти маҳсулот дар ин давра (солҳои 2001-2010) аз 651,5 млн. доллар дар соли 2001 то 1194,7 млн. доллар дар соли 2010 боло рафта, воридоти маҳсулот бошад, мутаносибан аз 687,5 млн. доллар то 2656,9 млн. доллар дар соли 2010 зиёд гардидааст. Баланси пардохт манфӣ мебошад.

Тоҷикистон дар соли 2010 ба бозори ҷаҳон, аз ҷумла, номгӯи зерини маҳсулотҳоро содир менамояд (%): металҳои камқиммат ва маводҳо аз онҳо – 63,4%, маҳсулот ва маводҳои насосҷӣ – 19,5%, маҳсулотҳои растанипарварӣ – 5%, маҳсулотҳои минералӣ – 4,6% ва дигар маҳсулотҳо – 7,5%. Шарикони Тоҷикистон доир ба содирот инҳоянд: Ҷумҳурии Мардумии Чин (ҶМЧ) – 37,4%, Туркия – 31,5%, Россия – 8,5%, Эрон – 5% ва дигар давлатҳо – 16,9%, ки маҳсулотҳои гуногунро аз Ҷумҳурии Тоҷикистон харидорӣ менамоянд.

Дар пешравии иқтисодиёти миллий ва қонеъ гардонидани талаботи аҳоли воридоти молу маҳсулот ҳам нақши муҳимро мебозанд. Аз ин рӯ, Ҷумҳурии Тоҷикистон номгӯи молу маҳсулотҳои зеринро аз бозори ҷаҳон харидорӣ (ворид) менамояд (%): маҳсулотҳои минералӣ – 24,4%, маҳсулотҳои истеҳсоли саноатии кимиё – 20,5%, воситаҳои нақлиёт, мошинау дастгоҳҳо – 7,2%, маҳсулотҳои растанипарварӣ – 8,2%, металҳои камқиммат – 6,1%, дигар маҳсулотҳо – 33,6%.

Ҳиссаи ҳамкорони асосӣ доир ба воридоти молу маҳсулот ба Тоҷикистон: а) дар доираи давлатҳои ИДМ (%): Россия – 54,8%, Қазоқистон – 18,7%, Украина – 12,8%, Турманистон – 5,3%, Ўзбекистон – 4,6%, аз дигар давлатҳои ИДМ – 4,6%; б) аз давлатҳои хориҷа: ҚМЧ – 21,8%, Эрон – 12,9%, ИМА – 8,5%, Туркия – 5,5%, Аморати муттаҳидаи Араб (АМА) – 5,6% аз дигар давлатҳои хориҷии дур – 44,4%.

Таҳлили факту рақамҳои боло нишон медиҳанд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол ҳам дар доираи давлатҳои ИДМ ва ҳам давлатҳои хориҷии дур доду гирифтӣ иқтисодӣ дорад, ки сол аз сол тамоюли пешравӣ дорад ва мавқеи ҷумҳуриро дар хоҷагии ҷаҳон устувортар мегардонад.

30.2. Соҳаҳои асосии афзалиятноки иқтисодиёти милли

Пеш аз ҳама савол ба миён меояд, ки соҳаҳои афзалиятнок гуфта, кадом соҳаҳо мегӯянд? Соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт гуфта, он соҳаҳоеро меноманд, ки хусусияти стратегӣ доранд ва ҳамчун соҳаҳои базавӣ барои пешравии дигар соҳаҳои хоҷагии халқ хизмат менамоянд (асоси маводии пешравии илмию техникий дигар соҳаҳо ҳастанд) ва дар мӯҳлатҳои кӯтоҳтарин самарани иқтисодӣ медиҳанд. Аз рӯи ин таъриф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт дохил мешаванд:

- а) Соҳаи энергетикаи обӣ. Бе пешравии ин соҳа ва таъмини истиқлолияти энергетикӣ мамлакат, таъмини босуботи пешравии дигар соҳаҳои иқтисодиёт ва иҷтимоӣ имконнопазир мебошад;
- б) Соҳаи комплекси агросаноатӣ. пешравии ин соҳа барои таъмини талаботи бозори дохилӣ (аз маҳсулотҳои ватанин истеъмолӣ) ва бозори беруна бисёр муҳим мебошад;
- в) Соҳаи мошинсозӣ. пешравии ин соҳа асоси маводии (техники) ҳамаи дигар соҳаҳои хоҷагии халқ мегардад;
- г) Соҳаи саноати кимиё ва металлҳои ранга. пешравии саноати кимиё дар заминаи корхонаҳои кимиёвии мавҷуда (корхонаи электрокимиёвии Ёвон, корхонаи нуриҳои азотии Ваҳш, корхонаи гидрометалургии Исфара) натавон бо маводҳои кимиёвӣ талаботи ҷумҳуриро қонеъ менамоянд, балки имконияти фуруҳтани ин маводҳо ба бозори ҷаҳон пайдо

мекунанд, ки мавқеи Тоҷикистонро дар он устувор мегардонад;

- д) Соҳаҳои саноати коркарди ашёи хоми кӯҳӣ. Дар натиҷаи пешравию ин соҳа имконияти истеҳсоли як қатор номгӯи маҳсулотҳои нави саноатӣ ва фурӯхтани онҳо дар бозори ҷаҳон ба амал меояд, ки барои пешравию иқтисодии миллии мусоидат менамояд.

30.3. Таъсири маблағгузорию хориҷӣ ба пешравию иқтисодӣ

Яке аз роҳҳои самарабахши ҷалби маблағгузорию хориҷӣ ин ташкил намудан ва сохтани корхонаҳои муштарак мебошад, ки натиҷаи фаъолияти ин корхонаҳоро таҳлил менамоям.

Имрӯз (дар соли 2010) дар Тоҷикистон 149 номгӯи корхонаҳои муштарак фаъолият менамоянд, аз ҷумла: дар ш. Душанбе – 112 номгӯӣ, дар вилояти Суғд – 22 номгӯӣ, дар вилояти Хатлон – 3 номгӯӣ ва дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ – 12 номгӯи корхонаҳои муштарак фаъолият менамоянд.

Дар натиҷаи фаъолияти ин корхонаҳои муштарак дар соли 2010 ба маблағи 1,735 млрд. сомонӣ маҳсулот истеҳсол карда фурӯхта шуд. Харочотҳо барои истеҳсол ва фурӯши ин молу маҳсулот ба 1,654 млрд. сомонӣ баробар аст. Ҳисобу китобҳо нишон медиҳанд, ки дар натиҷаи фаъолияти самараноки корхонаҳои муштарак дар мамлакат, дар соли 2010 – 81 млн. сомонӣ фондаи соф ба даст оварда шуд, ки ба пешравию иқтисодии миллии таъсири мусбӣ мерасонад.

Ғайр аз ин дар ин корхонаҳои муштарак зиёда аз 16 ҳазор нафар кормандон фаъолият менамоянд, ки ҳисоби миёнаи моҳонашон нисбат ба маоши корхонаҳои ватанӣ 1,6 – 1,8 маротиба зиёдтар мебошад. Албатта ин омил ҳам барои боло рафтани некӯаҳволии мардум ва пешравию иқтисодии миллии аҳамияти иқтисодию иҷтимоии муҳим дорад.

Саволҳо барои тақрор:

1. Нишондиҳанаҳои умумии фаъолияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон.
2. Гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
3. Воридоту содирот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

4. Ҳамкорони асосии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба фаъолияти иқтисодии беруна.
5. Соҳаҳои асосии афзалиятноки Ҷумҳурии Тоҷикистон.
6. Таъсири маблағгузори хориҷи ба пешравии иқтисодиёти миллӣ.
Адабиёт: 4 (саҳ. 3-55); 8 (саҳ. 24-34); 9 (саҳ. 149-160)

III. НОМҶЌИ МАВЗЌЌО, МУНДАРИҶА ВА МАЗМУНИ МУХТАСАРИ ДАРСҲОИ АМАЛӢ

МАВЗЌИ 2. ТАШАККУЛ ВА МОҲИЯТИ ХОҶАГИИ ҶАҲОН

- 2.1. Хусусиятҳои хоси мафҳумҳои «Иқтисодиёти ҷаҳон», «Ҳоҷагии ҷаҳон» ва «Ҳоҷагии умумиҷаҳонӣ».
- 2.2. Ҳоҷагии ҷаҳон ҳамчун системаи мураккаби иқтисодӣ.
- 2.3. Давраҳои асосии ташаккул ва пешравии иқтисодиёти ҷаҳон.

2.1. Хусусиятҳои хоси мафҳумҳои «Иқтисодиёти ҷаҳон», «Ҳоҷагии ҷаҳон» ва «Ҳоҷагии умумиҷаҳонӣ»

Омузиши фани «Иқтисодиёти ҷаҳон», ҳамчун як равияи илмҳои иқтисодӣ, аз муайян намудани фарқият, хусусиятҳои хос ва умумияти мафҳумҳои «Иқтисодиёти ҷаҳон», «Ҳоҷагии ҷаҳон» ва «Ҳоҷагии умумиҷаҳонӣ», «Бозори ҷаҳон» ва таърифи (моҳият ё маънои) онҳо сар мешавад. Чи тавре аз дарси лексионӣ оид ба ин мавзӯ маълум гардид, дар адабиёти иқтисодӣ ин ибораҳо ҳамчун синонимҳои ибори «Иқтисодиёти ҷаҳон» истифода карда мешаванд. Иқтисодиёти ҷаҳон (ҳоҷагии ҷаҳон) аз бозори ҷаҳон фарқаш дар он аст, ки агар бозори ҷаҳон фақат соҳаи мубодилаи молу хизматро ифода намояд, иқтисодиёти ҷаҳон боз соҳаи истеҳсолиро ҳам дарбар мегирад. Бозори ҷаҳонӣ натавонанд гардиши молу мавод, ҳамчунин гардиши (ҳаракати) қувваи корӣ, капитал ва технологияро низ дарбар мегирад. Дар доираи хоҷагии ҷаҳон бошад, аз ҷой доштани равандҳои интегратсионӣ, фаъолияти корхонаҳои байналмилалӣ, фаъолияти корпоратсияи байналмилалӣ иқтисодию молиявӣ ва ҳамкориҳои илмӣ-техникӣ ва истеҳсолӣ иборат мебошад.

2.2. Хоҷагии ҷаҳон ҳамчун системаи мураккаби иқтисодӣ

Иқтисодиёти ҷаҳон як системаи мураккаби иқтисодие мебошад, ки аз элементҳои бо ҳам пайваста, аз якдигар вобаста ва таъсиррасон иборат мебошад. Асоси ин системаро корхонаҳои байналмилалӣ ва миллии дар доираи давлатҳои алоҳида маҳдуд буда, доир ба истеҳсоли неъматҳои моддӣю маънавӣ, тақсимот, мубодила ва истеъмоли онҳо ташкил менамояд. Ҳар як марҳилаи раванди такрористеҳсолкунӣ ҳам дар сатҳи ҷаҳонӣ (глобалӣ), ҳам дар сатҳи давлатҳои алоҳида вобаста ба мавқеашон ва ҳиссаашон ба фаъолияти системаи хоҷагии ҷаҳон таъсиррасон мебошанд.

Чи тавре маълум, аст ҳарчанд иқтисодиёти ҷаҳон ҳамчун системаи ягона эътироф гардидааст, то ҳол як таърифи ягонаи ин категория дар адабиёти иқтисодии муосир вучуд надорад, аз сабаби он ки ин иборати мураккаб ва бисёрпахлӯ мебошад. Гуногунрангии ақидаҳои илмӣ доир ба моҳияти мафҳуми иқтисодиёти ҷаҳон ҳамчун объекти омӯзиш боз аз хусусияти хоси фан, усул ва воситаҳои омӯзиши он вобаста мебошад.

Ҳамин тавр, иқтисодиёти ҷаҳон (хоҷагии ҷаҳон) як системаи ягонаи иқтисодии умумиҷаҳонӣ буда, аз маҷмӯи хоҷагиҳои миллии ҳама вақт дар ҳаракат, дар пешравӣ, алоқаҳои байналмилалӣ бо ҳам таъсиррасон дошта ва ба қонунҳои ҳолӣонаи бозорӣ итоаткунандаи зиддиятнок иборат мебошад.

Барои хоҷагии ҷаҳон равандҳои интегратсионӣ ва глобализатсионӣ – ҷаҳоншавии зиддиятнок хос мебошад. Яке аз сабабҳои ин зиддиятҳо аз нобаробарии пешравии иқтисодӣю иҷтимоии давлатҳои алоҳида ва сохтори номусонди тақсимои байналхалқии меҳнат иборат мебошад.

2.3. Давраҳои асоси ташаккул ва пешравии иқтисодиёти ҷаҳон

Доир ба давраҳои пешравии иқтисодиёти ҷаҳон дар адабиёти иқтисодӣ ақидаҳои гуногун ба мушоҳида мерасанд. Танҳо дар тӯли асри XX пешравии иқтисодиёти ҷаҳони муосир ва ба он ворид гардидаани иқтисодиётҳои миллии ба чунин давраҳо ҷудо карда мешавад:

Давраи якум солҳои 20-30-ми асри XX-ро дарбар мегирад. Дар ин давра пешравии иқтисодиёти ҷаҳонро ҳодисаи бӯҳронӣ фаро гирифта, соли 1917 Россия аз алоқаҳои байналмилалӣ

иқтисодӣ (дар натиҷаи ба амал омадани инқилоби октябри соли 1917) берун гаштааст. Бӯхрони доманадори иқтисодӣ (ки дар натиҷаи ҷанги якуми ҷаҳон ба амал омад) сабабгори ноустувор гардидани алоқаҳои иқтисодии байналмилалӣ (аз ҷумла, таназзули бузурги охири солҳои 20-30-юм дар тараққиёти мамлакатҳои пешвои ҷаҳон) дар ҳамаи давлатҳои ҷаҳон гардид.

Давраи дуҷоми пешравии хоҷагии ҷаҳон ин ба охири солҳои 40-ум то солҳои 80-уми асри ХХ рост меояд, ки ба босуръат пеш рафтани капитали соҳибкорӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонии капиталистӣ хос аст. Дар ин давра яке аз субъектҳои пешбарандаи хоҷагии ҷаҳон дар алоқаҳои истеҳсоли ин ба таври васеъ вусъат ёфтани корпоратсияҳои трансмиллӣ (КТМ) мебошад. Дар ин давра алоқаҳои байналмилалӣ иқтисодӣ хусусияти устувор пайдо намуда, ёрии ИМА ба бавучудоии интегратсияи иқтисодии Аврупои Ғарбӣ мусоидат намуд. Ҳамчунин дар солҳои 50-80-ми ин давра наздикшавии дараҷаи тараққиёти ИМА ва дигар давлатҳои рушдёфта ба амал омад.

Саршавии давраи сеҷоми пешравии иқтисодиёти ҷаҳонро аз даҳсолаи охири асри ХХ инҷониб шуморидан мумкин аст. Дар ин давра ташаккули кувваҳои истеҳсолии байналмилалӣ (планетарӣ), пурзӯр гардидани баҳамтаъсиррасонӣ ва аз якдигар вобастагии иқтисодҳои миллӣ ба мушоҳида мерасад. Дар давлатҳои Аврупои Шарқӣ баамалоии равандҳои ташаккул ва сохтани сохторҳои иқтисодӣ сиёсӣ, ба ҳамин тавр сохторҳои монанди давлатҳои ғарб ба ҷашм мерасад.

Хоҷагии ҷаҳони муосир гуногуншакл мебошад. Давлатҳои ба он дохил буда, бо сохторҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсолиашон, ҳамчунин хусусият, ҳаҷм ва усулҳои муносибатҳои иқтисодии байналхалқашон аз якдигар фарқ менамоянд.

Саволҳо барои такрор:

1. Таҳлили мафҳумҳои «Хоҷагии ҷаҳон», «Иқтисодиёти ҷаҳон», «Хоҷагии умумиҷаҳонӣ».
2. Фарқи иқтисодиёти ҷаҳон аз бозори ҷаҳон.
3. Хоҷагии ҷаҳон ҳамчун системаи мураккаби иқтисодӣ.
4. Моҳияти (таърифи) иқтисодиёти ҷаҳон.
5. Се давраи асосии ташаккул ва пешравии иқтисодиёти ҷаҳон.

Адабиёт: 12 (саҳ. 10-12); 13 (саҳ. 31-34); 16 (саҳ. 17-19)

МАВЗҶИ 3. ГУРҶҲАНДИИ (КЛАСИФИКАТСИЯИ) ДАВЛАТҶО ДАР АСОСИ ДАРАЧАИ ТАРАҚҚИЁТИ БАДАСТОМАДА

- 3.1. ДавлатҶои тараққикарда бо иқтисоди бозорӣ.
- 3.2. ДавлатҶои рӯ ба тараққӣ бо иқтисоди бозорӣ.
- 3.3. ДавлатҶои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда.

3.1. ДавлатҶои тараққикарда бо иқтисоди бозорӣ

Дар зинаи имрӯзаи пешравии хоҷагии ҷаҳон мо бояд ҳама тарафа сохтори онро бидонем. Пеш аз ҳама бисёр муҳим аст, ки бидонем кадом давлатҳоро рушд ёфта меноманд ва барои чӣ? Ҳамчунин донишмандони модели иқтисодӣ ва дигар сабабҳои пешравии ин давлатҳо ва дар ин замина ба даст овардани як тафаккури илмӣ ва таҷрибавӣ аз аҳамият ҳолӣ нест.

Дар аввали асри XXI ба зергурӯҳи давлатҳои рушд ёфта 40 давлати ҷаҳон, ки дар Аврупои Ғарбӣ, Америкаи Шимолӣ, Австралия ва Океания, Осиё, Африка ҷойгир мебошанд, дохил мешаванд. Аз ҷумла, аз инҳо 29 давлат (аз рӯи рақамҳо дар 1 январи соли 2001) дар Ташкилоти иқтисодии ҳамкорӣ ва рушд (ОЭСР) муттаҳид мебошанд, ки ба он давлатҳои зерин дохил мешаванд: Австралия, Австрия, Белгия, Британияи Кабир, Маҷористон, Олмон, Юнон, Дания, Ирландия, Исландия, Испания, Канада, Люксембург, Мексика, Нидерландҳо, Зеландияи нав, Норвегия, Полша, Португалия, Республикаи Корея, Сингапур, ИМА, Туркия, Финландия, Франция, Чехия, Швейтсария, Шветсия, Ҷопон.

Дар доираи давлатҳои рушд ёфта мавқеи пешбарро боз 8 давлати бузурги ҷаҳон: ИМА, Ҷопон, Олмон, Франция, Британияи Кабир, Канада, Италия, Россия иҷро менамоянд. Ин давлатҳо ҳам самти пешравии иқтисодӣ ва ҷаҳон, ҳам тамоюлҳои иқтисодӣ ва иҷтимоиро дар минтақаҳо ва давлатҳои ҷаҳон муайян менамоянд. Дар доираи ин зергурӯҳ боз нақши пешвора ИМА мебозад.

Давлатҳои номбурдаро «рушд ёфта» меноманд, пеш аз ҳама барои он, ки дараҷаи пешравии қувваҳои истеҳсолкунандагон онҳо дар сафи пеш меастанд. Ин давлатҳо ҳам аз рӯи нишондиҳандаҳои коркарди тадқиқотҳои илмӣ ва таҷрибаи он дар истеҳсолот, ҳам аз лиҳози пешравии ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла, дараҷаи пешравии

иктисодиёт, дар ҷаҳон пешсаф мебошанд. Масалан, нишондиҳандаи асосие, ки пешравии иқтисодии давлатҳоро муайян менамояд ин МУД ба сари аҳоли мебошад. Аз рӯи ин нишондиҳанда ИМА дар ҷаҳон (дар соли 2010) дар ҷои якум меистад ва ба сари аҳолии он тақрибан 50 ҳазор доллар дар 1 сол рост меояд. Дар ҳамаи мамлакатҳои рушдёфта бошад (ба ҳисоби миёна дар аввали соли 2001), ба сари аҳоли 22,0 ҳазор доллар (дар ҷаҳон 5,8 ҳазор доллар), дар давлатҳои рӯ ба тараққи дар доираи аз 3 то 15 ҳазор доллар ва дар мамлакатҳои ИДМ – 3,8 ҳазор доллар рост меояд.

Моделли амрикоии пешравии иқтисодиёт модели кушод буда, барои ҳаматарафа дастгирӣ намудани соҳибкории фаъол ва кӯшиш ба бойшавии қисмати фаъоли аҳоли мусондат менамояд. Яъне, ин модели капитализми либералӣ ва демократияи либералӣ номида мешавад. Моделли ҷопонӣ (дар бисёр ҳолатҳо модели Кореяи Ҷанубӣ номида мешавад) ба дастгирӣ (ҳавасманднамоии аҳли ҷомеаи хурд (оила, атроф, фирма) равона гардидааст. Дар ин модел ба табақаҳо ҷудо намудани аҳоли камтар ба назар мерасад. Яъне, байни табақаҳои аҳоли фарқияти начандон калон ба амал меояд.

3.2. Давлатҳои рӯ ба тараққи бо иқтисоди бозорӣ

Ҷи тавре маълум аст, давлатҳои рӯ ба тараққи 4/5 ҳиссаи ҳамаи давлатҳои ҷаҳонро дарбар мегиранд (сол аз сол миқдори онҳо меафзояд) ва дар хоҷагии ҷаҳони имрӯза нақши муҳимро мебозанд. Ин мамлакатҳоро нисбат ба давлатҳои рушдёфтаи саноатӣ дар адабиёт ҳам «рӯ ба тараққи», ҳам «сустрӯшдёфта» ва «нисбатан кам тараққикарда» меноманд.

Яке аз хусусиятҳои хоси модели иқтисодии иҷтимоии ин давлатҳо аз он иборат аст, ки онҳо суст тараққи кардаанд. Ва аз дараҷаи пасти пешравии қувваҳои истеҳсоли бармеояд, ки ин омил ҳамаи дигар хусусиятҳои мамлакатҳои рӯ ба тараққиро муайян менамояд. Ҳисоби китобҳо нишон медиҳанд, ки қисмати МУД ба сари аҳоли дар ин давлатҳо нисбат ба давлатҳои рушдёфта 7-10 маротиба паस्तтар мебошад.

Дараҷаи пасти қувваҳои истеҳсоли, муносибатҳои истеҳсоли сабабҳои асосии дараҷаи пасти зиндагии қисмати зиёди аҳолии ин давлатҳо гардидааст. Қисми зиёди аҳолии ин давлатҳоро

камбизоатон ташкил менамоянд. Масалан, зиёда аз 80% аҳолии деҳот дар Гана, Кения ба гурӯҳи аҳолии камбизоат дохил мешаванд. Аз рӯи нишондиҳандаи Бонки умумичаҳонӣ ба камбизоатон он табақаи аҳоли дохил мешванд, ки дар 1 рӯз на зиёда аз 1 доллар молу мавод истеъмол менамоянд. Рақамҳо нишон медиҳанд, ки 1/3 хиссаи аҳолии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ (аз ҷумла, дар давлатҳои Африкаи Тропикӣ – 48% аҳоли) касбизоат мебошанд.

Ақибмонии давлатҳои рӯ ба тараққӣ сабаби вобастагии онҳо аз давлатҳои рушдфтои Ғарб ва ҳукмронии капитали хориҷа мебошад. Аз ин рӯ, дар охири асри ХХ ширкатҳои ИМА, Франция ва Британияи Кабир 70-80% истихроҷи нафт, гази табиӣ, захираҳои минералиро дар ин давлатҳо назорат менмоянд ва 1/4 хиссаи МУД-и ин давлатҳо бо истифодаи капитали хориҷӣ истеҳсол мегардад.

3.3. Давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда

Пас аз барҳам хӯрдани Иттифоқи Советӣ, Югославия ва Чехословакия дар хоҷагии ҷаҳон гурӯҳи нави давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда ба амал омад. Иқтисодиёти гузаранда гуфта, ҳамон ҳолатро меноманд, ки дар он як системаи хоҷагидорӣ ба дигар система иваз мегардад. Ин раванди дарозмуддат мебошад, чунки тамоми паҳлӯҳои ҳаёти ҷомеа кулан нав мегардад. Ҳамаи давлатҳои пештара коммунистӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ ба душвориҳо дучор гардиданд. Дар ҳамаи мамлакатҳои ин зергурӯҳ давлат кӯшиш менамояд равандҳои устуворшавии иқтисодиёт, баландбардории рақобатнокии иқтисодиётҳои миллий ва татбиқи роҳҳои нави муносибатҳои бозории хоҷагидорию ҷустуҷӯ ва амалий гардонад. Яке аз мушкилотҳои муҳим ин рақобатпазир намудани истеҳсолоти давлатҳо дар бозори ҷаҳон мебошад, чунки дар иқтисодиёти банақшагирӣ дараҷаи пасти самаранокии истеҳсоли ва даромаднокии вучуд дошт. Паст будани қобилияти содироти ин давлатҳо пеши роҳи ҷамъ намудани асъори хориҷиро гирифт. Бинобар ин суръати гузариш ба муносибатҳои иқтисоди бозорӣ дар ин давлатҳо гуногун аст. Чунки заминаҳои гуногуни гузариш дар ин давлатҳо ҷой дорад.

Саволҳо барои такрор:

1. Тавсифоти давлатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон.
2. Барои ҷӣ давлатҳои саноатии пешрафтаро «рушдёфта» меноманд.
3. Нишондиҳандаҳои асосие, ки пешравии давлатро муайян менамояд.
4. Моделҳои пешравии иқтисодии давлатҳои рушдёфта (дар мисоли ИМА ва Ҷопон).
5. Тавсифоти давлатҳои рӯ ба тараққӣ дар хоҷагии ҷаҳон.
6. Хусусиятҳои хоси модели иқтисодию иҷтимоии давлатҳои рӯ ба тараққӣ.
7. Хусусиятҳои давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда.
Адабиёт: 20 (саҳ. 19-28); 13 (саҳ. 50-55); 22 (саҳ. 44-52)

МАВЗҶИ 4. МЕХАНИЗМИ ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 4.1. Вазифаҳои асосии ҷамъиятии механизми хоҷагии ҷаҳон.
- 4.2. Қисматҳои асосии механизми хоҷагии ҷаҳон.
- 4.3. Тарғиботи байналмиллалӣ ва баҳам таъсиррасонии давлатҳо.

4.1. Вазифаҳои асосии ҷамъиятии механизми хоҷагии ҷаҳон

Ҷи тавре маълум гардид, механизми хоҷагидорӣ баҳам таъсиррасонии намудҳои гуногуни капитал ва қувваи кориро амалӣ намуда, ин ё он шакли пешравии хоҷагидориро муайян менамояд. Механизми хоҷагидорӣ ҳамчун объекти иқтисодию иҷтимоӣ вазифаҳои ҷамъиятии зеринро иҷро менамояд:

- а) Пеш аз ҳама механизми хоҷагидорӣ барои амалӣ гардидани моликият (дар заминаи бо ҳам таъсиррасонии капитал ва қувваи корӣ), ки дар раванди истеҳсоли арзиши иловагӣ ба даст оварда мешавад, равона гардидааст. Ин арзиши иловагӣ дар асоси амалигардонии моликият дар намуди ҳаракати капитал, бавучудоии рақобати соҳавӣ ва байнисоҳавӣ ба даст оварда мешавад;
- б) Вазифаи дигари механизми хоҷагидорӣ танзими таносуби истеҳсолоти ҷаҳон мебошад. Зарурияти ин танзим аз ҳама вақт дар ҷорҷубаи меёр набудани пешравии истеҳсолоти ҷаҳон бар меояд;

в) Вазифаи сеюми ҷамъиятии механизми хоҷагии ҷаҳон аз ҳалли зиддият байни дараҷаи пешравии қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсоли мебошад. Чи тавре маълум аст, муносибатҳои истеҳсоли ҳолисан (ба таври объективӣ) байни кормандон дар раванди такрористеҳсолкунӣ (ки аз намуди моликият бар меояд) ба вучуд меоянд ва ба дараҷаи пешравии қувваҳои истеҳсоли таъсири калон мерасонанд. Ва дар ҳар зинаи пешравии қувваҳои истеҳсоли бояд ба он муносибатҳои истеҳсолии муносиб барпо гардад, дар акси ҳол байни ин ду омил (қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсоли) зиддият ба амал меояд, ки садди роҳи пешравии қувваҳои истеҳсоли ва умуман истеҳсолот мегардад. Ва ҳалли ин зиддият яке аз вазифаҳои муҳими ҷамъиятии механизми хоҷагии ҷаҳон ба шумор меравад.

Омили пешбарандаи механизми хоҷагии ҷаҳон бозори ҷаҳон мебошад, ки аз маҷмӯи бозорҳои дохилию хориҷию байналмилалӣ иборат мебошад. Дар ҷараёни фуруҳтани маҳсулоту хизматҳо дар бозори ҷаҳон муайян мегардад, то кадом андоза номгӯи маҳсулотҳои истеҳсолшаванда ба талаботи ҷомеа мувофиқ аст. Талабот муайян менамояд, то кадом андоза сохтори хоҷагидорӣ аз ҳисоби бозори дохилӣ ва то кадом андоза аз ҳисоби бозори хориҷӣ пеш бурда мешавад.

4.2. Қисматҳои асосии механизми хоҷагии ҷаҳон

Механизми пешбарандаи хоҷагии ҷаҳон аз иқтисодиётҳои миллӣ (ҳамчун қисми муҳими иқтисодиёти ҷаҳон), корпоратсияҳои трансмиллӣ, иттиҳодияҳои интегратсионӣ, ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ иборат мебошад. Дар охири асри XX ва аввалҳои асри XXI иқтисодиётҳои миллӣ ва хоҷагии умумиҷаҳонӣ бо ҳам бисёр ва ҳаматарафа пайваста гардиданд ва якдигарро мукамал месозанд. Ин омил ба кушодагии аксари иқтисодиётҳои миллӣ ба бозори ҷаҳон мусоидат менамояд. Иқтисодиёти тарзи кушода гуфта, он иқтисодиёти миллиро меноманд, ки ҳиссаи воридоту содирот дар бозори ҷаҳон на камтар аз 25% МҶД-ро дарбар мегирад ва дар ҳаракати байналмилалӣ капитал ва муносибатҳои ҳисобу китоби байналмилалӣ асбоби иштирок менамояд.

Яъне, давлат (иктисодиёти миллӣ) дар пешравии иқтисодиёти ҷаҳон мавқеи муҳимро ишғол намуда, аз як тараф дар бозори ҷаҳон доду гирифти маводи асбобӣ хизматрасониро ба ҷо меоварад, аз тарафи дигар бо таъсири омилҳои беруна иқтисодиёти миллиашро пеш мебарад. Алоқаҳои иқтисодии беруна ба сифати омилҳои тавоноии тамоюли пешравии иқтисодиёти миллӣ ба шумор рафта, ба пешравии омилҳои технологияи истеҳсолот, паст гардидани арзиши маҳсулоту хизмат ва баланд гардидани сифати маҳсулот мусоидат менамоянд.

Корпоратсияҳои трансмиллӣ дар пешравии механизми хоҷагии ҷаҳон нақши муҳимро бозида, ҳамчун истеҳсолкунанда ва фурӯшандаи бузурги маҳсулоту хизмат, инвеститсияҳо, паҳнкунадагони технологияҳои муосир ва ҳавасмандкунандагони муҳочирати меҳнатии байналмилалӣ ба шумор мераванд. Яке аз омилҳои муҳими самараноки ин корпоратсияҳо истеҳсоли байналмилалӣ маҳсулот ва хизмат ва фурӯши он дар бозори ҷаҳон мебошад.

Иттиҳодияҳои интегратсионӣ ҳамчунин узви муҳими хоҷагии ҷаҳон ҳастанд ва дар пешравии механизми хоҷагидорӣ умумӣҷаҳонӣ нақши мусбиро иҷро менамоянд. Чунки ибораи «интегратсия» ин ягонагардонӣ, яъне раванди ба ҳам пайвастишавии иқтисодиётҳои давлатҳои ҳамсоя ба як комплекси ягонаи хоҷагидорӣ, дар асоси алоқаҳои устувори иқтисодӣ байни ширкатҳои ин давлатҳо мебошад. Дар оянда ин иттиҳодияҳои интегратсионӣ минтақавӣ ба иттиҳодияҳои интегратсионӣ умумибашарӣ табдил меёбанд ва мавқеашон дар пешравии механизми хоҷагии ҷаҳон боз бештар (ва суръати ин механизм баландтар) мегардад.

4.3. Тартиботи байналмилалӣ ва ба ҳам таъсиррасонии давлатҳо

Тартиботи байналмилалӣ ин қоидаҳои умумӣ буда, фаъолияти байни давлатҳоро дар ин ё он соҳа (аз ҷумла дар соҳаи иқтисодиёт) муайян менамояд. Ба ҳолати тартиботи ҷаҳонӣ иқтисодӣ пешравии иерархӣ хоҷагии ҷаҳон (вақте, ки як ё якчанд гурӯҳ давлатҳо қувваи бузург доранд) таъсири калон ва аввалиндараҷа мерасонад. Масалан, дар доираи давлатҳои рушдёртаи «қаштгона» 45% МУД-ашон ба ҳиссаи ИМА рост меояд ва нишондиҳандаҳои муайяне, ки дар ҳолати қабул

намудани қарори муштарак. ба инобат гирифта мешаванд, дар асоси дараҷа ва ҳаҷми пешравию иқтисодӣ амрикоӣ муайян карда мешаванд.

Солҳои охири маҷмаи давлатҳои Аврупои Ғарбӣ, Ҷопон, Ҷумҳурии мардумии Чин пурзӯр гардидааст ва дар мавриди ҳаллу фасли тартиботи байналмилалӣ иқтисодӣ (масъалаҳои байналмилалӣ иқтисодӣ) маҷмаашонро пешкаш намуда ба ИМА муқобилият нишон медиҳанд. Масалан, ташкил гардидани ИА ба сохтани тартиботи алоҳидаи иқтисодӣ (дар доираи Бозори умумӣ) мусоидат намуд, ки албағта ба тартиботи байналмилалӣ иқтисодӣ бе таъсир намонд.

Дар натиҷаи баҳам таъсиррасонии давлатҳо соли 1974 тартиботи нави байналмилалӣ иқтисодӣ аз тарафи СММ қабул гардид, ки принсипҳои баробарҳуқуқии давлатҳоро дар муносибатҳои байналмилалӣ сиёсӣ ва иқтисодӣ, ҳамчунин мустақилият ва назорати самаранокӣ ҳоҷагидорӣ давлатҳоро дарбар мегирад.

Саволҳо барои такрор:

1. Се вазифаи асосии механизми ҳоҷагии ҷаҳон.
2. Омилҳои пешбарандаи ҳоҷагии ҷаҳон.
3. Таркиби механизми ҳоҷагии ҷаҳон.
4. Маҷмаи давлат дар пешравию ҳоҷагии ҷаҳон.
5. Нақши корпоратсияҳои трансмиллӣ дар пешравию механизми ҳоҷагии ҷаҳон.
6. Иттиҳодияҳои интегратсионӣ, ҳамчун узви муҳими механизми ҳоҷагии ҷаҳон.
7. Нақши тартиботи байналмилалӣ дар бо ҳам таъсиррасонии давлатҳо.

Адабиёт: 12 (саҳ. 72-87); 13 (саҳ. 31-32)

МАВЗЎИ 5. ИҚТИДОРИ ХОЧАГИИ ЧАҲОН

- 5.1. Маҷмӯи захираҳои иқтисодӣ ҳамчун иқтидори хоҷагии ҷаҳон.
- 5.2. Сохтори захираҳои минералӣ.
- 5.3. Захираҳои геологии пешбинишудаи ашёи минералӣ ва сӯзишворӣ.

5.1. Маҷмӯи захираҳои иқтисодӣ ҳамчун иқтидори хоҷагии ҷаҳон

Фаъолияти иқтисодиётҳои миллӣ ва ҳамаи хоҷагии ҷаҳон дар асоси захираҳои иқтисодӣ (омилҳои истеҳсоли) пеш бурда мешавад. Ин омилҳои истеҳсоли дар навбати худ аз захираҳои табиӣ (захираҳои энергетикӣ (гази табиӣ, нафт, ангишт, офтоб, шамол), заминӣ ва хокӣ, ҷангал, захираҳои обӣ, биологӣ (олами наботот ва ҳайвонот), минералӣ (қанданиҳои фойданок), иқлимӣ ва рекреатсионӣ), захираҳои меҳнатӣ, капиталӣ (дар намуди сармояи ҳақиқӣ), воситаҳои меҳнат ва молиявӣ (пулиро асбӯрӣ), захираҳои соҳибқорӣ, ҳамчунин илмию техникӣ ва донишҳои ахборотӣ иборат мебошад. Дар маҷмӯъ ҳамаи захираҳои дар боло номбаршудаи иқтисодӣ ҳамчун иқтидори (потенсиали) хоҷагии ҷаҳон ба шумор мераванд.

Захираҳои табиӣ яке аз шартҳои муҳими (на он қадар зарурӣ) пешравии иқтисодиёт мебошанд. Чунки дастовардҳои илмию техникӣ ба он оварда расонидааст, ки таъсири омилҳои захираҳои табиӣ ба пешравии истеҳсолот дар давлатҳои рушдёфта суст гардидааст. Ин ақида ба он асоснок карда мешавад, ки аз тарафи олимони илмҳои табиатшиносӣ (кимия, физика) маводҳои сунъии нави захираҳои табиӣ (оҳан, ҷӯб, пахта ва ғ.к.)-ро ивазкунанда ихтироъ ва барои истифода пешкаш гардидааст. Барои ҳамин дар даҳсолаҳои охир мамлакатҳои бо суръати баланд пеш мераванд, ки аз қанданиҳои фойданок беҳад камбағал ҳастанд, ё тамоман надоранд (Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Сингапур ва ғ.к.). Ҳамзамон дарбаробари ин дар давлатҳои ҷойи доштани қисмати калони захираҳои табиӣ барои пешравии истеҳсолот бартариҳои иловагӣ муҳайё менамояд.

5.2. Сохтори захираҳои минералӣ

Захираҳои минералӣ ин захираҳои кашфгардидаи канданиҳои фойданок, ки барои истифода дар хоҷагидорӣ равона гардидаанд, ба ду қисми қалон ҷудо карда мешаванд:

- захираҳои минералии металлӣ (металҳои сиеҳ, ранга, қимматбаҳо ва металҳои радиоактивӣ);
- захираҳои минералии ғайриметаллӣ.

Ба маъданҳои метали сиеҳ: маъданҳои оҳан, марганец, хром, титан ва ванадий дохил мешаванд. Захираҳои қалони маъдани оҳан дар ҷаҳон дар Россия, Қазоқистон, Украина, Британия ва Канада мавҷуд аст.

Ба металҳои ранга: алюминий, сим, қалъагӣ, рӯҳ, никел, сурб ва ҳ.к. дохил мешаванд. Захираҳои қалони бокситҳо (маъдани алюминий) дар ҷаҳон дар Гвинея, Бразилия ва Австралия ҷойгир мебошанд. Ба гурӯҳи металҳои қимматбаҳо асосан тилло ва нуқра дохил мешаванд, ки дар пешравиҳои истеҳсолот саҳми арзандадоранд. Дар давраҳои аввали хоҷагидорӣ ин металҳо вазифаи пулро иҷро менамуданд. Тилло дар табиат ҳам дар шакли холис, ҳам дар пайвастагӣ бо сим, висмут, платина, иридий ёфт мешавад. Дар ҷаҳон қонҳои қалони тилло дар Гана, Бразилия, Мексика, Республикаи Африкаи Ҷанубӣ, Перу ва Чили, Канада, Австралия, Россия ва ҳ.к. ҷойгир мебошанд. Бозорҳои қалони тилло дар ҷаҳон дар Сюрих, Лондон, Дубай, Бейрут, Сингапур, Гонконг, Нью Йорк, Чикаго, Торонто ва Вашингтон мавҷуданд.

Ба гурӯҳи металҳои радиоактивӣ: радий, уран, торий дохил мешаванд. Захираҳои қалони уран дар ИМА, Канада, Республикаи Африкаи Ҷанубӣ ҷойдоранд.

Ба захираҳои минералии ғайриметаллӣ: маводҳои сохтмонӣ, ашёи хоми кимиёвӣ кӯҳӣ ва металлургӣ, сангҳои қимматбаҳо ва сохтмонӣ, канданиҳои фойданоки моеъ дохил мешаванд.

Ба маводҳои сохтмонӣ: қум, шағал, хок, бўр, оҳак, санг ва санги мармар дохил мешаванд. Захираи санги мармар дар Россия (Урал, Сибир ва Шарқи Дур), дар Италия, Греция ва Тоҷикистон мавҷуд мебошад.

Ба гурӯҳи ашёи хоми кимиёвӣ кӯҳӣ: асбест, кварц, хокҳои ба ҳарорат тобовар дохил мешаванд. Захираҳои қалони кварс дар Россия (Урал), Бразилия ва захираҳои асбест дар Канада, Республикаи Африкаи Ҷанубӣ ва Зимбабве ҷойгиранд.

Ба сангҳои қимматбаҳо: алмос, ёқут, лаъл, зумуррад, қашрабо ва ҳ.к. дохил мешаванд. Захираҳои бои алмос дар Гана, Намибия, Ангола, Бразилия, Ҳиндустон, Бирма, Таиланд, Россия ҷойгир мебошанд.

5.3. Захираҳои геологии пешбинишудаи ашёи минералӣ ва сӯзишворӣ

Захираҳои пешбинишудаи сӯзишвории минералӣ зиёда аз 13,8 трлн. тоннаро ташкил медиҳад, ки аз рӯи дараҷаи истихроҷи кунунӣ бояд барои 1000 сол кифоя кунад. Таркиби ин захираҳоро 60% ангишт, 27% нафт ва боқимонда слансу торф ташкил менамояд.

Конҳои ангишт дар 80 давлати ҷаҳон мавҷуд буда, калонтаринашон дар ИМА, ҚМҚ, РАҚ, Олмон, Австралия, Британияи Кабир, Канада, Ҳиндустон, Польша ҷойгир мебошанд.

Захираҳои пешбинишудаи истихроҷи нафт – тақрибан 1 трлн. тоннаро ташкил менамояд. Танҳо дар Халиҷи Форс – 62% ҳамаи захираҳои нафт ҷойгир мебошанд. Аз лиҳози боигарии захираҳои нафт дар ҷои яқум Арабистони Саудӣ меистад, ки тақрибан 1/4 ҳиссаи захираҳои нафти ҷаҳонро доро аст. Конҳои калони нафт дар Ироқ, Аморати Муттаҳидаи Араб, Кувайт, Эрон, Венесуэла, ҚМҚ, ИМА, Россия ҷойгир мебошанд.

Захираҳои пешбинишудаи гази табиӣ дар ҷаҳон 300 трлн. м³-ро ташкил медиҳанд. Конҳои калони он дар Шарқи Наздик ва Миена, ИМА, Венесуэла, Алҷазоир, Ливия, Нигерия, Нидерландҳо ва ҳ.к. ҷойгир мебошанд.

Захираҳои ҷаҳонии пешбинишудаи уран бо баҳодихҳои гуногун аз 5 то 20 млн. тоннаро ташкил менамоянд. Қисми зиёди ашёи хоми ядрой дар ИМА, Канада, Австралия, РАҚ, Бразилия ҷойгир мебошад.

Саволҳо барои такрор:

1. Захираҳои табиӣ шартӣ муҳими (на он қадар зарури) пешравии иқтисодиёт.
2. Таркиби захираҳои табиӣ.
3. Захираҳои минералии мегалӣ ва ғайриметалӣ.
4. Гуруҳи металҳои радиактивӣ.
5. Захираҳои геологии пешбинишуда.

Адабиёт: 13 (саҳ. 113-125); 10 (саҳ. 56-68); 22 (саҳ. 112-115)

МАВЗЎИ 6. АҲОЛӢ ВА ҚУВВАИ КОРӢ ДАР ХОЧАГИИ ҶАҲОН

- 6.1. Сифати қувваи корӣ.
- 6.2. Муҳочирати меҳнатӣ ва навъҳои он.
- 6.3. Самти муҳочирати меҳнатӣ.

6.1. Сифати қувваи корӣ

Пешрави иқтисодӣ ҳар як давлати ҷаҳон пеш аз ҳама аз дараҷаи истифодаи қувваи корӣ ва сифати он вобаста мебошад. Бинобар ин маблағгузорӣ намудан барои боло бурдани сифати захираҳои меҳнатӣ нисбат ба маблағгузорӣ ба дигар самтҳои ҳаёти ҷамъиятӣ самараноктар аст. Дар ин хусус зарбулмасали хитой чунин омадааст: «Агар хоҳед пешравиро барои як сол ташкил намоед – дона парвариш намоед; агар хоҳед пешравиро барои даҳ сол ташкил намоед – дарахт парвариш намоед; агар хоҳед пешравиро барои сад сол ташкил намоед – одамонро парвариш намоед». Яъне, барои ташкили пешравии давомноки иқтисодӣ бояд пеш аз ҳама ба боло бурдани сифати қувваи корӣ диққати махсус дода шавад.

Сифати қувваи корӣ (захираҳои меҳнатӣ, капитали инсонӣ) хусусияти таърихӣ дошта, дар намуди хусусиятҳои пешрафтаи шахс, ки қобилияти тайёр будани онро ба ин ё он фаъолият муайян менамояд, инъикос меёбад. Бо ибораи дигар, ин нишондиҳанда аз рӯи дараҷаи маълумотнокии захираҳои меҳнатӣ муайян карда мешавад.

Дар мамлакатҳои рушдёфта ва бисёр давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда дараҷаи баланди шугли аҳоли, ки маълумоти олии ва миёнаи махсус доранд, ба мушоҳида мерасад. Масалан, ҳиссаи одамони ҳамин тавр маълумот дошта дар Россия 51%-ро аз миқдори умумии кормандон ташкил менамояд.

Агарчанде дар мамлакатҳои рушдёфта нисбат ба мамлакатҳои рӯ ба тараққи миқдори захираҳои меҳнатӣ камтар бошад ҳам, ин давлатҳо нисбати нишондиҳандаи сифати қувваи корӣ – дараҷаи умумии маълумотнокӣ, миқдори мутахассисони баландихтисос ва гардиши қувваи корӣ пешсаф мебошанд.

Дар мамлакатҳои рӯ ба тараққи сифати захираҳои меҳнатӣ дар бисёр ҳолатҳо на аз дараҷаи доштани маълумоти олии ва миёна, балки аз лиҳози дараҷаи саводнокии муайян карда мешавад.

Дар ин давлатҳо дар охириҳои солҳои 90-ми асри XX дараҷаи саводнокӣ (ҳисса аз миқдори умумии аҳолии калонсол) дар байни мардон – 78,4% ва дар байни занон – 60,3%-ро ташкил менамояд. Ҳиссаи мардумони бесавод дар доираи аҳолии қобилияти қорӣ дошта дар мамлакатҳои Осиёи Ҷанубӣ ва Ғарбӣ, Африкаи Тропикӣ бисёр баланд мебошад. Дараҷаи пасти саводнокӣ дар бисёр давлатҳо натиҷаи дараҷаи пасти ҳосилнокии меҳнат ва садди роҳи таъбиқи натиҷаҳои пенправии илму техника ва технологияи муосир мегардад.

6.2. Муҳоҷирати меҳнатӣ ва навъҳои он

Ҷустуҷӯи ҷои қор ва шароитҳои муосиди он захираҳои меҳнатиро барои ҳаракат намудан, аз як ноҳия ба ноҳияи дигар, ё аз як минтақа ба минтақаи дигар водор месозад. Онҳо барои дарёфти ҷойҳои нави қорӣ муҳоҷират менамоянд, ки дар натиҷа вазъиятро дар бозори меҳнат дигаргун месозанд. Дар замони муосир ин ҷойивазкунӣ бисёр паҳн гашта, тамоми ҷаҳонро дарбар гирифтааст. Бозори меҳнат хусусияти байналмилалӣ пайдо кард, ки дар натиҷа мафҳумҳои нав доир ба инъикос ва муайянкунии самти ҷараёни қувваи қорӣ дар хоҷагии ҷаҳон ба вучуд омаданд.

Муҳоҷирати меҳнатӣ (қувваи қорӣ) гуфта кӯчидани аҳолии қобилияти қорӣ доштаро аз як давлат ба давлати дигар, ба мӯҳлати зиёда аз 1 сол меноманд.

Муҳоҷирати меҳнатии содиротӣ (содироти қувваи қорӣ ё эмигрантсия) – ҷойивазкунии қувваи қорӣ аз ҳамин давлат ба хориҷа мебошад.

Муҳоҷирати меҳнатии воридотӣ (воридоти қувваи қорӣ ё иммигрантсия) – ҷойивазкунии қувваи қорӣ аз хориҷа ба ҳамин давлат мебошад.

Ду навъи муҳоҷирати меҳнатӣ (дар таҷрибаи хоҷагидорӣ) ҷой дорад. Муҳоҷирати меҳнатии дохилӣ – вақте, ки ба хоҳири ба даст овардани ҷои қори нав одамон аз як ноҳия (ё минтақа) ба дигар ноҳия (минтақа) дар қаламрави мамлакат ҷой иваз менамоянд. Муҳоҷирати меҳнатии беруна бошад, якчанд давлатро дарбар мегирад.

6.3. Самти муҳочирати меҳнатӣ

Аз сабабҳои иқтисодӣ аксаран ҷараёни калони муҳочирон аз давлатҳои даромади паст дошта ба давлатҳои даромади баланд дошта муҳочират менамоянд.

Давлатҳоеро номбар намудан мумкин аст, ки нуқтаҳои кашиши муҳочирон аз дигар давлатҳо ҳисобида мешаванд. Масалан, ба гурӯҳи ин давлатҳо: ИМА, Россия, Канада, Туркия, Австралия ва ҳ.к-ро номбар кардан мумкин аст.

ИМА – яке аз самти асосии муҳочират ба шумор меравад, ки ҳам муҳочирони баландиқтисос, ҳам қувваи кории ихтисоси паст доштаро ба худ ҷалб менамояд. Ҳар сол ба ин мамлакат нисбат ба дигар давлатҳои ҷаҳон беҳад бисёр муҳочирон ворид мегарданд. Ҷараёнҳои калони қувваи кории ихтисоси паст дошта ба ИМА аз давлатҳои наздики Америкаи Лотинӣ, пеш аз ҳама аз Мексика ва давлатҳои Ҳавзаи Қариб муҳочират менамоянд.

Қувваи кории ихтисоси баланд дошта ба ИМА қариб аз ҳамаи давлатҳои ҷаҳон муҳочират менамоянд, ҳатто аз Аврупои Ғарбӣ, Америкаи Лотинӣ, Россия, Ҳиндустон ва ҳ.к.

Қисмати зиёди муҳочирон аз давлатҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) аз ҷумла, аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Федератсияи Россия муҳочират менамоянд. Ин омил пеш аз ҳама ба донишҷӯи забон, наздикии ҷуғрофӣ, хислатҳои хуби халқи бузурги рус ва дигар нишондиҳандаҳои иқтисодию иҷтимоӣ вобаста мебошад.

Саволҳои барои тақрор:

1. Сифати қувваи корӣ чист?
2. Хусусияти таърихӣ сифати қувваи корӣ.
3. Захираҳои меҳнатӣ дар мамлакатҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққӣ.
4. Муҳочирати меҳнатӣ чист?
5. Навъҳои муҳочирати меҳнатӣ.
6. Самти муҳочирати меҳнатӣ.

Адабиёт: 12 (саҳ. 219-246); 13 (саҳ. 127-133); 20 (саҳ. 92-97);

14 (саҳ. 351-352)

МАВЗЎИ 7. ЗАХИРАҶОИ МОЛИЯВИИ ХОЧАГИИ ҶАҶОН

- 7.1. Моҳияти захираҳои молиявӣ ҳам ба маънои васеъ, ҳам ба маънои маҳдуд.
- 7.2. Механизми бозтақсимкунии захираҳои молиявии ҷаҳон.
- 7.3. Бозорҳои молиявии ҷаҳон.

7.1. Моҳияти захираҳои молиявӣ ҳам ба маънои васеъ, ҳам ба маънои маҳдуд

Пеш аз он, ки дар бораи захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон сухан ронем, мо бояд моҳияти (шарҳи) онро муайян намоем. Дар адабиёти иқтисодӣ ибораи «захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон» ҳам ба маънои васеъаш ва ҳам дар намуди маҳдудшуда пешкаш гардидааст.

Ба маънои васеъаш, захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон гуфта, маҷмӯи захираҳои молиявии ҳамаи давлатҳо, ташкилотҳои байналхалқӣ ва марказҳои байналмилалӣ молиявиро меноманд.

Ба маънои маҳдудгардидааш бошад, ин фақат он қисмати захираҳои молиявии ҳамаи давлатҳои ҷаҳон, ташкилотҳои байналхалқӣ ва марказҳои молиявии ҷаҳонро меноманд, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ молиявӣ истифода карда мешаванд (гардиш менамоянд), яъне дар муносибатҳои молиявии байни резидентҳо ва ғайрирезидентҳо ба кор бурда мешаванд.

Бояд қайд намуд, ки сол то сол фарқият байни ин ду маънои захираҳои молиявии ҷаҳон бо сабаби ҷаҳонишавии фаъолияти хоҷагидорӣ ва муносибатҳои молиявӣ кам мегардад.

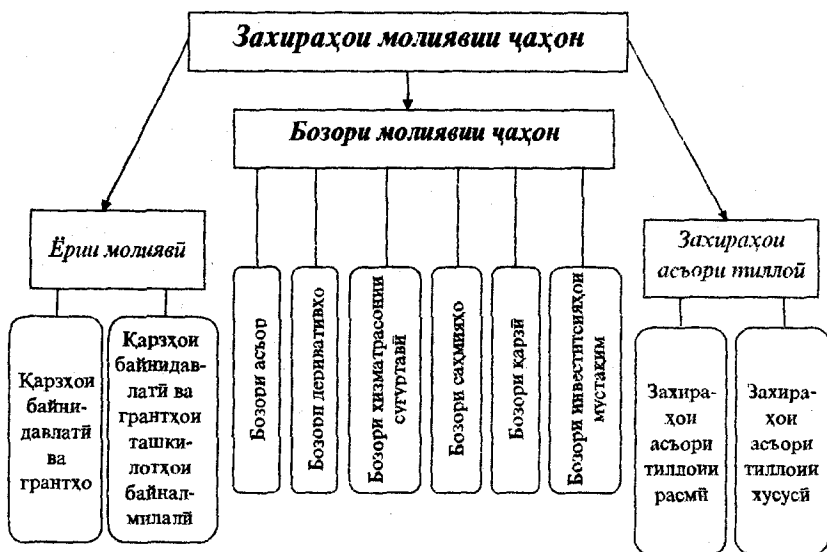
Ин ҷо зарур аст, хотиррасон намоем, ки капитал ҳамчун захираи иқтисодӣ аз капитали реалӣ ва капитали молиявӣ (захираҳои молиявӣ) иборат мебошад. Капитали реалӣ (гардишҳои ғайримолиявӣ) дар намуди фондҳои асосӣ (бино, иншоот, мошинау дастгоҳҳо, қисмати замини дар гардиш буда, ҳайвонот, фондҳои гардишкунандаи маводӣ (захираҳои ашёи хом, маҳсулотҳои нимтайёр)), моликияти зеҳнӣ ва ҳ.к. мебошад. Капитали молиявӣ бошад (захираҳои молиявӣ), дар намуди пул (асъор) ва коғазҳои қиматнок (вексел, облигатсия, вомбарг) дар хоҷагии ҷаҳон истифода мегардад.

7.2. Механизми бозтақсимкунии захираҳои молиявӣ ҷаҳон

Чӣ тавре маълум аст, захираҳои молиявӣ дар ихтиёри шахсони алоҳида, фирмаҳо, ташкилотҳо ва давлатҳо мебошанд. Дар асоси истифодаи шарҳи маҳдудгардидаи ибораи «захираҳои молиявӣ ҷаҳон» гуфтан мумкин аст, ки захираҳои номбурда байни интирокчиёни муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ пеш аз ҳама, дар бозорҳои ҷаҳонии молиявӣ (бозори ҷаҳонии капитал) аз нав тақсим мегарданд. Як қисмати ин захираҳои молиявӣ ҷаҳон дар намуди захираҳои асъори тиллоӣ, қисми дигари муайянаш дар хориҷа (дар дигар давлатҳо) ҳамчун ёрии молиявӣ тақсим мегарданд. Ин механизми бозтақсимшавии захираҳои молиявӣ дар тарҳи 1 нишон дода шудааст.

Тарҳи 1

Механизми бозтақсимшавии захираҳои молиявӣ ҷаҳон¹

¹ Сарчашма. Мировая экономика (Под. ред. д.э.н., профессор А.С. Булатова). М.: Юрист. 2003, сах. 191.

7.3. Бозорҳои молиявӣ ҷаҳон (бозорҳои ҷаҳонии капитал)

Бозорҳои молиявӣ ҷаҳонро аз рӯи якчанд хусусиятҳо ба қисматҳо ҷудо намудан мумкин аст:

а) Аз рӯи намуди фаъолиятшон ба бозорҳои асъор, деривативҳо, хизматрасонии суғуртавӣ, саҳмияҳо, бозори қарзӣ.

б) Аз лиҳози мӯҳлати гардиши захираҳои молиявӣ бозорҳои молиявӣ ҷаҳон ба ду қисм ҷудо карда мешаванд: бозори капитали дарозмуддат ва бозори пулии (асъорӣ) кӯтоҳмуддат.

в) Аз рӯи ҳаракати байналмилалӣ капитал ба воситаи бозорҳои молиявӣ: ба инвеститсияҳои портфелӣ (ё инвеститсияҳои ғайримустақим – коғазҳои қимматнок); инвеститсияҳои мустақим (маблағгузориҳои капитали) ва капитали қарзӣ (қарзҳо, вомбаргҳо) ҷудо карда мешаванд.

Ба агентҳои асосии бозорҳои молиявӣ ҷаҳон ширкатҳои трансмиллӣ, банкҳои трансмиллӣ ва маблағгузориҳои институтсионалӣ (фондҳои суғуртавӣ ва инвеститсионӣ, ширкатҳои суғуртавӣ ва инвеститсионӣ) дохил мешаванд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Захираҳои молиявӣ ба маънои васеъ ва ба маънои маҳдудгардида.
2. Капитали реалӣ ва капитали молиявӣ.
3. Механизми бозтақсимсозии захираҳои молиявӣ ҷаҳон.
4. Бозорҳои ҷаҳонии капитал.

Адабиёт: 13 (саҳ. 190-195); 12 (саҳ. 152-164); 20 (саҳ. 103-113)

МАВЗҶИ 8. ПРОГРЕССИ ИЛМИЮ ТЕХНИКӢ (ПИТ) ВА ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 8.1. Равияҳои асосии таъсири ПИТ ба пешравии хоҷагии ҷаҳон.
- 8.2. Корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ҳамчун қисмати муҳими раванди илмию техникаи ПИТ.
- 8.3. Сиёсати илмию техникаӣ.

8.1. Равияҳои асосии таъсири ПИТ ба пешрави ҳоҷагии ҷаҳон

Таъсири ПИТ ба пешравии иқтисодиёт ва ҳамаи соҳаҳои фаъолияти ҷамъиятӣ дар замони муосир бисёр баланд мебошад ва аз бисёр омилҳо вобаста аст. Дарачаи таъсири он пеш аз ҳама аз имкониятҳои давлат пайваста ба иштироки он дар раванди рушди илмию техникӣ, бо ҳиссагузориҳои худ дар ин пешравӣ ва ҳарчӣ бештар истифода намудани натиҷаҳои он барои боло бурдани самаранокии истеҳсоли ҷамъиятӣ вобаста аст. Ин қобилиятҳо, дар навбати худ ба воситаи якчанд нишондиҳандаҳо муайян карда мешаванд, ки дар маҷмӯъ прогресси илмию техникӣ номида мешавад.

Яке аз узуви муҳими ПИТ ин технология мебошад, ки ба пешравии ҳоҷагии ҷаҳон таъсири калон мерасонад.

Аз омӯзиши назарияҳои илмӣ доир ба мавзӯи бармеояд, ки технология ба пешравии ҳоҷагидорӣ бо якчанд роҳ, аз ҳисоби баланд бардоштани самарани омилҳои истеҳсоли, таъсир мерасонад. Пеш аз ҳама рушди илму техника захираи дониш ва боло бурдани сатҳи қобилияти илми одамоне таъмин менамояд, ки ин дар навбати худ ҳамчун қувваи истеҳсолкунанда дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти ҳаёти ҷамъиятӣ ба қор бурда мешавад. Дар замони муосир наовариҳо ва таъсири он ба сифати капитали инсонӣ барои баланд бардоштани самаранокии меҳнат ва истеҳсоли маҳсулотҳои баландарзиш, ки ба пешравии иқтисодиёт муосидат менамояд, бисёр муҳим мебошад.

Дар зери таъсири ПИТ дигаргунҳои мусбӣ дар воситаҳои меҳнат ба амал меоянд. Масалан, дар солҳои охир дар ин замина техникаҳои роботӣ, технологияҳои информатсионӣ ва биологӣ ба амал омаданд, ки барои механикони ва автоматикунони истеҳсолот (дар аксари соҳаҳои саноат, сохтмон, кишоварзӣ ва ғайра) ва баландбардории самарани истеҳсоли ин соҳаҳо муосидат намуданд.

Рушди илмию техникӣ ба дигаргуншавӣ ва бавучудоии садҳо намудҳои нави ашёи хоми сунъӣ таъсири ҳалкунанда расонида, ки ин омил ҳам барои баланд гардидани самаранокии истеҳсолот таъсири калон расонида.

8.2. Корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ҳамчун қисмати муҳими прогресси илмию техникии ПИТ

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳим ва қисмати пайваста рушдкунандани илм ва техника ин дар асоси ба роҳ мондани коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ба даст меояд.

Таъсири рушди илму техника ва коркардҳои таҷрибавию конструктории тараққиёти иқтисодӣ пеш аз ҳама аз пайвастагии байниҳамдигарин корҳои илмӣ ва истеҳсолот вобаста мебошад. Тули солҳои дароз пешравиҳои илмӣ аз истеҳсолот ҷудо буд ва бо ҳам пайвастании ин ду омилҳои муҳим ба таври бояду шояд вучуд надошт. Фақат дар охири асри XIX алоқани байни илму истеҳсолот, дар натиҷаи ташкили лабораторияҳо, ки дастовардҳои илмиро бо мақсадҳои тижоратӣ истифода мекарданд, ба амал омад.

Ҳоло қисмати калони тадқиқотҳои илмӣ ва коркардҳои таҷрибавию истеҳсолӣ бо қувваи коллективӣ олимони, дар лабораторияҳои ширкатҳо, донишгоҳҳо ва институтҳои махсуси тадқиқотӣ илмӣ ба роҳ монда шудаанд. Натиҷаи ин тадқиқотҳои илмӣ, ки дар муддатҳои кӯтоҳтарин дар корхонаҳои фирмаҳои истеҳсолии тижоратӣ татбиқ мегарданд, ҳамчун дастовардҳои прогресси илмию техникӣ омилҳои муҳими пешравии натавониста истеҳсолот, балки одамон гардидааст.

8.3. Сиёсати илмию техникӣ

Дар давраи муосир масъалаҳои танзими ҳамкориҳои илмию техникӣ аллакай аз доираи ҳавасмандии миллӣ берун баромада, мавзӯи ҳамкориҳои дучониба ва бисёрҷонибаи байни давлатҳои ҷаҳон гардидааст. Дар оянда ин раванд пурзӯр мегардад ва натиҷаи он ба дигаргунгардани сифатии мафҳуми «бехатарии миллӣ» табдил меёбад. Шартҳои асосии бехатарии ҳар як системаи иқтисодӣ аз ҳолати қобилияти ба ҳаёт тобоварии он, ки ба дараҷаи ба дастовардаи пешравии иқтисодию технологӣ, рақобатнокӣ дар бозори ҷаҳон, сифати зиндагӣ ва дар навбати охир аз таҳдиди беруна вобаста аст. Элементҳои асосии муҳими концепсияи бехатарии миллӣ, дараҷаи рушди илму маориф, кушодагӣ ва пайвастагии онҳо ба потенциали илмию ҷаҳонӣ шояд асосии сиёсати илмию техникӣ ба шумор меравад.

Мақсади актуалии сиёсати илмию техникий давлат дар ин шароит ҷустуҷӯи таносуби муносиб байни ҳимояи моликияти зеҳнӣ ва дар оянда ҷаҳонишавии фаъолияти илмию техникий мебошад. Алалхусус ҳамин равиш барои Ҷумҳурии Тоҷикистон қобили қабул мебошад.

Саволҳо барои такрор:

1. Таъсири прогресси илмию техникий (ПИТ) ба тараққиёти хоҷагии ҷаҳон.
2. Корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию истеҳсолӣ ҳамчун қисмати муҳими ПИТ.
3. Сиёсати илмию техникий чист?
Адабиёт: 12 (саҳ. 253-263); 13 (саҳ. 240-248); 16 (саҳ. 525-536)

МАВЗӢИ 9. СОХТОРИ СОҶАВИИ ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 9.1. Тамоюли умумӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.
- 9.2. Моҳияти комплекси агросаноатӣ (КАС).
- 9.3. Хусусияти хоси истифодаи захираҳои сӯзишворию энергетикӣ дар давлатҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққӣ.

9.1. Тамоюли умумӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон

Пешравии иқтисодии ҳар як давлат дар сохтори соҳавии хоҷагидорӣ он инъикос меёбад. Дар навбати худ ин сохтори соҳавӣ аз соҳаҳои иқтисодӣ: соҳаи хизмат, саноат, кишоварзӣ, сохтмон ва ҳ.к. иборат мебошад. Барои он ки мо корхона, намуди истеҳсолот ё хизматро ба ин ё он соҳа тааллуқдошта ҳисобем, бояд таъйиноти маҳсулот ё хизмат, намуди ашёи хоми асосӣ ва маводи истифодашаванда, хусусияти раванди технологиро муайян намоем ва дар асоси ин нишондиҳандаҳо соҳаи истеҳсолӣ, хизмат ё кишоварзӣ будани онро муайян кунем.

Зиёда аз ин аз таҷрибаи ҷаҳонӣ доир ба ҳамин масъала бармеояд, ки барои муайян намудани соҳаи истеҳсолӣ Стандарти соҳавии байналмилалӣ ҳамаи шаклҳои фаъолияти иқтисодӣ ба кор бурда мешавад.

Раванди илмию техникий яке аз узви (омили) муҳими пешравии ҷамъият, алалхусус сохтори хоҷагидорӣ мебошад. Бо таъсири илм соҳаҳои наво ба амал меоянд, ки дар натиҷа харочоти меҳнат ва дигар захираҳо камтар истеъмол мегардад.

Ҳамчунин бо таъсир ва рушди илму техника технологияҳои навтарине (аз лиҳози экологӣ ба муҳити зист камзарар) ба амал меоянд, ки ба дигаргунсозии сохтори хоҷагии ҷаҳон таъсири калон мерасонанд.

Тамоюли умумии пешравии сохтори хоҷагии ҷаҳон дар он мушоҳида мегардад, ки дар зери таъсири инқилоби илмию техникӣ суръати пешравии соҳаҳои аввалиндараҷа (кишоварзӣ ва соҳаи истихроҷ) ва дуюмдараҷа (соҳаи саноати коркардқунанда ва сохтмон) пасттар гардида, суръати пешравии соҳаи хизмат (компютеригардонии иқтисодиёт, алоқа, савдо, нақлиёт) меафзояд. Дар натиҷа дар давлатҳои рушдёфта дар сохтори иқтисодиёт ҳиссаи соҳаи хизмат 80-83%-ро ташкил менамояд ва боқимонда 17-20% ба соҳаҳои саноат ва комплекси агросаноатӣ рост меояд.

9.2. Моҳияти комплекси агросаноатӣ (КАС)

Интегратсияи агросаноатӣ нисбатан намуни нави муттаҳиднамоии (якҷояшавни) корхонаҳо мебошад ва хусусияти хоси он дар ташкили интегратсияи байни ду соҳа – саноат ва кишоварзӣ, ифода меёбад.

Интегратсияи агросаноатӣ мантқан ва таърихан ба ташкили комплекси агросаноатӣ (КАС) бурда мерасонад. Яъне, дар ин замина як системаи ягонаи корхонаҳои кишоварзӣ ва корхонаҳои саноатӣ ва соҳаҳои мошинасозӣ барои кишоварзӣ бо алоқаҳои ба ҳам зичу устувори дарозмуддати истеҳсолию тиҷоратӣ муттаҳид гардидаанд. Дар ин системаи ягона истеҳсоли мошинаю технология барои соҳаҳои кишоварзӣ, истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ, коркарди онҳо, нигоҳдорӣ, кашонидан ва фуруҳтани онҳо ташкил мегардад. Бисёр соҳаҳои саноат қариб ба пуррагӣ барои қонеъ гардонидани талаботҳои КАС фаъолият менамоянд (ин истеҳсоли мошинаю дастгоҳҳо барои кишоварзӣ, истеҳсоли нуриҳои минералӣ, дастгоҳҳо барои соҳаи чорводорӣ ва Ҳ.К.).

Инсоният имрӯз воситаҳои нави меҳнатро (дастгоҳҳою техникаи навро) барои кишоварзӣ ихтироъ намуд ва истифода мекунад, ки ба техникаю технологияи саноатӣ (аз лиҳози ҳосилнокӣ, ғунҷоиниш энергия, сарфани меҳнат) наздик мебошад, яъне дараҷаи технологияи кишоварзӣ дар мамлакатҳои рушдёфта

ба дараҷаи технологии саноат наздик гардидааст. Ин пеш аз ҳама дар ИМА ба назар мерасид.

Самти асосии интегратсияи байналмилалӣи агросаноатӣ дар замони муосир ҳалли мушкилоти глобалӣи замонавӣ – мушкилоти қонё гардонидани талаботи афзояндаи аҳолии ҷаҳон бо маводи хӯрокаи мебошад.

9.3. Хусусияти хоси истифодаи захираҳои сӯзишворӣи энергетикӣ дар давлатҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққӣ

Дар ҷаҳон дар сохтори комплекси сӯзишворӣи энергетикӣ ҳиссаи истеҳсол ва истеъмоли нафт – тақрибан 40%, гази табиӣ – 23-24% ва ҳиссаи ангишт – 31-32%-ро ташкил менамояд. Ва барои пешравии ин соҳаҳо маблағгузориҳои қалон ҷудо мешаванд. Масалан, дар даҳсолаи гузашта барои коғуқоб ва истеҳсоли нафт дар ҷаҳон тахминан 10 млрд. долл дар 1 сол маблағгузорӣ карда шуд. Маблағгузориҳои капитали ба соҳаи энергетикаи обӣ ҳам, ҳамасола дар атрофии 100 млрд. доллар дар 1 солро ташкил менамояд.

Дар оянда то соли 2015 суръати афзоиши ҳисоби миёнаи солонаи истеҳсоли энергияи энергетикӣ дар ҷаҳон тақрибан 2,7%-ро ташкил менамояд. Ҳамзамон пешравии ин нишондиҳанда дар мамлакатҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққӣ фарқ менамояд.

Дар давлатҳои рушдёфта суръати афзоиши ҳисоби миёнаи истеҳсоли энергияи барқӣ, аз суръати ҳисоби миёнаи истеҳсоли умумиҷаҳонӣ он пасгтар буда, 2%-ро ташкил менамояд. Ва бештари пойгоҳҳои барқӣ (ки суръати афзоишашон 4,9 %-ро ташкил менамояд) ва дар асоси истифодаи ангишт фаъолият менамоянд, суръати афзоиши истеҳсолашон 1,3% дар 1 сол мебошад.

Дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ бошад, қисми асосии талабот ба энергияи барқӣ бо сохтани пойгоҳҳои барқии гармидиҳанда бо истифодаи ангишт ба роҳ монда мешавад. Ин омил вобаста ба он аст, ки қисмати зиёди мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ аз захираҳои қонҳои ангишт бой мебошанд ва барои сохтани пойгоҳҳои маблағталаби энергияи атомӣ ва энергияи обӣ қобилияти маблағгузорӣ қарданро надоранд.

Саволҳо барои такрор:

1. Тамоюли умумӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.
 2. Моҳияти интегратсияи агросаноатӣ дар пешравии хоҷагии ҷаҳон.
 3. Сохтори комплекси агросаноатӣ (КАС).
 4. Сохтори комплекси сӯзишвории энергетикӣ.
 5. Суръати афзоиши истеҳсоли энергияи барқӣ дар давлатҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққӣ.
- Адабиёт:** 13 (саҳ. 146-160); 15 (саҳ. 24-28)

МАВЗҶИ 10. ШИРКАТҶОИ ТРАНСМИЛЛӢ ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 10.1. Моҳияти ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ).
- 10.2. Нақши ШТМ дар раванди ҷаҳонишавии алоқаҳои хоҷагидорӣ байналхалқӣ.

10.1. Моҳияти ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ)

Ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ) қувваи пешбарандаи механизми хоҷагии ҷаҳон ба шумор мераванд. Ба ин ширкатҳо сохтори хоҷагидорӣ дохил мешаванд, ки аз ширкатҳои модарӣ ва дар хориҷа ширкатҳои духтарӣ ва филиалҳо иборат мебошанд. Ширкатҳои модарӣ гуфта, он ширкатҳоро меноманд, ки пурра ё қисман аз болои ширкатҳои дар хориҷа буда (ширкатҳои духтарӣ ва филиалҳо) назорат мебаранд. Ширкатҳои дар хориҷа бударо ширкатҳои духтарӣ меноманд, ки тақрибан на камтар аз 50% фонди оинномавиашон (ин маблағгузориҳоро маблағгузориҳои мустақим меноманд) аз тарафи ширкатҳои модарӣ маблағгузорӣ карда мешаванд. Дар филиалҳои дар хориҷа буда бошад, саҳми ширкатҳои модарӣ дар фонди оинномавиашон на камтар аз 10%-ро тақсир медиҳад.

Дар аввалҳои асри XX миқдори ШТМ он қадар бисёр набуд. Ҷамчун ҳодисаи калони ба пешравии иқтисодӣ ҷаҳон таъсиррасон дар нимаи дууми асри XX миқдори ин ширкатҳо бениҳоят афзуд. Қисми зиёди ШТМ дар давлатҳои рушдёфта (тақрибан 85-90%) ва боқимонда дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ ва ба иқтисоди бозорӣ гузаранда воқеъ мебошанд.

Новобаста аз он, ки дар бозори ҷаҳон бо роҳҳои гуногун (савдои байналхалқӣ, пешниҳоди таҷрибаи соҳибкорӣ, содироти технологияю ахборот) ШТМ бештар бо ҳаракати байналмилалӣ капитал, пеш аз ҳама инвеститсияҳои мустақим сару кор мегиранд, дар ҳолати маблағгузориҳои мустақим ин ширкатҳо ба захираҳои иқтисодии давлатҳои хориҷӣ (захираҳои табиӣ ва қувваи корӣ) роҳ меёбанд.

Дар асоси дар давлатҳои хориҷӣ ҷойгир намудани захираҳои ҷаҳонӣ (капитал, қобилияти соҳибкорӣ, технология ва дониш), ШТМ имконият пайдо менамоянд, ки дар доираи сайёра истеҳсолот ва фуруши самараноки худашонро ҷойгир намоянд.

10.2. Нақши ШТМ дар раванди ҷаҳонишавии алоқаҳои хоҷагидорӣ байналхалқӣ

Дар замони муосир усулҳои нави бо ҳам таъсиррасонӣ ва бо ҳам вобастагии давлатҳо ба миён омадааст. Раванди ташаккули муносибатҳои нави иқтисодӣ пурра бо инқилоби ахборотӣ ва технологияи дар мамлакатҳои рушдёр ба амал омада вобаста мебошад.

ШТМ дар пешравии хоҷагии ҷаҳон нақши калонро бозида, дар қисмати зиёди давлатҳои ҷаҳон ширкатҳои духтарӣ ва филиалҳои худро ҷойгир намуда, фаъолияти самаранокашонро бо банақшагирии дохилӣ пеш мебаранд. Дар натиҷа на зиёда аз 1/4 иқтисодиёти ҷаҳон дар асоси бозори озод фаъолият менамоянду ҳалос. Дар асоси фаъолияти ШТМ фазои нави иқтисодӣ (аз болои ҳавасмандии иқтисодии миллий) ба амал меояд. Маҷмӯи захираҳои аъёрии ин ширкатҳо нисбат ба захираҳои аъёрии ҳамаи давлатҳои ҷаҳон якҷанд маротиба зиёдтар мебошад.

Дар натиҷаи пешравии ШТМ иқтисодиёти глобалӣ ба системаи худтақрористеҳсолкунӣ табдил ёфта, раванди танзими он аз сатҳи миллий ба сатҳи глобалӣ (умумиҷаҳонӣ) мегузарад. Фақат бозори ҷаҳон метавонад бо механизмҳои самаранокаш таносубҳои байнисоҳавӣ ва байниминтақавӣ тақрористеҳсолкуниро танзим намояд.

То давраи ҷаҳонишавӣ хоҷагиҳои миллии давлатҳои алоҳида системаи мустақили тақрористеҳсолкуниро ба амал меоваранд. Ҳоло танҳо хоҷагии ҷаҳон дар якҷоягӣ-ҳамин ҳел система мебошад.

Фаъолияти ШТМ дар соҳаи молия бештар ташаккули системаи ягонаи идоракунии хоҷагии ҷаҳонро собит месозад. Ин як ҳодисаи беҳамто дар раванди бо ҳам табдилёбии тамоюлҳои глобалӣ, дар ҳаракати захираҳои молиявӣ ва пешравиҳои технологияҳои ахборотӣ ва ғасби (экспансия) глобалӣ ба мушоҳида мерасад.

Ҳамин тавр дар давраи муосир нақши ШТМ (корхонаҳои трансмиллӣ, банкҳои трансмиллӣ, иттиҳодияҳои интегратсионӣ) дар раванди ҷаҳонишавии истеҳсолоти ҷаҳон ва танзими он бисёр беҳамто ва муҳим гардидааст.

Саволҳо барои тақрор:

1. Ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ) ва моҳияти онҳо дар хоҷагии ҷаҳон.
2. Мавқеи ШТМ дар аввалҳои асри XX.
3. Нақши ШТМ дар раванди ҷаҳонишавии истеҳсолот.
4. Мавқеи ШТМ дар пешравиҳои хоҷагии ҷаҳон.
5. Фаъолияти ШТМ дар соҳаи молия.

Адабиёт: 13 (саҳ. 276-298); 22 (саҳ. 52-56); 23 (саҳ. 39-43)

МАВЗҶИ 11. ИТТИҲОДИЯҲОИ ИНТЕГРАТСИОНИИ (ҲАМГИРОИИ) ҶАҲОН

- 11.1. Моҳияти интегратсияи (ҳамгиروي) иқтисодӣ ва омилҳои асосие, ки равандҳои интегратсиониро муайян менамоянд.
- 11.2. Интегратсияи иқтисодӣ ҳамчун омилҳои таъминкунандаи шароитҳои мусоид барои давлатҳои иттиҳод.
- 11.3. Иттиҳоди Аврупо ҳамчун иттиҳодияи интегратсионии намунавӣ.

11.1. Моҳияти интегратсияи (ҳамгиروي) иқтисодӣ ва омилҳои асосие, ки равандҳои интегратсиониро муайян менамоянд

Интегратсияи байналхалқии иқтисодӣ ин раванди муттаҳидгардии хоҷагидорию сиёсии давлатҳо дар заминаи алоқаҳои дарозмуддати устувор ва тақсироти меҳнат байни хоҷагиҳои миллии бо ҳам таъсиррасон дар дараҷа ва намудҳои гуногун мебошад. Дар дараҷаи корхона ин раванди бо ҳам таъсиррасонии субъектҳои хоҷагидорӣ (корхона, фирма)

давлатҳои бо ҳам ҳамсоя (наздик) бо роҳи ташаккули системаи шартномаҳои иқтисодӣ байни корхонаҳо ва ташкили филиалҳо дар хориҷа аст. Дар дараҷаи байнидавлатӣ интегратсия дар асоси ташаккули иттиҳодияҳои иқтисодии давлатҳо ва мусоид намудани сиёсатҳои миллии ташкил мегардад.

Иттиҳодияҳои интегратсионӣ гуфта гурӯҳҳои хоҷагидориеро меноманд, ки барои танзими равандҳои интегратсионӣ байни давлатҳои аъзо ташкил гардидааст.

Омилҳои асосие, ки раванди интегратсиониро муайян менамояд, инҳоянд:

- Таҳминан дараҷаи баробарии (якхелаи) пешравии иқтисодӣ. Агарчанде ин шарт мусбӣ аст, агар ҷой надошта бошад, боз дар асоси ба инобат гирифтани дигар омилҳои (иқтисодию сиёсӣ) ташкил намудани иттиҳоди интегратсионӣ имкон дорад;
- Интегратсия бо муваффақият боло меравад, агар иқтисодҳои давлатҳо дар ҳолати пешравӣ бошанд. Масалан, дар ҳолате, ки иқтисодиёти як давлат дар ҳолати бӯҳронӣ ҷой дорад бо давлати ҳамсоя алоқаҳои интегратсионӣ пайдо намуданаш мушкилтар аст;
- Аз лиҳози ҷуғрофӣ бо ҳам наздик (ҳамсоя) будани давлатҳо барои боло бурдани самаранокии ҳамгироӣ мусоидат менамояд;
- Иродаи сиёсии роҳбарияти давлатҳои бо ҳам иттиҳоди интегратсиониро ташкилкунанда. Масалан, дар ҷараёни ташкили гурӯҳҳои интегратсионии Иттиҳоди Аврупо (ИА), НАФТА, МЕРКОСУР иродаи сиёсии роҳбарияти давлатҳои ҳавасманд нақши муҳим бозид.

11.2. Интегратсияи иқтисодӣ, ҳамчун омилӣ таъминкунандаи шароитҳои мусоид барои давлатҳои иттиҳод

Интегратсияи иқтисодӣ барои давлатҳои бо ҳам таъсиррасон якҷанд шароитҳои мусоидро таъмин менамояд:

Пеш аз ҳама, ҳамкориҳои интегратсионӣ барои субъектҳои хоҷагидорӣ (мавод истеҳсолкунандагон) имконияти истифодаи захираҳои: молиявӣ, меҳнатӣ, ашёи хом, технологияҳои навро дар доираи минтақаҳои интегратсионӣ, ҳамчунин истеҳсоли

махсулотро барои фурӯш дар бозори калони минтақаҳо фароҳам меоварад.

Дуҷум, наздикшавии иқтисодии давлатҳо дар доираи минтақа барои фирмаҳои иштирокчиёни интегратсияи иқтисодӣ шароити мусоид фароҳам меоварад ва то андозае онҳоро аз рақобат бо фирмаҳои давлатҳои сеюм ҳимоя менамояд;

Сеюм, ба ҳам таъсиррасонии интегратсионӣ ба аъзоёни он имконият медиҳад, ки баъзе масъалаҳои иҷтимоиро, ба монанди баробарнамони шароити тараққиёти ноҳияҳои ақибмонда, масъалаҳои аз қор таъминнамоӣ дар бозори меҳнат, пешниҳоди сабуқиҳои иҷтимоӣ барои оилаҳои камбизоат, пешравии соҳаҳои маориф ва тандурустӣ, ҳифзи меҳнат ва иҷтимоӣ бо ёрии яқдигар ҳаллу фасл кунанд.

11.3. Иттиҳоди Аврупо ҳамчун иттиҳодияи интегратсионии намунавӣ

Расман, то 1 ноябри соли 1993, гурӯҳи интегратсионии пешбари давлатҳои Аврупои Ғарбӣ ҳамчун ҷамъияти иқтисодии Аврупоӣ ном гирифт. Соли 1967 дар заминаи боҳам яқҷояшавии се ташкилоти мустақили минтақавӣ – Ҷамъияти иқтисодии Аврупо, Иттиҳоди Аврупогии англиш ва оҳан ва ҷамъияти Аврупогии доир ба энергияи атомӣ ҳамчун Иттиҳоди Аврупо (ИА) барпо гардид. Ҳоло ИА, 27 давлатҳои минтақаи Аврупо дар бар мегирад, ки дар асоси ташкилотҳои байнидавлатӣ: Шӯрои Вазирон, Шӯрои Аврупо, Комиссияи иттиҳоди Аврупо, Парлумони Аврупоӣ, Суди иттиҳоди Аврупо идора карда мешаванд. Масалан Шӯрои Аврупои ИА нақши асосиро дар системани идоравӣ мебозад, ва дар ин дараҷа татбиқи сиёсати ягонаи ИА қабул мегардад.

Ҳамаи роҳбарони давлатҳои иттиҳод, аъзои Шӯрои Аврупо мебошанд. Дар ин зина ҳамаи масъалаҳои принсипиалӣ муҳокима мегарданд ва бо ҳамовозии аъзоҳо қабул мегарданд. Комиссияи иттиҳоди Аврупо бошад органи иҷроия мебошад ва барои тасдиқ ба Шӯрои Вазирон лоиҳаҳои қонунҳоро пешниҳод менамояд.

Парлумони Аврупоӣ органи назоратӣ буда, бо Шӯрои вазирон ва Комиссияи ИА бучаи ИА-ро дар яқҷоягӣ муҳокима намуда тасдиқ менамоянд.

Саволҳо барои такрор:

1. Омилҳои асосие, ки раванди интегратсиониро муайян менамоянд.
2. Интегратсияи байналхалқии иқтисодӣ.
3. Интегратсияи иқтисодӣ, ҳамчун омилӣ таъминкунандаи шароитҳои мусоид барои давлатҳои иттиҳод.
4. Интегратсияи иқтисодӣ ва самаранок истифода гардидани захираҳои истеҳсолӣ.
5. Иттиҳоди интегратсионии Иттиҳоди Аврупо ва сохтори идоравии он.

Адабиёт: 13 (саҳ. 299-330); 20 (саҳ. 190-204); 15 (саҳ. 106-110)

МАВЗҶИ 12. МУШКИЛОТҲОИ ГЛОБАЛИИ (УМУМИБАШАРИИ) ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 12.1. Моҳият, нақш ва паҳлӯҳои иқтисодии мушкилотҳои глобалӣ.
- 12.2. Навъҳои мушкилотҳои глобалии иҷтимоӣ.
- 12.3. Бӯҳрони экологӣ ҳамчун мушкилоти глобалӣ.

12.1. Моҳият, нақш ва паҳлӯҳои иқтисодии мушкилотҳои глобалӣ

Ҷамаи соҳаҳои фаъолият, аз ҷумла фаъолияти хоҷагидорӣ инсон дар ҷараёни тараққиёти худ ба мушкилотҳои ҷузъӣ ва умумӣ гирифтагӣ мегардад. Таҷриба нишон медиҳад, ки ҳамаин тавр мушкилотҳои пешравии ҷамъият мавҷуд ҳастанд, ки ҳар як аз онҳо ҷамъият ва тамоми паҳлӯҳои ҳаёти ҷамъиятиро дарбар мегиранд ва хусусияти умумӣ доранд. Ин як хусусияти принсипиалии мушкилотҳо мебошад, ки глобалӣ ном гирифтаанд. Аз рӯи ҳаҷм, ҳалли дарозмуддат ва дараҷаи таъсир ба пешравии ҷамъият, ҳамчунин талаб намудани хароҷотҳои калоне, ки қудрати як ё як гурӯҳ давлатҳо намерасад ва ин мушкилотҳоро фақат дар иштироки қулли давлатҳои ҷаҳон ҳаллу фасл намудан мумкин аст, чунки хусусияти умумибашарӣ доранд. Дар навбати худ барои ҳалли якҷояи ин мушкилотҳо ҷалб намудани захираҳои гуногун, аз ҷумла захираҳои маводӣ, молиявӣ, меҳнатӣ, технологӣ, зеҳнӣ (интеллектуалӣ) ва информатсионӣ лозим меояд. Бо иборати дигар ҳар як мушкилоти глобалӣ паҳлӯи иқтисодӣ

дорад, ки ҳалли он бе ҷалби захираҳои (аз ҷумла, захираҳои маводию молиявӣ) ҷамъиятии ҷаҳонӣ имконнопазир мебошад.

Ҷалби ҳамаи воситаҳои молиявии ҳамаи давлатҳои ҷаҳон, ташкилотҳои байналхалқӣ, ҳамкории иқтисодии интернатсионалӣ – ин хусусияти хоси дигари мушкilotҳои глобалӣ мебошад.

Бояд қайд намуд, ки сабаби асосии баамалоии мушкilotҳои глобалӣ ин натиҷаи ғайриҷамъиятии хоҷагидорӣ инсоният, ба даст даровардани фоида ва бо суръати баланд тараққӣ кардани истеҳсолот мебошад. Ин тамоюл, алаҳхусус дар васеъ гардонидани номгӯй ва боло рафтани ҳаҷми мушкilotҳои глобалӣ иҷтимоӣ бештар ба назар мерасад.

12.2. Намудҳои мушкilotҳои глобалӣ иҷтимоӣ

Мушкilotҳои дохили ҷамъиятии глобалӣ пеш аз ҳама вобаста ба ғайриқаноатбахш ташкил намудани пешравиҳои худӣ ҷамъият мебошад. Ин мушкilotҳо дар он сурат ҳалли худро меёбанд, агар зиддиятҳои дохилии тамаддуни инсоният аз байн бурда шаванд.

Ба мушкilotҳои глобалӣ иҷтимоӣ дохил мешаванд:

- мушкilotи таъминоти хӯрокворӣ;
- мушкilotи демографӣ;
- мушкilotи маҳв кардани ҷанги ядрӣ;
- мушкilotи аз байн бурдани камбизоатӣ;
- мушкilotи пешравии капитали инсонӣ.

Ба мушкilotҳои нави глобалӣ, ки хусусияти иқтисодӣ доранд, дар замони муосир мушкilotи азхуднамоии уқёнуси ҷаҳонӣ ва азхуднамоии коинот дохил мешаванд.

Мушкilotҳои глобалӣ иқтисодӣ хусусияти таърихӣ доранд ва дар давраҳои гуногуни таърихӣ баамалоии мушкilotҳои глобалӣ фаромӯшшуда, масалан мушкilotи касалиҳои эпидемикӣ, имконнопазир мебошад.

12.3. Бӯҳрони экологӣ ҳамчун мушкilotи глобалӣ

Мушкilotи экологӣ таърихи бисёрасра дорад. Ҳамзамон дар нимаҳои дуоми асри XIX бо мурури индустриякунонии истеҳсолот ин мушкilot тезу тунд ғашт. Дар 100 соли охир тақрибан 1/4 ҳиссаи заминҳои коркардшаванда ва 2/3 ҷангалзорҳо аз кор баромаданд. Ҳар даҳсола дар ҷаҳон 7% заминҳои ҳосилхез

аз кор мебароянд. Дар замони ҳозира ҳамасола 26 млрд. т. кабати ҳосилхези замин аз майдонҳо шуста бурда мешавад.

Дар натиҷа мушкилоти экологӣ хусусияти бӯҳронии умумибашарӣ (глобалӣ) пайдо намуд. Ба равияҳои асосии тезу тунд гаштани бӯҳрони экологӣ инҳо дохил мешаванд:

- Якум, дар натиҷаи таъсири беандозаи нуриҳои минералӣ, намакин гаштани хок, бодлеси (эрозияи) шамолию оби замин, аз кор баромадани қисмати калони заминҳои ҳосилхез;
- Дуюм, таъсири калони химикатҳо ба маҳсулотҳои рустанипарварӣ ва чорводорӣ, об, муҳити зисти инсон, аз байн рафтани (нобуд гаштани) ҷангалзорҳо ва ҳ.к., ки ба ҳаёти инсон ва организми зинда таҳдид менамоянд;
- Сеюм, ба атмосфера партофтани ҳазорҳо тонн заҳрхимикатҳо (оксиди карбон, дуоксиди сулфур ва дигар моддаҳои заҳрнок), заҳролуд гардонидани муҳити зисти инсон (қабати озоние, ки атмосфераро ихота кардааст);
- Чорум, баамалоии миллиардҳо тонн партовҳои саҳт, ки масоҳатҳои калони заминҳои ҳосилхезро ишғол намуда, боз ба обу ҳаво таъсир расонда муҳити зистро заҳролуд месозанд;
- Панҷум, сохтмони пойгоҳҳои барқии атомӣ барои пешравии инсоният ҳатари калон доранд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Паҳлӯҳои иқтисодии мушкилотҳои глобалӣ.
 2. Сабабҳои асосии ҳалли якҷояи мушкилотҳои глобалӣ.
 3. Навъҳои мушкилотҳои глобалӣ.
 4. Барои ҷӣ мушкилотҳои экологӣ ҳамчун мушкилоти глобалӣ ба шумор мераванд.
 5. Равияҳои асосии тезу тунд гаштани мушкилотҳои глобалӣ.
- Адабиёт: 13 (саҳ. 381-417); 15 (саҳ. 126-129); 16 (саҳ. 46-48)

МАВЗЎИ 13. МАМЛАКАТҲОИ РУШДЁФТА ДАР ХОЧАГИИ ҶАҲОН

- 13.1. Тавсифоти умумии мамлакатҳои рушдёфта.
- 13.2. Нақши алоқаҳои иқтисодии беруни дар пешравии иқтисодиёти мамлакатҳои рушдёфта.
- 13.3. Мавқеи мамлакатҳои рушдёфта дар истеҳсолоти ҷаҳон.

13.1. Тавсифоти умумии мамлакатҳои рушдёфта

Мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон мавқеи ҳукмронро ишғол менамоянд. Қисмати асосии онҳо (ба ғайр аз Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Тайван) дар минтақаи Аврупо ҷойгир мебошанд. 30 мамлакатҳои зерини рушдёфта ба Ташкилоти ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд (ТҶИР) шомил мебошанд: Австралия, Австрия, Белгия, Британияи Кабир, Маҷористон, Олмон, Греция, Дания, Ирландия, Исландия, Испания, Италия, Канада, Люксембург, Мексика, Нидерландҳо, Зеландияи Нав, Норвегия, Полша, Португалия, Республикаи Корея, Сингапур, ИМА, Туркия, Финляндия, Франсия, Чехия, Шветсария, Шветсия, Ҷопон. Ғайр аз ин ба гурӯҳи мамлакатҳои рушдёфта экспертҳои СММ бисёр вақт боз Исроил, Республикаи Африкаи Ҷанубӣ (РАҶ), баъзе давлатҳои нафтасодиркунандаи Шарқи Наздик ва Миёна, мамлакатҳои хурди Аврупо ва ғайраро дохил мекунанд.

Дар зергурӯҳи мамлакатҳои рушдёфта боз 8 давлати аз лиҳози иқтисодию сиёсӣ бузурги мавқеи пешбарандаро ишғол намуда, сиёсати пешравии хоҷагии ҷаҳонро муайян менамоянд. Ин давлатҳоро «8-гонаи бузург» меноманд: ИМА, Ҷопон, Олмон, Франсия, Британияи Кабир, Канада, Италия ва Россия (аз соли 2010 инҷониб ба ин иттиҳод аъзо мебошад). Дар ин 8-гона ИМА мавқеи (нақши) пешворо иҷро менамояд.

Пешравии давлатҳои рушдёфта пеш аз ҳама дар дараҷаи пешравии қувваҳои истеҳсолкунанда инъикос меёбад, ки ба он маҷмуи омилҳои таърихӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоию психологӣ ва ҳ.к. мусоидат менамоянд. Ҳамаи ин омилҳои номбурдаро ба ду қисмати калон ҷудо намудан мумкин аст. Ба гурӯҳи якум омилҳои дохилро номбар менамоем. Пеш аз ҳама ҳукмфармо будани моликияти хусусӣ ва дар дасти шахсони алоҳида ҷой доштани воситаҳои истеҳсолӣ ва бо суръати баланд (дар зинаи якум) пешравии мануфактура, пас ташкили истеҳсолот дар асоси

мошинаю техника, ҳамчунин ба ин гурӯҳи омилҳо ба амал омадани бозори қувваи корӣ, тайёр намудани кадрҳо ва капитали тичоратию бонкҳо дохил мешаванд. Ба гурӯҳи дуҷум омилҳои беруна дохил мешаванд, ки дар поён дида мебароем.

13.2. Нақши алоқаҳои иқтисодии берунӣ дар пешравии иқтисодиёти мамлакатҳои рушдёфта

Мачмӯи омилҳои берунаро, ки ба пешравии иқтисодиёти мамлакатҳои рушдёфта мусоидат менамояд ба ду давра ҷудо намудан лозим меояд. Дар давраи аввали пешравиашон, ин давлатҳо ҳар чӣ бештар (ба воситаи фишор ва зӯрварӣ) аз ашёи хом ва қувваи кории мамлакатҳои ақибмонда (мустамликаҳоиашонро) истифода менамуданд. Зиёда аз ин давлатҳои номбурдари мамлакатҳои содиркунандаи ашёи хом табиӣ дода, фоидаи софро ба даст оварда, дар натиҷа дар мӯҳлати дарози таърихӣ дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти ҷаҳон муваффақ гардида ба давлатҳои пешбар табиӣ ёфтанд.

Аз ҷумла, дар доираи ин давлатҳо (пеш аз ҳама ИМА) дар соҳаи нави технологияҳои баланд дар ҷаҳон пешбар гардид. Ин пеш аз ҳама дар соҳаи компютерикунонии истеҳсолот ва истифодаи Интернет (дар ИМА) ба мушоҳида мерасад. Рақамҳо нишон медиҳанд, ки 2/3 ҳиссаи афзоиши МУД-и ИМА аз ҳисоби Интернет таъмин мегардад. Зиёда аз ин 60% корпоратсияи амрикоӣ мунтазам дар фаъолияти хоҷагидориашон компютерҳоро истифода менамоянд.

Дар замони муосир дар пешравии давлатҳои рушдёфта нақши алоқаҳои иқтисодии беруна (алаҳусус савдои хориҷӣ) бисёр муҳим аст. Рақамҳо нишон медиҳанд, ки дар соли 2005 тақрибан зиёда аз 1/4 ҳиссаи мачмӯи МУД-и зергурӯҳи мамлакатҳои рушдёфта ба хориҷа фурухта мешавад ва қариб ҳамин миқдори МУД аз ҳисоби воридот таъмин мегардад. Аксари (зиёда аз нисфи) ширкатҳои ин давлатҳо маҳсулотҳои истеҳсол намудаашонро берун аз марзи давлатҳоиашон мефурӯшанд, тақрибан нисфи ашёи хом ва маҳсулотҳои нимтайёри ин ширкатҳо аз ҳисоби воридот аз дигар давлатҳо ё истеҳсоли ширкатҳои духтариашон дар хориҷа таъмин мегардад.

Ҳамчунин барои пешравии иқтисодиёти ин зергурӯҳ нақши арзандаро ҳаракати байналмилалӣ капитал, қувваи корӣ,

коркардҳои технологӣ, ҷалби маблағгузориҳои капиталии (муस्ताқими) хориҷӣ мебозанд. Масалан, аз ҳисоби маблағгузориҳои капиталии хориҷӣ дар солҳои 2000-2005 – 7-20% маблағгузориҳои капиталии ба фондҳои асосии истеҳсолии давлатҳои рушдёфта таъмин гардид.

13.3. Мавқеи мамлакатҳои рушдёфта дар истеҳсолоти ҷаҳон

Ҳисобу китобҳо (дар асоси нархҳои ҷорӣ) нишон медиҳанд, ки ҳиссаи мамлакатҳои рушдёфта дар истеҳсолоти ҷаҳон дар соли 1960 – 67,8%, соли 1990 – 74,3% ва соли 2000 – 77% МУД-и ҷаҳониро ташкил намуд.

Аз рӯи ҳисобу китоб дар асоси қурби харидории асъор бошад, ҳиссаи мамлакатҳои рушдёфта дар истеҳсоли МУД-и ҷаҳонӣ чунин аст: соли 1990 – 55,7%, соли 2007 – 57% ва соли 2005 – 52,3%. Яъне, бо иборати дигар зиёда аз нисфи истеҳсолоти ҷаҳон аз тарафи зергурӯҳи давлатҳои рушдёфта истеҳсол карда мешавад.

Давлатҳои тараққикардаи саноатӣ дар истеҳсолоти маҳсулотҳои илмгалаб (технологияҳои баланд), маҳсулотҳои саноати сабук ва хурокворӣ, кишоварзӣ ва ҳ.к. мавқеи устувори пешбарро ишғол менамоянд.

Саволҳои барои такрор:

1. Мавқеи ҳукмронии мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон.
2. Ҳаштгонаи бузург дар зергурӯҳи мамлакатҳои рушдёфта.
3. Алоқаҳои иқтисодии беруна ва мамлакатҳои рушдёфта.
4. Ҳиссаи мамлакатҳои рушдёфта дар истеҳсолоти МУД-и ҷаҳонӣ.

Адабиёт: 12 (сах. 315-340); 13 (сах. 421-443); 16 (сах. 249-255)

МАВЗҶҶИ 14. ИМА ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 14.1. Хусусиятҳои хоси тараққиёти иқтисодии ИМА.
- 14.2. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон.
- 14.3. Стратегияи иқтисодии беруна.

14.1. Хусусиятҳои хоси тараққиёти иқтисодиёти ИМА

ИМА мамлақати пешбари хочагии ҷаҳон ба шумор меравад, ҳам аз лиҳози нотенсиалу пешравии иқтисодию иҷтимоӣ, ҳам аз лиҳози муайяннамоеи тамоюли пешравии иқтисодиёти ҷаҳон.

Яке аз хусусияти хоси пешравии иқтисодиёти ИМА аз он иборат аст, ки хочагидориашро дар асоси истифодаи технологияҳои нав ва дастовардҳои микроэлектроника, микропротсессорҳо, автоматикунонии программавӣ пеш бурда, самаранокии оиро баланд мебардоранд.

Хусусияти хоси дигари пешравии иқтисодиёти ИМА аз боло рафтани дараҷаи истифодаи илм дар истехсолот ва рушд ёфтани соҳаҳои илмталаби он иборат мебошад, яъне барпо гардидани «иқтисодиёти илмнок» ба миён омадааст. Дар ин хусус хароҷотҳои ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ равона гардидаи ИМА 2,7% МУД-ашро ташкил менамояд (ин 44% хароҷотҳои давлатҳои рушдёфта дар ин самт мебошад).

Боз ба хусусияти хоси пешравии иқтисодиёти ИМА ташаккули инфрасохтори информатсионии ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро (алалхусус иқтисодиётро) фарогиранда дохил мешавад. Ба ҳиссаи ИМА 40% ҳамаи компютерҳои дар ҷаҳон ҷаъолияткунанда рост меояд. Ҳиссаи доду гирифт ба воситаи Интернет зиёда 1,3 трлн. долларро (дар миёнаи даҳсолаи аввали асри XXI) ташкил намуд.

Ҳамчунин ба хусусияти хоси муҳими пешравии иқтисодиёти ИМА – нақш ва ҳаҷми соҳаи хизмат (ки дар иқтисодиёти дигар давлатҳои ҷаҳон монанд надорад) ва дар сохтори иқтисодиёт мавқеи аввалинро ишғол менамояд, дохил мешавад. Дар соҳаи хизмати ИМА 80% ҳамаи кормандони мамлакат ҷаъолият менамоянд ва тақрибан 80% МУД истехсол мегардад ва ин омил мавқеи мамлакатро дар хочагии ҷаҳон боло мебарад.

14.2. Мавқеи ИМА дар истехсолоти ҷаҳон

Чи тавре аз таҳлили рақамҳои боло бармеояд, ИМА дар хочагии ҷаҳон (алалхусус истехсолоти ҷаҳон) мавқеи пешбарро ишғол менамояд. Барои тасдиқи ин ақида боз рақамҳои зеринро (аз натиҷаи пешравии иқтисодиёти ин мамлакат) пешкаш менамоем. ИМА аз лиҳози пешравии соҳаҳои илмталаб дар ҷаҳон

дар ҷои аввал меистад. Ҳамчунин нисбат ба аксари давлатҳои ҷаҳон аз лиҳози ҳиссаи истеҳсоли маҳсулотҳои саноатӣ (17% - ҷаҳонӣ), ва ҳаҷми маҳсулотҳои илмталаб (1/3 ҳиссаи ин маҳсулотҳо дар ИМА қойгир мебошад) мавқеи пешбарро ишғол мекунад.

14.3. Стратегияи иқтисодии беруна

Ҳаҷми савдои берунаи ИМА дар (соли 2006) доир ба фуруши маҳсулот ва хизмат 2,9 трлн. долларро, аз ҷумла, 1,02 трлн. долл. – содирот ва 1,87 трлн. долл. – воридот ташкил намуд. Ҳиссаи гардиши савдои хориҷа нисбат ба МУД – 25%-ро ташкил намуд, ки 30%-ашро хизмат ташкил менамояд.

Таҳлили рақамҳои боло нишон медиҳанд, ки салдои баланси савдои ИМА манфӣ буда, дар соли 2006 845 млрд. долларро дарбар мегирад. Яке аз сабабҳои асосии манфӣ будани салдои баланси пардохт аз он иборат аст, ки ИМА аз хориҷа (аз дигар давлатҳои ҷаҳон), аз ҷумла, аз филиалҳои ширкатҳои трансмиллии худаш маҳсулотҳои бо нархҳои паст (арзон) истеҳсол гардидаҳо барои қонеъ гардонидани талаботи иқтисодӣ ва аҳоли ворид менамоянд.

Ба ҳамкории асосии ИМА давлатҳои ҳамсоя ва рушдёфта дохил мешаванд. ИМА қариб бо ҳамаи давлатҳои ҷаҳон (аз ҷумла бо Ҷумҳурии Тоҷикистон) доду гирифтҳои иқтисодӣ дорад.

Саволҳо барои тақрор:

1. ИМА ҳамчун давлати пешбари хоҷагии ҷаҳон.
2. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодии ИМА.
3. ИМА дар истеҳсоли ҷаҳон.
4. Истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ дар ИМА.
5. Савдои берунаи ИМА.

Адабиёт: 12 (саҳ. 385-409); 13 (саҳ. 468-478); 14 (саҳ. 185-193);

16 (саҳ. 260-270)

МАВЗЎИ 15. ЧОПОН ДАР ХОЧАГИИ ЧАҲОН

- 15.1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодиёти Чопон.
- 15.2. Таъсири корҳои илмию тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ба пешравии иқтисодиёти Чопон.
- 15.3. Модели механизми хоҷагидорӣи Чопон.

15.1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодиёти Чопон

Чопон, яке аз давлатҳои ба худ хусусиятҳои хос доштае мебошад, ки дар муддати кӯтоҳ, новобаста ба он, ки солҳои 1992 ва 2003 бӯҳрони иқтисодиро аз сар гузаронид, ба як мамлакати рушдёртаи ҷаҳон табдил ёфт. Сабаби асосии таназзули иқтисодиёти Чопон дар ин солҳо аз хатогӣ содир намудан дар сиёсати молиявӣ боло рафтани нархи маводу хизмат дар бозори дохилӣ, иборат мебошад. Аз ин бӯҳрони иқтисодӣ бо роҳи гузаронидани ислохот дар ҳамаи бахшҳои иқтисодиёт солҳои 2003-2004 раҳо ёфт ва иқтисодиёти он боз ба маҷрои худ ворид гашт.

Пешравии иқтисодиёт асосан аз ҳисоби пасандозҳо ва дар ин замина гузоштани маблағгузории капиталий ва самаранок истифода бурдани дигар намуди захираҳо (захираҳои меҳнатӣ, маводӣ, молиявӣ ва зеҳнӣ) ба даст оварда шуд. Доир ба меъёри вазъи кунунии пасандоз ва маблағгузориҳои капиталий рақамҳои ҷадвали 1 шаҳодат медиҳанд.

Ҷадвали 1

*Меъёри пасандозҳо ва маблағгузориҳои капиталий дар Чопон, % аз МУД (аз рӯи ҳисобҳо дар асоси қурби харидорӣ асъор) **

	1984-1991	1992-1999	2000-2006
Пасандозҳо	33,0	30,6	26,7
Маблағгузориҳои капиталий	30,3	28,1	23,7

*World Economic Outlook. April 2006 IMF

Аз рақамҳои ҷадвали 1 бармеояд, ки меъёри маблағгузориҳои капиталий ба иқтисодиёти Чопон нисбат ба ҳамин нишондиҳандаи дараҷаи умумиҷаҳонӣ дар солҳои 2000-2006 1-2 нишондиҳанда зиёд мебошад ва дараҷаи пасандозҳо бошад, 4-5 нишондиҳанда зиёд мебошад.

Пешравии бузурги иқтисодиёти Ҷопонро пас аз Ҷанги дуюми ҷаҳон дар адабпёти иқтисодӣ ҳамчун «мӯъҷизаи иқтисодии Ҷопон» меноманд, ки он «мӯъҷиза» дар асоси омилҳои зерин ба даст оварда шудааст:

- Дарачаи баланди меъёри пасандозҳо;
- Дарачаи пасти хароҷотҳои харбӣ;
- Арзон будани қувваи корӣ дар Ҷопон (нисбат ба ИМА ва Аврупои Ғарбӣ), ҳамчунин доштани таҳассуснокии баланд ва меҳнатдӯст будани кормандон;
- Ба таври васеъ истифодаи гардидаҳои дастовардҳои илмию техникалии хориҷӣ;
- Фаъолона дигаргун сохтани сохтори иқтисодиёт, аз ҷумла, дар саноати коркардҷунонда;
- Ривож додани воридоти маҳсулотҳо ва фурӯши онҳо ба нархҳои арзон;
- Гузаронидани ислоҳоти иқтисодии пас аз ҷангӣ, якҷоякунии корхонаҳои хурд, гузаронидани ислоҳоти аграрӣ;
- Самаранок танзим намудани иқтисодиёт аз тарафи давлат, аз ҷумла, ба воситаи барномаҳои иқтисодии умумимиллӣ, истиёзҳои андозӣ барои соҳаҳои афзалиятнок, маҳдуд гардонидани рақобат дар бозори дохилӣ, роҳ надодан ба беқурбшавии нена.

15.2. Таъсири корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ба пешравии иқтисодиёти Ҷопон

Яке аз омилҳои муҳими пешбарандаи иқтисодиёти Ҷопон (пас аз меъёри пасандоз ва маблағгузориҳои капитали) ин истифодаи самаранокӣ корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ мебошад. Хароҷотҳо ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ аз 2,95 то 3,35 МУД бештар гардидаанд. Ҳаҷми умумии хароҷотҳо ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ нисфи хароҷотҳои америконию ташкил намуда, 2 маротиба нисбат ба хароҷотҳои хитойӣ ва олмонӣҳо бештар мебошад.

Аппарати ислоҳоти Ҷопон ба татбиқи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ омода

мебошад ва ширкатҳои истеҳсолии он қўшиш менамоянд фаъолияти илмиашро мўтадил созанд ва пеш баранд.

Дар ин самт дар Ҷопон ба ҷаҳони маънавии инсон низ диққати калон дода мешавад. Ба ин васила назари принсипиалӣ доир ба муттаҳид гардонидани якҷанд соҳаҳои илм аз биология сар карда, то психология ба роҳ монда шудааст. Гоҳе ақибмониҳои Ҷопон аз ИМА дар соҳаи технологияҳои информатсионӣ Ҳукумати Ҷопонро водор сохт, ки қонуни нав ва барои татбиқи он барномаи нави «Ҷопони электронӣ» қабул намояд. Гузаронидани ислоҳоти маориф дар Ҷопон барои баланд бардоштани сатҳи ахбороти аҳоли равона гардидааст. Ин ақида дар асоси аз тарафи Шӯрои маориф қор карда баромадани «Моделҳои маориф дар асри XXI» татбиқи мегардад ва ҷавонро ба рӯҳияи тақмилдиҳии ахборотҳои ҷамъияти равона месозад.

Дар асри XXI Ҷопон дар асоси истифодаи дастовардҳои илмию техникаи ва қорқардҳои таҷрибавию конструкторӣ дар соҳаи авиатсионӣ коиноти пеш меравад. Дар ин самт бо ИМА ҳамқорӣ намуда, системаи мудофияи алайҳи ракетаҳои ядроиро қорӣ месозад.

Истифодаи энергияҳои барқароршаванда (оғтоб, шамол, мавҷи об) ва ҳифзи табиат дар Ҷопон як самти муҳими пешравии қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ ба шумор меравад.

15.3. Моделҳои механизми хоҷагидорӣ Ҷопон

Дар Ҷопон модели иқтисоди бозорӣ пешрафтаи аз тарафи давлат танзимшаванда амал менамояд. Ва иқтисодиёташ хусусияти омехта ва коллективӣ дорад. Коллективӣ будани иқтисодиёти он аз менталитети аҳолиаш бармеояд. Дар урфу одати мардуми Ҷопон ҳамин ақида ҳос аст, ки ҳар як гурӯҳи иҷтимоӣ аз як шахси алоҳида боло меистад. Дар ҳаёти ҷамъияти нақши калонро гурӯҳҳои якҷум – оила, пас ҷамъиятҳои терриротиявӣ мебозанд. Қорхона, қорпоратсияи замонавӣ – ин ҳам ҳамчун оила ба ҳисоб рафта, давлат бошад, ҳамчун оилаи калон шуморида мешавад.

Дар иқтисодиёти омехта (ҷомеаи омехта) нақши махсусро давлат мебозад. Давлат вазифаи танзимнамоии тиҷорати (савдои) қоричиро иҷро менамояд. Дар Ҷопон давлат дар симои Вазорати

савдои хоричӣ ва саноат, Вазорати молия, Идораи банақшагирии иқтисодӣ ва дигар вазоратҳои хоҷагидорию ташкилотҳо ба пешравии иқтисодию иҷтимоии мамлакат диққати калон медиҳад. Дар самти танзимнамоии давлат ҳавасманднамоии системаи баланд гардонидани сифат мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Дар ин ҷо сифат ба маънои васеъаш фаҳмида мешавад. Яъне сифати технология, маҳсулот, муҳити зист, шароити зиндагии мардум дар назар дошта мешавад.

Саволҳо барои такрор:

1. Сабаҳои асосии дар як муддати кӯтоҳ ба давлати рушдёфта табдил ёфтани Чопон.
2. Сабаҳои таназули иқтисодиёти Чопон дар солҳои 1992-2003.
3. «Муъҷизаи иқтисодии Чопон».
4. Таъсири корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию истеҳсолӣ дар пешравии иқтисодиёти Чопон.
5. Модели иқтисодии бозории пешрафтаи танзимшавандаи Чопон.

Адабиёт: 12 (саҳ. 408-428); 13 (саҳ. 494-510); 14 (саҳ. 275-296)

МАВЗҶИ 16. ИГТИҲОДИ АВРУПО ДАР ХОҶАГИИ ҶАҲОН

- 16.1. Таъсири умумии пешравии иқтисодиёти Иттиҳоди Аврупо (ИА).
- 16.2. Таъсири пешравии иқтисодиёти ИА.
- 16.3. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти ИА.

16.1. Таъсири умумии пешравии иқтисодиёти

Иттиҳоди Аврупо (ИА)

Ташаккули ИА ҳамчун комплекси иқтисодии минтақавӣ аз соли 1957 дар натиҷаи ташкил намудани Бозори умумӣ оғоз ёфт. Дар доираи Бозори умумӣ ҳаракати озоди маҳсулот, хизмат, капитал ва қувваи корӣ ташкил гардид. Иттиҳоди Аврупо соли 1993 дар асоси шартнома дар бораи Иттиҳоди Аврупо (бо номи шартномаи Маастрихт) ташкил ёфт. Дар натиҷа иттиҳоди сиёсӣ ва ба роҳ мондани сиёсати умумии хоричӣ, сиёсат дар соҳаи беҳатарӣ, ҳамкорӣ дар соҳаи судӣ ва корҳои дохилӣ, ҳамчунин

ҳамкорӣ дар соҳаи иҷтимоӣ дар доираи давлатҳои иттиҳод ташкил гардид. Дар асоси ин шартнома шаҳрвандии ягона ҳам ба роҳ монда шуд. Дар доираи 12 давлати ИА иттиҳоди асъорӣ (минтақаи евро) ташкил гардид, ки доду гирифтӣ иқтисодӣ дар заминаи асъори ягонаи аврупоӣ (евро) ба роҳ монда шудааст ва муносибатҳои расмӣ дучониба ба бисёрҷонибаи миллатҳои гуногун табиқ ёфт.

Моделҳои иқтисодии иҷтимоии ИА нисбат ба моделҳои иқтисодии давлатҳои аъзо хусусиятҳои умумӣ ва фарқиатҳо дорад. Умумияташ дар он аст, ки пеш аз ҳама пешравиҳои иқтисодӣ дар заминаи бозори умумӣ, озодии соҳибкорӣ ва рақобат, системаи тавоноии бонкӣ, ҳамчунин ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон дар асоси маблағгузориҳои давлатӣ ба иҷтимоият ба роҳ монда шудааст. Яъне, дар ин минтақа пешравиҳои иқтисодӣ ва ҳимояи иҷтимоии аҳоли дар ин модел ҳамчун узви бо ҳам пайваста ба роҳ монда шудааст.

Давлатҳои рушдёфтаи ИА ба воситаи буччаҳои давлатиашон ба иҷтимоӣ ҳиссаи калони маблағро ҷудо менамоянд. Масалан, Британия Кабир 38%, Франция 48%, Шветсия 60% МУД-ашонро ба ин соҳа равона менамоянд. Барои муқоиса ин нишондиҳанда дар ИМА 30%-ро ташкил медиҳад. Ҳамин тавр, моделҳои иқтисодии капитализми бозорӣ дар ИА нисбат ба ИМА хусусияти иҷтимоӣ дорад. Аз ин рӯ, моделҳои иқтисодии иҷтимоии ИМА-ро моделҳои капиталистии ба иҷтимоӣ раванашуда менаманд. Моделҳои пешравиҳои иқтисодии ИА-ро моделҳои капитализми хоҷагидорӣ бозорӣ иҷтимоӣ менаманд, ки дар он консепсияи иқтисодии либералӣ бо консепсияи иҷтимоӣ демократии ташкили ҷамъият бо ҳам зич пайваста мебошад.

16.2. Тамоюли пешравиҳои иқтисодӣ ва ИА

Чи тавре маълум аст, суръати пешравиҳои иқтисодӣ ва ИА 1,6-1,8%-ро ташкил менамояд, ки ин нишондиҳанда, масалан, нисбат ба ИМА пасттар мебошад ва нишондиҳандаи наҷандон баланд ба шумор меравад. Барои ҳамин ин ҷо бисёр муҳим аст (на он қадар нишондиҳандаҳои баланди суръати афзоиш), аммо таъсироти пешравиҳои сифатӣ, ки ба рақобатпазирӣ маҳсулотҳои

иктисодиётҳои миллӣ дар бозори ҷаҳон ва азнавсозии инвестисионии иқтисодиёт мусоидат менамояд.

Ҳисобу китобҳо нишон медиҳанд, ки агар ҳамаи ақидаҳои дар боло ва доир ба натиҷаҳои ислоҳоти иқтисодӣ зикргардида амалӣ гарданд сол аз сол суръати пешравии иқтисодиёти ИА (пеш аз ҳама дар заминаи давлатҳои пешбар: Олмон, Британияи Кабир, Франсия, Италия) дар солҳои 2006-2010 тахминан 1,8-2,3%-ро ва дар солҳои 2011-2020 – 2,2-2,6%-ро ташкил менамояд.

Барои таъмини рақобатпазирии маҳсулот дар бозори ҷаҳон ва дигаргунсозии иқтисодиёт аз ҳисоби навоариҳои нави техникӣ ва технологӣ бояд ҳаҷми инвестисияҳои (маблағгузориҳои) ба ин самт равона мегардида зиёд гарданд. Дар соли 2010 ин нишондиҳанда 3% аз МУД-и ИА-ро ташкил намуд ва маблағгузори танҳо ба соҳаи тадқиқотҳои илмӣ 100 млрд. евроро дар 1 сол ташкил намуд. Бо мақсади дастгирии соҳибкории хурд ва миёна ба ғайр аз ташкил ва тақвину системаи қонунгузори мусоид боз системаи дастгирии иттилоотии соҳибкорон ба роҳ монда шуд. Дар ин замина сиёсати боло бурдани шугли аҳоли (алалхусус аз ҳисоби ҷавонон) ҳам яке аз самтҳои афзалиятноки пешравии иқтисодиёт ба шумор меравад.

16.3. Омилҳои асосии пешрасти иқтисодиёти ИА

Пешравии иқтисодиёт дар ИА тақрибан 75-80% аз ҳисоби баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ба даст дароварда мешавад, ки суръати ҳисоби миёнаи афзоиши солонаи он 1,6-1,8%-ро ташкил менамояд. Албатта барои боло бурдани ҳосилнокии меҳнат ҷалби инвестисияҳо ва техникаю технология муосир нақши муҳимро мебозанд. Дар навбати худ татбиқи ин омил бе баландбардории маълумотнокӣ ва таҳассуснокии кормандон имконнопазир мебошад, ки иҷрои ин масъала ҳам, қисми таркибии сиёсати иқтисодии ИА ба шумор меравад.

Иҷрои масъалаи болобарии ҳосилнокии меҳнат дар давлатҳои ИА бо роҳҳои гуногун ба роҳ монда мешаванд. Масалан, дар Олмон ин бо роҳи интегратсияи заминҳои федералӣ ва ба як системаи ягона муттаҳид намудани онҳо ба роҳ монда шудааст.

Дар Франсия бо роҳи гузаронидани ислоҳот дар соҳаи сиёсати андозбандӣ ва иҷтимоӣ, ҳамчунин ташкил намудани иқлими мусоиди инвеститсионӣ ба роҳ монда шудааст.

Дар Италия дар асоси аз байн бурдани ақибмонии сохторӣ ва таҳассусгардонии содиротӣ дар соҳаҳои дараҷаи миёнаи технологӣ дошта ва рақобатпазир гардонидани маҳсулоти ин соҳаҳо дар бозори ҷаҳон ба роҳ монда мешавад.

Саволҳо барои такрор:

1. Иттиҳоди Аврупо ҳамчун комплекси иқтисодии минтақавӣ.
2. Модели иқтисодию иҷтимоии Иттиҳоди Аврупо.
3. Тамоқули пешравии иқтисодиёт дар Иттиҳоди Аврупо.
4. Омилҳои асосие, ки пешравии иқтисодиёти Иттиҳоди Аврупо таъмин менамоянд.

Адабиёт: 13 (саҳ. 444-460); 12 (саҳ. 429-448); 14 (саҳ. 231-245)

МАЗҶҶИ 17. ОЛМОН ДАР ХОЧАГИИ ҶАҶОН

- 17.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Олмон.
- 17.2. Модели иқтисодию иҷтимоии тараққиёти хоҷагидории Олмон.
- 17.3. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Олмон.

17.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Олмон

Олмон мақоми пешворо дар ИА иҷро менамояд. Ҳам аз лиҳози ҷуғрофӣ, ҳам аз лиҳози иқтисодӣ дар минтақаи Аврупо мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Аз ҳисоби истеҳсоли МУД (1934 млрд. доллар) дар Аврупо дар ҷои якум меистад. 60% содироташ ба давлатҳои ИА рост меояд. Дар бозори ҷаҳон пас аз ИМА дар ҷои дуюм меистад. Ҳаҷми гардиши савдои хориҷии он 1,05 трлн. долл. (ИМА – 2,04 трлн. доллар)-ро ташкил менамояд. Яке аз калонтарин содиркунандагон ва воридкунандагони маҳсулоти хизмат дар ҷаҳон ба шумор меравад. Дар Олмон 33,3% қисмати даромади буҷаи ИА ташаккул меёбад. Соҳаҳои асосии расмии саноати миллии Олмон, ки мавқеи пешбарро дар системаи хоҷагидории он ишғол менамоянд, инҳоянд: саноати кимиё, мошинсозӣ ва мошинсозии умумию электротехникӣ мебошад.

Қисми зиёди даромади миллии Олмон аз ҳисоби содироти молу хизмат ба даст дароварда мешавад ва ин агар аз як тараф

мавкен онро дар бозори ҷаҳон пурзӯр гардонад, аз тарафи дигар пешравии иқтисодиёташро аз ваъият дар бозори ҷаҳон вобаста мегардонад. Бинобар ин, дар сиёсати иқтисодии Олмон фаъол гардонидани талаботи дохилӣ, ҳамчун омил асосии пешравии иқтисодиёт ба шумор меравад.

Ба омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти Олмон пеш аз ҳама истифодаи дастовардҳои илмию техники, ба дараҷаи баланд боло бурдани сифати «капитали инсонӣ», фаъолона иштирок намудан дар алоқаҳои иқтисодии беруна ва пеш бурдани сиёсати хирадмандонаи иқтисодии дохилӣ ҳамроҳ мешаванд.

Олмон яке аз аввалинҳо гардида (дар байни давлатҳои рушдёфта) дигаргунсозии сохториро дар иқтисодиёт ба роҳ монд. Дар сохтори иқтисодиёт ҳиссаи соҳаҳои истеҳсоли кам гардида, ҳиссаи соҳаҳои хизмат зиёд гардидааст.

Дар сохтори саноат бошад, ҳиссаи соҳаҳои расмӣ –металҳои сиёҳ, киштисозӣ, соҳаҳои нассочӣ ва дӯзандагӣ кам гардида, вазни хоси соҳаҳои даромаднок ба монанди: истеҳсоли автомобилҳо, дастгоҳҳо, самолетҳо, саноати кимиё ва фармацевтика баланд гардид, ки ин соҳаҳо ба содирот равона мебошанд ва қувваи пешбарандаи саноати Олмонро ташкил менамоянд.

17.2. Модели иқтисодию иҷтимоии тараққиёти хоҷагидорӣ Олмон

Модели пешравии иқтисодиёти Олмонро, ки модели капиталистии иҷтимоии хоҷагии бозорӣ мебошад, модели реинӣ ҳам меноманд. Модели хоҷагидорӣ Олмон ба иҷтимоиёт равона гардидааст. Ба пешравии иқтисодиёт таъсири давлат пеш аз ҳама бо роҳи пешниҳоди неъматҳои иҷтимоӣ ва танзими фаъолияти корпоратсияҳо калон мебошад.

Системаи ёрии иҷтимоии давлат дар Олмон дар асоси шиори «барои ҳар як шахс, новобаста аз он, ки бо кадом сабаб вай ба мусибат гирифтور шудааст ҷомеа, ҷавобгар аст». Зиёда аз ин ёрии иҷтимоӣ натавонанд ба шахрвандони худи Олмон, балки барои муҳоҷирон ҳам расонида мешаванд. Ҳиссаи хориҷиёне, ки ба онҳо ёрии иҷтимоӣ расонида мешавад, 23%-ро аз ҷамъи ёригирандагон ташкил менамояд.

Сарчашмаи асосии маблағгузори барои ёрии иҷтимоӣ ин андозҳо ба қисми фаъолияткунандаи аҳоли ва даромади софи соҳибкорон ба шумор меравад.

Як хусусияти хоси дигари ин модел аз он иборат аст, ки вай боз ба капитали бонкӣ таъя менамояд. Аз рӯи қоидаҳои ин модел дар фаъолияти гурӯҳҳои молиявӣ истеҳсоли ба ғайр аз намояндагони иттифоқи қасаба дар шӯроҳои назоратӣ намояндагони бонкҳо ҳам иштирок менамоянд ва аз болои қорашон назорат мебаранд.

Бояд қайд намуд, ки равиҳои иҷтимоӣ доштани ин модел таъсири баланди давлат ба он ва хароҷотҳои қалон барои заминҳои шарқӣ, Олмонро ба бӯҳрони иқтисодӣ гирифтанд намуд.

Солҳои охир дар Олмон барои аз ин бӯҳрон баромадан, ҳамчунин рақобатпазир ва инноватсионӣ гардонидани иқтисодиёти миллӣ дар чараҳои ислоҳоти иқтисодӣ ва тақмили додани модели иқтисодӣ аз элементҳои (қисматҳои) модели либералии англосаксонӣ истифода карда шуд.

17.3. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Олмон

Бояд зикр намуд, ки аз сабабҳои дар боло қой дошта, нақши давлат дар пешравии иқтисодиёт дигаргун гаштааст. Вазифаи соҳибқорони давлат ва назорат аз болои иқтисодиёт қам гаштааст. Моликияти давлатӣ дар сохтори иқтисодиёт қам гашта, ҳиссаи капитали хусусӣ ва элементҳои бозорӣ боло рафтааст. Солҳои 2000-2006 маблағгузориҳои қалони давлатӣ ба дараҷаи паст фаромада 2% МУД-ро тақсил намуд.

Давлат дар маблағгузори ба қорҳои илмиву тадқиқотӣ ва қорқардҳои технологӣ нақши муҳим мебозад. Ҳуқумати федералӣ ва ҳуқумати заминҳо зиёда аз 37% хароҷотҳоро ба ин самт таъмин менамоянд. Аз ҳисоби бучҷаи давлат, қисми қалони илмҳои фундаменталӣ дар соҳаи техникаи қоинотӣ, энергетикаи қурд ва миёна, маблағгузори қарда мешаванд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Олмон ҳамчун давлати пешбар дар Иттиҳоди Аврупо.
2. Олмон ҳамчун давлати содиққунандаю вориққунандаи қолу маҳсулот дар қаҳон.
3. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти Олмон.
4. Дигаргунсозии сохторӣ дар иқтисодиёти Олмон.
5. Модели иқтисодию иҷтимоии Олмон.
6. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Олмон.

Адабиёт: 12 (саҳ. 449-460); 15 (саҳ. 119-125); 22 (саҳ. 336-339)

МАВЗҶИ 18. КОРЕЯИ ҶАНУБӢ ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 18.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
- 18.2. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
- 18.3. Сохтори хоҷагидорӣи Кореяи Ҷанубӣ.

18.1. Тавсифоти умумии пешравиш иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ

Иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ дар асоси модели иқтисодии «осиёгӣ» пеш рафта, дар пешравии он таъсири таҷрибаи Ҷопон калон мебошад. Ба монанди Ҷопон дар Кореяи Ҷанубӣ ҳам, ҳоло аз соли 1963 инҷониб Идораи банақшагирии иқтисодӣ фаъолият менамояд ва қонуни махсус доир ба тараққиёти илму техника қабул гардидааст. Ҷи тавре дар Ҷопон ҳаст, дар Кореяи Ҷанубӣ ҳам корхонаҳои калони монополистӣ (чеболҳо) ташкил гардидаанд. Фарқияти чеболҳои Кореяи Ҷанубӣ аз кейретсҳои ҷопонӣ фақат дар муносибати молкият доир ба системаи бонкӣ мебошад. Кейретсҳои ҷопонӣ дар таркибашон бонкҳои худашонро доранд ва дар муносибатҳои молбиявӣ қарзӣ мушқилот ба миён намеояд, дар чеболҳои Кореяи Ҷанубӣ бошад, барои гирифтани қарз онҳо бояд ба бонкҳои хусусӣ муроҷиат намоянд, ки ин бонкҳо дар зери назорати давлат мебошанд.

Ғайр аз ин фарқияти тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ аз иқтисодиёти Ҷопон боз дар он аст, ки дар ташкили системаи хоҷагидорӣи Кореяи Ҷанубӣ таъсири давлат ба пешравии он калон мебошад ва ин омил ба монанди модели пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ ба модели иқтисодӣ ва таҷрибаи собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ шабоҳат медиҳад ва то андозае садди пешравии иқтисодиёти он гардидааст.

Бинобар ин аз солҳои 90-ми асри ХХ сар карда, дар мамлакат (Кореяи Ҷанубӣ) «сиёсати нави иқтисодӣ» дар асоси озодгардонии иқтисодиёт (аз таъсири давлат), дастгирии рақобат ва татбиқи дигар механизму муносибатҳои бозорӣ гузаронида шуд. Дар асоси татбиқи ин омилҳо Кореяи Ҷанубӣ рӯ ба ислоҳоти азнавсозии иқтисодӣ гардонида, дараҷаи кушодагии онро ба хоҷагии ҷаҳон бештар намуда ба мамлакатҳои рушдфтои ҷаҳон наздик гашт.

18.2. Омилҳои асосии пешрави иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ

Ба гайр аз он омилҳое, ки ба мо аз дарси лексионӣ маълум аст, (маблаггузориҳои мустақим, баландбардории дараҷаи таҳассусии кормандон, таъсири дастовардҳои илмӣю техникаӣ) боз ба омилҳои дигари пешрави иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ, омилҳои ташкилӣ, аз ҷумла, банақшагирии пешрави иқтисодиёт ва илму техника муосидат намуд. Масалан, барои пешрави иқтисодиёти ин давлат ҳоло соли 1999 қабул гардидаи «Нақшаи дарозмуддати рушди илму техника то соли 2025» таъсири калон расонид. Татбиқи нақшаи номбурда ба се давра ҷудо карда шудааст. Дар давраи якум (то соли 2005) мақсад гузошта шудааст, ки дар ҳафт баҳши иқтисодиёт бояд хоҷагидорӣи Кореяи Ҷанубӣ ба дараҷаи давлатҳои пешбар расад. Дар давраи дуюм (то соли 2015) Республикаи Корея бояд дар минтақаи Осиёю Океани Ором дар соҳаи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ба давлати пешбар табдил ёбад. Вазифаи давраи сеюм бошад (то соли 2025) аз он иборат аст, ки бояд Кореяи Ҷанубӣ дар аксари соҳаҳо (аз ҷумла, дар соҳаи технологияҳои ахборотӣ ва биотехнология) ба дараҷаи давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон (аз ҷумла, «ҳаштгонаи калон») расад.

18.3. Сохтори хоҷагидорӣи Кореяи Ҷанубӣ

Сохтори хоҷагидорӣи Кореяи Ҷанубӣ нисбат ба сохтори иқтисодиёти мамлакатҳои рушдёфта хусусиятҳои хос дорад. Агар соҳаи хизмат дар давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон 72-80%-ро ташкил намояд, дар Кореяи Ҷанубӣ бошад, ҳамагӣ ба 56% МУД баробар мебошад. Ҳамзамон дараҷаи технологӣ ва ҷалби навоариҳо дар соҳаҳои хизмати Кореяи Ҷанубӣ нисбатан паст (25%) дар муқоиса бо давлатҳои ИА (40%) аст.

Дар сохтори хоҷагидорӣи Кореяи Ҷанубӣ ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ низ ҳам аз лиҳози тараққиёт, ҳам аз лиҳози ҳаҷм (3% МУД) начандон зиёд мебошад. Дар навбати худ дар сохтори хоҷагидорӣи ин соҳа, қисмати хоҷагиҳои майда ҳиссаи калонро ташкил менамояд. Хоҷагиҳое, ки майдони заминашон ба 2-3 га баробар аст, ҳамагӣ 17% хаминҳои коркардкунандаро ташкил менамоянд.

Дар давраи солҳои 90-м то 2000-м мамлакат аз ҳисоби хоҷагидорӣи кишоварзӣ ҳамагӣ 30% талаботи аҳолиро (бо биринҷ 100%) таъмин намуду халос. Аз лиҳози дараҷаи

таҷҳизонида ни техникаи кишоварзӣ, хоҷагиҳои Кореяи Ҷанубӣ аз хоҷагиҳои Ҷопон паस्तтар мебошанд.

Дар сохтори хоҷагидорӣи Кореяи Ҷанубӣ соҳаи саноати коркардунанда мавқеи муҳимро (26% МУД) ишғол менамояд ва қувваи асосии пешбарандаи иқтисодиёти он ба шумор меравад.

Ҳамчунин дар сохтори хоҷагидорӣи ин мамлакат сектори истеҳсоли байни соҳавии технологияҳои ахборию компютерӣ мавқеи хосаро (7,9% МУД) ишғол намуда, дар байни давлатҳои рушдёфтаи ҷаҳон, ҷои сеюмро ишғол менамояд.

Саволҳо барои такрор:

1. Нақши Идораи банақшагирии иқтисодӣ дар пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
2. Фарқияти пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ аз иқтисодиёти Ҷопон.
3. Омилҳои пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
4. Таъсири «Нақшаи дарозмуддати рушди илму техника то соли 2025» барои тараққиёти иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.
5. Сохтори хоҷагидорӣи Кореяи Ҷанубӣ.
6. Соҳаи кишоварзӣ дар Кореяи Ҷанубӣ.

Адабиёт: 11 (саҳ. 31-35); 12 (саҳ. 464-484); 15 (саҳ. 436-439);
22 (саҳ. 380-382)

МАВЗҶИ 19. МАМЛАКАТҶОИ РҶ БА ТАРАҚҚӢ ДАР ҶОҶАГИИ ҶАҶОН

- 19.1. Тавсифоти умумии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
- 19.2. Сабабҳои ақибмонии иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
- 19.3. Тамоюлҳои пешравии иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.

19.1. Тавсифоти умумии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ

Мафҳуми «мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ» дар Созмони миллалӣ муттаҳид (СММ) дар солҳои аввали пас аз Ҷанги дуҷоми ҷаҳон, ки дар натиҷаи барҳам хӯрдани системаи мустанликадорӣ як қатор давлатҳои ҷаҳони соҳибистиклол ба амал омаданд, истифода карда шуд. Дар адабиёти иқтисодӣ ин зергурӯҳро ба

мамлакатҳои тараққикарда шабоҳат дода «суструшдѐфта», ё «паструшдѐфта» меноманд. Дар ахбороти оммавӣ ҳамчунин ин зергурӯҳро давлатҳои «ақибмондан Ҷануб» ва давлатҳои рушдѐфгаро «пешрафтаи Шимол» ҳам меноманд.

Хусусияти хоси модели иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар ақибмонии иқтисодии онҳо инъикос меёбад. Яъне, дараҷаи пасти пешравии қувваҳои истеҳсоли хусусияти асосиест, ки дигар хусусиятҳои мамлакатҳои рӯ ба тараққиро муайян менамояд. Ва ин хусусият (хусусияти ақибмонӣ), пеш аз ҳама дар ҳиссаи МУД-и ин давлатҳо дар хоҷагии ҷаҳон исбот мегардад. Чи тавре маълум аст, ба ҳиссаи зергурӯҳи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ, агарчанде зиёда аз 80% аҳолии ҷаҳон рост ояд, ҳамагӣ 20% МУД-и ҷаҳониро (дар асоси ҳисобу китоб бо қурби асъор) рост меояд.

Дар давраи мустамликадорӣ давлатҳои Ғарб будани ин давлатҳои ақибмондан Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ (даврати то истиқлол) МУД ба сари аҳолии байни метрополияхо ва давлатҳои ақибмонда 2:1 ба фоидаи давлатҳои Ғарб буд, ки баъдтар ин фарқият (бо мурури солҳо) беҳад калон гардид. Ин ҷо саволе ба миён меояд, ки сабаби ақибмонии иқтисодии давлатҳои ин зергурӯҳ дар чист? Ҷавобро ба ин савол дар поён дида мебароем.

19.2. Сабабҳои ақибмонии иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ

Олимони иқтисоддони рус сабаби асосии ақибмонии иқтисодию иҷтимоии мамлакатҳои рӯ ба тараққиро нисбат ба мамлакатҳои рушдѐфта дар дер гузаштан, аввал ба иқтисодиёти бозории капитализм, пас ба иқтисодиёти бозории муосир мешуморанд. Ин пеш аз ҳама дар такмил наѐфтани институтҳои ҷомеашиносии онҳо ба монанди ҳуқуқ ва намудҳои моликият, ҳуқуқи инсон ва корхонаю ташкилотҳо, ҳамчунин таъсири расму оини онҳо инъикос меёбад.

Дар шароити паҳн гаштани моликияти ҷамъиятӣ, рақобат суст мешавад (аз ин ҷо зарурият ба навоариҳо кам мегардад) ва ин омил шахсият ва қобилияти соҳибқориро наменарастад. Аз ин рӯ, ақибмонии муносибатҳои истеҳсоли (иҷтимоӣ), ақибмонии иқтисодиётро ба амал меорад. Бинобар ин ақибмониро фақат бо усулҳои технологияи иқтисодӣ муносибатҳои иҷтимоиро тағйир надода барҳам додан мумкин нест. Мисоли амалии ин ақида дар

пешравию давраи Пётрии Россия ё Арабистони Саудии имрӯза ба мушохида мерасад.

Солҳои зиёд қувваҳои истеҳсолии давлатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ бе тағйир ва дигаргуншавӣ фаъолият менамуданд. Ақибмонии истеҳсоли сабаби ба амалҳои аксари мушкилотҳои иҷтимоӣю иқтисодӣ ин давлатҳо гардид. Дар натиҷа як системаи номукаммали муносибатҳои истеҳсоли ба амал омад. Хусусияти хоси он иқтисодиёти бисёроин бо муносибатҳои иқтисодӣ токапиталистӣ мебошад.

Яъне дараҷаи пасти қувваҳои истеҳсолкунанда, ки сабаби баамалҳои муносибатҳои номукаммали истеҳсоли мегарданд, як хусусияти хос (сабаби ақибмонии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ) мебошад, ки он дар навбати худ ба дараҷаи пасти зиндагии (камбизоатӣ) қисмати зиёди аҳолии давлатҳои ин зергурӯҳ мусоидат менамояд. Чунки дар ин давлатҳо дараҷаи пасти МУД ба сари аҳоли вучуд дорад ва сабаби дараҷаи пасти маош мегардад, ки дар навбати худ сатҳи пасти зиндагӣ ва камбизоатиро ба амал меорад.

Ҳамзамон бояд қайд намуд, ки дар натиҷаи таъсири мамлакатҳои тараққикарда (ёрии иқтисодӣ, истифодаи таҷрибаи хоҷагидорӣ ва ҳ.к.) ду-се даҳсолаи охир дар як қисми муайяни давлатҳои зергурӯҳи рӯ ба тараққӣ пешравиҳои иқтисодӣю иҷтимоӣ ба назар мерасад.

19.3. Тамоюлҳои пешравию иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ

Солҳои 90-ми асри XX ва дар даҳсолаи аввали асри XXI иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ бо суръати баланд рушд менамояд. Масалан, ба ҳисоби миёна дар ҳамаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ суръати афзоиши МУД: дар соли 1995 – 6,1%, соли 2000 – 5,6%, соли 2006 – 3,4%, аз ҷумла: дар мамлакатҳои Африка: соли 1995 – 3,2%, соли 2000 – 3,4%, соли 2006 – 2,5%, дар мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ: соли 1995 – 1,7%, соли 2000 – 4,3%, соли 2006 – 1,2%-ро ташкил менамояд. Яъне, дар ду даҳсолаи охир дар як қисмати муайяни мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ тамоюли мусбии пешравию иқтисодӣ мушохида карда мешавад.

Ин тамоюли пешравӣ пеш аз ҳама ба озод гардидани (либерализатсияи) иқтисодиёти дохилии қисми зиёди мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ, боло рафтани ҳиссаи моликияти шахсӣ дар он давлатҳо, пешравии соҳибкорӣ, озод гаштани муносибатҳои иқтисодии беруна вобаста мебошад. Ислохотҳои дохилии иқтисодӣ ва ба роҳ мондани асосҳои қонунгузорӣ, ки ба пешравии соҳибкории хусусӣ муносибат намуд, дар навбати худ ба ҷалби инвестицияҳои хориҷӣ имкониятҳо муҳайё намуд. Ҳамаи ин омилҳо дар якҷоягӣ заминаҳои маводии ҳуқуқии пешравии қисмати муайяни мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ гардиданд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Хусусиятҳои хоси модели иқтисодии иҷтимоии давлатҳои рӯ ба тараққӣ.
2. Ҳиссаи истеҳсоли МУД-и ҷаҳонӣ дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
3. Сабабҳои асосии ақибмонии иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
4. Муносибатҳои истеҳсоли дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
5. Пешравии як гурӯҳи муайяни мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар ду даҳсолаи охир.

Адабиёт: 12 (саҳ. 486-500); 13 (саҳ. 513-536); 16 (саҳ. 291-300)

МАВЗҶИ 20. ҶУМҲУРИИ МАРДУМИИ ЧИН (ҶМЧ) ДАР ХОҶАГИИ ҶАҲОН

- 20.1. Омилҳои асосии таъсиррасон ба пешравии иқтисодиёти ҶМЧ.
- 20.2. Сохтори хоҷагидорӣи ҶМЧ дар замони муосир.
- 20.3. Мавқеи ҶМЧ дар хоҷагии ҷаҳон.

20.1. Омилҳои асосии ба пешравии иқтисодиёти ҶМЧ таъсиррасон

Пеш аз ҳама пешравии устувори иқтисодиёти ҶМЧ аз ҳисоби пасандоз ташкил гардид, ки дар солҳои 1990-2003 – 42%-ро ба ҳисоби миёна дар як сол ташкил намуд (дараҷаи умумиҷаҳонии ин нишондиҳанда – 24% мебошад). Қисми зиёди пасандозро (тақминан 50%-ро) ширкатҳои хусусӣ ташкил менамоянд.

Хочагиҳои шахсӣ 1/3 ҳиссаи ҳамаи пасандозҳои миллиро ба даст меоваранд. Аз ҳисоби ин пасандозҳо қисми зиёди қувваҳои истеҳсолкунанда ва тавоноҳои истеҳсоли нав гардидаанд. Яъне, бо дастгоҳҳои техникаи технологияи нави муосир таҷҳизонида шудаанд.

Омили дигаре, ки барои пешравии иқтисодии ҚМЧ мусоидат намуд, ин баланд бардории дараҷаи маълумотнокӣ қувваи корӣ мебошад. Дар ин самт ҳиссаи бесаводон кам гардид (камтар аз 9% аҳолии калонсолро дарбар мегирад), 2% қувваи корӣ маълумоти олӣ дорад, 34%-и он дорандаи маълумоти миёнаи махсус мебошад. Миқдори донишҷӯёни дар донишгоҳҳои олӣ таҳсилкунанда 4,7 млн. нафар (ё 8% аҳолии ҳамаи синну солро) ташкил медиҳад. Бозори меҳнат аз қисмати аҳолии баландиқтисос ва иқтисоси пастдошта иборат аст, ки барои пешравии соҳаҳои илмталаб ва заҳматталаби иқтисодӣ мусоидат менамояд. Пешравии иқтисодии ҚМЧ ҳамчунин аз ҳисоби татбиқи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавӣ конструкторӣ ба роҳ монда мешавад. Суръати афзоиши хароҷотҳо барои ин самт ҳамасола ба ҳисоби миёна 18%-ро ташкил менамояд, ки 2,3% ҳаҷми хароҷотҳои умумичаҳониро дарбар мегирад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи татбиқи босамари омилҳои зикргардида пешравии устувори иқтисодии ҚМЧ ташкил гардид ва нақшаи панҷсолаи 10-ум бо муваффақият иҷро гардид. Дар панҷсолаи даҳум (солҳои 2001-2005) суръати ҳисоби миёнаи солони пешравии МУД 9,5%-ро ба ҷои нақшаи 7-8% ташкил намуд. Аз ҳисоби пешравии иқтисодӣ танҳо дар соли 2005 600 млрд. доллари ИМА маблағгузориҳои капиталии барои истеҳсолот хароҷот гардид, ки қисмати муайяни онро технологияҳои нав ташкил менамоянд.

20.2. Сохтори хоҷагидорӣи ҚМЧ дар замони муосир

Дар сохтори хоҷагидорӣи ҚМЧ тамоюли пешравии саноат ва соҳаи хизмат ба назар мерасад. Дар солҳои 1980-2006 ҳиссаи кишоварзӣ ва соҳаи моҳидорӣ аз 30% то 12% МУД кам гашта, ҳиссаи соҳаи хизмат аз 21% то 41% боло рафтааст, ҳиссаи саноат ва сохтмон бисёр баланд буда – 47%-ро дарбар мегирад.

Барои пешравии иқтисодии ҚМЧ ҳиссаи соҳаҳои коркардкунанда калон мебошад. Яке аз соҳаи ба таври устувор ва

бо суръати баланд пешраванда ин мошинсозӣ мебошад, ки 19-25% маҳсулоти саноати ро дарбар мегирад, суръати пешравии ин соҳа дар солҳои 2001-2006 20%-ро тақсир намуд. Соҳаи аз ҳама пешравандаи мошинсозӣ дар навбати худ ин истеҳсоли дастгоҳҳои энергетикӣ, электроника, автомобилсозӣ, киштисозӣ мебошад. Масалан, дар соҳаи киштисозӣ ҚМЧ дар ҳаҷм дар ҳоли ҳозир сеюм меистад ва киштиҳои истеҳсолнамудаи он (ба ҳисоби тонна) дар соли 2005 – 15%-и умумиҳаҷмиро тақсир намуд. ҚМЧ дар ҳаҷм аз лиҳози истеҳсоли асбобҳои барқӣ ва дастгоҳҳои телекоммуникатсионӣ, телевизорҳо (дар ҳаҷм дар ҳоли ҳозир якум буда) ба қатори давлатҳои пешбар дохил мешавад.

Комплекси сӯзишвории энергетикӣ ҚМЧ дар ҳаҷм яке аз калонтаринҳо ба шумор меравад. Ҳиссаи ангиштсанг дар ин комплекс зиёда аз 2/5-ро, ҳиссаи гази табиӣ ва нафт бошад, 1/5 ва захираҳои обии энергетикӣ ҳамаҷунин 1/5 ҳиссаи комплекси сӯзишвории энергетикӣро дарбар мегирад. ҚМЧ дар ҳаҷм аз ҳисоби пешравии соҳаи металлҳои ранга дар ҳоли ҳозир дуум меистад. Ин соҳа ба маъданҳои захираҳои сурма, волфрам, рӯҳ, қалъагӣ (дар ҳаҷм дар ҳоли ҳозир якум), сим, марганетси ҳоддорӣ таъмин мебошад.

Соҳаи кишоварзӣ асосан талаботи аҳолиро бо ӯроқворӣ таъмин менамояд. Иқтисодиёти аграрӣ яке аз соҳаҳои асосии гузариши қувваи корӣ ба саноат ва соҳаи хизмат ба шумор меравад. Ҳиссаи коргарон дар ин соҳа дар солҳои 1978-2005 аз 92 то 45% кам гашт.

20.3. Маҷмуи ҚМЧ дар ҳаҷми ҳаҷм

Пешравии иқтисодиёти ҚМЧ дар доираи стратегияи «тақсир ба қувваҳои худӣ» асос ёфта, дар як вақт бо васеъ гардонидани алоқаҳои иқтисодии беруна ба роҳ монда шудааст. Ин консепсия истифодаи технологияи пешрафтаи муосир, таҷрибаи идора, воситаҳои молиявӣ, пуркудрат гардонидани потенциали иқтисодӣ ва боло бурдани таъвоноии техникаи ҳаҷмидорӣ миллиро дарбар мегирад.

Доир ба дараҷаи иштирок дар муносибатҳои иқтисодии байналҳалқӣ иқтисодиёти ҚМЧ қушода ба шумор меравад. Ҳиссаи савдои хоричӣ дар МУД (бе Сянган) дар солҳои 1990-2004 аз 30,4 то 70% афзуд (аз рӯи ҳисобҳо дар асоси курси ҳолии асбоб). Аз рӯи ҳисоб дар асоси қурби харидорӣ асбоб бошад, дараҷаи

кушодагини иқтисодиёти ҚМЧ 15-16% МУД-ро ташкил менамояду халос.

Аз рӯи баҳодиҳии Институти байналмилалии тараққиёти идоравӣ, ширкатҳои чинӣ аз рӯи нишондиҳандаи рақобатнокӣ дар ҷои 24-ум меистанд. Онҳо аз ҳисоби коркарди молу маводи муосир аз давлатҳои пешрафта ақиб меистанд, аз рӯи арзиши ин молҳо бошад, пешсаф мебошанд. Музди меҳнати 1 соатаи кормандони чинӣ дар соҳаи саноати коркардкунанда— 2,5%-ро аз дараҷаи ИМА ташкил медиҳад. Бинобар ин аз ҳисоби арзонии (нархи) молу маҳсулот қобилияти ба фурӯш рафтани онҳо дар бозори ҷаҳон баланд мебошад.

Саволҳо барои тақрор:

1. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти Ҷумҳурии Мардумии Чин (ҚМЧ).
2. Таъсири қувваи корӣ ба пешравии иқтисодиёти ҚМЧ.
3. Татбиқи қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ дар иқтисодиёти ҚМЧ.
4. Тамоюли сохтори хоҷагидорӣ дар ҚМЧ.
5. Комплекси сӯзишворию энергетикии ҚМЧ.
6. Соҳаи кишоварзии ҚМЧ.
7. Муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ дар ҚМЧ.

Адабиёт: 12 (саҳ. 577-590); 13 (саҳ. 613-640); 14 (саҳ. 303-320);
16 (саҳ. 334-350)

МАВЗҶИ 21. МАМЛАКАТҶОИ НАВИ ИНДУСТРИАЛӢ (МНИ) ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 21.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти МНИ.
- 21.2. Давраҳои тараққиёти МНИ.

21.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти МНИ

Дар солҳои 70-80-ми асри ХХ дар ҷараёни пешравии саноатии ҷаҳон аз қисмати умумии давлатҳои ҷаҳон, як гурӯҳ давлатҳо ҷудо шуданд, ки онҳоро мамлакатҳои нави индустриалӣ меноманд. Хусусияти ин давлатҳо пеш аз ҳама бо суръати баланд тараққӣ кардани иқтисодиёти онҳо нисбат ба давлатҳои рӯ ба тараққӣ ва рушдфтои ҷаҳон мебошад. Аз ин хотир ин давлатҳоро

ба ягон зергурӯҳи марбутаи давлатҳо шабоҳат додан (дар асоси классификасияи мавҷудаи СММ) мутобиқат намекунад. Ин давлатҳо мавқеи хосаро дар хоҷагии ҷаҳон ишғол намуда, як зергурӯҳи навро, зергурӯҳи мамлакатҳои нави индустриалиро ташкил намуданд.

Дар баҳши пешравии иқтисодии онҳо тамоюле ба назар мерасад, ки ба иқтисодиёти намуди капиталистии такмилёфта мувофиқат менамояд. Чунки дар зергурӯҳи МНИ раванди ҷамъгардидани истеҳсолот ва капитал, ташаккули капитали молиявӣ ва дар як қисмати давлатҳои пешрафтаи он ба монанди Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Сингапур, Бразилия, Мексика, Аргентина ташаккули ширкатҳои трансмильӣ ба амал омадааст.

Хоҷагидорӣи мамлакатҳои нави индустриалӣ аз шакли иқтисодиёти аграрӣ ва барорандаи ашӯи хом ба шакли комплекси саноатии ҳозиразамони ба бозори ҷаҳон мутобиқгардида табдил ёфтааст. Дарачаи истеҳсоли МУД-ашон ба мамлакатҳои саноатии пешрафта баробар мебошад. Бинобар ин як қатор давлатҳои ин зергурӯҳро ба монанди: Португалия, Кореяи Ҷанубӣ, Тайванро пурра ба зергурӯҳи давлатҳои пешрафтаи иқтисодӣ дохил намудан мумкин аст.

Яке аз омилҳои муҳими бо суръати баланд тараққӣ кардани иқтисодиёти МНИ ин натиҷаи истифодаи маблағгузориҳои (инвеститсияҳои) хориҷӣ мебошад. Аз давлатҳои пешрафтаи саноатии ҷаҳон давлатҳои калоне, ки ба МНИ маблағгузорӣ менамоянд ИМА ва Ҷопон мебошанд. Дар ду даҳсолаи охир МНИ 40% ҳамаи инвеститсияҳои хориҷии давлатҳои рӯ ба тараққӣ равонабударо аз худ намудаанд.

21.2. Давраҳои тараққиёти МНИ

Мамлакатҳои нави индустриалӣ 4 давраи тараққиётро аз саргузарониданд:

- Тараққиёти соҳаҳои ивазкунандаи маҳсулотҳои воридотӣ;
- Ташкил намудани потенциали содиротӣ ва соҳаҳои базавӣ;
- Тараққиёти соҳаҳои илмталаб;
- Ҳамгирӣи (интегратсияи) МНИ бо хоҷагии ҷаҳон.

Дар мамлакатҳои нави индустриалии Америкаи Лотинӣ ва Осиёи ғн ин давраҳои тараққиётро чунин шарҳ додан мумкин аст:

Давраи якум ба солҳои 50-уми асри ХХ рост меояд. Дар ин давра дар назди ин давлатҳо вазифаи соҳаҳои саноатиеро

тараққӣ додан гузошта шуд, ки истеҳсолоташон ба ивазкунии маҳсулотҳои воридотӣ равона бошад. Татбиқи ин ақида аз як тараф барои пешравии соҳаҳои саноат ва истеҳсоли молу маҳсулотҳои миллӣ муосидат менамуд, аз тарафи дигар маҳсулотҳои воридотии хориҷиро иваз намуда, талаботи бозори дохилро қонеъ мегардонид ва гардиши капитали молиявии миллиро ба амал оварда, ҳамчунин имконият муҳайё менамуд, ки пасандозҳои калон ба даст оварда шаванд ва ин дар навбати худ ба пешравии ояндаи иқтисодиёт заминаи молиявӣ мегузошт.

Дар давраи дуум, ки солҳои 60-уми асри XX-ро дарбар мегирад, дар МНИ-и ин минтақаҳо соҳаҳои меҳнатталаб доир ба истеҳсоли миқдори калони маҳсулотҳои истеъмолӣ ҳам барои бозори дохилӣ, ҳам барои содирот сохта шуд.

Давраи сеюм ба солҳои 70-м, 80-ми асри XX рост меояд. Дар ин давра базаи маҳаллии илмию техникӣ сохта шуд, ки дар натиҷаи татбиқи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ба истеҳсолот суръати пешравии он боз зиёд гардид.

Давраи чоруми пешравии иқтисодиёти (индустриалигардонии) МНИ ба интегратсияи (гароиши) иқтисодиёти ин гурӯҳи давлатҳо бо хоҷагии ҷаҳон равона мебошад. Як хусусияти хоси МНИ-и ба ин давра вобаста аз он иборат аст, ки дар ин давлатҳо ягон корхонае вучуд надорад, ки дар он капитали хориҷӣ истифода карда нашавад. Яъне, кулли корхонаҳои ин давлатҳо бо ҳамҷоягӣ бо хориҷиён (маблағгузориҳои капитали хориҷӣ), ки бештар аз тарафи ИМА ва Ҷопон маблағгузорӣ карда мешуданд, фаъолият мекарданд. Дар ин зина ҷаҳонишавии истеҳсолот ва капитал ва интегратсияи МНИ бо хоҷагии ҷаҳон ба амал омад.

Саволҳо барои такрор:

1. Хусусиятҳои хоси мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ).
2. Тамоқули ба иқтисодиёти капиталистии такмилёфтаи пешрафта табдил ёфтани МНИ.
3. Омилҳои асосии бо суръати баланд пеш рафтани МНИ.
4. Давраҳои асосии тараққиёти МНИ.
5. Хусусиятҳои ташаккули МНИ.

Адабиёт: 13 (сах. 538-548); 15 (сах. 436-447); 22 (сах. 376-382)

МАВЗЎИ 22. ҲИНДУСТОН ДАР ХОЧАГИИ ЧАҲОН

22.1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоии Ҳиндустон.

22.2. Модели иқтисодии Ҳиндустон.

22.3. Сохтори хоҷагидорӣи Ҳиндустон.

22.1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоии Ҳиндустон

Зиёда аз 150 сол Ҳиндустон мустамликаи Англия буд. Иқтисодӣташ хусусиятҳои хоси мустамликавӣ дошт ва аз соҳаҳои кишоварзӣву саноатӣи рӯ ба тараққи иборат буд. Соли 1947 мамлакат истиқлолияти сиёсӣ ба даст даровард ва солҳои 90-ми асри XX аз тарафи роҳбарияти он рӯ ба кушодагии иқтисодӣёт оварда шуд.

Дар асоси Конститутсия Ҳиндустон мамлакати федеративӣ буда, аз 26 штати баробарҳуқуқ иборат аст. Ин давлати бисёрмиллата буда, фарҳанг, дину мазҳаб, урфу одатҳои гуногунро дарбар мегирад. Аҳолии он бо садҳо забону лаҳҷаҳо муошират менамоянд, танҳо забонҳои асосӣ дар Ҳиндустон 16 забонҳои гуногунро дарбар мегиранд, аммо забонҳои давлатӣ (расмӣ) забони ҳиндӣ ва англисӣ мебошанд. Ба пешравии тарзи ҳаёт дар Ҳиндустон дин таъсири калон мерасонад, 4/5 ҳиндуҳо дини ҳиндуия ва 1/10 ҳиссаи аҳоли исломро мепарастанд. Аз ҳисоби зиддиятҳои байниқабиллагӣ ва динӣ баъзан заду хӯрдҳои байни миллатҳо ба амал меоянд. Агарчанде ҳукумат барои ҳаллу фасли ин мушкилотҳо чораҳои лозимӣ бинад ҳам, ин мушкилотҳо ҳалталаб мебошанд.

Солҳои 90-ми асри XX $\frac{1}{2}$ ҳиссаи аҳолии Ҳиндустон дар шароити камбизоатӣ (яъне, дар 1 рӯз дар ҳаҷми на зиёд аз доллар барои харидорӣ намудани молу маводи истеҳсоли кудрат дорад) зиндагӣ ба сар мебарданд. Аз рӯи рақамҳои Бонки умумиҷаҳонӣ ба ҳиссаи Ҳиндустон 63% аҳолии камбизоати ҷаҳон рост меояд. Шахсони беазмин аз деҳот ба шаҳрҳо, ба хотири ба даст овардани кути лоямут кӯч мекашиданд. Аз ин хусус аҳолии шаҳрҳо дар давраи солҳои 1940-1990 аз 15 то ба 26% афзуд ва дараҷаи саводнокӣ бошад дар ин замина, аз 18 то 52% афзуд.

Дар натиҷаи гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ солҳои 1992-1993 – 2001-2002 дар Ҳиндустон пешравии иқтисодӣ ба амал омад. Дар асоси ҳисобу китоби омории миллий, ҳисоби миёнаи суръати пешравии иқтисодӣ дар ин давра 6%-ро ташкил намуд.

22.2. Модели иқтисодии Ҳиндустон

Пас аз ба даст даровардани истиқлолияти сиёсӣ Ҳиндустон аз модели мустамликавӣ (ва дар заминаи оқибатҳои мустамликавӣ) ба модели танзимнамоии давлатӣ (ки дар он ҳиссаи моликияти давлатӣ баланд аст) гузашт. Дар ин модел воситаи банақшагирӣ нақши калонро мебозад. Ҳамзамон дар пешравии иқтисодӣ (бо мурури солҳо) ҳиссаи моликияти шахсӣ ҳам нақши мусбиро бозид. Масалан, ҳиссаи сектори давлатӣ дар ҳаҷми умумии маблағгузориҳо ба пешравии хоҷагии халқ солҳои 50-60-ми асри XX ба 36,7%, солҳои 70-м – 43,3% ва солҳои 90-м то ба 34,3% паст гардид.

Барои модели миллии иҷтимоӣ иқтисодии Ҳиндустон пешравии васеи сектори кооперативӣ ва дар сохтори капитали саҳомӣ ҷой доштани тичорати оилавӣ хос мебошад. Дар Ҳиндустон раванди ҳаматарафаи гузариш аз модели тарзи мустамликавии иҷтимоӣ иқтисодӣ ба модели замонавии капиталистӣ бо истифодаи таҷриба ва механизми модели англосаксонӣ якҷанд даҳсола инҷониб давом дорад. Ба ин гузариш забони дуҷуми давлатӣ будани забони англисӣ ва васеъ паҳн гаштани он дар мамлакат (мактабҳо, коллечҳо ва донишгоҳҳои англисӣ амрикоӣ) муосидат менамояд.

Дар татбиқи ин модел ва пешравии иқтисодӣ Ҳиндустон боз нақши капитали хориҷӣ, ғайридавлатикунӣ моликият ва ташкили силсилаи паркҳои илмӣ истеҳсолӣ ва марказҳои инноватсионӣ муосидат намуданд. Бояд қайд намуд, ки дар пешравии иқтисодӣ, ҳамчунин нақши давлат калон аст.

22.3. Сохтори хоҷагидорӣ Ҳиндустон

Соли 1998 сохтори хоҷагидорӣ Ҳиндустон чунин буд: дар саноат ва сохтмон тахминан 30%, дар кишоварзӣ 30% (бо қисмати калони шуглкунандагон – 70% аҳоли) ва дар соҳаи хизмат 40% МУД рост меомад.

Дар соли 2006 бошад, ин нишондиҳандаҳо чунин дигаргун гаштанд: ҳиссаи саноат ба 26%, ҳиссаи кишоварзӣ – 18,5% (60%

шугли аҳолиро дарбар мегирад) ва боқимонда тақрибан 64% МУД дар соҳаи хизмат истехсол мегардад.

Бояд қайд намуд, ки аз 26%МУД-и дар соҳаи саноат истехсолшаванда 18% ба соҳаи коркардкунандаи саноатӣ рост меояд. Дар Ҳиндустон корхонаҳои ҳозиразамони саноатӣ: энергетикаи атомӣ, тайёрасозӣ (ҳарбию, граждани), саноати электронӣ ва ахборотию коммуникатсионӣ, фарматсевтӣ (дорубарорӣ) фаъолият менамоянд ва дар бозори ҷаҳон мавқеи муҳимро ишғол менамоянд. Дар соҳаи кишоварзӣ, агарчанде 18,5 МУД истехсол гардад ҳам, дар он 62% қисми аҳолии фаъоли иқтисодӣ фаъолият менамояд, ки соҳаи асосии аз кор таъминнамоӣ ба шумор меравад.

Асоси соҳаи кишоварзиро деҳқонӣ ташкил менамояд. Қисмати заминҳои коркардшаванда 141 млн. га.-ро (аз ҷумла, 15 млн. га ду маротиба кишт карда мешаванд) ташкил менамояд. 85% заминҳо барои кишти зироатҳои хӯрока: гандум, биринҷ, ҷуворимакка ҷудо гардидаанд. Ҷамчунин дар кишоварзӣ мавқеи муҳимро кишти пахта, тамоку, кофе ва ҳ.к. ишғол менамоянд.

Саволҳо барои тақрор:

1. Хусусиятҳои хоси пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон.
2. Масъалаҳои камбизоатӣ дар Ҳиндустон.
3. Ислоҳоти иқтисодӣ ва пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон.
4. Модели иқтисодӣ ва иқтисодиёти Ҳиндустон.
5. Тамоюли дигаргуншавии сохтори хоҷагидорӣ дар Ҳиндустон.

Адабиёт: 12 (саҳ. 597-617); 13 (саҳ. 550-557); 14 (саҳ. 330-339);
22 (саҳ. 366-374)

МАВЗҶИ 23. ЭРОН ДАР ҲОҶАГИИ ҶАҲОН

- 23.1. Натиҷаҳои ислоҳоти иқтисодӣ дар хоҷагидории Эрон.
- 23.2. Пешравии соҳаҳои асосии саноатӣ дар Эрон.

23.1. Натиҷаҳои ислоҳоти иқтисодӣ дар хоҷагидории Эрон

Дар даҳсолаи охир давлати Эрон ҳам дар соҳаи устувор гардонидани системаи сиёсӣ ва базаи иқтисодӣ ба натиҷаҳои хуб ноил гашт. Дар давраи президентии Ҳошимӣ Рафсанҷонӣ, ки соли

1997 вайро Мухаммад Ҳотамӣ иваз намуд, ақидаи инқилоби исломии шиитӣ ва идеологияи «роҳи сеюми» сохтани давлати ба иҷтимоиёт равона дар заминаи ҳокимияти исломӣ ва принципҳои исломии адолати иҷтимоӣ, ки пурра татбиқ гардиданд, натиҷаҳои хуб ба бор овард. Хусусиятҳои хоси ин ислоҳот боз аз он иборат буд, ки татбиқи он ба моликияти хусусӣ, озодии соҳибкорӣ, урфу одатҳои миллий ва оилавӣ таъя мекард. Дар ин самт масъалаи мубориза бар зидди камбизоатӣ ва нодорӣ натиҷаи дилхоҳ дод. Ҳамин тавр, дар Эрон дар шароити қисман маҳдуднамоии байналмилалӣ иқтисодӣ ва муқовимати доираҳои консервативии дохилӣ ислоҳоти иқтисодии радикалӣ (қатъӣ) гузаронида шуд. Плани панҷсолаи якум дар соли 1990 қабул гардида, пешравии солонаи МУД-ро 6,5% таъмин намуд.

Дар панҷсолаи дуҷум бошад, пешравии на камтар аз 10% дар 1 сол ҳосил шуд. Дар ин давра касри бучча аз 50% то 0,5% кам гардид. Даромадҳои давлатӣ 13% боло рафт, даромадҳо аз ҳисоби андозҳо бошад – 46,9% зиёд гардид. Меъёри маблағгузориҳои капиталӣ аз 12,3% то 16,3% МУД (бо ҳиссаи калони маблағгузориҳои хусусӣ) баланд гардиданд. Дар ҳамин солҳо миқдори аҳолии шугълдошта аз 11,5 млн. нафар то 14,1 млн. нафар расонида шуд. Сатҳи камбизоатӣ аз 47% то ба 17% паст гардид.

Соҳаҳои асосии саноат, аз ҷумла, саноати мошинсозӣ ва истеҳсоли техникаи ҳарбӣ бо суръати баланд тараққӣ кард. Ҳиссаи болоравии маҳсулотҳои асосии кишоварзӣ дар ин муддат аз 30 то 45%-ро ташкил намуд. Дар натиҷа қисмати зиёди болоравии иқтисодиёти миллий аз ҳисоби пешравии соҳаҳои гайринафти ба даст дароварда шуд. Дар мамлакат садҳо корхонаҳои миёна ва ҳазорҳо корхонаҳои хурд гайридавлатӣ гардониданида шуд.

Бештар, ислоҳоти иқтисодии радикалӣ (қатъӣ) дар системаи нархгузорӣ ва соҳаи қарзӣю бонкӣ гузаронида шуд. Сиёсати озод гардонидани нархҳои молҳои саноатӣ ва дигар намуди молҳо дар зерин назорати давлат (ба хотири он, ки нархҳо бе ҳудуд тағйир набанд) гузаронида шуд. Механизми қарздиҳӣю қарзгирӣ пурра озод гардид, ки ба пешравии соҳибкорӣ муосидат намуд. Дар натиҷа Эрон дорои иқтисодиёти устувор ва мунтазам пешравандаи бисёрсоҳавӣ гашт.

23.2. Пешравии соҳаҳои асосии саноатӣ дар Эрон

Бояд қайд намуд, ки дар самти пешравии иқтисодиёти Эрон тараққиёти соҳаҳои саноатӣ (автомобилсозӣ, истеҳсоли металлҳои сиёҳ ва ранга, саноати сабук ва ҳӯрокворӣ, саноати тамоку ва ҳ.к.), саноати нафту газ мавқеи муҳимро ишғол менамоянд.

Дар истихроҷи нафту газ 65 конҳои таҳқиқшудаи ҷаҳонӣ дар ҳамаҷонибаи кишвар ба 70 кон дар баҳр мавҷуд мебошанд. Аз лиҳози дорогии захираҳои нафту газ Эрон дар ҷаҳон дар ҷои дуюм меистад. Аз ҳисоби истеҳсоли ҳаҷми газҳои табиӣ, ҳам вай дар ҷаҳон ҷои намоёнро ишғол менамояд ва 1/7 ҳиссаи ҳаҷми умумии истеҳсоли газ ба Эрон дахл дорад.

Ҳоло дар Эрон дар самти ҳамкорӣ бо ширкатҳои хориҷӣ доир ба иштирок ба лоиҳаҳои инвестиционии истихроҷи нафту газ ҳавасманд намудани онҳо «мукофотҳо» дода мешаванд. Ин мукофот аз тарафи ширкати хориҷӣ дар он вақт ба даст оварда мешавад, ки агар натиҷаи истихроҷи нафту газ аз нишондиҳандаи дар шартнома муайян гардида зиёдтар иҷро гардад. Дар ин сурат қисми зиёди ғоидаро (аз нақша зиёд ба даст омада) ширкати хориҷӣ соҳибӣ мекунад. Ин усули кор аз тарафи ҳамкорони хориҷии Эрон пазируфта шуд ва дар қони нафту газ Бангистони Эрон татбиқ гардид ва ҳам барои ширкатҳои хориҷӣ, ҳам барои иқтисодиёти Эрон самараи хуб дод.

Соҳаи дигаре, ки дар пешравии иқтисодиёти Эрон саҳми арзанда дорад, соҳаи саноати автомобилсозӣ мебошад. Ҳоло дар Эрон 12 корхонаи истеҳсоли автомобилҳо мавҷуд аст. Аз ҳама калонтаринаш корхонаи «Худрӯ» дар Техрон мебошад. Соли 1967 дар асоси коркарди мутахассисони ин соҳа модели аввалини автомобили сабукрав «Пайкон» истеҳсол гардид. Баъдтар дар ин корхона намудҳои дигари автомобилҳои сабукрав, боркаш ва автобусҳо бо миқдори калон истеҳсол гардиданд, ки натиҷа дар бозори дохилӣ, балки ба 30 давлати ҷаҳон фурӯхта мешаванд. Ширкат дар 1 рӯз то 500 мошини навъи «Пайкон» истеҳсол менамояд.

Соли 1988 ширкати «Худрӯ» бо консерни франсавии «Пежо-Ситроён» доир ба ҳамкорӣ шартнома бастанд ва соли 1990 якумин «Пежо-45» ва соли 1999 «Пежо-205» истеҳсол гардид. Пешбинӣ шудааст, ки соли 2002 50 ҳазор дона ҳамин модели автомобили

сабуқрав истеҳсол мегардад. Дар ин замина Эрон дар бозори ҷаҳони автомобилҳо мавқеи муайянро ишғол менамояд.

Ҳамин тавр, дар заминаи дигаргуниҳои иқтисодии ҷор-панҷ даҳсолаи охир ба амал омада, Эрон аз давлати аграрӣ ба мамлакати нимсаноатии замонавӣ табдил ёфт, ки дар он ҳиссаи истифодаи даромадҳо аз нафт баланд мебошад.

Саволҳо барои такрор:

1. Натиҷаҳои ислоҳоти иқтисодӣ дар Эрон.
2. Дар асоси банақшагирии (нақшаҳои 5-сола) пеш рафтани иқтисодиёти Эрон.
3. Пешрави саноати истихроҷи нафт дар Эрон.
4. Пешрави саноати соҳаҳои ғайринафти дар Эрон.
5. Соҳаи саноати автомобилӣ дар Эрон.

Адабиёт: 24 (саҳ. 2-6); 25 (саҳ. 3-8); 22 (саҳ. 566-568)

МАВЗҶИ 24. БРАЗИЛИЯ ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

- 24.1. Омилҳои асосии ба пешрави иқтисодиёти Бразилия мусоидкунанда.
- 24.2. Тамоюлҳои асосӣ ва мушкилотҳои иқтисодиёти Бразилия.
- 24.3. Нақши давлат дар пешрави иқтисодиёти Бразилия.

24.1. Омилҳои асосии ба пешрави иқтисодиёти Бразилия мусоидаткунанда

Омилҳои асосие, ки пешрави иқтисодиёти ин мамлакатро таъмин намудаанд, инҳоянд:

- Меъёри пасандоз ва маблағгузориҳои капитали;
- Миқдори калони захираҳои меҳнатӣ;
- Татбиқи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ дар истеҳсолот;

Омилҳои номбурдаро ба таври мушаххас дида мебароем. Яке аз омилҳои муҳиме, ки барои пешрави иқтисодиёти Бразилия нақши муҳимро мебозад, ин пасандози дохилӣ ва маблағгузориҳои капитали (аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилӣ ва хориҷӣ) мебошад. Агарчанде меъёри пасандоз дар даҳсолаҳои охир нисбатан (бо меъери умумиҷаҳонӣ) паст гардида бошад ҳам (солҳои 90-м – 20,8% ва солҳои 2000-2004 – 20,6% МУД),

имконияти қисми муайяни маблағгузориҳои капиталиро аз ҳисоби сарчашмаҳои молиявии ватанӣ ташкил намуд. Чи тавре қайд гардид, ба пешравии иқтисодии Бразилия капитали хориҷӣ ҳам васеъ истифода гардид. Ба ҳиссаи Бразилия 1,7% ҳаҷми умумии маблағгузориҳои мустақими хориҷӣ рост меояд. Маблағгузориҳои хориҷӣ ба соҳаҳои хизмат, саноат, аз ҷумла, саноати коркардкунанда васеъ истифода гардидаанд. Масалан, дар корхонаҳои саноатии аз ҳисоби маблағгузориҳои хориҷӣ сохта шудаи Бразилия – 60% маҳсулотҳои саноатии коркардшаванда, аз ҷумла, 85% маҳсулотҳои саноати автомобилӣ истеҳсол карда мешаванд.

Омили дигаре, ки ба пешравии иқтисодии Бразилия мусоидат менамояд, захираҳои меҳнатӣ мебошад. Суръати пешравии аҳолии аз лиҳози иқтисодӣ ғаёл аз суръати афзоиши ҷамъи аҳоли баландтар мебошад. Яъне, ин нишондиҳанда имконият медиҳад, ки ҳарчӣ бештар қисмати ғаёли захираҳои меҳнатӣ ба иқтисодиёт ҷалб карда шаванд. Дар Бразилия расман ба маблағгузориҳо барои тайёр намудани кадрҳои баландихтисос, нисбат ба маблағгузори намудан дар соҳаҳои мактабҳои ибтидоӣ ва миёна диққати калон дода мешавад. Дар мактабҳои миёна – 36% ва дар мактабҳои олӣ – 9% гурӯҳҳои ҷавонони ба ин синну сол мувофиқ ҷалб гардидаанд. Қисмати зиёди хурдсолон аз оилаҳои камбизоат наметавонанд маълумоти миёна гиранд, 14% аҳоли бесавод мебошад.

Дар замони муосир пешравии истеҳсолотро бе татбиқи дастовардҳои потенциали илмию техники ба роҳ мондан имконнопазир мебошад. Дар навбати худ маблағгузори ба ин соҳа талаботро ба кадрҳои баландихтисос зиёд мегардонад. Ба ҳиссаи Бразилия 0,7% хароҷотҳои умумичаҳонӣ ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ рост меояд. 60% хароҷотҳо ба ин соҳа аз ҳисоби давлат маблағгузори карда мешаванд. Дар мамлакат якчанд паркҳои техники ғаёлият менамоянд, ки барои татбиқи дастовардҳои илмию техники ба истеҳсолот муоидат менамоянд.

24.2. Тамоюлҳои асосӣ ва мушкилотҳои иқтисодии Бразилия

Дар миёнаҳои асри XX иқтисодии Бразилия дар асоси модели иқтисодии воридотивазкунӣ пеш мерафт. Ва ин модел ҳамчун сиёсати давлатӣ ба шумор рафта, аз ҳисоби ҳаматарафа чалб намудани захираҳои миллӣ, пешравии соҳаҳои асосии саноатӣ ва инфрасохтори истеҳсолот ба роҳ монда шуд. Дар асоси ин модели номбурда иқтисодии мамлакат тақрибан 30 сол фаъолият намуд. Лекин бо мурури пешравии истеҳсолоти ҷаҳон ва дигаргун гаштани муносибатҳои истеҳсоли зиддиятҳо ба амал омаданд ва дигар дар заминаи ин модел пешравии иқтисодӣ таъмин карда нашуд. Таносубҳои байни хоҷагидориҳо вайрон гашта, ба паст гаштани сифати маҳсулот (ва дар бозори ҷаҳон ба фуруш нарафтани он) ва беқурбшавии пул оварда расонид. Ин мушкилотҳои ба амал омада садди пешравии иқтисодӣ гаштанд ва дар ин замина якҷанд мушкилотҳои иҷтимоӣ ба амал омаданд.

Дар ин зина омили муҳими ислоҳоти иқтисодӣ, ки ба пешравии он мусоидат менамуд, ғайридавлати гардонии моликият мебошад. Дар натиҷа, дар миёнаи солҳои 90-ми асри XX соҳаҳои металлургияи сиёҳ, истеҳсоли нуриҳои минералӣ, кимиёю нафт, нақлиёти роҳи оҳан, портҳо ва фурудгоҳҳои федералӣ ба моликияти хусусӣ табдил дода шуданд. Аз ҳисоби ғайридавлатӣ гардонии моликият зиёда аз 100 млрд. доллар асбоб ба даст дароварда шуд ва тақрибан 1/3 капитали ғайридавлатӣ гардонида шуда (ширкатҳои истеҳсоли) ба даст хориҷӣ гузашт.

Дар аввали асри XXI масъалаи муҳими макроиқтисодӣ дар Бразилия ин ташкили рушди устувори иқтисодӣ ва беҳ гардонидани вазъияти иҷтимоии аҳоли ба шумор меравад. Дар ин ҷода сиёсати истеҳсоли маҳсулотҳои инвестиционӣ, татбиқи технологияҳои муосир, пеш аз ҳама дар соҳаи саноати коркардкунанда пеш гирифта шудааст. Ҳамзамон аз нав кардани барномаҳои расмӣ тараққиёти илм, маориф ва тандурустӣ, татбиқи барномаи боло бурдани дараҷаи зиндагии аҳолии камбизоат ва аз худ намудани масоҳатҳои беодами Шимолу Ғарбии мамлакат (Амазон) пешбинӣ шудааст.

24.3. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Бразилия

Чи тавре дар чараёни муҳокимаи саволи 1 баррасӣ гардид, Ҳукумати Бразилия дар раванди ҳалли мушкилотҳои индустриаликунонӣ кӯшиш менамояд, ки ҳалли зиддияти ба амаломадаи байни талаботҳои пешравии қувваҳои истеҳсолкунанда ва маҳдуд будани муносибатҳои истеҳсолиро (аз ҷумла, норасоии пасандозҳои хусусиро) ҳалту фасл намояд. Ин омилӣ муайянкунандаи тараққиёти иҷтимоию иқтисодии мамлакат ба шумор меравад. Давлат «аз боло» муносибатҳои бозории капиталистиро пешниҳод намуда, сектори хусусиро барои иштирок дар сохтани объектҳои калони саноатӣ ҳавасманд менамояд.

Давлат нақши пешбарандаи локомативи иқтисодиро иҷро намуда, мустақиман ё бо роҳҳои дигар иқтисодиётро маблағгузори менамояд.

Дар аввали солҳои 90-м корхонаҳои давлатӣ дар соҳаҳои базавии саноатӣ, аз ҷумла, нафту кимиё, коркарди кӯҳӣ ва хизматрасониҳои коммуналӣ мавқеи муҳимро ишғол намуда, 27%-и МУД-ро истеҳсол менамуданд.

Дар нимаи дуҷуми солҳои 90-м, пас аз ташкили ҳаматарафӣ гайридавлатикунонӣ мавқеи соҳибкории давлатӣ хело паст гардид, корхонаҳои давлатӣ – 7% арзиши иловашударо истеҳсол (дар соли 2003) менамуданд. Давлат дар соҳаи истихроҷи нафт, дар пешравии кишоварзӣ, ки нархгузорию муайян менамояд, мавқеи муҳим дорад, ба истеҳсолкунандагони маҳсулотҳои кишоварзӣ қарзҳои имтиёзнок медиҳад ва барномаҳои оилавию баррасӣ менамояд.

Саволҳо барои такрор:

1. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти Бразилия.
 2. Нақши захираҳои меҳнатӣ дар пешравии иқтисодиёти Бразилия.
 3. Нақши пасандоз ва маблағгузориҳои капиталӣ дар пешравии иқтисодиёти Бразилия.
 4. Мушкилотҳои асосии пешравии иқтисодиёти Бразилия.
 5. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Бразилия.
- Адабиёт: 12 (саҳ. 558-575); 15 (саҳ. 443-447); 22 (саҳ. 393-395)

МАВЗҶИ 25. АМЕРИКАИ ЛОТИНӢ

25.1. Хусусиятҳои асосии модели замонавии пешравии иқтисодиёти Америкаи Лотинӣ.

25.2. Иқтисодиёти давлатҳои калони Америкаи Лотинӣ

25.3. Алоқаҳои иқтисодии хориҷӣ.

25.1. Хусусиятҳои асосии модели замонавии пешравии иқтисодиёти Америкаи Лотинӣ

Азбаски модели аввалии давлатҳои Америкаи Лотинӣ (модели воридотивазкунии иқтисодӣ) бо таъсири калони давлат натиҷаи хуб надод ва солҳои 70-80-уми асри XX иқтисодиёти давлатҳои калони ин минтақа ба бӯҳрони иқтисодӣ гирифтور гашт. Дар охири солҳои 80-ум ва аввали солҳои 90-уми асри XX аксари давлатҳои Америкаи Лотинӣ доир ба кушода гардидани муносибатҳои иқтисодӣ (муносибатҳои молиявӣ қарзӣ, савдо, ғайридавлатӣ гардонидани моликият ва кам намудани таъсири давлат ба пешравии иқтисодиёт, дастгирии рақобат ва ҳ.к.), яъне гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ доир ба устувор гардонии вазъи молиявӣ ва рушди иқтисодиёт шурӯъ намуданд.

Бо суръати баланд гузаронидани ғайридавлатикунӣ моликият ба он оварда расонид, ки ин раванд (ғайридавлатикунӣ) дар охири солҳои 90-м дар Мексика ва Бразилия ба охир расид. Дар натиҷа аз ҳисоби маблағҳои ба даст омада касри буҷет то 0-2% МУД, беқурбшавии пул ҳам аз 44% дар соли 1995 то 10% дар соли 1998 кам гардид. Қисми муайяни моликияти ғайридавлатигаштаре инвесторони хориҷӣ харидорӣ намуданд ва ин сабаби ворид гаштани маблағгузориҳои хориҷӣ ба давлатҳои Америкаи Лотинӣ гашт. Таъсири давлат ба пешравии иқтисодиёт кам гашт ва пешравии иқтисодиёт ба амал омад.

Як мушкилоти ҳалталаби иқтисодиёти давлатҳои Америкаи Лотинӣ, ин вазъият дар соҳаҳои молия ва асъор мебошад. Ин мушкилоти аз таъсири манфии модели пешина (модели воридотивазкунии иқтисодиёт) боқӣ монда мебошад ва аз касри калони баланси пардохт ва қарзи берунаи аксари давлатҳои Америкаи Лотинӣ вобаста мебошад. Ин омил ба пешравии ҳам давлатҳои минтақаи Америкаи Лотинӣ, ҳам давлатҳои ҳамкор пеш аз ҳама ИМА таъсиррасон мебошад.

25.2. Иқтисодиёти давлатҳои калони Америкаи Лотинӣ

Дар байни давлатҳои Америкаи Лотинӣ аз лиҳози истеҳсоли ҳаҷми МУД, ҳамчун давлати пешбар Бразилия (1064,5 млрд. долл МУД дар соли 2000-м) ба ҳисоб меравад. Аз рӯи ин нишондиҳанда Бразилия дар ҷаҳон дар ҷои 11-ум (пас аз давлатҳои «8-гонаи калон», ҚМЧ ва Ҳиндустон) меистад. Ба ҳиссаи Бразилия – 40% масоҳат, 35% аҳоли, 2/3 саноат ва зиёда аз нисфи потенциали илмию техники минтақаи Америкаи Лотинӣ рост меояд.

Доир ба пешрави саноати Бразилия нишондиҳандаҳо оид ба истеҳсоли киштиҳои баҳрӣ, автомобилҳо, тайёраҳо, дастгоҳҳои коркарди металл, энергияи барқӣ ва ҳ.к. гувоҳӣ медиҳанд. Бразилия дар ҷаҳон аз ҳисоби истеҳсоли киштиҳои баҳрӣ дар ҷои сеюм, аз ҳисоби истеҳсоли тракторҳо дар ҷои панҷум, аз ҳисоби истеҳсоли техникаи ҳарбӣ дар ҷои шашум ва аз ҳисоби истеҳсоли автомобилҳо дар ҷои ҳаштум меистад. Ҳамасола дар ин мамлакат зиёда аз 2 млн. адад автомобилҳо истеҳсол карда мешаванд. Ин соҳаи саноат аз тарафи истеҳсолкунандагони хориҷӣ ба монанди «Фольсваген-ду-Бразил», «Крайслер-ду-Бразил», General Motors, Ford, Fiat, Toyota ва ҳ.к. назорат карда мешавад.

Дар иқтисодиёти Бразилия мавқеи муҳимро соҳаи кишоварзӣ ишғол менамояд. Миқдори муайяни ғалладона, чуворимакка ва кофе дар ин мамлакат истеҳсол карда мешаванд. Зиёда аз як аср ҳамчун истеҳсолкунандаи калони кофе дар ҷаҳон ба шумор меравад. Ҳиссаи соҳаи хизмат дар МУД-и Бразилия ҷои аввалро ишғол намуда, бо суръати баланд пеш меравад.

Аз лиҳози ҳаҷми потенциали иқтисодӣ дар минтақа Мексика дар ҷои дуюм меистад. Ҳаҷми истеҳсоли МУД-аш дар соли 2000 – 880,9 млрд. долларро ташкил дод. Сохтори иқтисодиёташ чунин аст: ба ҳиссаи саноат – 22,4%, соҳаи кишоварзӣ – 24,2% ва соҳаи хизмат – 53,4% МУД рост меояд. Дар саноат соҳаҳои нав ва навтарин пеш мераванд.

Мамлақати сеюми минтақа аз рӯи ҳаҷми истеҳсоли МУД Аргентина мебошад. Ҳаҷми истеҳсоли МУД-аш дар соли 2000 ба 448 млрд. доллар баробар аст. Аз рӯи нишондиҳандаи МУД ба сари аҳоли аз Бразилия ва Мексика пеш гузашта 12,1 ҳазор

долларро ташкил намуд. Давлатҳои номбурда иштирокчиёни фаъоли алоқаҳои иқтисодии хориҷӣ мебошанд.

25.3. Алоқаҳои иқтисодии хориҷӣ

Бразилия дар муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Содироти молу маҳсулот дар соли 2001 – 58,2 млрд. долл., воридот бошад, 58,3 млрд. долларро дарбар мегирад. Дар ҳаҷми содирот мавқеи муҳимро мошинау дастгоҳҳо ва дигар намуди маҳсулотҳои соҳаи коркардкунандаи саноатӣ ишғол менамоянд. Ҳиссаи ин молҳо дар арзиши содирот – 53,9%-ро ташкил менамояд. Ин молҳо дар воридот ҳам нақши калон мебозанд – 76,3%.

Мексика аъзои Иттиҳоди иқтисодии НАФТА мебошад. Чалби (воридоти) капитали хориҷӣ дар мамлакат тақрибан 1/3 ҳиссаи воридоти маблағгузориҳои хориҷиро барои минтақа ташкил менамояд. Дар соли 2001 содироти молу маҳсулот 158,5 млрд. доллар ва воридот бошад 176,1 млрд. долларро ташкил намуд.

Соҳаҳои асосии индустрияи Аргентина: саноати сабук ва хӯрокворӣ, ҳамчунин мошинсозӣ мебошанд, ки ба содироти молу маҳсулот мусоидат менамоянд.

Дар соли 2005 содироти Аргентина 40 млрд. доллар ва воридоташ бошад, 25 млрд. долларро дарбар гирифт. Ҳамкорони хориҷӣ доир ба савдои берунаи Аргентина инҳоянд: доир ба содирот – Бразилия, Чили, ИМА; доир ба воридот – Бразилия, ИМА ва Олмон. Қарзи берунаи Аргентина ба 124 млрд. доллар баробар аст ва 60% МУД-ашро дарбар мегирад.

Саволҳо барои таҳрир:

1. Модели иқтисодию иҷтимоии замонавии пешравии Америкаи Лотинӣ.
2. Ғайридавлатикунони моликият дар Америкаи Лотинӣ.
3. Мушкilotҳои ҳалгалаб дар иқтисодиёти Америкаи Лотинӣ.
4. Бразилия ҳамчун давлати пешбар дар Америкаи Лотинӣ.
5. Алоқаҳои иқтисодии берунаи давлатҳои Америкаи Лотинӣ (дар мисоли Бразилия ва Мексика).

Адабиёт: 13 (саҳ. 591-599); 11 (саҳ. 35-36); 22 (саҳ. 391-393)

МАВЗҶИ 26. АФРИКА ДАР ХОЧАГИИ ҶАҲОН

- 26.1. Давлатҳои нисбатан (аз лиҳози иқтисодӣ) рушдфтаи Африка.
- 26.2. Баъзе давлатҳои сустрӯшдфтаи Африка.
- 26.3. Сабабҳои асосии ақибмонӣ.

26.1. Давлатҳои нисбатан (аз лиҳози иқтисодӣ) рушдфтаи Африка

Чи тавре маълум аст, дар минтақаи Африка як гурӯҳ давлатҳои вучуд доранд, ки иқтисодиётҳои нисбатан пешрафта мебошад. Умуман ин минтақа яке аз минтақаҳои ақибмонда дар ҷаҳон ба шумор меравад. Дифференсиатсия (тафрикаи) даромадҳо дар байни аҳолии дар ин минтақа бисёр баланд мебошад. 10% аҳолии бойтарин 44,7% ҳамаи даромадҳоро дар ихтиёр доранд. Ҳамзамон 36,2% аҳолии дар 1 рӯз камтар аз 1 доллар даромад ба даст меоранд ва ба қисмати камбизоати аҳолии дохил мешаванд.

Ба давлати нисбатан тараққиқардаи Африка пеш аз ҳама Республикаи Африкаи Ҷанубӣ (РАҶ) дохил мешавад, ки дар соли 2005 дар ҷаҳон аз рӯи ҳаҷми истеҳсоли МУД (239,1 млрд. доллар ва ба сари аҳолии 12,1 ҳазор долл.) ҷои 29-умро ишғол намуд. Суръати афзоиши МУД-аш ба 4,5% баробар аст.

Ин мамлакатро мамлақати ба индустриалии гузаранда меноманд, чунки дар соли 2005 МУД 65,1% дар соҳаи хизмат, 3,4% дар кишоварзӣ ва 31,6% дар саноат истеҳсол гардид. Дар соҳаи кишоварзӣ – 30% аҳолии, дар саноат – 25% ва дар соҳаи хизмат – 45% аҳолии машғул мебошанд. Соҳаҳои асосии саноатиро истихроҷӣ (тилло, нуқра, хром ва алмос) ташкил менамояд. Солҳои охир саноати автомобилӣ ва коркарди металл пеш меравад.

Новобаста ба ин пешравиҳо 25,2% аҳолии бекоронро ташкил медиҳанд ва аз нисф зиёди аҳолиро камбизоатон ташкил менамоянд.

Ба гурӯҳи давлатҳои нисбатан рушдфтаи ин минтақа дар ҷои дуюм Алҷазоир меистад. Дар соли 2004 ҳаҷми истеҳсоли МУД ба сари аҳолии – 6600 долларро ташкил намуд. Суръати пешравии МУД бошад – 6,1% мебошад. Ҳиссаи истеҳсоли МУД дар саноат – 57,4%, дар соҳаи хизмат – 32,3% ва дар кишоварзӣ –

10,3%-ро такшил намуд. Дар соҳаи аграрӣ – 14% аҳоли, дар саноат – 13%, боқимонда 63% дар соҳаи хизмат машғул мебошанд.

Дар ҷои сеюм дар ин минтақа Миср меистад. Ҳаҷми истеҳсоли МУД ба 93 млрд. долл. баробар буда (ҷои 52-юм дар ҷаҳон) ба сари аҳоли 4000 долл.ро ташкил намуд. Соли 2003 МУД – 51% дар соҳаи хизмат, 32% дар саноат ва 17% дар соҳаи аграрӣ истеҳсол гардид. Соҳаҳои асосии иқтисодиёт аз саноати сабук ва ҳурукворӣ, ҳамчунин сайёҳӣ иборат мебошад.

Дар Миср 16,7% аҳолиро камбизоатон ташкил менамоянд. 10% бойтарини аҳоли – 26,7% даромади умумиро дар ихтиёр доранд.

26.2. Баъзе давлатҳои сустрӯшдӯфтаи Африка

Дар ҳолати қисмати муайяни давлатҳои Африкаро ба ин зергурӯҳ тақсим кардан, аз тарафи СММ (Созмони миллалӣ муттаҳид), на танҳо дараҷаи истеҳсоли МУД, ҳамчунин ақибмонии сохтории он, аз ҷумла, ақибмонии соҳаҳои кишоварзӣ ва коркардкунандаи саноатӣ ба назар гирифта шудааст. Дар ин зергурӯҳи (давлатҳои сустрӯшдӯфта) соҳаи ҳиссаи МУД дар соҳаи кишоварзӣ – 60% ва зиёдтар ва соҳаи коркардкунанда камтар аз 10%-ро ташкил медиҳад. Яке аз давлатҳои калонтарин (дар байни давлатҳои сустрӯшдӯфта) Республикаи демократии Конго (масоҳаташ ба 2,3 млн. км² ва аҳолиаш дар соли 2001 – 51 млн. нафарро ташкил намуд) мебошад. Ба ақибмонии он ҳам дар гузашта, ҳам дар замони муосир «омили мустамликавӣ» буданаш таъсири калон мерасонад. Дараҷаи зиндагии аҳолии Конго бисёр паст мебошад. Истеҳсоли МУД дар мамлакат ба 6,7 млрд. доллар ва ба сари аҳоли бошад ба 100 доллар баробар аст. Ҳамзамон, Конго яке аз давлатҳои бойтарин натавонҳо дар минтақа, ҳамчунин дар ҷаҳон ба шумор меравад. Аз ҳисоби истеҳсоли кобальт дар ҷаҳон дар ҷои якум, аз ҳисоби истеҳсоли мис ва марганец дар ҷои сеюм, доир ба истеҳсоли қалъагӣ, волфрам, рӯҳ, молибден, тилло, нуқра, алмос дар ҷои намоён меистад. Аммо соҳаи коркардкунанда дар ихтиёри капитали хориҷӣ мебошад, 2/3 инвеститсияҳоро ИМА идора менамояд. Ширкатҳои трансмиллӣ даромадро аз ҳисоби боигариҳои ин давлат дар ихтиёр доранд.

Эфиопия – солҳои охир аз ҳама камбағалтарин давлатҳои ин минтақа ба шумор меравад. Яке аз давлатҳои мустақили минтақаи Африка мебошад. Аҳолиаш дар соли 2001 ба 64 млн. нафар, МУД-аш 6,7 млрд. долларро ташкил намуда, ба сари аҳоли ҳамагӣ 100 долларро дарбар мегирад.

Иқтисодиёташ аз лиҳози захираҳои минералӣ – нодоро ва кишоварзӣ ақибмондари (52% аҳоли дар он машғул аст) дарбар мегирад. Сабаби асосии ақибмонии аҳоли аз он иборат аст, ки дар ин мамлакат ҳама вақт ҷангҳои граждони, қабилагӣ ҷой доранд, ки ба ин давлати ақибмонда боз зарарҳои калони иқтисодӣ зам менамоянд.

Малӣ – масоҳаташ ба 1,2 млн. км², аҳолиаш дар соли 2001 ба 11 млн. нафар баробар буда, МУД-аш 2,6 млрд. долларро ва ба сари аҳоли 240 долларро ташкил намуд.

Қисмати зиёди масоҳати Малиро биёбонҳо ва нимбиёбонҳо ташкил менамоянд. Иқтисодиёташ асосан аз кишоварзӣ ақибмонда иборат буда, аз нисфи зиёди МУД-ро таъмин менамояд ва дар ин соҳа 2/3 аҳоли машғул мебошад. Дарачаи зиндагии аҳоли бисёр паст мебошад.

26.3. Сабабҳои асосии ақибмонӣ

Яке аз сабаби асосии ақибмонӣ ва камбизоатии давлатҳои ин минтақа дар гузашта мустамликавӣ будан ва бераҳмона истифода гардидани захираҳои минералӣ ва демографии онҳо мебошад. Аз рӯи ҳисобу китоби олимони аз Африка (дар давраи мустамликавӣ будани давлатҳои он) зиёда аз 100 млн. нафар одамонро ба хогири дар дигар давлатҳо истифода намудан бурданд.

Ғайр аз ин захираҳои минералии дар ин минтақа ҷой дошта, дар байни давлатҳои он нобаробар ҷойгир гаштаанд. Қисми зиёди давлатҳои сустрӯшдфта аз ин мукофоти табиат (захираҳои минералӣ) бенасиб мондаанд ва ҳиссаи калони масоҳаташонро биёбон ва нимбиёбонҳо ташкил менамояд. Дар ин қисмати биёбону нисбиёбонҳо аксаран хушксолию обхезиҳо ба амал меоянд, ки албатта ба пешравии иқтисодиёт бе таъсир наменоманд.

Боз ба болои ин омили номатлуб, ки садди роҳи пешравии иқтисодиёти ин зергурӯҳ гардидааст, суръати беҳад баланди

афзоиши аҳоли (нисбат ба суръати пешравии иқтисодиёт) зам гардидааст.

Саволҳо барои такрор:

1. Давлатҳои нисбатан рушдёфта дар минтақаи Африка.
2. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Республикаи Африкаи Ҷанубӣ (РАҶ).
3. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодии Алҷазоир ва Миср.
4. Давлатҳои сустрӯшдёфта дар Африка.
5. Сабабҳои асосии ақибмонии давлатҳои сустрӯшдёфтаи Африка.

Адабиёт: 13 (саҳ. 577-590); 11 (саҳ. 36-38); 22 (саҳ. 397-406)

МАЗҶҶИ 27. МАМЛАКАТҶОИ БА ИҚТИСОДИ БОЗОРИ ГУЗАРАНДА

- 27.1. Консепсияҳо ва самтҳои ислоҳоти системавӣ.
- 27.2. Соҳаҳои асосии ислоҳоти системавӣ.
- 27.3. Ташаккули сохтори нави иқтисодӣ ва ислоҳот дар соҳаи иҷтимоӣ.

27.1. Консепсияҳо ва самтҳои ислоҳоти системавӣ

Дар зергурӯҳи давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда ислоҳоти системавӣ, яъне гузаронидани ислоҳот дар ҷараёни гузаштан аз як системаи иқтисодию иҷтимоӣ (аз тарзи иқтисодиёти банақшагирию фармондеҳӣ) ба системаи муносибатҳои бозорӣ бо роҳҳои гуногун ташкил мегардад.

Бояд қайд намуд, ки назарияи ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда ва усулҳои татбиқи ислоҳоти системавӣ то солҳои 50-уми асри ХХ на дар ҷаҳон ва на дар доираи мамлакатҳои сотсиалистӣ таҳқиқ нагардидааст. Фақат дар давлатҳои Аврупои Марказию Шарқӣ дар солҳои 60-м-80-ми асри ХХ (аз ҷумла, дар Югославия ва Маҷористон) оид ба имконияти гузаронидани ислоҳоти сотсиализм бо роҳҳои татбиқ намудани ғояҳои иқтисоди бозорӣ (аз ҳисоби таҷрибаи бадастовардаи давлатҳои номбурда дар ин самт) ба миён омад. Таҷрибаи ин давлатҳо баъдтар дар ҚМҶ ва Ветнам истифода гардид.

Дар таҷрибаи хочагидории ин давлатҳо ду консепсияи гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ (эволюсионӣ ва радикалӣ) ҷой дорад.

Консепсияи эволюсионии гузариш бо роҳи оҳиста ва пай дар пай ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ гузаштан тақия менамояд. Дар натиҷа як мӯҳлати муайян, ҳам механизми роҳбаринамоя ва фармондеҳӣ (алалхусус дар сектори давлатӣ), ҳам механизми муносибатҳои бозорӣ дар якҷоягӣ фаъолият менамоянд. Ҳамчунин аз байн бурдани механизми аввал оҳиста-оҳиста иҷро мегардад. Баргариин ин самти гузариш аз иқтисоди банақшагирию фармондеҳӣ ба иқтисодиёти бозорӣ дар он аст, ки ба пастравии трансформатсионӣ (паст гардидани сатҳи истеҳсоли МУД дар солҳои аввали ислоҳот) роҳ дода намешавад.

Камбудии ин самт дар он аст, ки давраи гузариш ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ, муддати бештарро талаб менамояд.

Консепсияи пай дар пай эволюсионии гузариш ба муносибатҳои бозорӣ дар ҚМЧ (Қумхурии мардумии Чин) татбиқ мегардад ва таъсири ин консепсия дар дигар давлатҳо: Венгрия, Белоруссия, Туркменистон, Ўзбекистон ва Тоҷикистон ҷой дорад.

Консепсияи радикалии гузариш ва бо роҳи тез ва ҳаматарафа гузаронидани ислоҳоти иқтисодии системавӣ татбиқ мегардад. Гузариши радикалӣ пеш аз ҳама ба роҳи бо тезӣ ивазкунии банақшагирии марказонидашуда бо усулҳои иқтисодии танзим (алахусус дар муносибатҳои молиявӣ пулию қарзӣ ва андозбандию бучавӣ), ҳамчунин базудӣ озод намудани нархҳо ва савдои дохилию беруна тақия менамояд. Баргариин ин консепсия – дар мӯҳлати кӯтоҳ сохтани иқтисодиёти бозорӣ муосир мебошад. Камбудияш аз он иборат аст, ки дар давраи гузариш (мӯҳлати кӯтоҳ) аксари нишондиҳандаҳои иқтисодӣ бо суръати тез паст мераванд, ки ин ба зиёд гаштани ҳиссаи бекорон ва паст гардидани зиндагии аҳоли (алалхусус дар давраи гузариш) меоварад.

27.2. Соҳаҳои асосии ислоҳоти системавӣ

Аз назарияи иқтисодиёти гузаранда бармеояд, ки соҳаҳои асосии ислоҳоти иқтисодӣ чунинанд: кушода гардидани ҳаёти хоҷагидорӣ, ба роҳ мондани институтҳои нав (ба ҷои институтҳои кӯҳнаи институтсионалӣ), ташаккули сохтори соҳавӣ ва иқтисодиёти кушод, гузаронидани ислоҳот дар соҳаи иҷтимоӣ.

Кудоша гардидани ҳаёти хоҷагидорӣ пеш аз ҳама кам гардидани таъсири давлатро дар ҳаёти хоҷагидорӣ дарбар мегирад. Барои ба роҳ мондани ин омил масъалаҳои зерин ҳаллу фасл мегарданд:

- Банақшагирии давлатии директивӣ (ичроӣ ҳатмӣ он дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёт) аз байн бурда мешавад ва соҳаи истифодаи он кам мегардад;
- Танзими давлатии иқтисодиёт, асосан бо роҳҳои усулҳои иқтисодӣ ба роҳ монда мешаванд, алалхусус бо роҳҳои андозбандию хароҷотҳои бучавӣ, меъёри баҳисобгирӣ ва қурби асъор;
- Монополияи давлат дар аксари соҳаҳои иқтисодиёт аз байн бурда мешавад;
- Миқдори нархҳои аз тарафи давлат танзимшаванда маҳдуд мегардад;
- Сиёсати дастгирии рақобат пеш бурда мешавад.

Ба ҷои институтҳои кӯҳнаи институтсионалӣ, аз ҷумла, институтҳои нави муносибатҳои бозорӣ, ба роҳ монда мешаванд:

- Пеш аз ҳама системаи нави қонунгузорӣ, аз ҷумла (кодекси граждани) ба роҳ монда мешавад;
- Институти моликияти хусусӣ;
- Институти дастгирии рақобат;
- Одобҳои хоҷагидорӣ дар давраи нави муносибатҳои бозорӣ.

27.3. Ташаккули сохтори нави иқтисодӣ ва ислоҳот дар соҳаи иҷтимоӣ

Ташаккули сохтори нави хоҷагидорӣ ва иқтисодиёти тарзи кушода ба он водор месозад, ки дар шароити аз байн бурдани банақшагирии директивӣ, зарурияти дастгирии соҳаҳо, ки ба талаботи бозори дохилӣ ва беруна равона ҳастанд, (ҳамчунин аз байн рафтани соҳаҳои зиёновар) ба амал оянд. Ислоҳот дар соҳаи

ичтимоиёт, пеш аз ҳама аз гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ дар системаи нафақа, системаи суғуртаи ҳатмии тиббӣ, таъминоти маишӣ, хоҷагии коммуналӣ, маорифро дарбар мегирад. Дар ҷараёни гузаронидани ин ислоҳот бояд аз таҷрибаи давлатҳои рушдёфта истифода карда шавад.

Саволҳо барои такрор:

1. Концепсияҳо ва самтҳои ислоҳоти системавӣ дар давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда.
 2. Концепсияи эволюсионии гузариш ба иқтисоди бозорӣ.
 3. Концепсияи радикалии гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ.
 4. Соҳаҳои асосии ислоҳоти системавӣ.
 5. Ислоҳот дар соҳаи иҷтимоиёт.
- Адабиёт: 13 (саҳ. 600-610); 15 (саҳ. 451-462)

МАВЗҶҶИ 28. ИТТИҲОДИ ДАВЛАТҲОИ МУСТАҚИЛ (ИДМ) ДАР ҲОҶАГИИ ҶАҲОН

- 28.1. Баъзе хусусиятҳои хоси давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ дар давлатҳои ИДМ.
- 28.2. Ислоҳоти иқтисодӣ дар соҳаи савдои беруна.

28.1. Баъзе хусусиятҳои хоси давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ дар давлатҳои ИДМ

Ҷи тавре қайд гардид, дар давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, ҳозира ИДМ-и ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ гузаранда шартҳои аввалдараҷа, аз ҷумла, дараҷаи таъмин будан аз захираҳои табиӣ, ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ва системаи коммуникатсияи нақлиётӣ, дараҷаи тараққиёти иқтисодию иҷтимоӣ, фарқияти маданияту фарҳангӣ, дараҷаи пешравии соҳаҳои хизматрасонии иҷтимоӣ, квалifikатсияи кувваи корӣ, сохтори иқтисодиёт гуногун буд ва ин давлатҳо байни якдигар алоқаҳои зичи иқтисодӣ доштанд ва аз лиҳози пешравии ҳамаи паҳлӯҳои ҳаёти ҷамъиятӣ бо ҳам пайваста ва аз якдигар вобаста буданд. Масалан, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам аз лиҳози коммуникатсияи нақлиётӣ ва аз роҳҳои баҳрии байналмилалӣ дар масофаҳои дур воқеъ буданаш, ҳам дараҷаи пешравии иқтисодию

ичтимоӣ, ҳам сохтори иқтисодиёт ва дигар нишондиҳандаҳои иқтисодии иҷтимоӣ дар боло зикр гардида ба кулӣ аз дигар ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ фарқ менамуд. Ҳиссаи МУД ба сари аҳоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати Федератсияи Россия 2,5 маротиба паст буд, дар Тоҷикистон бекорӣ дар ҳамон солҳо ҳам ҷой дошт.

Яке аз омилҳои муҳими таъсиррасоне, ки мӯҳлати гузариши ин давлатҳоро (давлатҳои ИДМ-ро) ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ муайян менамояд ин бо ҳам вобастагии иқтисодии ин давлатҳо ва канда шудани риштаҳои иқтисодӣ дар байни ин давлатҳо мебошад. Иттиҳоди Шӯравӣ ҳамун комплекси ягонаи хоҷагидорӣ тараққӣ менамуд ва ҷумҳуриҳо шохаҳои онро ташкил менамуданд. Аз берун фақат як ҳиссаи ками маҳсулот, ки дар дохили ин комплекс истеҳсол намегардид, ворид мегардид. Дар натиҷа дараҷаи бо ҳам пайвастагӣ ва аз якдигар вобастагии иқтисодӣ бисёр баланд ва мустаҳкам буд. Зиеда аз 1/3 ҳиссаи маҳсулотҳои истеҳсолшавандаи ин ҷумҳуриҳо ба дигар ҷумҳуриҳои шӯравӣ содир мегашт ва тақрибан ҳамин қадар (ҳатто зиёдтар) (боз аз ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ)ворид мегашт. Тақсими меҳнат натавонанд дар сатҳи истеҳсоли ин ё он маҳсулот (дар байни ҷумҳуриҳо) ҷой дошт, ҳатто дар кооператсияи технологӣ, вақте, ки қисматҳои муайяни дастгоҳу маводҳо дар ҷумҳуриҳои гуногун истеҳсол мегардид, ҳамчун алоқаҳои кооператсионӣ ба кор бурда мешуд.

Ҳоло аксари ин алоқаҳои иқтисодии пеш ҷой дошта аз байн рафтанд ва кулли корхонаҳои бо ҳам алоқаҳои кооператсионӣ дошта (дар аксари ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ, ба ғайр аз Россия, Украина, Қазоқистон) аз кор монданд, дастгоҳҳои технологияи онҳо ҳам аз лиҳози маънавӣ, ҳам аз лиҳози моддӣ фарсуда шуд ва қобилияти истеҳсолиашро гум намуд. Барои ба кор даровардани ин корхонаҳо, дар ин самт ё дар самти дигар, алоқаҳои нави кооператсионӣ технологӣ (бо давлатҳои хориҷии наздик ва дур) пайдо кардан ва бо дастгоҳҳои замонавии технологӣ таҷҳизонидан лозим меояд. Ва албатта ин фаъолият мӯҳлати дароз, хароҷотҳои калон ва муносибатҳои нави бозориро тақозо менамояд, ки сабаби дароз кашидани мӯҳлати гузариш мегардад.

28.2. Ислоҳоти иқтисодӣ дар соҳаи савдои беруна

Дар маҷмӯи муносибатҳои байни давлатҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) ҷои яқумро муносибат доир ба савдои беруна ишғол менамояд. Чунки савдои беруна (барои ҳарчӣ бештар содир намудан равона мебошад), пешрави соҳаҳои истеҳсолиро (аз ҷумла, соҳаҳои истеҳсоли ба воридот равона гардида) ҳавасманд мегардонад. Таҷрибаи давлатҳои Иттиҳоди Аврупо нишон дод, ки маҳз зиёд гардидани доду гирифтаи маҳсулотҳои истеҳсолгардида ҳавасмандии пешрави иқтисодиёти миллии гардидааст.

Пас аз пош хӯрдани собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, таҷриба нишон дод, ки собиқ ҷумҳуриҳои Шӯравӣ ҳоло дар бозори ҷаҳон рақобатпазир гашта наметавонанд ва ҳамкории асосии онҳо, ки муносибатҳои савдои берунаро дастгирӣ менамоянд, инҳо ҳамсояҳои наздики онҳо, давлатҳои ИДМ мебошанд.

Ҳамзамон якҷанд сабабҳои дақиқе вучуд доранд, ки пеши роҳи пешрави муносибатҳои тичоратиро дар байни ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ мегиранд. Ислоҳотҳо суст пеш мераванд, иқтисодиётҳо дар дараҷаи қисман бӯҳронӣ ва қисман дар ҳолати аз бӯҳрон баромадан қарор доранд, қобилияти харидории ин давлатҳо кам ва қарзҳои берунашон афзун мегардад. Аз ҳисоби ақибмонии технологӣ молҳои истеҳсолгардида бо сифати на он қадар баланд ба бозори ҷаҳон ворид мегардад, онҳо дар бозори дохилӣ бо нархҳои фурухта мешаванд, ки ба нархҳои ҷаҳонӣ баробар ҳастанд. Бинобар ин дар бозори дохилӣ бештар молҳои нисбатан арзону босифати дар давлатҳои хориҷии дур истеҳсол гардида ба фуруш мераванд.

Дар баробари ин озод гаштани савдои хориҷӣ, ба ин соҳаи фаъолият, субъектҳоеро (давлатҳои собиқ шӯравиро) ворид намуд, ки дар ин соҳа на таҷрибаи кофӣ дониши махсус доранд, на кафолати бонкӣ ва суғуртакунонӣ ба таври бояду шояд ба роҳ монда шудааст ва ғайра. Бинобар ин ояндаи пешрави савдои хориҷӣ байни давлатҳои ИДМ фақат дар ҳолати ҳаллу фасли камбудҳои дар боло зикргардида имконпазир мебошад. Гарчанде нишондиҳандаҳои ҳамкории байни давлатҳои ИДМ, нисбат ба нишондиҳандаҳои дигари гуруҳҳои иқтисодӣ настигар бошад ҳам, тамоюли пешравӣ, аз соли 1995 инҷониб дар байни давлатҳои ИДМ мушоҳида карда мешавад. Масалан, дар

давлатҳои ИДМ ҳиссаи гардиши савдои муштарак тақрибан 20%, дар НАФТА – тақрибан 50% ва дар ИА – зиёда аз 60%-ро ташкил медиҳад. Сабаби паст будани ин нишондиҳанда, пеш аз ҳама дар ҷой надоштани координатсияи фаъолияти иқтисодии берунӣ, сиёсати андозбандӣ ва механизми масъулиятнокӣ барои иҷрои шартномаҳои байни давлатҳои ИДМ басташуда мебошад.

Саволҳо барои такрор:

1. Хусусиятҳои хоси давраи гузариш дар Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ).
 2. Тақсироти меҳнат дар байни давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ.
 3. Муносибатҳои иқтисодии савдои беруна дар давлатҳои ИДМ.
 4. Монеаҳои асосӣ дар пешравии муносибатҳо доир ба савдон беруна дар давлатҳои ИДМ.
 5. Озод гардонидани савдои хориҷӣ дар давлатҳои ИДМ.
- Адабиёт: 13 (саҳ. 657-670); 15 (саҳ. 456-462)

МАВЗҶИ 29. ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ ДАР ХОЧАГИИ ҶАҲОН

- 29.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Россия.
- 29.2. Мушкилотҳои пешравии иқтисодиёт.
- 29.3. Мавқеи Россия дар хоҷагии ҷаҳон.

29.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Россия

Федератсияи Россия ҳам аз лиҳози масоҳат ҳам аз ҳисоби дорони захираҳои табиӣ калонтарин давлати ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Масоҳати он 12,7% ҳиссаи заминро ташкил медиҳад ва дар он 2,2% аҳолии ҷаҳон истиқомат менамояд. Федератсияи Россия (соли 2004) 1,4-2,5% маҳсулоти умумии дохилии ҷаҳониро истеҳсол намуд. Аз лиҳози дараҷаи тараққиёти иқтисодӣ ба гурӯҳи давлатҳои даромади аз миёна паст дошта дохил мешавад.

Россия ҳама вақт дар хоҷагии ҷаҳон мавқеи муҳимро ишғол менамуд. Мамлакате, ки дорони захираҳои бои минералӣ ва потенциали истеҳсолию илмӣ аст, бояд дар хоҷагии ҷаҳон ва

муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ яке аз муайянкунандагони пешравию он бошад. Ҳоло Федератсияи Россия дар давраи гузариш ба муносибатҳои иқтисодии бозорӣ қарор дорад ва мушкилотҳои дар пеш истодаи иқтисодиро бояд аз сар гузаронад.

Барои дар ҳоҷагии ҷаҳон мавқеи устувор пайдо намудани Россия омилҳои зерин мусоидат менамоянд:

- Ҷой доштани захираҳои табиӣ;
- Кадрҳои баландиқтисос, ки барои татбиқи технологияҳои навтарин дар истеҳсолот ва системаи идораӣ қобилият доранд;
- Ҷой доштани бозори калони дохилӣ;
- Раванди ғайридавлатикунонӣ ва иштироки маблағгузорони хориҷӣ дар он;
- Имконияти калони Федератсияи Россия дар бозори ҷаҳон;
- Ҳавасмандии ширкатҳои трансиллӣ барои иштирок дар бозори Россия;

Дар навбати худ боз мушкилотҳои ҳастанд, ки бе ҳаллу фасли онҳо суръати дилхоҳи пешравию иқтисодиёти мамлакат ба даст оварда намешавад.

29.2. Мушкилотҳои пешравию иқтисодиёт

Ба даст овардани истиқлолият дар Россия ва собиқ Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ системаи ягонаи иқтисодиро аз байн бурд. Доду гирифтҳои иқтисодӣ байни давлатҳои собиқ Шӯравӣ бисёр суст гашт ва раванди барқарор намудани алоқаҳои устувори иқтисодӣ дар байни ин давлатҳо дарозмуддат мебошад ва танҳо дар ҳолати ба эътидол омадани иқтисодиёт, истифодаи самараноки нақлиёт ва алоқа, коркарда баромадани меъёрҳои ягонаи нақлиётӣ дар байни ин давлатҳо ҳам ба пешравию иқтисодиёти Россия, ҳам дигар давлатҳои аъзои ИДМ мувофиқи матлаб аст. Яъне, яке аз омилҳои муҳими пешравию иқтисодиёти Федератсияи Россия ин ба таври бояду шояд ба роҳ мондани алоқаҳои иқтисодии он бо давлатҳои ИДМ мебошад. Ин омил ҳам барои васеъ гардонидани доираи бозори Федератсияи Россия бо давлатҳои ҳамсоя, ҳам барои самаранок истифодаи гардидани захираҳои маводию демографӣ ва потенциали илмӣю техникаӣ муоидат менамояд.

Боз як мушкилоти дигаре, ки ҳоло садди роҳи пешравии иқтисодиёти Федератсияи Россия мегардад, ин гардиши асъори хоричӣ (доллари ИМА) дар системаи хоҷагидорӣ он мебошад. Ҳоло ҳаҷми долларе, ки дар дасти аҳоли мебошад, қариб ба ҳаҷми асъори (рублӣ) Россия баробар мебошад. Асъори хоричӣ на фақат вазифаи пасандозро иҷро менамояд, вай ҳамчунин воситаи доду гирифтӣ муносибатҳои пулиро иҷро менамояд. Ин устувории асъори миллиро барҳам мезанад ва ба пешравии иқтисодиёт зарари калон меоварад.

29.3. Мавқеи Россия дар хоҷагии ҷаҳон

Тамоюлҳои пешравии иқтисодиёт дар солҳои 90-ми асри ХХ мавқеи Россияро дар хоҷагии ҷаҳон дигаргун намуд. Ҳиссаи Россия дар хоҷагии ҷаҳон аз 6% дар соли 1990 то 2,5% дар соли 2004 кам гардид. Ҳиссаи МУД ба сари аҳоли дар ҳамин соли 2004 нисбат ба соли 1990 ҳамагӣ 54%-ро ташкил намуд.

Аз рӯи ҳаҷми истеҳсоли МУД Россия дар ҷаҳон ҳоло ҷои 13-умро ишғол менамояд.

Дар бозори ҷаҳон Россия яке аз истеҳсолкунандагони ашёи хоми минералӣ ба шумор меравад. Дар хоҷагии ҷаҳон Федератсияи Россия 28% истихроҷи гази табиӣ, 14% ангишт, 11% нафтро таъмин менамояд. Яке аз истеҳсолкунандагони калони алмосҳо (1/5 ҳиссаи истеҳсоли ҷаҳонӣ) ба шумор меравад. Ҳам дар ин мамлакат қисмати муайяни алюминий, платина, энергияи барқӣ, металҳои сиёҳ, чӯб ва масолеҳи чӯбӣ, донагиҳо, нуриҳои минералӣ ва ҳ.к. истеҳсол мегарданд, ки дар хоҷагии ҷаҳон нақши муҳимро мебозанд.

Саволҳои барои тақрор:

1. Мавқеи Россия дар хоҷагии ҷаҳон.
2. Омилҳои асосие, ки мавқеи Россияро дар хоҷагии ҷаҳон устувор мегардонанд.
3. Мушкилотҳои пешравии иқтисодиёти Россия.
4. Таъсири асъори хоричӣ (аз ҷумла, доллари ИМА) ба пешравии иқтисодиёти Федератсияи Россия.
5. Тамоюли пешравии иқтисодиёти Россия дар хоҷагии ҷаҳон.

Адабиёт: 12 (саҳ. 642-661); 13 (саҳ. 690-710); 15 (саҳ. 476-500);
23 (саҳ. 290-307)

МАВЗҶИ 30. ТОЧИКИСТОН ДАР ХОҶАГИИ ҶАҶОН

30.1. Баъзе мулоҳизаҳо доир ба мусбӣ кардани баланси пардохт ва зиёд гардонидани ҳиссаи содирот нисбат ба воридот.

30.2. Ҳамкориҳои иқтисодии хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

30.1. Баъзе мулоҳизаҳо доир ба мусбӣ кардани баланси пардохт ва зиёд гардонидани ҳиссаи содирот нисбат ба воридот

Таҳлили фаъолияти иқтисодии хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки чанд сол боз баланси пардохти мамлакат манфӣ мебошад ва албатта ин нишондиҳанда ба пешравии иқтисодиёт бетаъсир намонад. Ин ҷо як саволи ҳолисона ба миён меояд. Чи бояд кард, ки ҳамин баланс мусбӣ гардад? Аз назари мо ҷавоб ба ин савол чунин аст. Аз сабаби он, ки дар соли 2010 қисмати асосии маводҳои содиротиро металлҳои камқимат (алюминий) ва маводҳо аз онҳо (63,4%) ва маҳсулот ва маводҳои нассочӣ (19,5%) ҳам 82,9%-ро ташкил доданд, мо бояд оиди тағйир додани сохтори содиротии ин маводҳо, боло бурдани сифати онҳо, рақобатпазир гардонидани онҳо дар бозори ҷаҳон ва нисбатан устувор гаштани нархи онҳо фикру мулоҳизаҳои монро пешкаш намоем.

Масалан, нархи ҷаҳонии алюминий аз аввали соли 2010 бо сабаби зиёдшавии талабот ба он, мунтазам боло рафтааст. Тибқи баҳодиҳии баъзе коршиносони байналмилалӣ, истеъмоли ҷаҳонии метали алюминий аз соли 2010 инҷониб тақрибан ҳар сол 5-8% меафзояд, ки ин омил ба болоравии нархи он мусоидат менамояд. Дар соли 2010 нархи содироти алюминийи тоҷик нисбатан устувор буд ва аз 2041 доллари ИМА (барои як тонна) дар моҳи феврал то ба 2324 доллар дар моҳи апрел тағйир ёфт. Нархи миёнаи он дар нимсолаи аввал нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта якчанд нишондиҳанда боло рафта, 2146 доллари ИМА-ро ташкил намуд. Яъне, ин мисолро мо барои он овардем, то ки бубинем нархи ин мавод дар бозори ҷаҳон ҳама вақт тағйирёбанда буда, аз бисёр омилҳо (пеш аз ҳама сифати он, миқдори он дар бозори ҷаҳон ва талаботи он) вобаста мебошад.

Барои он ки сифати онро ҳама вақт ба дараҷаи талаботи стандарти байналмилалӣ нигоҳ дорем, пеш аз ҳама мо бояд алюминийи тоҷикро дар асоси техникаю технологияи пешқадами

ҳозиразамон истеҳсол намоем ва ҳамеша дар асоси навовариҳои технологияҳои (бо суръати баланд пеш рафтаи) муосир дар асоси модернизатсиякунии равандҳои технологияи истеҳсоли алюминий маводҳои тайёр ва ақалан нимтайёрро дар заминаи ашёи хоми алюминий (вобаста ба талаботҳои бозори дохилӣ ва беруна) истеҳсол намуда, ба фуруш пешкаш намоем.

Сеюм, бояд партовҳои технологияи онро (ба қадри имкон) ҳаматарафа истифода намоем, ки ин омил ҳам ба самаранокии истеҳсоли он мусоидат менамояд.

Доир ба боло бурдани нарх ва сифати маҳсулотҳои насочӣ, ҳамин нуқтаро қайд намудан мехоҳам, ки мо бояд бештар ҳаҷми истеҳсоли пахтаи маҳиннахро (алалхусус дар води Вахш) ба роҳ монем (ки ин навъи нахи пахта дар бозори ҷаҳон талаботи зиёд дорад ва нархи устувор дорад) ва кӯшиш намоем ба ҷои нахи пахтаро ба бозори ҷаҳон содир намудан, ҳар чӣ бештар маҳсулотҳои насочии тайёри баландсифат пешниҳод намоем. Ин омил дар навбати худ ба мо имконияти ба даст овардани садҳо ҷойҳои нави корӣ ва даромади иловагии асъори хориҷиро фароҳам меорад.

30.2. Ҳамкориҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бо дастгирии молиявии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор ҷаласаҳои комиссияҳои байниҳукумати оид ба масъалаҳои тичоратию иқтисодӣ бо кишварҳои хориҷии дуру наздик, инчунин 24 ноябри соли 2010 дар шаҳри Женева ҷаласаи 5-ми гурӯҳи корӣ дар хусуси воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдо гузаронида шуданд ва дар онҳо бо дарназардошти манфиатҳои иқтисодии ҷумҳури масъалаҳои мухталифи дорои манфиати мутақобила мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Дар самти мулоқотҳои дучониба дар доираи Созмони умумиҷаҳонии савдо гурӯҳи кории машваратии марбут ба воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдо ба як қатор пешравиҳо ноил гардид. Аз ҷумла, бо Ҷопон, Канада, Ҷумҳурии Доминикан, Эл-Салвадор, Гондурас ва Тайван мувофиқа ба даст омад, ки баъди аз ҷониби Тоҷикистон баррасӣ ва маъқул донистани дархостҳои охирини онҳо, ин кишварҳо омодаанд, ки мулоқотро мусбӣ анҷом диҳанд. Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин дар баррасии масъалаҳои дорои хусусияти ҳамкориҳои бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи Созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, аз ҷумла, Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ (ЭКО),

Созмони ҳамкориҳои Шанхай, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Иттиҳоди иқтисодии Аврупуву Осӣё Ҷаёлона иштирок карда, дар мавриди зарурат сари вақт дархосту пешниҳодоти дахлдорро ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол намудааст, ки ба рушди ояндаи ҳамкориҳои мамлакат бо ин созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ мусоидат мекунад.

Барои пешравиҳои ояндаи муносибатҳои иқтисодии хориҷии Тоҷикистон бо давлатҳои ҳамсоя кушодани нуқтаҳои нави тиҷоратии наздисарҳадӣ бисёр муҳим аст. Дар соли 2011 дар назар аст, ки таъсис ва кушодани нуқтаҳои наздисарҳадӣ дар ноҳияи Қирғатол бо Ҷумҳурии Қирғизистон, дар ноҳияҳои Панҷакент, Масҷох, Нов ва Қонибодомии вилояти Суғд ва ноҳияи Турсунзода бо Ҷумҳурии Ўзбекистон, дар ноҳияи Ҳамадонӣ, Шӯробод ва деҳаи Қоқули ноҳияи Фарҳори вилояти Хатлон бо Ҷумҳурии Афғонистон ба расмӣ дароварда мешаванд.

Ҷаёлоии нуқтаҳои тиҷоратии наздисарҳадӣ дар ноҳияҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои васеъ намудани робитаҳои иқтисодии тиҷоратӣ дар асоси манфиатҳои мутақобила, рушд ва таҳкими минбаъдаи муносибатҳои тиҷоратии иқтисодӣ ва дӯстонаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои ҳамсоя нигаронида шудааст ва Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон омода аст тамоми имкониятҳоро ҷиҳати дар сатҳи зарурӣ ва ҷавобгӯ ба меъёрҳои байналмилалӣ ташкил намудани нуқтаҳои тиҷоратии бозорҳои наздисарҳадӣ дар гузаргоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои ҳамсоя истифода кунад.

Ҳамин тавр, аз навиштаҳои боло бармеояд, ки дар ояндаи наздик доираи ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷии дуру наздик васеъ ва мавҷеи он дар бозори ҷаҳон мустаҳкамтар мегардад.

Саволҳо барои тақрор:

1. Сабабҳои асосии манфӣ будани баланси пардохт дар гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Пешниҳодҳо доир ба мусбӣ гардонидани баланси пардохт.
3. Ҳамкориҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
4. Мулоқотҳо доир ба ворид гардидани Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдо.

Адабиёт: 4 (саҳ. 3-55); 8 (саҳ. 24-34); 9 (саҳ. 149-160)

IV. ТЕСТҲО

1. Мақсади омӯзиши фанни «Иқтисодиёти ҷаҳон» аз чӣ иборат аст?
 - а) Пайдо намудани тафаккури умумӣ;
 - б) Пайдо намудани тафаккури дақиқ;
 - в) Донистани анъанаҳо, тамоюлҳо, ибораҳо ва қонуниятҳо доир ба пешравии хоҷагии ҷаҳон;
 - г) Донистани як равияи муҳими иқтисодиёти ҷаҳон.
2. Оё фанни «Иқтисодиёти ҷаҳон» бо дигар фанҳои тахассусӣ алоқаманд ҳаст ё не?
 - а) Ин фани мустақил мебошад;
 - б) Ин фан барои гирифтани маълумоти умумӣ равона гардидааст;
 - в) Ин фан бо ҳама фанҳои дигари тахассусӣ алоқаманд аст;
 - г) Ин фан бо фанҳои дигаритахассусӣ алоқа надорад.
3. Ибораҳои «Иқтисодиёти ҷаҳон», «Хоҷагии ҷаҳон», «Хоҷагии умумиҷаҳонӣ» аз якдигар фарқ доранд ё не?
 - а) Фарқияти калон доранд;
 - б) Инҳо синонимҳо мебошанд;
 - в) Ягон фарқ надоранд;
 - г) Ин ибораҳо маъноҳои гуногунро ифода менамоянд.
4. Ибораи «Иқтисодиёти ҷаҳон» аз ибораи «Муносибатҳои иқтисодиёти байналхалқӣ» чӣ фарқ дорад?
 - а) Ягон фарқ надорад;
 - б) Фарқи калон дорад;
 - в) Агар ибораи «Иқтисодиёти ҷаҳон» тарзи хоҷагидориро ифода намояд, ибораи «Муносибатҳои иқтисодиёти байналхалқӣ» назарияҳоро доир ба хоҷагии ҷаҳон меомӯзонад;
 - г) Ин ибораҳо маънои якхела доранд.
5. Моҳияти «Иқтисодиёти ҷаҳон» ба маънои васеъаш чиро ифода менамояд?
 - а) Ҷамъи хоҷагии ҷаҳонро;
 - б) Танҳо ҷамъи хоҷагиҳои мамлакатҳои рушдёфтаро;
 - в) Ҷамъи хоҷагиҳои давлатҳои рӯ ба тараққиро;
 - г) Ҷамъи хоҷагиҳои давлатҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққиро.

6. Моҳияти «Иқтисодиёти ҷаҳон» ба маънои маҳдудгардидааш чиро ифода менамояд?
- Ҳамаи ширкатҳои трансмиллии ҷаҳонро дарбар мегирад;
 - Ҳамаи иттиҳодияҳои интегратсиониро дарбар мегирад;
 - Танҳо қисмати он хоҷагиҳои давлатҳои ҷаҳонро, ки бо хоҷагии ҷаҳон сару қор доранд;
 - Баъзе паҳлӯҳои хоҷагидорӣ давлатҳои ҷаҳонро ифода менамояд.
7. Мақсади асосии хоҷагии ҷаҳон аз ҷиҳати иборат аст?
- Аз истеҳсоли маҳсулот;
 - Аз истеҳсоли маҳсулот ва хизмат;
 - Аз истеҳсоли техникаю технологияи нав;
 - Аз қонеъ гардонидани талаботи инсон.
8. Барои ҷиҳати хоҷагии ҷаҳонро як системаи ягонаи иқтисодӣ меноманд?
- Барои он, ки иқтисодиёти ҳамаи давлатҳои ҷаҳон ба ҳам таъсиррасон ва пайваста мебошанд;
 - Барои он, ки системаи хоҷагидорӣ мебошад;
 - Барои он, ки дар ин система нақши давлатҳои рушдёфта баланд мебошанд;
 - Барои он, ки дар ин система механизмҳои ба ҳам таъсиррасонӣ ҷой доранд.
9. Барои ҷиҳати хоҷагии ҷаҳонро категорияи таърихӣ меноманд?
- Барои он, ки таракқиёти он дар ҳар давраи таърихӣ бо ҳаҷм ва дараҷаи муайяни истеҳсоли хос аст;
 - Барои он, ки ин иборати таърихӣ мебошад;
 - Барои он, ки пешрасти он таърихи калонро дарбар мегирад;
 - Барои он, ки дар он баъзан паҳлӯҳои таърихӣ ҳам ҷой доранд.
10. Барои ҷиҳати хоҷагии ҷаҳонро категорияи иқтисодиёти сиёсӣ мешуморанд?
- Барои он, ки дар он паҳлӯҳои сиёсӣ ҷой доранд;
 - Барои он, ки пешрасти вай дар асоси қонуни категорияҳои иқтисодиёти сиёсӣ ташкил мегирад;
 - Барои он, ки иқтисодиёти сиёсӣ яке аз илмҳои муҳим аст;
 - Барои он, ки ақида аз тарафи олимони пешкаш гардидааст.
11. Чанд гурӯҳи субъектҳои хоҷагии ҷаҳон ҷой дорад?

- а) Якчанд гурӯҳ;
- б) Ду гурӯҳ;
- в) Се гурӯҳ;
- г) Чор гурӯҳ.
12. Кадом гурӯҳи шахсони алоҳида субъекти хоҷагии ҷаҳон шуморида мешаванд?
- а) Он шахсоне, ки ҳавасмандии иқтисодиашон дар бозори ҷаҳон ба даст оварда мешавад;
- б) Он шахсоне, ки ба соҳибкорӣ машғул ҳастанд;
- в) Он шахсоне, ки дар хориҷи мамлакат бо соҳибкорӣ машғул ҳастанд;
- г) Он шахсоне, ки аз фанни иқтисодиёти ҷаҳон огоҳ ҳастанд.
13. Субъектҳои хоҷагии ҷаҳон дар бозори дохилии фаъолият карда метавонанд ё не?
- а) Ҳа;
- б) Не;
- в) Инҳо бояд фақат дар хоҷагии ҷаҳон фаъолият намоянд;
- г) Инҳо соҳибкорони дараҷаи байналмилалӣ мебошанд ва фақат дар бозори ҷаҳон доду гирифт менамоянд.
14. Резидент кист?
- а) Ин шаҳрванди ҳамон мамлакат мебошад;
- б) Ин шахсест, ки ҳавасмандии иқтисодиаш дар ҳамин давлат ба ҷо оварда мешавад;
- в) Ин шаҳрванди хориҷӣ мебошад;
- г) Ин шаҳрванди мамлакат, ки берун аз марзи он истиқомат менамояд.
15. Ғайрирезидент кист?
- а) Шахсе, ки ҳавасмандии иқтисодиаш берун аз марзи мамлакат ба ҷо оварда мешавад;
- б) Шахсест, ки ҳавасмандии иқтисодиаш дар дохили ҳамин давлат ба ҷо оварда мешавад;
- в) Шаҳрванди хориҷӣ;
- г) Шаҳрванди ватанӣ.
16. Дар асоси дараҷаи тараққиёт давлатҳои ҷаҳон ба чанд гурӯҳ ҷудо карда мешаванд?
- а) Ба якчанд гурӯҳ;
- б) Ба ду гурӯҳ;

- в) Ба се гурӯҳ;
 г) Ба чор гурӯҳ.
17. Ба гурӯҳи давлатҳои рӯ ба тараққӣ чанд давлати ҷаҳон шомил аст?
- а) 200 давлати ҷаҳон;
 б) 150 давлати ҷаҳон;
 в) 170 давлати ҷаҳон;
 г) 140 давлати ҷаҳон.
18. Гурӯҳи давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда чанд давлати ҷаҳонро дарбар мегирад?
- а) 33 давлати ҷаҳон;
 б) 23 давлати ҷаҳон;
 в) 31 давлати ҷаҳон;
 г) 29 давлати ҷаҳон.
19. Бонки умумиҷаҳонӣ дар асоси дараҷаи даромад ба сари аҳолии давлатҳои ҷаҳонро ба чанд гурӯҳ ҷудо менамояд?
- а) Ба якчанд гурӯҳ;
 б) Ба чор гурӯҳ;
 в) Ба панҷ гурӯҳ;
 г) Ба се гурӯҳ.
20. Ба сари аҳолии гурӯҳи давлатҳои дараҷаи пасти даромад дошта чанд доллари ИМА рост меояд?
- а) Камтар аз 555 доллари ИМА;
 б) Камтар аз 655 доллари ИМА;
 в) Камтар аз 755 доллари ИМА;
 г) Камтар аз 855 доллари ИМА.
21. Бонки умумиҷаҳонӣ доир ба кушодагии иқтисодиёт ба бозори ҷаҳон давлатҳоро ба чанд гурӯҳ ҷудо менамояд?
- а) Ба якчанд гурӯҳ;
 б) Ба панҷ гурӯҳ;
 в) Ба чор гурӯҳ;
 г) Ба се гурӯҳ.
22. Гурӯҳи давлатҳои рушдёфтаи саноатӣ чанд давлати ҷаҳонро дарбар мегирад?
- а) 35 давлати ҷаҳон;
 б) 33 давлати ҷаҳон;
 в) 25 давлати ҷаҳон;

- г) 29 давлати ҷаҳон.
23. Давлатҳои Аврупои Шарқӣ ва Америкаи Лотинӣ аз рӯи дараҷаи даромад ба сари аҳоли ба кадом гуруҳи давлатҳо дохил мешаванд?
- а) Ба гуруҳи дараҷаи даромади боло аз мобайн дошта;
 - б) Ба гуруҳи дараҷаи даромади паст аз мобайн дошта;
 - в) Ба гуруҳи дараҷаи даромади паст ба сари аҳоли дошта;
 - г) Ба гуруҳи дараҷаи даромади баланд ба сари аҳоли дошта.
24. Россия, ҚМЧ, давлатҳои араби нафтдор ба кадом гуруҳи давлатҳо (аз лиҳози даромад ба сари аҳоли) дохил мешаванд?
- а) Ба дараҷаи даромади боло аз мобайн;
 - б) Ба дараҷаи даромади паст аз мобайн;
 - в) Ба дараҷаи даромади паст ба сари аҳоли;
 - г) Ба дараҷаи даромади баланд ба сари аҳоли.
25. Аз рӯи нишондиҳандаи кушодагии иқтисодиёт ба бозори ҷаҳон ба гуруҳи аз ҷама паст кадом давлатҳо дохил мешаванд?
- а) Давлатҳо, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД камтар аз 10% мебошад;
 - б) Давлатҳо, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД зиёда аз 10% мебошад;
 - в) Давлатҳо, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД зиёда аз 15% мебошад;
 - г) Давлатҳо, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД камтар аз 20% мебошад.
26. Аз лиҳози кушодагии иқтисодиёт ба бозори ҷаҳон ба гуруҳи аз ҷама боло кадом давлатҳо дохил мешаванд?
- а) Давлатҳо, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД зиёда аз 15% мебошанд;
 - б) Давлатҳо, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД зиёда аз 20% мебошанд;
 - в) Давлатҳо, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД зиёда аз 25% мебошанд;
 - г) Давлатҳо, ки ҳиссаи воридоташон дар МУД зиёда аз 35% мебошанд.

27. Аксари давлатҳои ИДМ, аз ҷумла Россия ва Тоҷикистон (аз лиҳози қушодагии иқтисодӣ) ба кадом гурӯҳи давлатҳо дохил мешаванд?
- Ба гурӯҳи давлатҳои иқтисодиёташон пӯшида;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои иқтисодиёташон қушода;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои иқтисодиёташон аз ҳама паст;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои иқтисодиёташон аз ҳама боло.
28. Системаи нархгузорӣ ба воситаи механизми бозорӣ дохил мешавад ё не?
- Ҳа;
 - Не;
 - Мушкилоти интиҳобӣ;
 - Механизми бозорӣ бе нархгузорӣ ҳам фаъолият карда метавонад.
29. Системаи нархгузорӣ дар бозори ҳақон ҳамчун танзимгари истеҳсолот ва мубодила хизмат менамояд ё не?
- Не;
 - Ҳа;
 - Мушкилоти интиҳобӣ;
 - Танзими истеҳсолот ба нарх алоқа надорад.
30. Давлат ҳамчун қисми таркибии (сохтори) механизми хоҷагии ҳақон ба шумор меравад ё не?
- Не;
 - Давлат субъекти мустақил мебошад;
 - Давлат як қисмати муҳими механизми хоҷагии ҳақон мебошад;
 - Давлат субъекти алоҳидаи бозорӣ мебошад.
31. Иттиҳодияҳои интегратсионӣ қисми таркибии механизми хоҷагии ҳақон ҳастанд ё не?
- Ҳа;
 - Не;
 - Иттиҳодияҳои интегратсионӣ субъекти мустақил мебошанд;
 - Иттиҳодияҳои интегратсионӣ бо механизми хоҷагии ҳақон алоқаманд нестанд.
32. Давлат сиёсати берунаи иқтисодӣро чӣ тавр танзим менамояд?
- Бо роҳи фармондеҳӣ;

- б) Бо усулҳои тарифию ғайритарифӣ;
 - в) Бо усулҳои нархгузорӣ;
 - г) Бо усулҳои танзими ғайригумрукӣ.
33. Сиёсати протекционистӣ чист?
- а) Ин сиёсат ба ҳимояи бозори дохилӣ равона мебошад;
 - б) Ин сиёсат ба кушода гардидани иқтисодиёт равона аст;
 - в) Ин сиёсати берунаи давлат мебошад;
 - г) Ин сиёсати дохилии давлат мебошад.
34. Ширкатҳои трансмиллӣ ба механизми хоҷагии ҷаҳон алоқаманд ҳастанд ё не?
- а) Алоқаманд нестанд;
 - б) Қисми таркибии ҳамин механизм мебошанд;
 - в) Ин ширкатҳо субъектҳои мустақил мебошанд;
 - г) Ин ширкатҳо ба механизми хоҷагии ҷаҳон алоқаманд нестанд.
35. Фонди байналмилалӣ асёр (ФБА) дар танзими раванди хоҷагидорӣ ҷаҳон сахм дорад ё не?
- а) Ҳа;
 - б) Не;
 - в) ФБА ба ин раванд алоқаманд нест;
 - г) ФБА узви мустақили хоҷагии ҷаҳон мебошад.
36. Бонки умумиҷаҳонӣ дар танзими хоҷагии ҷаҳон сахмгузор ҳаст ё не?
- а) Не;
 - б) Бонки умумиҷаҳонӣ узви мустақили хоҷагии ҷаҳон мебошад;
 - в) Бонки умумиҷаҳонӣ ба раванди танзими хоҷагидорӣ сару кор надорад;
 - г) Ҳа.
37. Тартиботи иқтисодии ҷаҳонӣ чанд шохаи асосии танзимнамоии байналмилалӣро дарбар мегирад?
- а) Якчанд шохаи дарбар мегирад;
 - б) Се шохаи асосиро дарбар мегирад;
 - в) Панҷ шохаи асосиро дарбар мегирад;
 - г) Чор шохаи асосиро дарбар мегирад.

38. Системаи асъори байналмилалӣ ҳамчун сохтори танзимнамоии тартиботи иқтисоди байналхалқӣ ба шумор меравад ё не?
- Не;
 - Ҳа;
 - Мушкилоти интиҳобӣ;
 - Ин системаи номбурда ба тартиботи байналхалқӣ алоқа надорад.
39. Системаи савдои умумичаҳонӣ ҳамчун сохтори танзимнамоии тартиботи иқтисодии байналхалқӣ ба шумор меравад ё не?
- Не;
 - Ҳа;
 - Мушкилоти интиҳобӣ;
 - Ин система ба тартиботи иқтисодии байналхалқӣ алоқаманд нест.
40. Принципҳои байналмилалии андозбандӣ ба танзими тартиботи иқтисодии байналхалқӣ алоқаманд ҳастанд ё не?
- Не;
 - Ин система як узви муҳими танзимнамоии тартиботи иқтисодии байналхалқӣ мебошад;
 - Ин система ба тартиботи иқтисодии байналхалқӣ алоқаманд нест;
 - Принципҳои андозбандӣ дар асоси қонунгузориҳои байналмилалӣ ба роҳ монда мешаванд.
41. Вобаста ба тавсифи хоҷагии ҷаҳон номгӯи сершумори захираҳоро ба чанд гурӯҳи асосӣ ҷудо намудан мумкин аст?
- Ба панҷ гурӯҳ;
 - Ба чор гурӯҳ;
 - Ба се гурӯҳ;
 - Ба ду гурӯҳ.
42. Номгӯи асосии захираҳо кадомҳоянд?
- Захираҳои табиӣ, демографӣ ва молиявӣ;
 - Захираҳои обӣ, маъданӣ ва биологӣ;
 - Захираҳои рекреатсионӣ, молиявӣ ва информатсионӣ;
 - Захираҳои минералӣ, биологӣ ва маъданӣ.
43. Прогресси илмию техникаӣ (ПИТ) ва зарурияти захираҳои табиӣ ба пешравии истеҳсолот таъсир мерасонад ё не?

- а) Не;
- б) ПИТ ба пешравии истеҳсолот муносибат надорад;
- в) ПИТ ба захираҳои табиӣ ва истеҳсолот таъсиррасон мебошад;
- г) Зарурияти захираҳои табииро барои пешравии истеҳсолот паст мегардонад.
44. Дар Россия ва Тоҷикистон захираҳои табииро аз рӯи чанд категория муайян менамоянд?
- а) Аз рӯи се категория;
- б) Аз рӯи якчанд категория;
- в) Аз рӯи чор категория;
- г) Аз рӯи ду категория.
45. Ба категорияи «А» кадом гурӯҳи захираҳо дохил мешаванд?
- а) Захираҳои, ки худудашон тақрибан муайян гардидааст;
- б) Захираҳои, ки пурра таҳқиқ гардидаанд;
- в) Захираҳои, ки аз рӯи ҳисобу китоб муайян гардидаанд;
- г) Захираҳои, ки дар асоси тадқиқотҳои эҳтимолии муайян гардидаанд.
46. Ба категорияи «В» кадом гурӯҳи захираҳо дохил мешаванд?
- а) Захираҳои, ки пурра таҳқиқ гардидаанд;
- б) Захираҳои, ки худудашон тақрибан муайян гардидааст;
- в) Захираҳои, ки дар асоси баҳисобгирӣ муайян гардидаанд;
- г) Захираҳои, ки дар асоси тадқиқотҳои эҳтимолии муайян гардидаанд.
47. Аз рӯи пешбиниҳо миқдори захираҳои минералию сӯзишвории ҷаҳон ба чанд тонна баробар аст?
- а) Ба 17 трлн.т.;
- б) Ба 15,5 трлн.т.;
- в) Ба 12,5 трлн.т.;
- г) Ба 14,5 трлн.т.
48. Таркиби ҳиссагии захираҳои минералию сӯзишворӣ чӣ тавр аст?
- а) 60% ангишт, 27% нафту газ, боқимонда сангу торф;
- б) 50% ангишт, 25% нафту газ, боқимонда сангу торф;
- в) 55% ангишт, 29% нафту газ, боқимонда сангу торф;
- г) 49% ангишт, 31% нафту газ, боқимонда сангу торф.

49. Микдори захираҳои умумии ангишт дар ҷаҳон ба чи баробар аст?
- а) Зиёда аз 4 трлн.т.;
 - б) Зиёда аз 5 трлн.т.;
 - в) Зиёда аз 6 трлн.т.;
 - г) Зиёда аз 5,5 трлн.т.
50. Микдори умумии захираҳои таҳқиқгардидаи гази табиӣ дар ҷаҳон?
- а) Тақрибан ба 173 трл.м³ баробар аст;
 - б) Тақрибан ба 154 трл.м³ баробар аст;
 - в) Тақрибан ба 144 трл.м³ баробар аст;
 - г) Тақрибан ба 133 трл.м³ баробар аст.
51. Микдори умумии аҳолии ҷаҳон дар соли 2005?
- а) Ба 6465 млн.нафар баробар аст;
 - б) Ба 7273 млн.нафар баробар аст;
 - в) Ба 6867 млн.нафар баробар аст;
 - г) Ба 6269 млн.нафар баробар аст.
52. Ҳиссаи аҳолии ҷаҳон дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар соли 2005?
- а) 70%;
 - б) 69,3%;
 - в) 81,3%;
 - г) 79,4%.
53. Ҳиссаи аҳолии ҷаҳон дар мамлакатҳои рушдёфта?
- а) 21,3%;
 - б) 22,4%;
 - в) 30,0%;
 - г) 18,7%.
54. Ҳиссаи аз кор таъмин будани аҳоли дар хоҷагии ҷаҳон?
- а) Ба 67% баробар аст;
 - б) Ба 72% баробар аст;
 - в) Ба 62,5% баробар аст;
 - г) Ба 64,5% баробар аст.
55. Ҳиссаи аз кор таъмин будани аҳоли дар Аврупои Ғарбӣ?
- а) Ба 75% баробар аст;
 - б) Ба 70% баробар аст;
 - в) Ба 79% баробар аст;

г) Ба 69,3% баробар аст.

56. Танҳо аз ҳисоби Ҳиндустон чанд ҷисад зиёд шудани аҳолии ҷаҳон рух медиҳад?

а) 15% зиёдшавии аҳолии ҷаҳон;

б) 18% зиёдшавии аҳолии ҷаҳон;

в) 20% зиёдшавии аҳолии ҷаҳон;

г) 22% зиёдшавии аҳолии ҷаҳон.

57. Аз рӯи ҳисобу китобу пешбиниҳо дар соли 2025 чанд ҷисади аҳолии ҷаҳон дар мамлакатҳои рӯ ба тараққи зиндагӣ мекунад?

а) Тақрибан 85% аҳолии ҷаҳон;

б) Тақрибан 90% аҳолии ҷаҳон;

в) Тақрибан 87% аҳолии ҷаҳон;

г) Тақрибан 86% аҳолии ҷаҳон;

58. Барои ҷӣ бекорӣ мушқилоти умумибашарӣ ба шумор меравад?

а) Барои он, ки миқдорашон бисёр гардидааст;

б) Барои он, ки қисмати мамлакатҳои рӯ ба тараққиро фаро гирифтааст;

в) Барои он, ки ҳамаи давлатҳои ҷаҳонро фаро гирифтааст;

г) Барои он, ки мушқилоти ҳалталаб мебошад.

59. Ҳиссаи бекорон дар аҳолии таҳассуси паст дошта, нисбат ба ҳиссаи миёнаи бекорон чанд маротиба зиёд аст?

а) Тақрибан 1,5-2 маротиба;

б) Тақрибан 2,0-2,5 маротиба;

в) Тақрибан 2,1-2,3 маротиба;

г) Тақрибан 2,5-3 маротиба;

60. Захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон гуфта чиро меноманд?

а) Маҷмӯи воситаҳои пулиро меноманд;

б) Маҷмӯи саҳмияҳоро дар ҷаҳон меноманд;

в) Маҷмӯи қоғазҳои қимматнокро меноманд;

г) Маҷмӯи захираҳои тилло-асъориро меноманд.

61. Захираҳои молиявии ҷаҳон аз ҷӣ иборат аст?

а) Аз маҷмӯи захираҳои молиявии давлатҳои ҷаҳон;

б) Аз маҷмӯи захираҳои молиявии ташкилотҳои байналхалқӣ;

в) Аз маҷмӯи захираҳои молиявии марказҳои молиявии ҷаҳон;

- г) Аз маҷмӯи захираҳои молиявии давлатҳои ҷаҳон, марказҳои молиявии ҷаҳон ва ташкилотҳои байналхалқӣ.
62. Капитали соҳибкорӣ гуфта чиро меноманд?
- а) Капитали соҳибкорӣ аз инвеститсияҳои мустақим, ғайримустақим ва саҳмияҳо иборат мебошад;
 - б) Капитали соҳибкорӣ инвеститсияҳои мустақим мебошад;
 - в) Капитали соҳибкорӣ инвеститсияҳои ғайримустақим аст;
 - г) Капитали соҳибкорӣ аз саҳмияҳо иборат мебошад.
63. Капитали қарзӣ аз чӣ иборат аст?
- а) Аз облигатсияҳои байналмилалӣ;
 - б) Аз вомбаргҳои бонкҳо;
 - в) Аз облигатсияҳои байналмилалӣ, вомбаргҳои бонкӣ ва ғайра;
 - г) Аз қоғазҳои қимматнок иборат аст.
64. Қисми асосии захираҳои молиявии ҷаҳон дар ихтиёри кадом гурӯҳи давлатҳо ҷойгир аст?
- а) Дар ихтиёри давлатҳои рӯ ба тараққӣ;
 - б) Дар ихтиёри давлатҳои рушдёфта;
 - в) Дар ихтиёри давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда;
 - г) Дар ихтиёри давлатҳои нави индустриалӣ.
65. Бонкибайналмилалии асьор ба кадом гурӯҳи ташкилотҳои ҷаҳон дохил мешавад?
- а) Ба гурӯҳи ташкилотҳои байналхалқӣ;
 - б) Ба гурӯҳи ташкилотҳои минтақавӣ;
 - в) Ба гурӯҳи ташкилотҳои аврупоӣ;
 - г) Ба гурӯҳи ташкилотҳои осиегӣ;
66. Бонки умумиҷаҳонӣ ба кадом гурӯҳи ташкилотҳо дохил мешавад?
- а) Ба гурӯҳи ташкилотҳои аврупоии молиявӣ;
 - б) Ба гурӯҳи ташкилотҳои минтақавии молиявӣ;
 - в) Ба гурӯҳи ташкилотҳои байналхалқии молиявӣ;
 - г) Ба гурӯҳи ташкилотҳои осиегии молиявӣ;
67. Марказҳои молиявии ҷаҳон гуфта кадом марказҳоро меноманд?
- а) Марказҳои молиявии ҷаҳон гуфта маҷмӯи ташкилотҳои молиявиро қарзиро меноманд, ки ба сифати миёнарав байни қарздиҳандаю қарзгиранда хизмат мекунанд;

- б) Марказҳои молиявии ҷаҳон гуфта, ташкилотҳои суғуртавии бузургро меноманд;
- в) Марказҳои молиявии ҷаҳон гуфта, бонкҳои калонро меноманд;
- г) Марказҳои молиявии ҷаҳон гуфта, ширкатҳои трансмиллиро меноманд.
68. Дастовардҳои илмию техника ба пешравии иқтисодии ҷаҳон таъсир мерасонанд ё не?
- а) Пешравии иқтисодӣ ба илм алоқа надорад;
- б) Ҳа;
- в) Пешравии иқтисодӣ аз дастовардҳои илмию техника каму беш вобастагӣ дорад;
- г) На ҳамаи соҳаҳои иқтисодӣ ба илму техника ниёз доранд.
69. Дастовардҳои илмию техника ба сифати маҳсулот таъсир мерасонанд ё не?
- а) Сифати маҳсулот аз дастовардҳои илмию техника вобаста нест;
- б) Дар баъзе соҳаҳои саноат ин вобастагӣ вучуд дорад;
- в) Дастовардҳои илмию техника як омил муҳими баланд гаштани сифати маҳсулот ба шумор мераванд;
- г) Дастовардҳои илмию техника ба сифати маҳсулот алоқамандӣ надорад.
70. Таъсири дастовардҳои илмию техника ба пешравии истеҳсолот дар асоси кадом омил муайян мегардад?
- а) Дар асоси алоқамандии бевоситаи илм бо истеҳсолот;
- б) Дар асоси ташкил намудани институтҳои илмӣ-тадқиқотӣ;
- в) Дар асоси ташкил намудани лабораторияҳои илмӣ-тадқиқотӣ;
- г) Дар асоси ташкил намудани иттиҳодияҳои илмӣ.
71. Барои ба даст даровардани донишҳои нав хароҷотҳо лозим ҳастанд ё не?
- а) Ҳатман, чунки навоарӣ дар соҳаи илм бе хароҷот намешавад;
- б) Рушди илм бе хароҷот ҳам мешавад;
- в) На ҳамаи соҳаи илм хароҷотталаб аст;
- г) Хароҷотҳо танҳо барои илмҳои фундаменталӣ зарур мебошанд.

72. Дар хоҷагии ҷаҳон, суръати хароҷотҳои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ нисбат ба суръати истеҳсоли МУД-и ҷаҳонӣ бештар аст ё баръакс?

а) Баръакс;

б) Суръати хароҷотҳо ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ нисбат ба суръати истеҳсоли МУД-и ҷаҳонӣ баландтар аст;

в) Суръати истеҳсоли МУД-и ҷаҳонӣ нисбат ба суръати хароҷотҳо ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ баландтар аст;

г) Ҳарду омил бо суръати якхела пеш мераванд.

73. Ҳиссаи хароҷотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқоти соҳаи охир тақрибан чанд фисади МУД-и ҷаҳониро ташкил медиҳад?

а) Тақрибан 4% МУД;

б) Тақрибан 3% МУД;

в) Тақрибан 2,2% МУД;

г) Тақрибан 2,0% МУД.

74. Дар мамлакатҳои рушдиёфтаи саноатӣ ҳиссаи хароҷотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ба чанд фисади МУД-ашон баробар аст?

а) Ба 3,5% - 4%;

б) Ба 3,0% - 3,5%;

в) Ба 2,2% - 3,0%;

г) Ба 3,2% - 4%.

75. Хароҷотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар ИМА чанд фисади МУД-ро ташкил менамояд?

а) 3,5% МУД;

б) 3,2% МУД;

в) 2,5% МУД;

г) 2,9% МУД.

76. Дар Чопон хароҷотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ба чанд фисади МУД баробар аст?

а) Ба 4% МУД;

б) Ба 3% МУД;

в) Ба 2% МУД;

г) Ба 4,5% МУД.

77. Дар Олмон хароҷотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ба чанд фисади МУД баробар аст?

- а) Ба 3,35 МУД;
- б) Ба 3,56 МУД;
- в) Ба 2,56 МУД;
- г) Ба 2,26 МУД.

78. Дар Британияи Кабир харочотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ба чанд фисади МУД баробар аст?

- а) Ба 2,05 МУД;
- б) Ба 2,55 МУД;
- в) Ба 3,05 МУД;
- г) Ба 2,95 МУД.

79. Соҳаи аз ҳама муҳим, ки прогресси илмию техникаӣ ва пешравию дар дигар соҳаҳо муайян менамояд, кадом аст?

- а) Кишоварзӣ;
- б) Саноати сабук;
- в) Саноати энергетикӣ;
- г) Сохтмон.

80. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон аз чӣ иборат аст?

- а) Аз баъзе соҳаҳои хоҷагии ҷаҳон иборат аст;
- б) Аз соҳаҳои мошинасозӣ ва саноати кимиё иборат аст;
- в) Аз соҳаҳои хизмат ва кишоварзӣ;
- г) Аз маҷмӯи соҳаҳои хоҷагии ҷаҳон иборат аст.

81. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон аз кадом соҳаҳо иборат аст?

- а) Аз саноат, комплекси агросаноатӣ ва соҳаи хизмат;
- б) Аз саноати мошинасозӣ, энергетикӣ ва кимиё;
- в) Аз саноати сабук, кишоварзӣ ва сохтмон;
- г) Аз соҳаи хизмат, саноати сабук ва ҳӯрокворӣ.

82. Тамоюли асосии пешравии хоҷагии ҷаҳон дар кадом омил мушоҳида карда мешавад?

- а) Дар пешравии соҳаи саноат;
- б) Дар пешравии кишоварзӣ;
- в) Дар баланд гаштани ҳиссаи хизмат нисбат ба саноат ва комплекси агросаноатӣ;
- г) Дар пешравии комплекси агросаноатӣ.

83. Дигаргуншавӣ дар сохтори соҳавии хоҷагидорӣ пеш аз ҳама дар доираи кадом давлатҳо ба ҷашм мерасад?

- а) Дар доираи давлатҳои рӯ ба таракқӣ;
- б) Дар доираи давлатҳои рушдёфта;

- в) Дар доираи давлатҳои ҷаҳон;
 г) Дар доираи давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда.
84. Дар давлатҳои рушдёфта чанд ҷисади МУД дар соҳаи хизмат истиҳсол карда мешавад?
 а) 45% - 50% МУД;
 б) 50% - 52% - МУД;
 в) 71% - 75% МУД;
 г) 35% - 40% МУД.
85. Ҳиссаи саноат дар сохтори МУД-и давлатҳои рушдёфта чанд ҷисадро ташкил медиҳад?
 а) Аз 30 то 35%-ро ташкил медиҳад;
 б) Аз 32 то 35%-ро ташкил медиҳад;
 в) Аз 27 то 30%-ро ташкил медиҳад;
 г) Аз 23 то 26%-ро ташкил медиҳад.
86. Дар иқтисодиёти Ҷопон ҳиссаи кишоварзӣ чанд ҷисади МУД-ро ташкил медиҳад?
 а) 1% МУД-ро ташкил медиҳад;
 б) 2% МУД-ро ташкил медиҳад;
 в) 1,8% МУД-ро ташкил медиҳад;
 г) 2,5% МУД-ро ташкил медиҳад.
87. Дар иқтисодиёти Олмон, ҳиссаи кишоварзӣ чанд ҷисадро ташкил менамояд?
 а) 2,5% МУД-ро ташкил медиҳад;
 б) 2,3% МУД-ро ташкил медиҳад;
 в) 1,5% МУД-ро ташкил медиҳад;
 г) 1,0% МУД-ро ташкил медиҳад.
88. Дар иқтисодиёти Франсия, ҳиссаи кишоварзӣ ба чанд ҷисади МУД-аш баробар аст?
 а) 4% МУД-ро ташкил медиҳад;
 б) 3,5% МУД-ро ташкил медиҳад;
 в) 3,0% МУД-ро ташкил медиҳад;
 г) 2,5% МУД-ро ташкил медиҳад.
89. Дар сохтори соҳавии иқтисодиёти Ҷопон, ҳиссаи саноат ба чанд ҷисади МУД-аш баробар аст?
 а) ба 40% МУД-аш баробар аст;
 б) ба 35% МУД-аш баробар аст;
 в) ба 32% МУД-аш баробар аст;

- г) ба 42% МУД- аш баробар аст.
90. Ҳиссаи хизмат дар сохтори соҳавии Ҷопон ба чанд ҷисади МУД-аш баробар аст?
- а) ба 85% баробар аст;
 - б) ба 75% баробар аст;
 - в) ба 65% баробар аст;
 - г) ба 55% баробар аст.
91. Дар сохтори соҳавии хоҷагидорӣи Франция, ҳиссаи соҳаи хизмат чанд ҷисади МУД-ашро ташкил медиҳад?
- а) 51% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - б) 61% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - в) 71% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - г) 81% МУД-ашро ташкил медиҳад.
92. Ҳиссаи нафт дар сохтори комплекси сӯзишвории энергетикӣ чанд фоизро ташкил менамояд (дар соли 2003)?
- а) 39% -ро ташкил медиҳад;
 - б) 48% -ро ташкил медиҳад;
 - в) 41% -ро ташкил медиҳад;
 - г) 35% -ро ташкил медиҳад.
93. Дар сохтори соҳавии иқтисодиёти Франция, ҳиссаи соҳаи хизмат ба чанд фоиз баробар аст?
- а) ба 77% баробар аст;
 - б) ба 75% баробар аст;
 - в) ба 73% баробар аст;
 - г) ба 71% баробар аст.
94. Ба ҳиссаи ИМА чанд фоизи коркарди нафти ҷаҳонӣ рост меояд?
- а) 31%;
 - б) 33% ;
 - в) 25% ;
 - г) 21% .
95. Таркиби комплекси агросаноатӣ аз чанд соҳа иборат аст?
- а) Аз панҷ соҳа;
 - б) Аз се соҳа;
 - в) Аз чор соҳа;
 - г) Аз ду соҳа.
96. Соҳаҳои асосии агросаноатиро номбар кунед?

- а) Соҳаи чорводорӣ ва коркарди замин;
 - б) Соҳаи саноат ва кишоварзӣ;
 - в) Соҳаи саноат, кишоварзӣ ва нақлиёту захира ва боркашонӣ;
 - г) Соҳаи саноат ва нақлиёт барои кишоварзӣ.
97. Дар ҳоҷагии ҷаҳон дар соли 2005 чанд триллион тонна сӯзишвории нафтӣ истеҳсол гардидааст?
- а) 7 - 8 трлн.т.;
 - б) 8 - 9 трлн.т.;
 - в) 10 - 11 трлн.т.;
 - г) 12 - 13 трлн.т.
98. Дар сохтори соҳавии Олмон, ҳиссаи соҳаи хизмат чанд фоизи МУД-ашро ташкил медиҳад?
- а) 75% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - б) 78% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - в) 68% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - г) 65% МУД-ашро ташкил медиҳад.
99. Дар тӯли 25-30 соли охир дар сохтори соҳавии иқтисодиёти ИМА ҳиссаи кишоварзӣ тақрибан чанд маротиба кам гардидааст?
- а) Тақрибан 3 маротиба;
 - б) Тақрибан 2,5 маротиба;
 - в) Тақрибан 2,0 маротиба;
 - г) Тақрибан 1,5 маротиба.
100. Дар тӯли 25-30 соли охир дар сохтори соҳавии иқтисодиёти Ҷопон ҳиссаи кишоварзӣ чанд маротиба кам гардидааст?
- а) 5 маротиба;
 - б) 7 маротиба;
 - в) 9 маротиба;
 - г) Зиёда аз 12 маротиба.
101. Ширкати трансмиллӣ (ШТМ) гуфта чиро меноманд?
- а) Иттиҳодияҳои хоҷагидорие, ки аз сарширкатҳо, ширкатҳои фаръӣ ва филиалҳо иборат ҳастанд;
 - б) Иттиҳодияҳои хоҷагидорӣ бузургро меноманд;
 - в) Иттиҳодияҳои хоҷагидорие, ки дар бозори ҷаҳон монополистанд;

г) Иттиҳодияҳои хоҷагидорӣ мамлакатҳои рӯ ба тараққиро меноманд.

102. Ҳаҷми МУД-и General Motors дар муқоиса бо дигар давлатҳои ҷаҳон чӣ қадар аст?

- а) Аз ҳаҷми МУД-и Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар аст;
- б) Аз ҳаҷми МУД-и Ҷумҳурии Ўзбекистон бештар аст;
- в) Аз ҳаҷми МУД-и ҳамаи давлатҳои Африка бештар аст;
- г) Аз ҳаҷми МУД-и Венесуэлла бештар аст.

103. Шарти дигари ШТМ аз он иборат аст, ки бояд чанд фоизи фондҳои истеҳсолиаш дар хориҷа ҷойгир бошад?

- а) 35%;
- б) 25%;
- в) 15%;
- г) 23%.

104. Аз рӯи тадқиқотҳо ҳоло дар ҷаҳон чанд ҳазор номгӯи ширкатҳо фаъолият менамоянд?

- а) 50 ҳазор номгӯӣ;
- б) 60 ҳазор номгӯӣ;
- в) 70 ҳазор номгӯӣ;
- г) 80 ҳазор номгӯӣ.

105. Қадом қисмати ҳиссаи ШТМ дар мамлакатҳои рушдёфта ҷойгир ҳастанд?

- а) 50 фоизашон дар мамлакатҳои рушдёфта ҷойгир ҳастанд;
- б) 60 фоизаш;
- в) 80 фоизаш;
- г) 70 фоизаш.

106. Ба ҳиссаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ чанд фоизи ШТМ рост меояд?

- а) 25%;
- б) 13%;
- в) 21%;
- г) 17%.

107. Ба ҳиссаи давлатҳои Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ чанд фоизи ШТМ рост меояд?

- а) 1%;
- б) 2%;
- в) 3%;

г) 3,5%.

108. Тақрибан чанд фоизи маблаггузориҳои мустақими ҷаҳон ба ҳиссаи ШТМ ворид мегардад?

а) Тақрибан 50%;

б) Тақрибан 60%;

в) Тақрибан 70%;

г) Тақрибан 65%.

109. Тақрибан чанд фоизи савдои бозорҳои ҷаҳон аз тарафи ШТМ ташкил карда мешавад?

а) Тақрибан 53%;

б) Тақрибан 63%;

в) Тақрибан 43%;

г) Тақрибан 33%.

110. Дар ШТМ –и се маркази бузург: ИМА, ИА ва Ҷопон чанд ҳазор одамон фаъолият менамоянд?

а) Зиёда аз 50 млн. нафар;

б) Зиёда аз 60 млн. нафар;

в) Зиёда аз 70 млн. нафар;

г) Зиёда аз 80 млн. нафар.

111. Шуглунандагон дар ШТМ-и се маркази бузург: ИМА, ИА ва Ҷопон чанд фоизи шугли ҷаҳониро ташкил мекунанд?

а) 8%;

б) 9%;

в) 10%;

г) 12%.

112. Чанд заминаи асосии ташаккул ва пешравии ҳамгирӣ мавҷуд аст?

а) Панҷ замина;

б) Се замина;

в) Ду замина;

г) Чор замина.

113. Боҳам наздикии дараҷаи иқтисодӣ ва инфрасохтори бозори давлатҳо ҳамчун заминаи ҳамгирӣ ба шумор меравад ё не?

а) Ин омил ҳамчун заминаи ҳамгирӣ буда наметавонад;

б) Ин заминаи муҳими ҳамгирӣ ба шумор меравад;

в) Ин омил ба ҳамгирӣ алоқаманд нест;

- г) Ин омил барои савдои хоричӣ муҳим мебошад.
114. Наздикии чуғрофии давлатҳо заминаи ҳамгирии иқтисодӣ шуда метавонад ё не?
- а) Ҳа;
 б) Не;
 в) Масъалаи интиҳобӣ;
- г) Ин омил ба ҳамгирии иқтисодӣ алоқа надорад.
115. Умумияти мушкilotҳои иқтисодӣ дар соҳаи муносибатҳои молиявӣ қарзӣ заминаи ҳамгирӣ шуда метавонад ё не?
- а) Не;
 б) Ин умумият танҳо барои доду гирифт хос аст;
 в) Ин умумият як омил муҳими ҳамгирӣ мебошад;
 г) Ин умумият хосиятҳои дигари иқтисодӣ дорад.
116. Истифодаи бартарии иқтисодии минтақа ҳамчун мақсади ҳамгирӣ ба шумор меравад ё не?
- а) Не;
 б) Ин омил ба ҳамгирӣ таъсир расонида наметавонад;
 в) Истифодаи ин омил дар асоси шартнома ба даст оварда мешавад;
 г) Ин омил яке аз мақсадҳои муҳими ҳамгирӣ мебошад.
117. Паст гардидани хароҷотҳо дар заминаи ҳамгирӣ мақсади ҳамгирӣ ба шумор меравад ё не?
- а) Ҳа;
 б) Не;
 в) Паст гардидани хароҷот ин масъалаи дохилии корхона мебошад;
 г) Паст гардидани хароҷотҳо аз ҳамгирӣ вобаста нест.
118. Ҳамгирии иқтисодӣ ба муносибатҳои сиёсӣ алоқаманд ҳаст ё не?
- а) Алоқаманд нест;
 б) Ин заминаи муҳими ҳалли масъалаҳои сиёсӣ мебошад;
 в) Ин масъалаи иқтисодӣ буда, ба сиёсат алоқаманд нест;
 г) Ҳамгирии иқтисодӣ ба масъалаҳои иҷтимоӣ алоқаманд мебошад.
119. Чанд зинаи ташаккули ҳамгирии иқтисодӣ мавҷуд аст?
- а) Якчанд зина;

- б) Се зина;
- в) Чор зина;
- г) Панҷ зина.

120. Дар зинаи якуми ҳамгирой кадом иқдом ба даст оварда мешавад?

- а) Гуфтушунид оиди ҳамгирой;
- б) Бастанӣ шартнома оиди ҳамгирой;
- в) Ташкили минтақаҳои озодӣ иқтисодӣ;
- г) Ташкили иттиҳоди гумрукӣ.

120. Дар зинаи дуюми ҳамгирой кадом иқдом ба даст дароварда мешавад?

- а) Гуфтушунид оид ба ҳамгирой;
- б) Бастанӣ шартнома оид ба ҳамгирой;
- в) Ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ;
- г) Ташкили иттиҳоди гумрукӣ.

121. Дар зинаи сеюми ҳамгирой кадом иқдом ба даст оварда мешавад?

- а) Ташкил намудани минтақаҳои озоди савдо;
- б) Бастанӣ шартнома оид ба ҳамгирой;
- в) Гуфтушунид оид ба ҳамгирой;
- г) Ташкили иттифоқи гумрукӣ.

123. Дар зинаи чоруми ҳамгирой кадом иқдом ба даст дароварда мешавад?

- а) Ташкили иттифоқи гумрукӣ;
- б) Бастанӣ шартнома оид ба ҳамгирой;
- в) Ташкили бозори умумӣ;
- г) Ташкили иттиҳоди гумрукӣ.

124. Дар зинаи панҷуми ҳамгирой кадом иқдом ба даст оварда мешавад?

- а) Ташкили иттиҳоди иқтисодӣ;
- б) Ташкили иттиҳоди гумрукӣ.
- в) Бастанӣ шартнома доир ба ҳамгирой;
- г) Ташкили бозори умумӣ.

125. Кадом мушкilotҳои мушкilotҳои глобалӣ меноманд?

- а) Мушкilotҳои хусусияти умумибашарӣ доштаро;
- б) Мушкilotҳои иқтисодии ҷаҳонро;
- в) Мушкilotҳои иҷтимоии ҷаҳонро;

г) Мушкилотҳои асосии ҷаҳонро.

126. «Глобалистика» чист?

а) Ин шарҳи мушкилотҳои глобалӣ мебошад;

б) Ин равияи нави илмӣ омӯзиши муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ мебошад;

в) Ин як равияи нави илмӣ мебошад;

г) Ин равия ба илми иқтисодиёт алоқа надорад.

127. Мушкилотҳои глобалӣ чанд хусусияти умумиро дарбар мегиранд?

а) Якчанд хусусияти умумиро;

б) Се хусусияти умумиро;

в) Чор хусусияти умумиро;

г) Панҷ хусусияти умумиро.

128. Мушкилотҳои глобалӣ барои пешравии инсоният таҳдид мерасонанд ё не?

а) Ягон таҳдид намерасонанд;

б) Таҳдиди калон мерасонанд;

в) Ин мушкилотҳо ба инсоният алоқамандӣ надоранд;

г) Ин мушкилотҳо аслан ба пешравии саноати ҷаҳон алоқаманд мебошанд.

129. Барои чӣ мушкилотҳои экологиро глобалӣ меноманд?

а) Барои он, ки ин мушкилотҳо тамоми ҷаҳонро фаро гирифтааст;

б) Барои он, ки ин мушкилотҳои иҷтимоӣ мебошад;

в) Барои он, ки ба ин мушкилотҳо таваҷҷӯҳ зоҳир карда мешавад;

г) Барои он, ки ин мушкилотҳо аз нисф зиёди давлатҳои ҷаҳонро фаро гирифтаанд.

130. Мушкилотҳои глобалиро дар сатҳи як давлати ҷаҳон ҳаллу фасл кардан мумкин аст ё не?

а) Мумкин аст;

б) Дар сатҳи давлатҳои як минтақа ҳал кардан мумкин аст;

в) Дар сатҳи давлатҳои рӯ ба тараққӣ ҳал кардан мумкин аст;

г) Танҳо дар сатҳи тамоми давлатҳои ҷаҳон ҳал кардан мумкин аст.

131. Харочотҳои ҳарсола барои ҳалли ин мушкилотҳо тақрибан чанд ҷисади МУД-и ҷаҳонро талаб менамояд?

- а) Тақрибан 5% МУД-и ҷаҳониरो;
- б) Тақрибан 3,5% МУД-и ҷаҳониरो;
- в) Тақрибан 2,5% МУД-и ҷаҳониро;
- г) Тақрибан 4,5% МУД-и ҷаҳониро.

132. Барои ҳалли мушкилотҳои глобалӣ ҳар сол тақрибан чанд миқдор хароҷотҳои молиявӣ лозим ҳастанд?

- а) Тақрибан 1,5 трлн доллар;
- б) Тақрибан 0,5 трлн доллар;
- в) Тақрибан 2,5 трлн доллар;
- г) Тақрибан 1,0 трлн доллар;

133. Мушкилоти камбизоатӣ пеш аз ҳама ба кадом гурӯҳи давлатҳои ҷаҳон тааллуқ дорад?

- а) Ба гурӯҳи давлатҳои рушдёфта;
- б) Ба гурӯҳи давлатҳои рӯ ба тараққӣ;
- в) Ба гурӯҳи давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда;
- г) Ба гурӯҳи давлатҳои нави индустриалӣ.

134. Қисми бесаводон (дар ҳиссаи аҳолии синну солаш аз 15-сола боло) дар Бразилия чанд фоизро ташкил менамояд?

- а) 25%;
- б) 2%;
- в) 17%;
- г) 19%.

135. Дар Ҳиндустон ҳиссаи камбизоатон (одамоне, ки дар як рӯз камтар аз 1 доллар мавод истеъмол менамоянд) чанд фоизи аҳолиро ташкил медиҳад?

- а) Тақрибан - 50%;
- б) Тақрибан - 20%;
- в) Тақрибан - 30%;
- г) Тақрибан - 40%.

136. Чанд фоизи аҳолии Нигерия ба гурӯҳи камбизоатон дохил мешавад?

- а) Тақрибан - 35% аҳолиаш;
- б) Тақрибан - 25% аҳолиаш;
- в) Тақрибан - 33% аҳолиаш;
- г) Тақрибан - 40% аҳолиаш.

137. Дар ҷаҳон аз ҳисоби нарасидани хӯрока чӣ қадар одамон азият мекашанд?

- а) Тақрибан 1,5 млрд. одамон;
 - б) Тақрибан 2,0 млрд. одамон;
 - в) Тақрибан 1,0 млрд. одамон;
 - г) Тақрибан 3,0 млрд. одамон.
138. Дар Ҳиндустон дар қисмати аҳолии синну солаш аз 15-сола боло чанд фоизи одамон бесавод мебошанд?
- а) Тақрибан - 33%;
 - б) Тақрибан - 43%;
 - в) Тақрибан - 38%;
 - г) Тақрибан - 48%.
139. Чанд фоизи аҳолии аз 15-сола болон Нигерия ба гурӯҳи камбизоатон тааллуқ дорад?
- а) Тақрибан - 33%;
 - б) Тақрибан - 43%;
 - в) Тақрибан - 53%;
 - г) Тақрибан - 40%.
140. Сабаби асосии камбизоатӣ дар ҷист?
- а) Аз ақибмонии иқтисодӣ;
 - б) Аз набудани захираҳои табиӣ;
 - в) Аз пеш нарафтани соҳаи тандурустӣ;
 - г) Аз пеш нарафтани соҳаи кишоварзӣ.
141. Мамлакатҳои рушдёфта чанд ҷисди МУД-и ҷаҳониро истеҳсол менамоянд?
- а) Тақрибан - 70%;
 - б) Тақрибан - 80%;
 - в) Тақрибан - 60%;
 - г) Тақрибан - 50%.
142. Барои чӣ мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон нақши асосиро мебозанд?
- а) Барои он, ки ин давлатҳо ҳам аз лиҳози иқтисодӣ, ҳам илмӣ фарҳангӣ пешсаф мебошанд;
 - б) Барои он, ки дар ин давлатҳо соҳаи кишоварзӣ пешрафта мебошад;
 - в) Барои он, ки дар ин давлатҳо соҳаи ахборот пеш рафтааст;
 - г) Барои он, ки дар ин давлатҳо соҳаи автомобилсозӣ пешрафта аст.

143. Дар давлатҳои рушдёфта кадом намуди моликият бартарӣ дорад?
- Моликияти шахсонӣ;
 - Моликияти давлатӣ;
 - Моликияти коллективӣ;
 - Моликияти хусусӣ.
144. Дар давлатҳои рушдёфта ҳисоби миёнаи МУД ба сари аҳоли нисбат ба ҳисоби миёнаи ҷаҳонӣ чанд маротиба зиёд аст?
- 3,9 маротиба;
 - 4,4 маротиба;
 - 5,0 маротиба;
 - 5,4 маротиба.
145. Дар давлатҳои рушдёфта тақрибан чанд фоизи аҳолии ҷаҳон истиқомат менамояд?
- Тақрибан - 15% аҳолии ҷаҳон;
 - Тақрибан - 25% аҳолии ҷаҳон;
 - Тақрибан - 28% аҳолии ҷаҳон;
 - Тақрибан - 20% аҳолии ҷаҳон.
146. Чанд ҳиссаи МУД-и давлатҳои рушдёфта ба хориҷа ба фурӯш бароварда мешавад?
- Тақрибан $1/2$ ҳиссааш;
 - Тақрибан $1/3$ ҳиссааш;
 - Тақрибан $1/4$ ҳиссааш;
 - Тақрибан $1/5$ ҳиссааш.
147. Ширкатҳои истеҳсолии давлатҳои тараққиқкарда кадом ҳиссаи маҳсулотро берун аз марзи давлаташон истеҳсол менамоянд?
- Тақрибан нисфи маҳсулоташонро;
 - Тақрибан $2/3$ ҳиссаи маҳсулоташонро;
 - Тақрибан $1/3$ ҳиссаи маҳсулоташонро;
 - Тақрибан $2/3$ ҳиссаи маҳсулоташонро.
148. Ҳиссаи мамлакатҳои рушдёфта дар содироти ҷаҳонӣ дар соли 2005 чанд фоизро ташкил медиҳад?
- Тақрибан 50%-ро ташкил медиҳад;
 - Тақрибан 69%-ро ташкил медиҳад;
 - Тақрибан 59%-ро ташкил медиҳад;

г) Тақрибан 55%-ро ташкил медиҳад;

149. Ба ИМА кадом модели иқтисодӣ хос аст?

а) Модели либералию ислохотӣ;

б) Модели корпоративӣ;

в) Модели либералӣ;

г) Модели ба содирот равонашуда.

150. Аз лиҳози потенсали иқтисодӣ ва дараҷаи пешравию иқтисодиёт дар ҷаҳон кадом давлат пешсаф аст?

а) Ҷопон;

б) Олмон;

в) Россия;

г) ИМА.

151. Дар соли 2005 ба ҳиссаи ИМА чанд фоизи истеҳсоли маҳсулоти ҷаҳонӣ рост меояд?

а) Тақрибан - 27%;

б) Тақрибан - 37%;

в) Тақрибан - 33%;

г) Тақрибан - 22%.

152. Ҳаҷми умумии МУД-и ИМА дар соли 2005 ба чанд доллар баробар аст?

а) Ба 10 трлн. доллар;

б) Ба 11,5 трлн. доллар;

в) Ба 12,5 трлн. доллар;

г) Ба 9,5 трлн. доллар.

153. Дар соли 2005 истеҳсоли МУД-и ИМА ба сари аҳоли чанд долларро ташкил намуд?

а) Зиёда аз 45 ҳазор доллар;

б) Зиёда аз 42 ҳазор доллар;

в) Зиёда аз 40 ҳазор доллар;

г) Зиёда аз 35 ҳазор доллар.

154. Дар мамлакатҳои рушдёфта дар соли 2005 ба сари аҳоли ба ҳисоби миёна чанд ҳазор доллар рост меояд?

а) Тақрибан зиёда аз 34 ҳазор доллар;

б) Тақрибан зиёда аз 30 ҳазор доллар;

в) Тақрибан зиёда аз 45 ҳазор доллар;

г) Тақрибан зиёда аз 43 ҳазор доллар.

155. Дар соҳаи хизмат дар ИМА тақрибан чанд фоизи МУД-аш истеҳсол мегардад?

- а) Тақрибан 80% МУД;
- б) Тақрибан 50% МУД;
- в) Тақрибан 70% МУД;
- г) Тақрибан 60% МУД;

156. Чанд фисади компютерҳои ҷаҳон дар ИМА истеҳсол карда мешавад?

- а) Тақрибан - 20%;
- б) Тақрибан - 30%;
- в) Тақрибан - 50%;
- г) Тақрибан - 40%.

157. Дар соҳаи хизмати ИМА чанд фисади кормандон машғуланд?

- а) Тақрибан -50% кормандон;
- б) Тақрибан -80% кормандон;
- в) Тақрибан -70% кормандон;
- г) Тақрибан -60% кормандон.

158. Сабабҳои асосии баландии дараҷаи зиндагӣ ва пешсафии иқтисодӣ дар ИМА аз ҷӣ иборат аст?

- а) Дар татбиқи саривақтии навоариҳои илмӣ;
- б) Дар ташкили пешравии саноат;
- в) Дар озодии инсон, моликияти хусусӣ ва соҳибкории хусусӣ;
- г) Дар пешравии кишоварзӣ.

159. Чанд фоизи фуруши техникаҳои авиатсионӣ кайҳонӣ ба ИМА рост меояд?

- а) Тақрибан - 20%;
- б) Тақрибан - 30%;
- в) Тақрибан - 40%;
- г) Тақрибан - 50%.

160. Чанд фоизи ҳамаи ахборотҳои мамлакатҳои рушдёфта дар ИМА ҷойгир аст?

- а) 50% ҳамаи ахборотҳои мамлакатҳои рушдёфта;
- б) 65% ҳамаи ахборотҳои мамлакатҳои рушдёфта;
- в) 75% ҳамаи ахборотҳои мамлакатҳои рушдёфта;
- г) 55% ҳамаи ахборотҳои мамлакатҳои рушдёфта.

161. Дар ИМА чанд фоизи пахтаи ҷаҳон истеҳсол мегардад?

- а) 31%;
- б) 21%;
- в) 27%;
- г) 33%.

162. Истехсоли донагиҳои лубийӣ дар ИМА чанд фисади истехсоли ҷаҳонии онро ташкил менамояд?

- а) 50%;
- б) 40%;
- в) 30%;
- г) 20%.

163. Модели иқтисодии ИМА асосан ба кадом намуди моликият таъна менамояд?

- а) Ба моликияти давлатӣ таъна менамояд;
- б) Ба моликияти хусусӣ;
- в) Ба моликияти шарикӣ;
- г) Ба моликияти сахҳомӣ.

164. Ҳиссаи ИМА дар содироти ҷаҳонӣ чанд фоизро ташкил менамояд (дар соли 2005)?

- а) Тақрибан - 25% -ро;
- б) Тақрибан - 13% -ро;
- в) Тақрибан - 10% -ро;
- г) Тақрибан - 18% -ро.

165. Чанд фисади воридоти маблағгузориҳои мустақими капитали ҷаҳонӣ ба ИМА ворид мегардад?

- а) 15%;
- б) 20%;
- в) 14%;
- г) 24%.

166. Аз лиҳози тавоноии иқтисодӣ Чопон дар ҷаҳон дар ҷои чандум меистад?

- а) Дар ҷои дуум;
- б) Дар ҷои сеюм;
- в) Дар ҷои чорум;
- г) Дар ҷои панҷум.

167. Чопон чанд фоизи маҳсулоти умумии ҷаҳониро истехсол менамояд?

- а) 17% МУД-и ҷаҳониро;

- б) 15% МУД-и ҷаҳониро;
- в) 13% МУД-и ҷаҳониро;
- г) 11% МУД-и ҷаҳониро.

168. Суръати афзоиши иқтисодиёти Ҷопон дар солҳои 2000-2006 нисбат ба солҳои 1990-2000 чанд маротиба пасттар гардид?

- а) 2,5 маротиба;
- б) 2,2 маротиба;
- в) 1,5 маротиба;
- г) 2,0 маротиба.

169. Дар Ҷопон хароҷотҳо барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ чанд фоизи МУД-ашро ташкил медиҳанд?

- а) 2,5% - 3,0% МУД-ро;
- б) 2,5% - 3,5% МУД-ро;
- в) 3,5% - 4,0% МУД-ро;
- г) 1,8% - 2,5% МУД-ро.

170. Омилҳои муҳими пешравии иқтисодиёти Ҷопон аз ҷиҳати иборат аст?

- а) Таъбиқи ҳаматарафаи дастовардҳои илмию техникӣ ва коркардҳои технологӣ ба истеҳсолот;
- б) Истифодаи самараноки энергияи барқӣ;
- в) Истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ;
- г) Истифодаи самараноки захираҳои минералӣ.

171. Доир ба патентҳои дар ҳориҷа ба қайд гирифта шуда Ҷопон дар ҷаҳон дар ҷои чандум меистад?

- а) Дар ҷои сеюм;
- б) Дар ҷои чорум;
- в) Дар ҷои дуюм;
- г) Дар ҷои якум.

172. Дар аввали асри XXI дар Ҷопон чанд системаҳои истеҳсолии навтарин фаъолият менамоянд?

- а) Зиёда аз 2 ҳазор;
- б) Зиёда аз 4 ҳазор;
- в) Зиёда аз 2,5 ҳазор;
- г) Зиёда аз 3 ҳазор.

173. Истеҳсоли роботҳо дар Ҷопон чанд фоизи истеҳсоли ҷаҳонии онро ташкил менамояд?

- а) Зиёда аз 20%-ро ташкил менамояд;
- б) Зиёда аз 30%-ро ташкил менамояд;
- в) Зиёда аз 40%-ро ташкил менамояд;
- г) Зиёда аз 50%-ро ташкил менамояд.

174. Чанд фоизи аҳолии Ҷопон синну соли аз 65 солаболоро дорад?

- а) Тақрибан 20%-ро дарбар мегирад;
- б) Тақрибан 25%-ро дарбар мегирад;
- в) Тақрибан 22%-ро дарбар мегирад;
- г) Тақрибан 30%-ро дарбар мегирад.

175. Доир ба истеҳсоли технологияҳои информатсионӣ Ҷопон дарчаҳон ҷои чандумро ишғол менамояд?

- а) Ҷои сеюмро;
- б) Ҷои дуюмро;
- в) Ҷои сйумро;
- г) Ҷои чорумро.

176. Иттиҳоди Аврупо (ИА) чанд давлатҳои минтақаи аврупоиро дарбар мегирад?

- а) 25 давлатро;
- б) 27 давлатро;
- в) 29 давлатро;
- г) 30 давлатро.

177. Ба ҳиссаи ИА чанд фоизи МУД-и ҷаҳонӣ рост меояд?

- а) 25% МУД-и ҷаҳонӣ;
- б) 30% МУД-и ҷаҳонӣ;
- в) 32% МУД-и ҷаҳонӣ;
- г) 28% МУД-и ҷаҳонӣ.

178. Суръати пешравии иқтисодии ИА дар солҳои 2001-2006 чанд фоизро ташкил медиҳад?

- а) 2,5 фоизро;
- б) 1,9 фоизро;
- в) 1,7 фоизро;
- г) 2,1 фоизро.

179. Ба ҳиссаи соҳаи хизмат дар соли 2006 чанд фоизи МУД-и ИА рост меояд?

- а) 58 – 65%;
- б) 70 – 73%;

в) 73 – 75%;

г) 63 – 65%.

180. Ба ҳиссаи саноат ва сохтмон дар ИА чанд фоизи МУД рост меояд?

а) 19 – 23%;

б) 20 – 25%;

в) 25 – 30%;

г) 30 – 35%.

181. Чанд ҳиссаи савдои хориҷии ИА дар доираи минтақа ба роҳ монда шудааст?

а) Тақрибан $\frac{2}{3}$ ҳиссааш;

б) Тақрибан $\frac{1}{3}$ ҳиссааш;

в) Тақрибан $\frac{1}{2}$ ҳиссааш;

г) Тақрибан $\frac{1}{5}$ ҳиссааш.

182. Чанд фоизи гардиши савдои байналхалқӣ ба ИА рост меояд?

а) 35% гардиши савдои байналхалқӣ;

б) 32% гардиши савдои байналхалқӣ;

в) 22% гардиши савдои байналхалқӣ;

г) 25% гардиши савдои байналхалқӣ.

183. Олмон аз ҳисоби истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва МУД дар ҷаҳон дар ҷои чандум меистад?

а) Дар ҷои дуюм;

б) Дар ҷои сеюм;

в) Дар ҷои панҷум;

г) Дар ҷои шашум.

184. Ба ҳиссаи Олмон чанд фоизи МУД-и ҷаҳонӣ рост меояд?

а) 4,6% МУД-и ҷаҳонӣ;

б) 5,5% МУД-и ҷаҳонӣ;

в) 5,0% МУД-и ҷаҳонӣ;

г) 5,8% МУД-и ҷаҳонӣ.

185. Олмон чанд ҳиссаи маҳсулоти дохилӣ ва саноатии ИА-ро истеҳсол менамояд?

а) $\frac{1}{5}$ ҳиссаашро;

б) $\frac{1}{2}$ ҳиссаашро;

в) $\frac{1}{4}$ ҳиссаашро;

г) $\frac{1}{3}$ ҳиссаашро.

186. Харочотҳои Олмон барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ чанд фоизи МУД-ашро ташкил медиҳад (дар соли 2003)?

- а) 3,5% МУД;
- б) 2,0% МУД;
- в) 1,8% МУД;
- г) 2,5% МУД.

187. Дар Олмон, дар соли 2004 барои маблағгузориҳои капитали чанд фоизи МУД-аш равона гардидааст?

- а) 43% МУД;
- б) 33% МУД;
- в) 28% МУД;
- г) 41% МУД.

188. Ҳиссаи содирот дар соли 2005 дар МУД-и Олмон чанд фоизро ташкил медиҳад?

- а) 27% МУД ба содирот равона мебошад;
- б) 25% МУД ба содирот равона аст;
- в) 31% МУД ба содирот равона аст;
- г) 29% МУД ба содирот равона аст.

189. Ҳиссаи воридот дар МУД-и Олмон чанд фоизро ташкил медиҳад?

- а) 21% МУД-ро ташкил медиҳад;
- б) 25% МУД-ро ташкил медиҳад;
- в) 27% МУД-ро ташкил медиҳад;
- г) 30% МУД-ро ташкил медиҳад.

190. Корейи Чанубӣ ҳамчун мамлакати нави индустриали чанд ҷисади МУД-и ҷаҳониро истеҳсол менамояд?

- а) 2,2% МУД-и ҷаҳониро;
- б) 2,5% МУД-и ҷаҳониро;
- в) 1,9% МУД-и ҷаҳониро;
- г) 1,7% МУД-и ҷаҳониро;

191. Хоҷагиҳои бузурги монополистӣ (чеболҳо) дар Корейи Чанубӣ аз чеболҳои ҷопонӣ чӣ фарқ доранд?

- а) Фарқ надоранд;
- б) Фарқашон дар муносибатҳо доир ба моликият дар соҳаи бонкҳо мебошад;
- в) Фарқи калон доранд;

- г) Чеболҳои корягӣ дигар намуди хоҷагидорӣ аст.
192. Дар Кореяи Ҷанубӣ либералӣ (озод) гардидани муносибатҳои иқтисодӣ аз кадом солҳои инҷониб қорӣ гардид?
- а) Аз солҳои 1990-ми асри ХХ инҷониб;
 - б) Аз солҳои 1980-м инҷониб;
 - в) Аз солҳои 2000-м инҷониб;
 - г) Аз солҳои 2010-м инҷониб.
193. Суръати афзоиши МУД дар Кореяи Ҷанубӣ дар солҳои 2000-2006 чанд фоизро ташкил медиҳад?
- а) 5,2% МУД-ро;
 - б) 3,4% МУД-ро;
 - в) 4,8% МУД-ро;
 - г) 3,9% МУД-ро.
194. Дар Кореяи Ҷанубӣ дар мактабҳои олии ва миёнаи касбӣ чанд фоизи ҷавонони 20-24 сола таҳсил менамоянд?
- а) 34% ҷавонони ҳамон синну сол;
 - б) 38% ҷавонони ҳамон синну сол;
 - в) 48% ҷавонони ҳамон синну сол;
 - г) 42% ҷавонони ҳамон синну сол.
195. Дараҷаи баланд бардоштани маълумотнокӣ ба пешравии иқтисодиёт таъсир мерасонад ё не?
- а) Таъсир намерасонад;
 - б) Яке аз омилҳои муҳими пешравии иқтисодиёт ба шумор меравад;
 - в) Ин танҳо барои боло бурдани савияи дониши ҷавонон равона гардидааст;
 - г) Ин омил то андозае ба иқтисодиёт таъсиррасон аст.
196. Ҳиссаи хароҷотҳои барои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ дар Кореяи Ҷанубӣ ба чанд фисади МУД-аш баробар аст?
- а) 2,5% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - б) 3,5% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - в) 3,0% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 - г) 3,8% МУД-ашро ташкил медиҳад.
197. Ҳиссаи Кореяи Ҷанубӣ дар содироти ҷаҳон чанд фоизро ташкил медиҳад (дар соли 2005)?
- а) 2,2%-ро ташкил медиҳад;

- б) 2,8%-ро ташкил медиҳад;
 в) 3,5%-ро ташкил медиҳад;
 г) 2,6%-ро ташкил медиҳад.
198. Фаъолияти савдои хоричӣ дар Кореяи Чанубӣ чанд фоизи МУД-ашро ташкил медиҳад?
 а) 70% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 б) 80% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 в) 60% МУД-ашро ташкил медиҳад;
 г) 50% МУД-ашро ташкил медиҳад.
199. Кореяи Чанубӣ дар соҳаи киштисозӣ кадом миқдори истеҳсоли ҷаҳониро ташкил менамояд?
 а) 1/4 ҷиссаи ҷаҳонии киштиҳоро истеҳсол менамояд;
 б) 1/2 ҷиссаашро истеҳсол менамояд;
 в) 1/3 ҷиссаашро истеҳсол менамояд;
 г) 1/5 ҷиссаашро истеҳсол менамояд.
200. Дар Кореяи Чанубӣ чанд ҷиссаи содирот аз ҳисоби саноати коркардунандаамалӣ мешавад?
 а) Тақрибан 6/10 ҷисса;
 б) Тақрибан 4/10 ҷисса;
 в) Тақрибан 8/10 ҷисса;
 г) Тақрибан 5/10 ҷисса.
201. Дар Кореяи Чанубӣ дар сохтори воридот кадом номгӯи молҳои маҷмаи муҳимро ишғол менамоянд?
 а) Молҳои ниёзи мардум, ки дар саноати сабук ва хӯрокворӣ истеҳсол мешаванд;
 б) Молҳои барқӣ-техникӣ ва электронӣ;
 в) Киштиҳо ва транзиторҳо;
 г) Дастгоҳҳои саноатӣ ва сӯзишворӣ.
202. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ тақрибан чанд давлати ҷаҳонро дарбар мегиранд?
 а) Тақрибан 140 давлати ҷаҳонро;
 б) Тақрибан 110 давлати ҷаҳонро;
 в) Тақрибан 120 давлати ҷаҳонро;
 г) Тақрибан 130 давлати ҷаҳонро.
203. Дар соли 2005 мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ чанд фоизи МУД-и ҷаҳониро истеҳсол намуданд?
 а) 33% МУД-и ҷаҳониро;

б) 38% МУД-и ҷаҳониरो;

в) 25% МУД-и ҷаҳониरो;

г) 28% МУД-и ҷаҳониरो.

204. Ба ҳиссаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ чанд фоизи истеҳсоли маҳсулотҳои саноати сабук рост меояд?

а) Тақрибан 35% маҳсулотҳои ҷаҳонии саноати сабук;

б) Тақрибан 40% маҳсулотҳои ҷаҳонии саноати сабук;

в) Тақрибан 25% маҳсулотҳои ҷаҳонии саноати сабук;

г) Тақрибан 43% маҳсулотҳои ҷаҳонии саноати сабук.

205. Ҳиссаи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар истеҳсолати ҷаҳон:

а) Ҳиссаи ин давлатҳо дар истеҳсолати ҷаҳон 30,5%-ро ташкил медиҳад;

б) 25,5%-ро ташкил медиҳад;

в) 29,6%-ро ташкил медиҳад;

г) Ҳиссаи ин давлатҳо дар истеҳсолати ҷаҳон 21,6%-ро ташкил менамояд.

206. Дар соли 2004 чанд фоизи МУД-и мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ба хориҷа фурӯхта шуд?

а) 31% МУД-и ин зергурӯҳ ба хориҷа фурӯхта шуд;

б) 28% МУД-и ин зергурӯҳ ба хориҷа фурӯхта шуд;

в) 25% МУД-и ин зергурӯҳ ба хориҷа фурӯхта шуд;

г) 40% МУД-и ин зергурӯҳ ба хориҷа фурӯхта шуд.

207. Дар 15 соли охир (аз рӯи пешбиниҳо) аз ҳисоби мамлакатҳои рушдёфта ба пешравиҳои иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ чанд миқдор асъор ворид мегардад?

а) Тақрибан 2 – 2,5 трлн. доллар;

б) Тақрибан 1,5 – 2,0 трлн. доллар;

в) Тақрибан 2,5 – 3,0 трлн. доллар;

г) Тақрибан 1,7 – 2,5 трлн. доллар.

208. Аз ҷамъи умумии маблағгузориҳои мустақими хориҷӣ дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ чанд ҷисдашро ёрии иқтисодӣ ташкил менамояд?

а) 20 ҷисдашро ёрии иқтисодӣ ташкил менамояд;

б) 15 ҷисдашро ёрии иқтисодӣ ташкил менамояд;

в) 25 ҷисдашро ёрии иқтисодӣ ташкил менамояд;

г) 30 ҷисдашро ёрии иқтисодӣ ташкил менамояд.

209. Дар Ҷумҳурии мардумии Чин (ҶМЧ) чанд фоизи аҳолии ҷаҳон истиқомат менамояд?

- а) 28% аҳолии ҷаҳон;
- б) 25% аҳолии ҷаҳон;
- в) 21% аҳолии ҷаҳон;
- г) 30% аҳолии ҷаҳон.

210. Ҷумҳурии мардумии Чин чанд фоизи хушкии заминро ишғол менамояд ва аз рӯи масоҳат дар ҷаҳон дар ҷои чандум меистад?

- а) 9,2% хушкии заминро ишғол менамояд ва аз рӯи масоҳат дар ҷои дуюм меистад;
- б) 7,2% хушкии заминро ишғол менамояд ва аз рӯи масоҳат дар ҷои дуюм меистад;
- в) 5,2% хушкии заминро ишғол менамояд ва аз рӯи масоҳат дар ҷои шашум меистад;
- г) 6,2% хушкии заминро ишғол менамояд ва аз рӯи масоҳат дар ҷои панҷум меистад.

211. Аз рӯи МУД ба сари аҳолии ҶМЧ ба кадом гурӯҳи давлатҳои ҷаҳон мансуб аст?

- а) Ба гурӯҳи давлатҳои даромадашон аз мобайн паст дохил мешавад;
- б) Ба гурӯҳи давлатҳои даромадашон аз мобайн баланд дохил мешавад;
- в) Ба гурӯҳи давлатҳои даромадашон мобайн дохил мешавад;
- г) Ба гурӯҳи давлатҳои даромадашон паст дохил мешавад.

212. Афзоиши истеҳсоли МУД дар Ҷумҳурии мардумии Чин дар солҳои 2000-2006-ум чанд фоизро (ба ҳисоби миёна) ташкил намуд?

- а) 9 фоизро ташкил намуд;
- б) 10 фоизро ташкил намуд;
- в) 11 фоизро ташкил намуд;
- г) 12 фоизро ташкил намуд.

213. Ҳиссаи маҳсулотҳои илмталаб дар сохтори саноати иқтисодии Ҷумҳурии мардумии Чин чанд фоизро ташкил менамояд (дар соли 2006)?

- а) 8 фоизро ташкил намуд;
- б) 10 фоизро ташкил намуд;

- в) 12 фоизро ташкил намуд;
г) 14 фоизро ташкил намуд.
214. Дар Ҷумҳурии мардумии Чин дар сохтори истифодаи захираҳои энергетикӣ ҳиссаи ангишт ба чанд фоиз баробар аст?
- а) Ба 50 фоиз баробар аст;
б) Ба 59 фоиз баробар аст;
в) Ба 69 фоиз баробар аст;
г) Ба 49 фоиз баробар аст.
215. Ҷумҳурии мардумии Чин чанд фоизи захираҳои заминҳои коркардшавандаи ҷаҳонро фаро гирифтааст?
- а) Ҳамагӣ 5% захираҳои заминҳои коркардшавандаро дар ихтиёр дорад;
б) Ҳамагӣ 7% ҳамин хел заминҳоро дар ихтиёр дорад;
в) Ҳамагӣ 6% ҳамин хел заминҳоро дар ихтиёр дорад;
г) Ҳамагӣ 8% ҳамин хел заминҳоро дар ихтиёр дорад.
216. Дар сохтори иқтисодиёти Ҷумҳурии мардумии Чин, дар гурӯҳи корхонаҳои калон чанд фоизи фондҳои истеҳсоли ҷойгир ҳастанд?
- а) 50 фоизи фондҳои истеҳсоли;
б) 60 фоизи фондҳои истеҳсоли;
в) 70 фоизи фондҳои истеҳсоли;
г) 40 фоизи фондҳои истеҳсоли.
217. Дар Ҷумҳурии мардумии Чин дар гурӯҳи корхонаҳои калон чанд фоизи маҳсулот истеҳсол карда мешавад?
- а) 40 фоизи маҳсулоти умумӣ истеҳсол карда мешавад;
б) 50 фоизи маҳсулоти умумӣ истеҳсол карда мешавад;
в) 55 фоизи маҳсулоти умумӣ истеҳсол карда мешавад;
г) 60 фоизи маҳсулоти умумӣ истеҳсол карда мешавад.
218. Дар соли 2005 ҳиссаи сектори давлатӣ дар сохтори иқтисодиёти Ҷумҳурии мардумии Чин чанд фоизи МУД-ро ташкил медиҳад?
- а) 33,7% МУД-ро ташкил медиҳад;
б) 37,3% МУД-ро ташкил медиҳад;
в) 39,4% МУД-ро ташкил медиҳад;
г) 35,7% МУД-ро ташкил медиҳад.
219. Дар Ҷумҳурии мардумии Чин кадом партия ҳукмрон аст?

- а) Ҳизмати сотсиалистӣ;
 - б) Ҳизмати коммунистӣ;
 - в) Ҳизмати халқӣ-демократӣ;
 - г) Ҳизмати либералии чап.
220. Ба ҳиссаи Ҷумҳурии мардумии Чин дар соли 2005 чанд фоизи содироти ҷаҳон рост меояд?
- а) 5% содироти ҷаҳон рост меояд;
 - б) 4% содироти ҷаҳон рост меояд;
 - в) 8% содироти ҷаҳон рост меояд;
 - г) 6% содироти ҷаҳон рост меояд.
221. Солҳои 2000-2005 суръати ҳисоби миёнаи содирот дар Ҷумҳурии мардумии Чин чанд фоизро ташкил намуд?
- а) 23,4%-ро ташкил намуд;
 - б) 25,4%-ро ташкил намуд;
 - в) 27,3%-ро ташкил намуд;
 - г) 15,5%-ро ташкил намуд.
222. Чанд насли пайдоиши мамлакатҳои нави индустриали мавҷуд аст?
- а) Якчанд насли пайдоиши онҳо ҷой дорад;
 - б) Се насли пайдоиши онҳо ҷой дорад;
 - в) Чор насли пайдоиши онҳо ҷой дорад;
 - г) Ду насли пайдоиши онҳо ҷой дорад.
223. Ба насли чоруми МНИ кадом давлатҳо мансубанд?
- а) Кипр, Тунис, Туркия ва ҳ.к.;
 - б) Филиппинҳо ва ноҳияҳои ҷануби ҚМЧ дохил мешаванд;
 - в) Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Сингапур ва Гонконг дохил мешаванд;
 - г) Малайзия, Тайланд, Ҳиндустон дохил мешаванд.
222. Чанд насли пайдоиши мамлакатҳои нави индустриали (МНИ) мавҷуд аст?
- а) Якчанд насли пайдоиши онҳо ҷой дорад;
 - б) Се насли пайдоиши онҳо ҷой дорад;
 - в) Чор насли пайдоиши онҳо ҷой дорад;
 - г) Ду насли пайдоиши онҳо ҷой дорад.
223. Ба насли чоруми МНИ кадом давлатҳо муносибанд?
- а) Кипр, Тунис, Туркия ва ҳ.к.;
 - б) Филиппинҳо ва ноҳияҳои ҷануби ҚМЧ дохил мешаванд;

- в) Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Сингапур ва Гонконг дохил мешаванд;
- г) Малайзия, Тайланд, Хиндустон дохил мешаванд.
224. Аз рӯи кушодагии иқтисодиёт МНИ ба чанд гурӯҳ ҷудо мешаванд?
- а) Ба якчанд гурӯҳ;
- б) Ба се гурӯҳ;
- в) Ба чор гурӯҳ;
- г) Ба ду гурӯҳ.
225. Вобаста ба дараҷаи даромад ба сари аҳоли МНИ ба чанд гурӯҳ ҷудо карда мешаванд?
- а) Ба ду гурӯҳ (дараҷаи паст аз миёна ва боло аз миёнаи даромад);
- б) Ба ду гурӯҳ (дараҷаи баланд ва пасти даромад);
- в) Ба ду гурӯҳ (дараҷаи баланд ва миёнаи даромад);
- г) Ба се гурӯҳ (дараҷаи баланд, миёна ва пасти даромад).
226. Соҳаи асосии саноати пешбарандаи МНИ кадом соҳа ба шумор меравад?
- а) Соҳаи саноати хӯрокворӣ;
- б) Соҳаи саноати сабук;
- в) Соҳаи саноати коркардҷунанда;
- г) Соҳаи саноати коркардҷунандаи металл.
227. Суръати пешравии иқтисодиёт дар соли 2005 дар Гонконг, Кореяи Ҷанубӣ ва Сингапур чанд фоизро ташкил намуд?
- а) 9,5 фоизро ташкил намуд;
- б) 7,5 фоизро ташкил намуд;
- в) 6,3 фоизро ташкил намуд;
- г) 8,8 фоизро ташкил намуд.
228. Суръати пешравии иқтисодиёти мамлакатҳои нави индустриалии «насли якум» (Сингапур, Гонконг, Тайван ва Кореяи Ҷанубӣ) дар солҳои 2000-2006 ба ҳисоби миёна дар 1 сол чанд фоизро тақсир медиҳад?
- а) 4-5 фоиз МУД-ро дар як сол;
- б) 7-9 фоиз МУД-ро дар як сол;
- в) 6-7 фоиз МУД-ро дар як сол;
- г) 8-10 фоиз МУД-ро дар як сол.

229. Ҳиндустон аз рӯи нишондихандаи МУД ба сари аҳоли ба кадом гурӯҳи давлатҳои ҷаҳон дохил мешавад?
- Ба гурӯҳи давлатҳои рушдёфта;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои рӯ ба тараққӣ;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои нави индустриалӣ.
230. Ҳиндустон аз рӯи дараҷаи даромад ба сари аҳоли ба кадом гурӯҳи давлатҳои ҷаҳон дохил мешавад?
- Ба гурӯҳи давлатҳои дараҷаи даромади паст аз миёна дошта дохил мешавад;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои дараҷаи баланди даромад дошта дохил мешавад;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои дараҷаи даромади боло аз миёна дошта дохил мешавад;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои дараҷаи паст даромад дошта ба сари аҳоли дохил мешавад.
231. Дар соли 2006 суръати пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон чанд фоизро нисбат ба МУД ташкил намуд?
- 8% МУД-ро ташкил намуд;
 - 6% МУД-ро ташкил намуд;
 - 4% МУД-ро ташкил намуд;
 - 9% МУД-ро ташкил намуд.
232. Дар соли 2006 дар Ҳиндустон ҳиссаи пасандоз чанд фоизро ташкил намуд?
- 18% МУД-ро ташкил намуд;
 - 22% МУД-ро ташкил намуд;
 - 27% МУД-ро ташкил намуд;
 - 29% МУД-ро ташкил намуд.
233. Ба ғайр аз пасандоз омилҳои дигаре, ки ба пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон мусоидат менамояд, кадом аст?
- Истифодаи самаранокии ашёи хом;
 - Ҷалби инвеститсияҳо;
 - Истифодаи самаранокии дастгоҳҳо;
 - Истифодаи самаранокии кувваи барқ ва захираҳои энергетикӣ.
234. Дар соли 2006 маблағгузориҳои капиталӣ ба пешравии иқтисодиёти Ҳиндустон чанд фоизро аз МУД ташкил намуд?

- а) 25% МУД-ро ташкил намуд;
 - б) 27% МУД-ро ташкил намуд;
 - в) 29% МУД-ро ташкил намуд;
 - г) 21% МУД-ро ташкил намуд.
235. Ҳиндустон аз рӯи нишондиҳандаи тадқиқотҳои илмӣ ва коркардҳои технологию таҷрибавӣ дар ҷаҳон ҷои чандумро ишғол менамояд?
- а) Ҷои 7-умро ишғол менамояд;
 - б) Ҷои 11-умро ишғол менамояд;
 - в) Ҷои 9-умро ишғол менамояд;
 - г) Ҷои 14-умро ишғол менамояд.
236. Ҳиндустон дар соли 2006 чанд фоизи содироти маҳсулот ва хизмати ҷаҳониро таъмин менамояд?
- а) 1,3% содироти ҷаҳонии маҳсулот ва хизматро таъмин менамояд;
 - б) 2,2% содироти ҷаҳонии маҳсулот ва хизматро таъмин менамояд;
 - в) 2,7% содироти ҷаҳонии маҳсулот ва хизматро таъмин менамояд;
 - г) 3,1% содироти ҷаҳонии маҳсулот ва хизматро таъмин менамояд.
237. Дар сохтори воридот дар Ҳиндустон кадом молҳо ҳиссаи калонро ишғол менамоянд (дар соли 2006)?
- а) Молҳои хӯрока ва ниёзи мардум;
 - б) Молҳои саноатӣ ва дастгоҳҳо;
 - в) Молҳои саноати сабук ва мошинсозӣ;
 - г) Захираҳои энергетикӣ, пеш аз ҳама нафт.
238. Дар чанд фоизи масоҳати Эрон истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба роҳ монда шудааст?
- а) Дар 25 фоизи масоҳаташ;
 - б) Дар 28 фоизи масоҳаташ;
 - в) Дар 32 фоизи масоҳаташ;
 - г) Дар 38 фоизи масоҳаташ истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ ба роҳ монда шудааст.
239. Дар Эрон барои бозори дохилӣ ва берунӣ асосан кадом намудҳои маҳсулоти кишоварзӣ истеҳсол мегардад?
- а) Гандум, чав, шолӣ, лаблабуи қанд, ҷой, апелсину мандарин;

- б) Чуворимакка, тамоку, пиёз, сабзй ва ғайра;
 в) Сабзавот, картошка, тамоку ва ғайра;
 г) Хӯроки чорво, пиёз, картошка ва ғайра.
240. Захираҳои тадқиқгардидаи нафт дар Эрон чанд қадар аст?
 а) 200 миллиард баррел (1 баррел ба 159 дитр баробар аст);
 б) Ба 90 миллиард баррел баробар аст;
 в) Ба 120 миллиард баррел баробар аст;
 г) Ба 150 миллиард баррел баробар аст.
241. Даромадҳои асъории Эрон дар соли 2016 бояд чанд қадар шаванд?
 а) Бояд 50 миллиард долларро ташкил намоянд;
 б) Бояд 62 миллиард долларро ташкил намоянд;
 в) Бояд 48 миллиард долларро ташкил намоянд;
 г) Бояд 72 миллиард долларро ташкил намоянд.
242. Бразилия чанд фоизи МУД-и ҷаҳониرو истеҳсол менамояд?
 а) 2,5 фоизи МУД-и ҷаҳониرو истеҳсол менамояд;
 б) 2,0 фоизи МУД-и ҷаҳониرو истеҳсол менамояд;
 в) 1,5 фоизи МУД-и ҷаҳониру истеҳсол менамояд;
 г) 3,0 фоизи МУД-и ҷаҳониру истеҳсол менамояд.
243. Бразилия чанд ҷисади потенциали илмию техникий минтақаи Америкаи Лотиниро дорост?
 а) 20 фоизи потенциали илмию техникий минтақаро дарбар мегирад;
 б) 30 фоизи потенциали илмию техникий минтақаро дорост;
 в) 40 фоизи потенциали илмию техникий минтақаро дорост;
 г) 50 фоизи потенциали илмию техникий минтақаро дарбар мегирад.
244. Суръати пешравии иқтисодиёти Бразилия дар солҳои 2000-2004 (солона) чанд фоизро ташкил медиҳад?
 а) Бо ҳисоби миёнаи солона 2,5 фоизро ташкил медиҳад;
 б) Бо ҳисоби миёнаи солона 2,0 фоизро ташкил медиҳад;
 в) Бо ҳисоби миёнаи солона 3,0 фоизро ташкил медиҳад;
 г) Бо ҳисоби миёнаи солона 3,5 фоизро ташкил медиҳад.
245. Доир ба истеҳсоли чуворимакка Бразилия дар ҷаҳон дар чои чандум меистад?
 а) Дар чои сеюм меистад;
 б) Дар чои панҷум меистад;

- в) Дар ҷои чорум меистад;
 г) Дар ҷои дуум меистад.
246. Дар соли 2004 соҳаи хизмат дар сохтори МУД-и Бразилия чанд фоизро дарбар мегирад?
 а) Соҳаи хизмат 30 фоизи МУД-ро дарбар мегирад;
 б) Соҳаи хизмат 40 фоизи МУД-ро дарбар мегирад;
 в) Соҳаи хизмат 50 фоизи МУД-ро дарбар мегирад;
 г) Соҳаи хизмат 60 фоизи МУД-ро дарбар мегирад.
247. Дар соли 2004 соҳаи саноат дар сохтори соҳавии иқтисодиёти Бразилия чанд фоизро дарбар мегирад?
 а) 30%-ро дарбар мегирад;
 б) 40%-ро дарбар мегирад;
 в) 50%-ро дарбар мегирад;
 г) 20%-ро дарбар мегирад.
248. Соҳаи кишоварзӣ дар соли 2004 дар сохтори соҳавии иқтисодиёти Бразилия чанд фоизро дарбар мегирад?
 а) 20 фоизро дарбар мегирад;
 б) 30 фоизро дарбар мегирад;
 в) 15 фоизро дарбар мегирад;
 г) 10 фоизро дарбар мегирад.
249. Дар соҳаи кишоварзии Бразилия чанд ҷисади қувваи кориаш машғул аст?
 а) Дар ин соҳа тахминан 21% қувваи кориаш машғул аст;
 б) Дар ин соҳа тахминан 28% қувваи кориаш машғул аст;
 в) Дар ин соҳа тахминан 31% қувваи кориаш машғул аст;
 г) Дар ин соҳа тахминан 40% қувваи кориаш машғул аст.
250. Ба ҳиссаи Бразилия дар соли 2004 чанд фоизи содироти ҷаҳон рост меояд?
 а) 1,1 фоизи содироти ҷаҳон рост меояд;
 б) 2,1 фоизи содироти ҷаҳон рост меояд;
 в) 2,8 фоизи содироти ҷаҳон рост меояд;
 г) 3,5 фоизи содироти ҷаҳон рост меояд.
251. Ғайридавлатикунонии моликият ба пешравии иқтисодиёти давлатҳои Америкаи Лотинӣ таъсири расонид ё не?
 а) Таъсири расонид;
 б) Таъсири калони расонид;
 в) Ин омил ба пешравии иқтисодиёт алоқа надорад;

- г) Ин омили ташкилӣ мебошад, на истеҳсолӣ.
252. Тарзи кушода гаштани иқтисодиёти давлатҳои Америкаи Лотинӣ ба пешравии он муосидат намуд ё не?
- а) Муосидат накард;
б) Ба пешравии иқтисодиёт муосидат намуд;
в) Кушода будани иқтисодиёт ба пешравии он алоқамандӣ надорад;
г) Ин омили ташкилӣ мебошад, на истеҳсолӣ.
253. Се давлати бузурги Америкаи Лотинӣ (Бразилия, Мексика, Аргентина) чанд ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамоянд?
- а) $1/2$ ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамоянд;
б) $1/4$ ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамоянд;
в) $2/3$ ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамоянд;
г) $2/5$ ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамоянд.
254. Танҳо Бразилия чанд ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамояд?
- а) $1/2$ ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамояд;
б) $1/4$ ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамояд;
в) $1/3$ ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамояд;
г) $1/5$ ҳиссаи МУД-и минтақаро истеҳсол менамояд.
255. Кушодагии иқтисодиёт ба ворид гаштани инвеститсияҳои мустақим ба давлатҳои минтақаи Америкаи Лотинӣ муосидат намуд ё не?
- а) Кушодагии иқтисодиёт ба ворид гардидани инвеститсияҳо мусоидат накард;
б) Кушодагии иқтисодиёт ба ворид гардидани инвеститсияҳо алоқаманд нест;
в) Кушодагии иқтисодиёт ин омили ташкилӣ мебошад;
г) Кушодагии иқтисодиёт омили муҳими воридот гаштани инвеститсияҳои мустақим ба давлатҳои минтақа гардид.
256. Ҳиссаи мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ дар содироти ҷаҳон чанд фоизро ташкил медиҳад?
- а) 7 фоизро ташкил медиҳад;
б) 5 фоизро ташкил медиҳад;
в) 4 фоизро ташкил медиҳад;
г) 3 фоизро ташкил медиҳад.

257. Давлатҳои минтақаи Африка ба кадом гурӯҳи мамтакатҳои ҷаҳон (аз лиҳози дараҷаи тараққиёт) дохил мешаванд?
- Ба гурӯҳи давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда;
 - Ба гурӯҳи давлатҳои рушдёфта;
 - Ба гурӯҳи мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.
 - Ба гурӯҳи мамлакатҳои нави индустриалӣ;
258. Чанд давлати Африка ба гурӯҳи давлатҳои сустрӯшдёфта дохил мешаванд?
- 35 давлати Африка;
 - 34 давлати Африка;
 - 33 давлати Африка;
 - 32 давлати Африка.
259. Дар Африка чанд ҷисди мардум бесавод аст?
- Зиёда аз 50 ҷисди аҳолиаш;
 - Зиёда аз 40 ҷисди аҳолиаш;
 - Зиёда аз 30 ҷисди аҳолиаш;
 - Зиёда аз 20 ҷисди аҳолиаш.
260. Дар минтақаи Африка ҳиссаи захираи урани ҷаҳонӣ чӣ қадар аст?
- $\frac{1}{2}$ ҳиссаи урани ҷаҳонӣ ҷойгир аст;
 - $\frac{1}{3}$ ҳиссаи урани ҷаҳонӣ ҷойгир аст;
 - $\frac{1}{4}$ ҳиссаи урани ҷаҳонӣ ҷойгир аст;
 - $\frac{1}{5}$ ҳиссаи урани ҷаҳонӣ ҷойгир аст.
261. Дар асоси кадом модели иқтисодӣ иқтисодиёти Африка пеш меравад?
- Модели африкоии иқтисодию иҷтимоӣ;
 - Модели пешравӣ дар асоси банақшагирӣ;
 - Модели дигаргунсозии сохторӣ;
 - Модели зарурияти табалотҳои асосӣ.
262. Аз рӯи пешбиниҳо аҳолии Африка дар соли 2015 бояд чанд нафарро ташкил намояд?
- 1,1 млрд. нафарро бояд ташкил намояд;
 - 1,2 млрд. нафарро бояд ташкил намояд;
 - 1,5 млрд. нафарро бояд ташкил намояд;
 - 1,3 млрд. нафарро бояд ташкил намояд.
263. Гурӯҳи давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда чанд ҷисди МУД-и ҷаҳониро истеҳсол менамоянд?

- а) 28 фоизи МУД-и ҷаҳониро истехсол менамоянд;
- б) 32 фоизи МУД-и ҷаҳониро истехсол менамоянд;
- в) 30 фоизи МУД-и ҷаҳониро истехсол менамоянд;
- г) 23 фоизи МУД-и ҷаҳониро истехсол менамоянд.

264. Зергурӯҳи давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда чанд давлати ҷаҳонро дарбар мегирад?

- а) 33 давлати ҷаҳонро дарбар мегирад;
- б) 27 давлати ҷаҳонро дарбар мегирад;
- в) 30 давлати ҷаҳонро дарбар мегирад;
- г) 29 давлати ҷаҳонро дарбар мегирад.

265. Дар мусобиқа аз рӯи кадом нишондиҳандаҳо системаи сотсиалистӣ ба системаи капиталистӣ мағлуб шуд?

- а) Аз рӯи нишондиҳандаҳои ҳосилнокии меҳнат ва дараҷаи зиндагии аҳоли;
- б) Аз рӯи нишондиҳандаҳои арзиши аслии маҳсулот ва ғайри ин;
- в) дар рӯи нишондиҳандаҳои ҳосилнокии меҳнат ва содироти молу хизмат;
- г) Аз рӯи нишондиҳандаҳои гардиши савдои хориҷӣ ва татбиқи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ.

266. Дар давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда дар давраи гузариш кадом моделҳои ислоҳоти системавӣ истифода гардиданд?

- а) Модели воридагивазкунӣ ва банақшаگیرӣ;
- б) Модели системавии тадриҷӣ ва радикалӣ (қатъӣ);
- в) Модели системавии дигаргунсозии сохторӣ;
- г) Модели системавии банақшагирии иқтисодӣ.

267. Барои чӣ дар давлатҳои Аврупои Ғарбӣ (системаи сотсиалистӣ) нисбат ба давлатҳои ИДМ гузариш ба муносибатҳои бозорӣ дар мӯҳлати нисбатан кӯтоҳ анҷом ёфт?

- а) Барои он, ки ин давлатҳо таърихан ба системаи бозорӣ тайёр буданд ва дар системаи сотсиалистӣ муддати кам фаъолият намуданд?
- б) Барои он, ки ин давлатҳо хеле пешрафта буданд;
- в) Барои он, ки ин давлатҳо феълан менталитеташон дигар буд;
- г) Барои он, ки ин давлатҳо аз баъзан нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ақибмонда буданд.

268. Аз лиҳози дорони захираҳои бойи табиӣ дар доираи давлатҳои ИДМ дар ҷои яқум кадом давлат меистад?

- а) Ўзбекистон;
- б) Қазоқистон;
- в) Россия;
- г) Тоҷикистон.

269. Истеҳсоли зироатҳои донагӣ дар ҳаҷми калон асосан дар кадом давлатҳои ИДМ ҷой дорад?

- а) Дар Россия, Украина ва Қазоқистон;
- б) Дар Тоҷикистон, Ўзбекистон ва Қирғизистон;
- в) Дар Гурҷистон, Арманистон ва Туркменистон;
- г) Дар Ўзбекистон, Туркменистон ва Тоҷикистон.

270. Ҳиссаи ҳисоби миёнаи бочҳои воридотии гумрукӣ барои давлатҳои ИДМ дар давраи гузариш дар доираи чанд фоиз ҷой дорад?

- а) Дар доираи аз 20 то 30 фоиз;
- б) Дар доираи аз 5 то 10 фоиз;
- в) Дар доираи аз 8 то 10 фоиз;
- г) Дар доираи аз 10 то 20 фоиз.

271. Ҳиссаи Россия дар ҳоҷагии ҷаҳон дар соли 2004 чанд фоизро ташкил медиҳад?

- а) 3,5 фоизро ташкил медиҳад;
- б) 2,4 фоизро ташкил медиҳад;
- в) 2,9 фоизро ташкил медиҳад;
- г) 3,3 фоизро ташкил медиҳад.

272. Ҳиссаи Россия доир ба захираҳои минералии ҷаҳонӣ чӣ қадар аст?

- а) Дар Россия $1/5$ ҳиссаи захираҳои минералии ҷаҳонӣ ҷойгир аст;
- б) Дар Россия $1/2$ ҳиссаи захираҳои минералии ҷаҳонӣ ҷойгир аст;
- в) Дар Россия $1/3$ ҳиссаи захираҳои минералии ҷаҳонӣ ҷойгир аст;
- г) Дар Россия $1/4$ ҳиссаи захираҳои минералии ҷаҳонӣ ҷойгир аст.

273. Суръати пешравии иқтисодии Россия дар солҳои 2000-2004 чанд фоизро ташкил медиҳад?

- а) Суръати пешравии МУД-и Россия дар ин солҳо ба ҳисоби миёна дар як сол ба 5,3% баробар аст;
- б) Суръати пешравии МУД-и Россия дар ин солҳо ба ҳисоби миёна ба 4,8%-ро ташкил медиҳад;
- в) Суръати пешравии МУД-и Россия дар ин солҳо ба ҳисоби миёна ба 6,1% баробар аст;
- г) Суръати пешравии МУД-и Россия дар ин солҳо ба ҳисоби миёна ба 3,9% баробар аст.

274. Дар Россия ҳиссаи гардиши савдои хориҷӣ ба чанд фоизи МУД-аш баробар аст?

- а) Ҳиссаи гардиши савдои хориҷӣ 30% МУД-ро ташкил менамояд;
- б) Ҳиссаи гардиши савдои хориҷӣ ба 50% МУД баробар аст;
- в) Ҳиссаи гардиши савдои хориҷӣ ба 40% МУД баробар аст;
- г) Ҳиссаи гардиши савдои хориҷӣ ба 35% МУД баробар аст.

275. Чанд фисади МУД-и Россия ба содирот равона аст?

- а) 35%-и МУД ба содирот равона аст;
- б) 40%-и МУД ба содирот равона аст;
- в) 45%-и МУД ба содирот равона аст;
- г) 30%-и МУД ба содирот равона аст.

276. Дар соли 2004 ҳиссаи гардиши савдои хориҷии Россия бо давлатҳои ИДМ чанд фоизро ташкил медиҳад?

- а) 25 фоизро ташкил менамояд;
- б) 20 фоизро ташкил менамояд;
- в) 17 фоизро ташкил менамояд;
- г) 19 фоизро ташкил менамояд.

277. Дар даҳсоли охир (2000-2010) гардиши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақрибан чанд маротиба афзудааст?

- а) Тақрибан 2,5 маротиба афзудааст;
- б) Тақрибан 3,0 маротиба афзудааст;
- в) Тақрибан 3,5 маротиба афзудааст;
- г) Тақрибан 4,0 маротиба афзудааст.

278. Дар соли 2010 ҳиссаи металҳои камқиммат ва маводҳои аз онҳо дар содироти Тоҷикистон чанд фоизро ташкил медиҳад?

- а) 73,5 фоизро ташкил медиҳад;
- б) 68,5 фоизро ташкил медиҳад;
- в) 63,4 фоизро ташкил медиҳад;

г) 73,4 фоизро ташкил медиҳад.

279. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳиссаи нақлиёт ва мошину дастгоҳҳо дар сохтори воридоти молу маҳсулот чанд фоизро ташкил менамоянд?

а) 15 фоизро ташкил менамоянд;

б) 9,2 фоизро ташкил менамоянд;

в) 11,3 фоизро ташкил менамоянд;

г) 7,2 фоизро ташкил менамоянд.

280. Ҳоло (дар соли 2010) дар Тоҷикистон чанд адад корхонаҳои муштарак фаъолият менамоянд?

а) 149 адад корхонаҳои муштарак фаъолият менамоянд;

б) 159 адад корхонаҳои муштарак фаъолият менамоянд;

в) 169 адад корхонаҳои муштарак фаъолият менамоянд;

г) 140 адад корхонаҳои муштарак фаъолият менамоянд.

V. АДАБИЁТ

1. Абрамов В.Л. Мировая экономика: Учебное пособие. – 3-е изд., перераб. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2006. - 312 сах.
2. Акопова Е.С., Акопова Р.С. Мировая экономика и международные экономические отношения. - Ростов на Дону, 2003. - 458 сах.
3. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения: Учебник. - М.: Юрист, 2001. - 479 сах.
4. Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2010. - 540 сах.
5. Воронин Л., Кондракова Н. Мировая экономика. - М., 2009. - 535 сах.
6. Гурова И.Б. Мировая экономика и международные экономические отношения: Тесты, упражнения, проблемные ситуации: Учеб. пособие. - М.: Дело, 2003. - 176 сах.
7. Дадалко В.А. Мировая экономика: Учеб. пособие. - Минск.: «Ураджай», «Интерпрессервис», 2001. - 592 сах.
8. Дустбоев Ш., Мирзоев Т. Имрӯз ва фардои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон // Таджикистан в мировом хозяйстве / “Материалы республиканской научно-практической конференции, посвященной 20-летию Таджикского государственного университета коммерции”, 20-21 ноября 2007, - Душанбе.: Империл-групш, 2007. – сах. 24-33.
9. Дустбоев Ш. Фаъолияти корхонаҳои муштарақ ва таъсири он ба иқтисодиёти мамлакат // Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики (Сборник статей научно-практической международной конференции, 25-26 сентября 2009 года). – Душанбе.: Матбуот, 2009. – сах. 149-160.
10. Корниенко О.В. Мировая экономика. Завтра экзамен. – СПб.: Питер, 2007. – 256 сах.
11. Кудров В.М. Мировая экономика: Социально-экономические модели развития. Учеб. пособие. М.: Магистр, 2009. - 399 сах.
12. Ломакин В.К. Мировая экономика: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям и направлениям / В.К. Ломакин. – 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2010. - 671 сах.
13. Мировая экономика. Учебник / под ред. проф. Булатова А.С. М.: Экономистъ. 2003. – 734 сах.

14. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / под ред. акад. А.А. Дынкина / ИМЭМО РАН - М.: Магистр, 2008. – 429 сах.
15. Мировая экономика: Учеб. пособие для вузов / под ред. проф. И.П. Николаевой. – 3-е изд. перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2005. - 510 сах.
16. Мировая экономика и международные экономические отношения. Учебник / под ред. проф. А.С. Булатова, проф. Н.Н. Ливенцева. - М.: Магистр, 2008. – 654 сах.
17. Мировая экономика и внешнеэкономическая деятельность. Учебное пособие. С.Ю. Кричевский, М.И. Платницкий, Г.В. Турбан и др. / под общ. ред. М.И. Платницкого, Г.В. Турбан. – Мн.: ООО «Современная школа», 2006. – 664 сах.
18. Раҳмонов Эмомалӣ. Тоҷикон дар оинаи таърих. (Дастури таълим барои мактабҳои миёна, миёнаи махсус ва олии). – Душанбе.: «Ирфон», 1997. – 136 сах.
19. Стрыгин А.В. Мировая экономика: Учеб. пособие для вузов / А.В. Стрыгин. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Издательство «Экзамен», 2004. – 512 сах.
20. Фигурнова Н.П. Международная экономика: учеб. пособие / Н.П. Фигурнова. – 2-е изд., стер. - М.: Издательство «Омега – Л», 2009. - 304 сах.
21. Чеботарев Н.Ф. Мировая экономика: Учебник. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2007. - 332 сах.
22. Черников Г.П. Мировая экономика: Учеб. для вузов / Г.П. Черников, Д.А. Черникова. - М.: Дрофа, 2003. - 432 сах.
23. Шкваря Л.В. Мировая экономика: В схемах и таблицах. - М.: Издательство Эксмо. Мирбис, 2006. – 439 сах.
24. <http://coutru.com/sub1083html>;
25. <http://www.panasia.ru/main/iran/economic>

АДАБИЁТИ ИЛОВАҒӢ

1. Гусейнов Р. История мировой экономики: Запад – Восток – Россия: Учеб. пособие. – Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2004. - 522 сах.
2. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. – Ч. I Международная экономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 416 сах.
3. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. – Ч. II Международная экономика: открытая экономика и

- макроэкономическое программирование. Учебное пособие для вузов. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 488 сах.
4. Мировая экономика и международный бизнес. Учебник - 2-е изд., перераб. и доп. (Кол. авт: под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. В.В. Полякова и д-ра экон. наук, проф. Р.К. Щенина. - М.: КНОРУС, 2005. – 656 сах.
 5. Раджабова З.К. Мировая экономика: Учебник - 2-е изд., испр. -М.: ИНФРА – М, 2004. - 336 сах.
 6. Щегорцов В.А. Мировая экономика. Мировая финансовая система. Международный финансовый контроль: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям 060600 «Мировая экономика» и 060400 «Финансы и кредит» / В.А. Щегорцов, В.А. Таран: Под ред. В.А. Щегорцова. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2005. - 528 сах.

МУНДАРИЧА

	сах.
<i>Сарсухан</i>	3
I. Силлабус	6
II. Номгӯй, мундарича ва мазмуни мухтасари мавзӯҳои лексионӣ	34
Мавзӯи 1. Мақсади омӯзиши ва вазифаҳои фанни «иқтисодиёти ҷаҳон»	34
1.1. Мақсади омӯзиши фан.....	34
1.2. Сохтори фан.....	35
1.3. Алоқаи ҳамин фан бо дигар фанҳои илмӣ-ҷамъиятшиносӣ.....	36
Мавзӯи 2. Ташаққул ва моҳияти хоҷагии ҷаҳон	37
2.1. Моҳияти хоҷагии ҷаҳон.....	37
2.2. Хусусиятҳои хоси иқтисодиёти ҷаҳон.....	38
2.3. Давраҳои ташаққули хоҷагии ҷаҳон.....	38
Мавзӯи 3. Иштирокчиёни хоҷагии ҷаҳон. Классификатсияи гурӯҳи давлатҳои дар бозори ҷаҳон фаъолияткунанда	40
3.1. Субъектҳои хоҷагии ҷаҳон.....	40
3.2. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи таракқиёти бадастомада.....	41
3.3. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи даромади солона ба сари аҳоли.....	41
3.4. Гурӯҳбандии давлатҳо дар асоси дараҷаи кушодагии иқтисодиёт.....	42
Мавзӯи 4. Механизми хоҷагии ҷаҳон	43
4.1. Моҳият ва воситаҳои механизми хоҷагии ҷаҳон.....	43
4.2. Сохтори механизми хоҷагии ҷаҳон.....	44
4.3. Масъалаҳои танзими равандҳои хоҷагидорӣ дар хоҷагии ҷаҳон.....	44
4.4. Тарғиботи ҷаҳонии иқтисодӣ.....	45
Мавзӯи 5. Иқтидори хоҷагии ҷаҳон	46
5.1. Моҳияти иқтидори хоҷагии ҷаҳон.....	46
5.2. Иқтидори захираҳои табиӣ хоҷагии ҷаҳон.....	47
5.3. Захираҳои ашёи хоми минералӣ ва сӯзишворӣ... ..	48
5.4. Нақши захираҳои табиӣ дар иқтисодиёти ҷаҳон.....	49

Мавзӯи 6. Аҳоли ва кувваи корӣ дар хоҷагии ҷаҳон.....	49
6.1. Ҷойгиршавии аҳоли дар гурӯҳи давлатҳо ва минтақаҳои ҷаҳон.....	49
6.2. ЎИстифодаи кувваи корӣ.....	50
6.3. Бекорӣ – ҳамчун мушкилоти глобалӣ.....	51
Мавзӯи 7. Захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон.....	52
7.1. Моҳияти захираҳои молиявии хоҷагии ҷаҳон.....	52
7.2. Таснифоти умумии ташкилотҳои молиявии байналхалқӣ.....	54
7.3. Марказҳои (бозорҳои) молиявии ҷаҳон.....	55
Мавзӯи 8. Прогресси илмию техникаӣ ва хоҷагии ҷаҳон.....	56
8.1. Прогресси илмию техникаӣ (ПИТ) ва тараққиёти иқтисодиёт.....	56
8.2. Тамоюл ва ҳаҷми корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ (КИТ ва КТК).....	57
8.3. Прогресси илмию техникаӣ (ПИТ) ва пешравии истеҳсолоти ҷаҳон.....	58
Мавзӯи 9. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.....	59
9.1. Дигаргунӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.....	59
9.2. Комплекси сӯзишворию энергетикӣ (КСЭ) хоҷагии ҷаҳон.....	61
9.3. Комплекси агросаноатӣ (КАС).....	62
Мавзӯи 10. Ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ) дар хоҷагии ҷаҳон.....	64
10.1. Моҳияти ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ).....	64
10.2. Мақоми ширкатҳои трансмиллӣ дар хоҷагии ҷаҳон.....	65
10.3. Бузургтарин ШТМ дар хоҷагии ҷаҳон.....	65
Мавзӯи 11. Иттиҳодияҳои интеграсионӣ (ҳамгироии) ҷаҳон.....	67
11.1. Моҳият ва заминаҳои ҳамгироии иқтисодӣ.....	67
11.2. Мақсадҳои ҳамгирӣ.....	67
11.3. Давраҳои ташаккули ҳамгироии иқтисодӣ.....	68
Мавзӯи 12. Мушкилотҳои глобалии (умумибашари) иқтисодиёти ҷаҳон.....	70

12.1. Моҳияти мушкilotҳои умумибашарӣ ва хусусияти онҳо.....	70
12.2. Намудҳои мушкilotҳои умумибашарӣ.....	71
12.3. Мушкilotи камбизоатӣ ва ақибмонӣ.....	71
Мавзӯи 13. Мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон....	73
13.1. Хусусиятҳои асосии мамлакатҳои рушдёфта	73
13.2. Мамлакатҳои рушдёфта дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.....	74
13.3. Моделҳои асосии хоҷагидорӣ мамлакатҳои рушдёфта.....	75
Мавзӯи 14. ИМА дар хоҷагии ҷаҳон.....	76
14.1. Хусусиятҳои хоси тараққиёти иқтисодӣ.....	76
14.2. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон.....	77
14.3. ИМА дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.....	78
14.4. Мавқеи ИМА дар савдои байналхалқӣ.....	79
Мавзӯи 15. Ҷопон дар хоҷагии ҷаҳон.....	80
15.1. Омилҳо ва суръати пешравии иқтисодиёти Ҷопон.....	80
15.2. Мавқеи Ҷопон дар истеҳсолоти ҷаҳон.....	82
15.3. Мушкilotҳои пешравии иқтисодиёт.....	82
Мавзӯи 16. Иттиҳоди Аврупо дар хоҷагии ҷаҳон.....	84
16.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёт.....	84
16.2. Ташаккули механизми хоҷагидорӣ.....	85
16.3. Иттиҳоди Аврупо (ИА) дар системаи алоқаҳои байналмилалӣ.....	86
Мавзӯи 17. Олмон дар хоҷагии ҷаҳон.....	87
17.1. Тараққиёти иқтисодиёти Олмон.....	87
17.2. Самтҳои асосии сиёсати иқтисодии Олмон.....	89
17.3. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Олмон.....	90
Мавзӯи 18. Кореяи Ҷанубӣ дар хоҷагии ҷаҳон.....	91
18.1. Заминаҳои асосии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.....	91
18.2. Суръат ва омилҳои тараққиёти иқтисодиёт.....	92
18.3. Савдои берунаи Кореяи Ҷанубӣ.....	93
Мавзӯи 19. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар хоҷагии ҷаҳон..	95
19.1. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар истеҳсолоти ҷаҳон.....	95

19.2. Мамалакатҳои рӯ ба тараққӣ дар тақсимоги байналмилалӣ мехнат.....	96
19.3. Мамалакатҳои рӯ ба тараққӣ дар ҳаракати байналмилалӣ капитал.....	97
Мавзӯи 20. Ҷумҳурии мардумии Чин (ҶМЧ) дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	99
20.1. Самтҳои асосии пешравии иқтисодиёт.....	99
20.2. Хусусиятҳои асосии механизми ҳоҷагидорӣ.....	100
20.3. Алоқаҳои иқтисодии Чин бо Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	101
Мавзӯи 21. Мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ) дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	103
21.1. Класификатсияи (гурӯҳбандии) мамлакатҳои нави индустриалӣ.....	103
21.2. Тавсифоти нисбии суръати афзоиши иқтисодиёти МНИ ва омилҳои ба он таъсиррасон.....	104
21.3. Хусусиятҳои пешравии МНИ-и Ҷанубу Ғарбии Осиё... ..	105
Мавзӯи 22. Ҳиндустон дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	107
22.1. Тавсифоти умумии пешравии Ҳиндустон.....	107
22.2. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодиёт.....	108
22.3. Мушкilotҳои пешравии иқтисодиёт.....	110
22.4. Ҳиндустон дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ.....	110
Мавзӯи 23. Эрон дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	112
23.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Эрон.....	112
23.2. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Эрон.....	113
23.3. Фаъолияти иқтисодии берунаи Эрон.....	114
Мавзӯи 24. Бразилия дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	115
24.1. Тавсифоти умумии иқтисодиёти Бразилия... ..	115
24.2. Хусусиятҳои пешравии иқтисодиёт.....	116
24.3. Хусусиятҳои асосии сохтори иқтисодии иҷтимоӣ.....	117
24.4. Алоқаҳои иқтисодии берунаи Бразилия.....	118

Мавзӯи 25. Америкаи Лотинӣ.....	119
25.1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.....	119
25.2. Омилҳои берунаи тараққиёт.....	121
25.3. Савдои хоричӣ.....	122
Мавзӯи 26. Африка дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	123
26.1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодии Африка.....	123
26.2. Моделҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.....	124
26.3. Тамоюлҳои замонавии пешравии иқтисодию иҷтимоӣ.....	126
Мавзӯи 27. Мамлакатҳои ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда	127
27.1. Намуд ва моделҳои ислоҳотҳои системавӣ.....	127
27.2. Шароитҳои аввалин барои гузаронидани ислоҳотҳои системавӣ.....	128
27.3. Паҳлӯҳои иқтисодии берунаи ислоҳотҳои системавӣ.....	129
Мавзӯи 28. Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	131
28.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодии собиқ Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ.....	131
28.2. Ташаккули механизми бозории танзими савдои беруна.....	132
Мавзӯи 29. Федератсияи Россия дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	134
29.1. Хусусиятҳои пешравии иқтисодӣ.....	134
29.2. Федератсияи Россия дар алоқаҳои ҳоҷагии ҷаҳон.....	135
29.3. Алоқаҳои иқтисодии хоричии Федератсияи Россия бо давлатҳои ИДМ.....	136
Мавзӯи 30. Тоҷикистон дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	137
30.1. Мавқеи Тоҷикистон дар ҳоҷагии ҷаҳон.....	137
30.2. Соҳаҳои асосии афзалиятноки иқтисодии миллий.....	139
30.3. Таъсири маблағгузории хоричӣ ба пешравии иқтисодӣ.....	140
III. Номгӯи мавзӯҳо, мундариҷа ва мазмуни муҳтасари дарсҳои амалӣ.....	141
Мавзӯи 2. Ташаккул ва моҳияти ҳоҷагии ҷаҳон.....	141

2.1.	Хусусиятҳои хоси мавҳумҳои «Иқтисодиёти чаҳон», «Ҳоҷагии чаҳон» ва «Ҳоҷагии умумичаҳонӣ».....	141
2.2.	Ҳоҷагии чаҳон ҳамчун системаи мураккаби иқтисодӣ.....	142
2.3.	Давраҳои асосии ташаккул ва пешравии иқтисодиёти чаҳон.....	142
Мавзӯи 3. Гуруҳбандии (классификация) давлатҳо дар асоси дараҷаи тараққиёти бадастомада.....		144
3.1.	Давлатҳои тараққикарда бо иқтисоди бозорӣ.....	144
3.2.	Давлатҳои рӯ ба тараққӣ бо иқтисоди бозорӣ.....	145
3.3.	Давлатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда.....	146
Мавзӯи 4. Механизми хоҷагии чаҳон.....		147
4.1.	Вазифаҳои асосии ҷамъиятии механизми хоҷагии чаҳон.....	147
4.2.	Қисматҳои асосии механизми хоҷагии чаҳон...	148
4.3.	Тартиботи байналмилалӣ ва ба ҳам таъсиррасонии давлатҳо.....	149
Мавзӯи 5. Иқтисодии хоҷагии чаҳон.....		151
5.1.	Маҷмӯи захираҳои иқтисодӣ ҳамчун иқтисодии хоҷагии чаҳон.....	151
5.2.	Сохтори захираҳои минералӣ.....	152
5.3.	Захираҳои геологӣ пешбинишудаи ашёи минералӣ ва сӯзишворӣ.....	153
Мавзӯи 6. Аҳолӣ ва қувваи корӣ дар хоҷагии чаҳон.....		154
6.1.	Сифати қувваи корӣ.....	154
6.2.	Муҳочирати меҳнатӣ ва намудҳои он.....	155
6.3.	Самти муҳочирати меҳнатӣ.....	156
Мавзӯи 7. Захираҳои молиявии хоҷагии чаҳон.....		157
7.1.	Моҳияти захираҳои молиявӣ ҳам ба маънои васеъ, ҳам ба маънои маҳдуд.....	157
7.2.	Механизми бозтақсимкунии захираҳои молиявӣ чаҳон.....	158
7.3.	Бозорҳои молиявӣ чаҳон.....	
Мавзӯи 8. Прогресси илмию техникӣ (ПИТ) ва хоҷагии чаҳон		159
8.1.	Равияҳои асосии таъсири ПИТ ба пешравии хоҷагии чаҳон.....	160

8.2.	Корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ҳамчун қисмати муҳими раванди илмиютехникии ПИТ.....	160
8.3.	Сиёсати илмию техникӣ.....	161
Мавзӯи 9. Сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.....		162
9.1.	Тамоюли умумӣ дар сохтори соҳавии хоҷагии ҷаҳон.....	162
9.2.	Моҳияти комплекси агросаноатӣ (КАС).....	163
9.3.	Хусусияти хоси истифодаи захираҳои сӯзишворию энергетикӣ дар давлатҳои рушдёфта ва рӯ ба тараққӣ.....	164
Мавзӯи 10. Ширкатҳои трансмиллӣ дар хоҷагии ҷаҳон.....		165
10.1.	Моҳияти ширкатҳои трансмиллӣ (ШТМ).....	165
10.2.	Нақши ШТМ дар раванди ҷаҳонишавии алоқаҳои хоҷагидорӣ байналхалқӣ.....	166
Мавзӯи 11. Иттиҳодияҳои интегратсионӣ (ҳамгирии) ҷаҳон.....		167
11.1.	Моҳияти интегратсияи (ҳамгирии) иқтисодӣ ва омилҳои асосие, ки равандҳои интегратсиониро муайян менамоянд.....	167
11.2.	Интегратсияи иқтисодӣ, ҳамчун омилҳои таъминкунандаи шароитҳои муосир барои давлатҳои иттиҳод.....	168
11.3.	Иттиҳоди Аврупо ҳамчун иттиҳодияи интегратсионӣ намунавӣ.....	169
Мавзӯи 12. Мушкилотҳои глобалии (умумибашари) хоҷагии ҷаҳон.....		170
12.1.	Моҳият, нақш ва паҳлӯҳои иқтисодии мушкилотҳои глобалӣ.....	170
12.2.	Намудҳои мушкилотҳои глобалии иҷтимоӣ...	171
12.3.	Бӯҳрони экологӣ ҳамчун мушкилоти глобалӣ.....	171
Мавзӯи 13. Мамлакатҳои рушдёфта дар хоҷагии ҷаҳон.....		172
13.1.	Тавсифоти умумии мамлакатҳои рушдёфта.....	173
13.2.	Нақши алоқаҳои иқтисодии берунӣ дар пешравии иқтисодии мамлакатҳои рушдёфта.....	174
13.3.	Мавқеи мамлакатҳои рушдёфта дар истеҳсолоти ҷаҳон.....	175

Мавзӯи 14. ИМА дар хоҷагии ҷаҳон.....	175
14.1. Хусусиятҳои хоси тараққиёти иқтисодиёти ИМА...	175
14.2. Мавқеи ИМА дар истеҳсолоти ҷаҳон.....	176
14.3. Стратегияи иқтисодии беруна.....	177
Мавзӯи 15. Ҷопон дар хоҷагии ҷаҳон.....	177
15.1. Тавсифоти умумии тараққиёти иқтисодиёти Ҷопон.....	177
15.2. Таъсири корҳои илмӣ ва коркардҳои таҷрибавию конструкторӣ ба пешравии иқтисодиёти Ҷопон.....	179
15.3. Модели механизми хоҷагидорӣ Ҷопон.....	180
Мавзӯи 16. Иттиҳоди Аврупо дар хоҷагии ҷаҳон.....	181
16.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Иттиҳоди Аврупо (ИА).....	181
16.2. Тамоюли пешравии иқтисодиёти ИА.....	182
16.3. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти ИА...	182
Мавзӯи 17. Олмон дар хоҷагии ҷаҳон.....	184
17.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Олмон.....	184
17.2. Модели иқтисодӣ ва иҷтимоӣ тараққиёти хоҷагидорӣ Олмон.....	185
17.3. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Олмон..	186
Мавзӯи 18. Кореяи Ҷанубӣ дар хоҷагии ҷаҳон.....	186
18.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.....	186
18.2. Омилҳои асосии пешравии иқтисодиёти Кореяи Ҷанубӣ.....	187
18.3. Сохтори хоҷагидорӣ Кореяи Ҷанубӣ.....	188
Мавзӯи 19. Мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ дар хоҷагии ҷаҳон.	189
19.1. Тавсифоти умумии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ...	189
19.2. Сабабҳои ақибмонии иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.....	190
19.3. Тамоюлҳои пешравии иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ.....	191
Мавзӯи 20. Ҷумҳурии мардумии Чин (ҶМЧ) дар хоҷагии ҷаҳон.....	192
20.1. Омилҳои асосии таъсиррасон ба пешравии иқтисодиёти ҶМЧ.....	192

20.2. Сохтори хочагидории ҚМЧ дар замони муосир...	193
20.3. Мавқеи ҚМЧ дар хочагии ҷаҳон.....	194
Мавзӯи 21. Мамлакатҳои нави индустриалӣ (МНИ) дар ҳочагии ҷаҳон.....	195
21.1. Тавсифоти умумии пешравии иқтисодиёти МНИ.	195
21.2. Давраҳои тараққиёти МНИ.....	196
Мавзӯи 22. Ҳиндустон дар хочагии ҷаҳон.....	197
22.1. Хусусиятҳои асосии пешравии иқтисодию иҷтимоии Ҳиндустон.....	198
22.2. Модели иқтисодии Ҳиндустон.....	198
22.3. Сохтори хочагидории Ҳиндустон.....	199
Мавзӯи 23. Эрон дар хочагии ҷаҳон.....	200
23.1. Натиҷаҳои ислоҳоти иқтисодӣ дар хочагидории Эрон.....	200
23.2. Пешравии соҳаҳои асосии саноатӣ дар Эрон.....	201
Мавзӯи 24. Бразилия дар хочагии ҷаҳон.....	203
24.1. Омилҳои асосии ба пешравии иқтисодиёти Бразилия мусоидкунанда.....	203
24.2. Тамоюлҳои асосӣ ва мушкilotҳои иқтисодиёти Бразилия.....	204
24.3. Нақши давлат дар пешравии иқтисодиёти Бразилия.....	205
Мавзӯи 25. Америкаи Лотинӣ.....	206
25.1. Хусусиятҳои асосии модели замонавии пешравии иқтисодиёти Америкаи Лотинӣ.....	206
25.2. Иқтисодиёти давлатҳои калони Америкаи Лотинӣ	
25.3. Алоқаҳои иқтисодии хоричӣ.	208
Мавзӯи 26. Африка дар хочагии ҷаҳон.....	209
26.1. Давлатҳои нисбатан (аз лиҳози иқтисодӣ) рушдёфтаи Африка.....	209
26.2. Баъзе давлатҳои суструшдёфтаи Африка.....	211
26.3. Сабабҳои асосии ақибмонӣ.....	212
Мавзӯи 27. Мамлакатҳои ба иқтисоди бозорӣ гузаранда....	213
27.1. Концепсияҳо ва самтҳои ислоҳоти системавӣ.....	213
27.2. Соҳаҳои асосии ислоҳоти системавӣ.....	214
27.3. Ташаккули сохтори нави иқтисодӣ ва ислоҳот дар соҳаи иҷтимоӣ.....	215

Мавзӯи 28. Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) дар хоҷагии ҷаҳон.....	216
28.1. Баъзе хусусиятҳои ҳоси давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ дар давлатҳои ИДМ.....	216
28.2. Ислоҳоти иқтисодӣ дар соҳаи савдои беруна...	217
Мавзӯи 29. Федератсияи Россия дар хоҷагии ҷаҳон.....	219
29.1. Таъсироти умумии пешравии иқтисодии Россия.....	219
29.2. Мушкилотҳои пешравии иқтисодӣ.....	219
29.3. Мавқеи Россия дар хоҷагии ҷаҳон.....	220
Мавзӯи 30. Тоҷикистон дар хоҷагии ҷаҳон.....	221
30.1. Баъзе мулоҳизаҳо доир ба мусбӣ қардани баланси пардохт ва зиёд гардонидани ҳиссаи содирот нисбат ба воридот.....	221
30.2. Ҳамкории иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	222
IV. Тестҳо.....	225
V. Адабиёт.....	275

ИҚТИСОДИЁТИ ЧАҲОН

Дастури таълимӣ-методӣ

Мурағттиб:
Дустбоев Шодимурод

Хуруғчини компуғтер:
Ғафурова Ҳамида

ISBN 978-99947-897-8-8

Поступило в печать 12.06.2012. Подписано в печать
14.06.2012. Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная.
Гарнитура литературная. Печать офсетная.
Усл.печ.л.18,0. Тираж 300 экз. Заказ №154

Отпечатано в типографии ООО «Эр-граф».
734036, г. Душанбе, ул. Р. Набиева 218.
Тел.: 37.881-15-16, 227-39-92, 907.37-37-26

500w

